Ci

YADAVABHYUDAYA
SA VYAKHYA

BY
VEDANTACHARYA

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమత్కవితార్కికకంఠీరవసర్వతన్త్రస్వతంత్ర
శ్రీవేదాంతాచార్యవిరచితే శ్రీమదప్పయదీక్షిత
వ్యాఖ్యాసహితే చతుర్వింశతిసర్గాత్మకే
శ్రీయాదవాభ్యుదయాఖ్య కావ్యరత్నే
సప్తమాది ద్వాదశసర్గాంతద్వితీయషట్కం
శ్రీమన్మహీశూరపురీమధ్యవిద్యోతమాన దివ్యరత్నసిం
హాసనారూఢశ్రీమచ్చామరాజేంద్రాస్థానపండిత
నల్లూరు శ్రీసజ్జయశ్రీనివాసార్యతనూజ
తిరుమలతాతాచార్యసాహాయ్యకేనసంశోధ్య
యథావస్థితమాతృకా పుస్తకాలాభాత్క్వచిత్సంభావిత
ప్రమాదాదికం శ్రీకృష్ణస్వామికటాక్షమహిమ్నా
కథంచిత్పరిహృత్య తాదృశరాజాధిరాజ
శ్రీమచ్చామరాజేంద్రాశ్రితేన
ధర్మాధికారి చక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ
మహీశూరపురీమధ్యవర్తిన్యామ్
విద్యాతరంగిణ్యాఖ్య స్వీయముద్రాక్షరశాలాయాం
ముద్రాపితంసద్విజయతేతమామ్
ఇదానీమేతన్మూల్యం సపాదరూప్యమ్

సన్ ౧౮౯౭

సప్తమసర్గే—గోవర్ధనగిరిపూజనప్రవర్తితమహేంద్రప్రే
రితమహామేఘవృష్టౌ శ్రీకృష్ణకృతగోవర్ధనోద్ధరణేనప్రతిహతాయాం
గర్వభంగప్రాప్తమహేంద్రేణ గోవిందపట్టాభిషేకః కృతఇతి వర్ణితం ॥

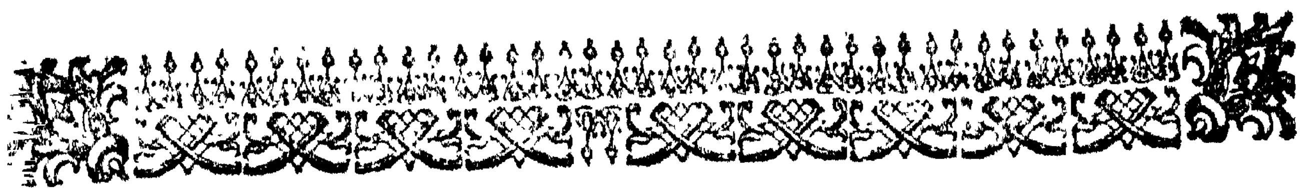
అష్టమసర్గే—వసంతాదిషడృతుప్రవర్ణనాని వేణునాదాకృష్ట
వల్లవీభిస్సహ వనవిహారరాసక్రీడాజలక్రీడానంతరం వ్రజం ప్రత్యాగమ
నసమయే వృషభరూపారిష్టాసురదైత్యవధస్సంక్షేపతో వర్ణితః

నవమసర్గే—శ్రీకృష్ణనిహతపూతనాదిస్వభ్రాతృవధశ్రవణరు
ష్టజిఘాంసుకంసప్రేషితాక్రూరానీతరామకృష్ణయోర్మథురాప్రవేశో వర్ణితః

దశమసర్గే—తత్ర రామకృష్ణాభ్యాం మల్లరంగప్రవేశే కువలయా
పీడాఖ్యగజం నిహత్య ముష్టికారిష్టమల్లాదీన్నిర్జిత్య కంసమపి నిహత్య
సుధామాఖ్యకంససోదరోఽపి మారితః । తాన్స్వకీయమాతాపితరౌ
పరితోష్య ఉగ్రసేనం రాజ్యేఽభిషిచ్య స్వయం యౌవరాజ్యమంగీకృత్య
న్యాయేన ప్రజాః పాలయామాసేతి వర్ణితమ్ ॥

ఏకాదశసర్గే—కంసాదివధశ్రవణకుపితజరాసంధం నిర్జిత్య
కాలయవనం ముచుకుందేన మారయిత్వా దుష్టబాధానివృత్తయే సముద్ర
మధ్యే విశ్వకర్మణా ద్వారకాం నిర్మాప్య బంధుభిస్సహ సుఖమువాసే
తివర్ణితమ్

ద్వాదశసర్గే—విదర్భరాజాద్భీష్మకాద్రుక్మిణ్యవతారే బాల్యక్రీడా
దియౌవనప్రాదుర్భావానంతరముపవ్యాజ కృష్ణైకమనోరథా సా శిశుపా
లాయ దాతవ్యేతి రుక్మిణా నిర్ణీతే ॥ వివాహమంగళాలంకారైరలం
కృతా దేవతాపూజనార్థమింద్రాణీదేవతాలయం ప్రవిశ్య పూజాకా
లే స్వాభిమతశ్రీకృష్ణవివాహప్రాప్తిగాఢకామనయా నమస్కారేణాపి
నా అశరీరివాణ్యాపి స్వాభిమతప్రియలాభశుభాశీర్విజ్ఞాపయాంబభూ
వేతివర్ణితమ్ ॥

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

సవ్యాఖ్యానే యాదవాభ్యుదయె మహాకావ్యే

సప్తమసర్గః ప్రారభ్యతే.

ప్రజౌకసో విస్మయమన్థరాక్షా బాలార్కవర్ణం వసనం వసానం ।
శ్యామం యువానం శతపత్రనేత్రం శైలోదితం దేవమథోపసేదుః ॥

వ్యా ॥ ప్రజౌకస ఇతి ॥ అథ శైలశృంగే దేవస్య దర్శనానంతరం విస్మయమంథరాక్షాః - అద్భుతాకారదర్శనజనితవిస్మయస్తబ్ధలోచనాః ప్రజౌకసః - గోపాః, బాలార్కవర్ణం వసనం వసానం - బాలార్కమివారుణవర్ణం అంశుకం పరిదధానం శ్యామం యువానం శతపత్రనేత్రం - నళినోపమలోచనం, శైలోదితం - శైలావిర్భూతం, తం దేవం ఉపసేదుః - ఆరాధనాయ తత్సమీపం జగ్మురిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ...

యమాహురన్తర్బహిరప్యలక్ష్యం యోగేశ్వరం యోగిభిరేవ దృశ్యం
తమద్రిశృఙ్గే సముదీక్షమాణా గోపం సతాం గోపగణాః ప్రణేముః ॥

వ్యా ॥ యమితి ॥ అంతర్బహిరప్యలక్ష్యం సర్వత్ర వ్యాప్య స్థితత్వేప్యంతర్హృదయాదౌ తతో బహిశ్చ లక్షయితుమశక్యం యోగేశ్వరం యోగానామష్టాంగతయా యోగశాస్త్రప్రపంచితానాం ఆరాధ్యతయా ఈశ్వరం స్వయం యోగైరణిమమహిమాదిశాలితయా తేషామధిపతిమితి వా యం కృష్ణం యోగిభిరేవ యోగప్రభావాత్ దృశ్యం ద్రష్టుం శక్యం ఆహుః వదంతి సతాం గోపం గోప్తారం తం అద్రిశృంగే పర్వతశిఖరే, సముదీక్షమాణాః - గోపగణాః, ప్రణేముర్నమశ్చక్రుః ॥ ౨ ॥

స తానశేషాంత్సుధయేవ దృష్ట్వా ప్రహర్షయన్ప్రీత్యయితప్రసాదః । స రామకృష్ణాంత్సనకాదిగమ్యః స్వామీ స తాం స్వాగతమన్వయుఙ్క్త ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ స రామకృష్ణాన్ - రామకృష్ణసహితాన్, అశేషానఖిలాన్ తాన్ గోపాలాన్ సుధయా - అమృతేనేవ, దృష్ట్యావలోకనేన, పరిహర్షయన్ - పరిహృష్టాన్కుర్వన్, అత ఏవ ప్రీత్యయితప్రసాదః ప్రత్యయో విశ్వాసః సోఽస్య సంజాత ఇతి ప్రత్యయితః తారకాదిత్వాదితచ్ తథాభూతః ప్రసాదోఽనుగ్రహో యస్య సః ॥ ని ॥ ప్రత్యయో ధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతుష్విత్యమరః ॥ స తాం స్వామీ - సనకాదిభిర్దివ్యపురుషైరేవ గమ్య ఉపసర్పణీయః స వాసుదేవస్స్వాగతం కుశలమన్వయుఙ్క్త - అపృచ్ఛత్ ॥ ని ॥ స్వాగతం కుశలమితి శబ్దార్ణవః ॥ అనుపూర్వో యుజిః ప్రశ్నార్థః ॥ ౩ ॥ ... ...

{ శరత్పరివృత్త్యేవ శశాంకభాసో వాచా హరేర్గోపధియః ప్రసన్నాః ।
శుభోపమర్త్యైః కుముద్వైరివాసన్నిషద్భిరాసాదితనిర్మలాశాః ॥౪॥ }

వ్యా ॥ శరత్పరివృత్త్యేతి ॥ శరత్సమయస్య పరివృత్త్యా శశాంకభాసః చంద్రమసః కాంతయ ఇవ హరేః శ్రీకృష్ణస్య వాచా ప్రసన్నాస్సంతుష్టాః చంద్రికాపక్షే మేఘకాలుష్యాద్యభావాన్నిర్మలాః గోపధియః - గోపానాం బుద్ధయః, కుముద్వైరివ మిషద్భిర్వికసద్భిః మిథో విమర్శైః రహసి విచారైః అయమస్మాకమారాధనీయో నేంద్ర ఇత్యేవంరూపైః స్వాగతవిచారైరుపలక్షితాస్సంత్యః ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయా ॥ ని ॥ మిథోఽన్యోన్యం రహస్యపీత్యమరః ॥ ఆసాదితనిర్మలాశాః ప్రాప్తనిర్విచికిత్సాభిలాషాః ఆసన్ । కృష్ణవాక్యాదుత్పన్నో గిరిపూజాభిలాషః । కించిదింద్రాతిలంఘనానౌచిత్యశంకయా కలుషః స్థితో భగవతోఽవలోకనాభాషణాదిప్రసాదదర్శనేన తత్రైవ హ్యతిరేకోదయాన్నిర్విచికిత్స ఆసీదిత్యర్థః । చంద్రికాపక్షే ఆసాదితనిర్మలాశాః ప్రాప్తావదాతకకుభ ఇతి యోజ్యమ్ ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ౪ ॥

{ విధానదక్షా విపినాశ్రయాస్తే తదన్యసంరాధనవీతసంగాః । త
{ దర్చయామాసురదీనసత్త్వాస్సంప్రీణనైశ్శక్రమఖోపనీతైః ॥ ౫ ॥ }

వ్యా ॥ విధానదక్షా ఇతి ॥ విధానదక్షాః కృత్యేషు చతురాః అదీనసత్త్వా ఉదారచేతసః తే విపినాశ్రయా అరణ్యవాసినో గోపాః తదన్యసంరాధనవీతసంగాః తదన్యారాధనే వ్యపేతస్పృహాస్సంతః శక్రమఖాయోపనీతైరింద్రపూజాముద్దిశ్య సమాహృతైస్సంప్రీణనైః సంప్రీతిసాధనైః పూజాద్రవ్యైః గంధపుష్పాదిభిః తం పర్వతాగ్రస్థితం శ్రియఃపతిం అర్చయామాసుః పూజయంతి స్మ ॥ ౫ ॥ ...

{ అనన్యయోగాదయజంత తైస్తైః కృష్ణేన తే నైవకృతానుయోగాః । స
{ మీపశైలానని... ॥ ౬ ॥ }

వ్యా ॥ అనన్యయోగాదితి ॥ అనన్యశరణానాం ప్రప
న్నానాం యోగో భగవత్ప్రీణనోపాయః అనన్యయోగః ॥ ని ॥
యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిషు ఇత్యమరః ॥ తిస్తాత్తమ
వల బ్భృత్యైష్ణవః లబ్ధోపాఖ్యానః ॥ ... యుష్మత్స్వం తేన రూ
పేణ కృష్ణేన కృతానుయోగాః ... సతా కృతానుస
రణా స్తే సమ్యంజనైర్గవ్యం జనసమాప్తేంస మేఘశైలానని భైః ఉపస్థితమే
ఘవర్ణైరాసేన సమృద్ధైః అన్నరాశిభిః అన్నసమూహైః సాంకరమయ
జంత చ । పూర్వోక్తేన పుష్పాద్యర్చనేన సహ చ్ఛందోనార్చ్యశారదః ॥

{ స్థితా ... ఘనోపదేశాత్ ... మహీధ గం ధా । అ
{ ... వహాచార్య్యకి ... ప్రి ... నేయుగోస్వా ॥ }

వ్యా ॥ నిధానారితా ... ॥ భావనైయు ... గోష్ఠా ...
తా కృష్ణః నిరోపదేశాత్ స్వోపదేశాత్ నిధానారితా ... నిస్పృత
కర్తవ్యరూపపరిపయేషు ॥ ని ॥ అర్థస్యాన్యత్ప్రయోజనమి ... ద్వివా
చ్యేప్రయోజన ఇతి వైజయంతీ ॥ మహీధరాణాం మహీధరాయ దేయు
యా శాభ నతిత థా । స్వప్రోపహారేషు నిహితపూజాద్రవ్యేషు గోపేషు తి

చ్ఛత్వమారాధ్యత్వమాచార్యకమాచార్యత్వమపి॥ సూ॥ యోపధాద్గు రూపోత్తమాద్వుఞితివుఞ్ప్రత్యయః। అయాసీదగచ్ఛత్ యాతేర్లుఙ్। ప్యాపదేశాత్తదారాధనే ప్రవృత్తా ఇతి తేషామాచార్య ఆసీత్ స్వయమేవ శైలపురుష ఇతి ఉక్తవానిత్యాసీదిత్యర్థః గోపేషు భువనేష్వివ వైషయికాధికరణే సప్తమీ ॥ ౭ ॥ ... ...

{ఉపాహరన్యాని సభాజనార్థం వలద్విషో వల్లవవంశవృద్ధాః। పరేణ
పుంసా పరిగృహ్యమాణైస్తైగప్రాప్తం ఫలం పుష్పఫలాదిభిస్తైః ॥ ౮ ।}

వ్యా॥ ఉపాహరన్నితి॥ వల్లవవంశవృద్ధాః గోపకులవృద్ధాః వలద్విషశ్శక్రస్య సభాజనార్థం తోషణార్థం యాని పుష్పఫలాన్యుపాహరన్ తైః పుష్పఫలాదిభిః పరేణపుంసా భగవతా పరిగృహ్యమాణైస్సద్భిః ఫలం జన్మసాఫల్యం ప్రాప్తం లబ్ధం భగవదుపభుక్తపుష్పఫలాదికానాం వృక్షాదీనామపి సద్గత్యవశ్యంభావాదితి భావః ॥౮॥

{మృత్యూపసిక్తైర్భువనైరశేషైరనన్యదత్తైరపి హవ్యకవ్యైః। అల
బ్ధపూర్వామభజత్తదానీం గోపాహృతైః ప్రీతిమశేషగోప్తా ॥౯॥}

వ్యా॥ మృత్యూపసిక్తైరితి॥ అశేషగోప్తా సర్వేషాం రక్షకో దేవః తదానీం మృత్యూపసిక్తైః మృత్యుః ప్రాణినాం జీవనాపహరణే అధికృతా దేవతా తయా స్వాదుతాధానాయ దధ్యాదినేవోపసిక్తైః అశేషైర్భువనైః ఓదనస్థానీయైః ప్రళయేషు భుజ్యమానైః అనన్యదత్తైః ఏకాంతిభిస్స్వారాధనబుద్ధ్యా దత్తైః హవ్యకవ్యైర్దేవపిత్రర్థైరన్నైరపి అలబ్ధపూర్వాం పూర్వమలబ్ధాం ప్రీతిం గోపాహృతైః గోపానీతైః ఉపహారైరభజత్ । సముత భోజనజనితేన తేషాం శ్రద్ధాతిశయేన స్వాశ్రితేషు కృపాతిశయేన చ తద్దత్తైర్మహీయసీ ప్రీతిరాసీదిత్యర్థః ॥ శ్రు॥ యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః । మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః । ఇతి కఠవల్లీమంత్రే బ్రహ్మక్షత్రశబ్దోపలక్షితం చరాచరాత్మకమఖిలం ప్రపంచం ప్రళయేష్వాపసేచనమృత్యుమ

గృహీత్వాగ్రినతె దేవఇతి ప్రతిపాదితమ్ । అయమర్థోఽనుభూయ
సిద్ధైర్భువనైశ్శ్వైర్గతి । ధారితః ॥ ౯ ॥ ...

{ప్రయుక్తే హవిషి ప్రభూతే సంభుజ్యమానే హరిణా సమక్షం ।
అనాగమప్రత్యయమోహితానాం విశ్వాసమగ్రాహయదిత్థమేషః ౧౦॥}

వ్యా॥ ప్రభూతే ॥ హవిషి ప్రయుక్తే నివేదితే ప్రభూతే బహుళే హవి
షి హరిణా సమక్షం ప్రత్యక్షం సంభుజ్యమానే సతి అనాగమశ్రాంత
ధియోఽపి ఆగమేషు హవ్యకవ్యానాం దేవతా ప్రీత్యర్థం ప్రతిపాదకే
షు మంత్రార్థవాదేషు పరిశ్రమరహితా ధీర్యేషాం తే భూతార్థవా
దత్వనిర్ణాయకన్యాయపరిశీలనవిధురబుద్ధయోఽపి సమగ్రతోషాః స్వ
స్వకృత క్రియమాణకరిష్యమాణశ్రాద్ధాదికర్మాణ్యప్యేవం స్వస్వాభీష్ట
పిత్రాదిప్రీణనానిభవంతీతి నితరాం హృష్టాస్సంతః తత్ర హవ్యకవ్యా
ని దేవాదయః భుంజతఇత్యస్మిన్విషయే శ్రద్ధాంవిశ్వాసం అవిందన్త
లెభిరె తావతి మహత్యన్నకూటె ప్రత్యక్షం దేవేన భుజ్యమానే కస్య
విశ్వాసో నభవేదితిభావః ॥ ౧౦ ॥ ... ...

అమృష్యమాణోవిహతాం స్వపూజామభ్రాంసహాసైర్నతదామహేం
ద్రః। అనెహసంరక్తశిలీంధ్రజాలైరాకాలికైరన్వితమన్వకార్షీత్ ॥

వ్యా ॥ అమృష్యమాణఇతి ॥ తదా గిరిపూజాసమయె విహతాంస్వ
పూజాం అమృష్యమాణః స్వపూజావఘాతమసహమానః మహేంద్రః అ
భ్రాంసహాసైర్నకొపారుణైసేతిభావః ఆకాలికైస్సమానకాలాద్యన్తైః
క్షణికైరితియావత్ ॥ సూ ॥ ఆకాలికడాద్యన్తవచనఇతి సూత్రేణా
ద్యన్తవిశేషణతయా సమానకాలశబ్దస్య ఆకాలఆదేశః ఇకట్ప్రత్య
యశ్చనిపాతితః రక్తశిలీంధ్రజాలైః అరుణకదళీపుష్పనివహైః కరణైః॥
ని ॥ కదళ్యాంచశిలీంధ్రస్స్యాదితిశబ్దార్ణవే ॥ అన్వితం పూజితం మ
నోహరమితియావత్ । అనెహసంకాలం వర్షాసమయం తత్రైవ
శిలీంధ్రాణాం విజృంభణాత్ అన్వకార్షీదనుకృతవాన్ । తదా క్షణం

గోపకులకోపారుణలోచనసహస్రశ్శక్రః కింశుకైరరుణకదళీపుష్పై స్సర్వతో వ్యాప్తో వసన్తసమయ ఇవ స్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

{అవఞ్ఛితాన్యాపయోః ప్రదానాన్నారాధకాన్ కాలమియన్తమిన్ద్రః
ఆహారకర్తారమభీహన్తుమైచ్ఛత్కృతానభిజ్ఞేషు కిమానృశంస్యం ॥}

వ్యా ॥ అవఞ్ఛితేతి ॥ ఇన్ద్రః అవఞ్ఛితాన్యాపయోః ప్రదానాత్ ఇయన్తం కాలం అత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా । ఆరాధకాన్ పూజకాన్ గోపాన్ ఆహారస్య కర్షణాత్ స్వస్మాదన్యత్ర కరణాత్ అభిహన్తుమైచ్ఛత్ నను స్వాశ్రితేషు పరోపదేశమాత్రక్షుభితహృదయేషు నైవం జిఘాంసా యుక్తేత్యత ఆహ ॥ కృతేతి ॥ కృతానభిజ్ఞేషు ఆనృశంస్యం నాస్త్యేవానృశంస్యమిత్యర్థః । కృతఘ్నా ఉపకారిణామపి క్రూరా భవన్తీతి భావః । సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాన్తరన్యాసః ॥ ౧౨ ॥ ... ...

{అథాజుహావ ప్రతిఘానుషఙ్గాత్స ఘోరాశయో ఘోషవిమర్దకాఙ్క్షీ ।
సమేష్యతాం సమ్భవమర్ణవానాం సంవర్తకం నామ గణం ఘనానాం ॥}

వ్యా ॥ అథేతి ॥ అథ జిఘాంసానన్తరం ప్రతిఘానుషఙ్గాత్ క్రోధానువర్తనాత్ ఘోరాశయః క్రూరచిత్తః ఇన్ద్రః ఘోషవిమర్దకాఙ్క్షీ ఆభీరగ్రామస్య విమర్దం కాఙ్క్షమాణస్సన్ సమేష్యతాం యుగాన్తే పరస్పరం సఙ్గమం ప్రాప్స్యతాం అర్ణవానాం సమ్భవముత్పాదకం యుగాన్తే మహాజలౌఘవృష్ట్యా చతురర్ణవసంయోజకమిత్యర్థః । సంవర్తకం నామ సంవర్తక ఇతి ప్రసిద్ధం ఘనానాం గణం ఆజుహావ ఆహూతవాన్ ॥ ౧౩ ॥ ... ...

ప్రదీపితాన్కోపహుతాశభూమ్నా పీతోదధీన్వారిధరాయుధా
ఘనాన్ । మరుద్ధ్వజేన త్వరితం మరుత్వాన్ప్రాయుఙ్క్త ఘోషాభి
ముఖం సఘోషాన్ ॥ ౧౪ ॥

వ్యా ॥ ప్రదీపితానితి ॥ మరుత్వానిన్ద్రః కోపహుతాశనః

…ధూమ్నా బాహుల్యేన ప్రదీపితాః ప్రజ్వలితాః స్వామినః …హాతిశయం దృష్ట్వా ఘోషోపమర్దాయ సన్నద్ధానితి యావత్ । పీతో…ః మహావృష్టమేపీత సముద్రాః సఘోషాః గర్జితఘోషేణ …తాః వారిధరాః మేఘా ఏవాయుధాని తేషాం ఓఘాః సమూ…ః మరుదేవ భుజస్తేనస్వైరిగం శీఘ్రం ఘోషాభిముఖం అభీరగ్రామస్యాభిముఖం యథా భవతి తథా ప్రాయుఙ్క్త యథా వీరః సమ్యగ…నిష్టప్తాః తదను నిపీతజలాః కంపేన సఘోషానాయుధౌఘాః …జేన శత్రుముద్దిశ్య ప్రేరయతి తద్వదితి భావః సఘోషానితి సామా…ధర్మోపాదానాత్ వారిధరాయుధౌఘానిత్యత్ర రూపకసమాసః ॥ …నుకోధాతో(ర్)పహుతాశనే నేత్యాదావపి రూపకసమాస ఇతి సావ…వరూపకాలంకారః ॥ ౧౪ ॥ … …

ప్రకల్పయన్తః పరివేషచక్రం బృన్దావనే విహ్వలగోపబృన్దే । సమీ-
రసూనాస్సహసా పయోదాశ్శక్రస్య తే శాసనమన్వతిష్ఠన్ ॥ ౧౫ ॥

వ్యా ॥ ప్రకల్పయంత ఇతి ॥ సమీరసూనాః మరుతా ప్రేరితాః …పయోదాః విహ్వలగోపబృందే అకాలే ప్రళయమేఘాళిదర్శనా…భయవిక్లబగోపకులే బృందావనే పరివేషచక్రం ప్రకల్పయంతః …రివేషమండలం సంపాదయంతః చక్రాకారేణావృణ్వంతః శక్రస్య …సనం మహావృష్ట్యా ఘోషోపమర్దరూపం అన్వతిష్ఠన్ అనుతిష్ఠన్తిస్మ

తటిత్సహస్రేణ విదీప్తనేత్రస్సమేతవజ్రో ధృతచిత్రచాపః । అన-
క్యః తైన్ద్రస్స్వయమభ్రవాహః కాలాత్మనా భూమికయేవ ఖేలన్

వ్యా ॥ తటిదితి ॥ ఇంద్ర ఏవ తటితాం సహస్రేణ విదీప్తనేత్రః ప్రజ్వలితనేత్రః సమేతవజ్రః సమేతం వజ్రం నిర్ఘాతమేవాయుధం యేన స తథోక్తః ॥ ని ॥ నిర్ఘాతమశనిర్వజ్రమితి ధనంజయః ॥ ధృతచిత్రచాపః ధృతనానావర్ణకోదండః అభ్రవాహః మేఘవాహనశ్చ …ః కాలాత్మనా భూమికయా కాలాత్మమూర్తిపరిగ్రహేణ ॥ ని ॥

భూమికారచనాయాం స్యాన్మాత్ర్యంతరపరిగ్రహ ఇతి విశ్వః ॥ ఖేలక్రీడన్నితర్క్యత ఉత్ప్రేక్ష్యతే మేఘానాం సన్నాహే తత్ర తటితామున్మేషః వజ్రచాపావిద్యుత్స్వప్న ... దీపసగోపప్రజ్వలితనేత్రః ధృతవజ్రచాపః మేఘవాహనసంగుహ్య సంహారకాలవేషరూపేణ ఖేలతీతి జనైరుత్ప్రేక్షిత ఇత్యర్థః తత్ర తటిన్నేత్రాదినిమిత్తేన గోపాల సంజిహీర్షోః రుద్రస్య మేఘేష్వవస్థానముత్ప్రేక్ష్యత ఇతి స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః సా చ తటిన్నేత్రస్వరూపణేన సమేత వజ్ర ఇత్యశనివజ్రయోః శ్లేషేణ చోత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౧౮ ॥ ...

{అసూయతా వజ్రభృతా ప్రయుక్తామకాలికీం ప్రావృషమాదిదేవః
ఆశానిరోధం జగతాం దిశన్తీం నిరోద్ధుమైచ్ఛన్నిజయా న శక్త్యా ॥}

వ్యా ॥ నను పూర్ణశక్తౌ భగవతి గోపానాం గోత్రజాగ్రతి కథమేషాం వృష్టిరూపా శక్రప్రయుక్తా విపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ అసూయతేతి ॥ ఆదిదేవః కృష్ణః అసూయతా అసూయాం కుర్వతా గోపైః కృతాం గిరిపూజామసహమానేనేతి యావత్ । అసూయాశబ్దాత్ కణ్డ్వాదియగంతాల్లటశ్శత్రాదేశః వజ్రభృతా శక్రేణ ప్రయుక్తాం జగతాం లోకానామాశానిరోధం దిశామంధకారేణ నిరోధం దిశంతీం ప్రయచ్ఛంతీం అకాలికీం అకాలే స్వకాలాదన్యస్మిన్ శరత్కాలే భవాం కాలశబ్దస్య కాలసామాన్యవాచినః తద్విశేషే ప్రావృషి లక్షణాయాం తత్ర తదన్యార్థకనఞ్సమాసే చ సతి అకాలశబ్దశ్శరత్కాలపరః కాలాట్ఠఞితి శైషికః ప్రత్యయః । ప్రావృషం మేఘసన్నాహం ప్రావృట్ఛబ్దేన వర్షాకాలవాచినా తత్కాలోచితమేఘోన్నతిర్లక్ష్యతే । తాం నిజయా శక్త్యా నిరోద్ధుం నైచ్ఛత్ । కింతు శైలార్చనాత్ప్రసక్తామాపదాం శైలేనైవాపాకరిష్యన్ కంచిత్కాలం మేఘసన్నాహం వీక్ష్యాస్తేతి భావః ॥ ౧౯ ॥

{వియత్పయోధిం పరితః పయోదైర్వేలాతమాలైరివ వర్ధమానైః ।
జిఘాంసతా గోపగణాన్మఘోనా వ్యచ్ఛన్నత స్థైర్యగయాగ్గినేవ ॥}

వ్యా ॥ వియత్పయోధిమితి ॥ గోపగణాన్ జిఘాంసతా హంతుమి
చ్ఛతా మఘోనేంద్రేణ మృగయార్థినా మృగయావిహారపరేణేవ
ఖద్గగనం పయోధిరివ తం పరితస్సమంతతః వేలాతమాలైరివ వర్ధ
మానైః పయోదైశ్ఛన్నేన సతాతస్థే స్థీయతేస్మ యథా మృగయావి
హారపరః పయోధివేలాయాం పరిరూఢైః తమాలవృక్షైః ఛన్నోమృ
గాణాం నిర్గమనం ప్రతీక్ష్యతిష్ఠతి ॥ ఏవమితిభావః । అత్రేంద్రాదీనాం
మృగయార్థ్యాద్యుపమారోపాత్ గోపానాం మృగోపమా ప్రతీయతఇతి
ఏకదేశవృత్త్యుపమాలంకారః ॥ ౧౭ ॥ ...

{ అదృశ్యరూపస్స తదామరుత్వాన్నంభోముచామంతరతోవతస్థే ।
{ అపారయన్ ద్రష్టుమివత్రిధామ్నోదీప్తిందివాభీతఇవాతిసూర్యాం ॥ }

వ్యా ॥ అదృశ్యరూపఇతి ॥ తదావృష్టిసమయే । మరుత్వానింద్రః ।
దివాభీతఇవ । అతిసూర్యాం సూర్యాతిశాయినీం త్రిధామ్నః కృష్ణ
స్యదీప్తిం ద్రష్టుమపారయన్ అశక్నువన్నివ । యథాదివాభీతః ఉలూ
కస్సూర్యదీప్తిమపి ద్రష్టుమశక్నువన్ తదతిశాయిదీప్తిం ద్రష్టుంక
థమపి నశక్నోతి తద్వదశక్నువన్నివేత్యుపమాను ప్రాణితోత్ప్రేక్షా
అంభోముచాం మేఘానాం అంతరతః అభ్యంతరే అదృశ్యరూపస్సన్
అవతస్థే ॥ సూ ॥ సమవప్రవిభ్యస్థఇత్యాత్మనేపదమ్ ॥ ౧౮ ॥

{ అమర్షవేగాదచమత్క్రియోత్థాజ్జిఘృక్షతా వజ్రమకుంఠవీర్యం ।
{ అలక్షిజీమూతరథే మఘోనా మోఘక్రియౌరాముక్తఇవేంద్రచాపః ॥ }

వ్యా ॥ అమర్షేతి ॥ ఇంద్రచాపశ్శక్రధనుః అచమత్క్రియో
త్థాత్ ధనుషిరిపుసంహరణ సామర్థ్యరూప చమత్కారాభావేనోత్థి
తాత్ అమర్షవేగాత్ కోపవేగాత్ అకుంఠవీర్యమమోఘశక్తిం వ
జ్రం జిఘృక్షతా గ్రహీతుమిచ్ఛతా మఘోనా శక్రేణ మోఘక్రియః ని
ష్ఫలకవ్యాపారఇతి ముక్తఇవ జీమూతరథే మేఘపవరథే అలక్షిల
క్షితః యోద్ధారోహిగృహీతమాయుధం కుంఠంచేదన్యజ్జిఘృక్షంతః త

ద్రక్ష్యేత్యంతి । తథాత్యక్తా ఇవాలక్ష్యంతేత్యర్థః ॥ ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥

{సుతీవ్రహుంకారభృతో నినాదైస్సౌదామనీదర్శితతర్జనీకాః ।
మరుత్వదాజ్ఞావిముఖానభీక్ష్ణం నిర్భర్త్సయామాసురివాంబువాహాః }

వ్యా ॥ సుతీవ్రేతి ॥ నినాదైర్గర్జితరూపైస్సుతీవ్రహుంకారభృతః ఉగ్రహుంకారభృతస్సౌదామనీతటిదేవదర్శితా తర్జనీప్రదేశనీ యైస్తే తథోక్తాస్తే ॥ సూ ॥ నద్యృతశ్చేతి కప్రత్యయః అంబువాహా మేఘా మరుత్వదాజ్ఞావిముఖాన్ ఇంద్రాజ్ఞామగణయతః అభీక్ష్ణం పునః పునః నిర్భర్త్సయామాసురివ తర్జయామాసురివేత్యుత్ప్రేక్షా సా చ గర్జితే హుంకారత్వరూపకేణ సౌదామన్యాం తర్జనీత్వరూపకేణ చోత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౨౧ ॥ ... ...

{క్షణప్రభాస్తత్క్షణమంతరిక్షే ప్రాయేణ గోపాన్గ్రసితుం ప్రవృత్తాః
బభాసిరే వాసవరోషవహ్నేర్జ్వాలాగ్రజిహ్వా ఇవ జాతలౌల్యాః ॥}

వ్యా ॥ క్షణప్రభా ఇతి ॥ తత్క్షణం సపదేవ క్షణో యథా భవతి తథా తస్మిన్నేవ క్షణ ఇతి యావత్ అంతరిక్షే జాతలౌల్యాః జిహ్వాపత్యే ఉత్పన్నతృష్ణాః ॥ అ ॥ లోలశ్చలసతృష్ణయోరిత్యమరః । క్షణప్రభా విద్యుతః ప్రాయేణ గోపాన్ గ్రసితుం కబళయితుం ప్రవృత్తాః । వాసవరోషవహ్నేః శక్రకోపాగ్నేః జ్వాలాగ్రరూపా జిహ్వా ఇవ బభాసిరే ॥ భానం తేస్మ । అత్ర ప్రాయేణ గోపాన్ గ్రసితుం ప్రవృత్తా ఇతి ప్రాయశ్శబ్దేన ఫలోత్ప్రేక్షా జాతలౌల్యా ఇతి శ్లేష ఇతి తదుభయానుప్రాణితా జ్వాలాగ్రజిహ్వా ఇవేతి స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౨౨ ॥ ...

{కిమంతరిక్షేణ ఘనీబభూవే కిముత్థితం ధ్వాంతమహీంద్రలోకాత్
మూలం కిమేతత్ప్రళయార్ణవానామితీవ మేనే మలినాభ్రమాలా ॥}

వ్యా ॥ కిమితి ॥ అంతరిక్షేణ ఘనీబభూవే కఠినీబభూవే కింభావే లిట్ అంతరిక్షమేవేత్థం కఠినీభూతం కిమిత్యర్థః అహీంద్రలోకాత్ పాతాళాత్ ధ్వాంతముత్థితం కిం కిమేతద్దృశ్యమానం ప్రళయార్ణవానాం

శయోఽకాదకీభవతాం సాగరాణాం మూలంకారణం కిమితీవమతి
భ్రమలాకాలమేఘపఙ్క్తయః మేనేకమణిరిలిట్ చింతితేత్యర్థః॥ ఉ
తిశేషః। మేఘానాంవ్యాపిత్వ మతికార్ష్ణ్యంమహావృష్టి పాౖర
ప్లవనాహంచ దృష్ట్వాజనైరుత్ప్రకారత్రయేణోత్ప్రేక్షితమిత్య
: ఇతీవేత్యత్ర ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే ఇత్యర్థేవ ॥ ౨౩ ॥

వ్రజోపమర్దం సమయోవిధాస్యన్ బభారనమ్రేణపయోదమూర్ధ్నా। మ
హీయసీంవాసవచాపలేఖాం మాయాప్రదిష్టామివమాల్యశేషామ్॥ ౨౪॥

వ్యా॥ వ్రజోపమర్దమితి॥ వ్రజోపమర్దంగోపకులస్య పీడాం
విధాస్యన్ కరిష్యన్ సమయః కాలఃనమ్రేణ జలభరావనతేన పయో
దేనైవ మూర్ధ్నా మహీయసీమతిశయేన మహతీంవాసవచాపలేఖాం
ఇంద్రధనులేఖాంమాయాప్రదిష్టాం వ్రజంపీడయితుం సమయం
ప్రయోజయంత్యా భగవన్మాయయాదత్తాం మాల్యశేషాం మాల్యరూపా
ం నిర్మాల్యమివ బభారభరతస్త్రప్రభుభిః క్వచిత్కార్యేనియుజ్య ప్రే
ష్యమాణాః పురుషాః తత్సమయే ప్రభుదత్తం తద్ధృతమాల్యాది ప్ర
ప్రియావనతేన మూర్ధ్నా। పరిగృహ్య ప్రతిష్ఠంతఇతిభావః। తథా
యమాగనంభవేపి। తథేతి శేషామివ భయరాజ్ఞామందాయ మూ
ర్ధ్నామగనః ప్రగస్థఇతి ॥ ౨౪ ॥ ... ...

కఠోరగర్జాపటహప్రణాదః కరప్రసూనైరవకీర్యపృథ్వీం। త
డిత్ప్రభాభిర్ఘటితాఙ్గహారః కాలఃప్రతుష్టావయుగాంతనృత్తం॥

వ్యా॥ కఠోరేతి॥ కఠోరాక్రూరాగజర్జాగజితా గురోశ్చహల
శ్యప్రత్యయః। సైవపటహప్రణాదః ఆనకధ్వనిర్యస్యేతి తథో
క్తః కాలస్సమయః కరాఃఘనోపలాఏవప్రసూనాని॥ ని॥ కరోఘనో
పేహస్తేశుండాయాంకిరణే బలావితిరత్నమాలా। తైఃపృథ్వీమవకీ
ర్య రంగస్థలమివేతిభావః। తడిత్ప్రభాభిర్విద్యుద్భిర్ఘటితాంగహా
రః కృతాఙ్గవిక్షేపస్సన్। ని॥ అంగహారోంగవిక్షేప ఇత్యమరః।

యుగాంతవృత్తం ప్రళయకాలవృత్తం ప్రతుష్టావ ప్రాస్తువత్ । విద్యుద్గర్జిత కరకనిపాతనానంతరభావినీ మహావృష్టిరేవ కాలస్య యుగాంతవృత్తత్వేనాధ్యవసీయత ఇత్యతిశయోక్తిః సా చ గర్జాదిషు పటహప్రణాదత్వాదిరూపకానుప్రాణితేతి సంకరః ॥ ౨౫ ॥

{ప్రణుద్యమానాః ప్రబలైస్సమీరైరాప్లావయామాసురమందఘో
షాః । మహీమపర్యాయనిపీతముక్తైరౌదన్వతైరంబుభిరంబువాహాః }

వ్యా ॥ ప్రణుద్యమానా ఇతి ॥ ప్రబలైస్సమీరైః మహావాతైః ప్రణుద్యమానాః ప్రేర్యమాణాః । అమందఘోషాః కఠోరస్తనితవన్తః అంబువాహాః । అపర్యాయనిపీతముక్తైర్యుగపన్నిపీయ యుగపదేవ ముక్తైః ఔదన్వతైరుదన్వత్సంబంధిభిః అంబుభిస్సముద్రజలైః మహీమాప్లావయామాసుః సేచయామాసుః ॥ ౨౬ ॥ ... ...

{అంగారరూక్షస్తనయిత్నుపూర్ణాద్వైరంమదే తేజసి తప్యమానాత్
విహాయసో నూనమభూద్విలీనాద్విష్వఙ్ముఖీ వృష్టిరవారణీయా ॥ }

వ్యా ॥ అంగారాః ప్రశాంతార్చిషో దగ్ధకాష్ఠఖండాః ॥ ని ॥ అంగారోఽస్త్రీ ప్రశాన్తార్చిరితి యాదవః । తైరివ రూక్షైః పరుషైః స్తనయిత్నుభిః మేఘైః పూర్ణాత్ వ్యాప్తాత్ ఐరంమదే ఇరంమదో మేఘాగ్నిః ॥ ని ॥ మేఘజ్యోతిరిరంమద ఇత్యమరః । తదీయ తేజసి తప్యమానాత్ అతిపవవిలీనాత్ ఉపర్యంగారాచ్ఛాదితానలజ్వాలా తప్యమానసీసాదివద్ద్రుతాత్ విహాయసః గగనాత్ విష్వఙ్ముఖీ సార్వత్రికీ అవారణీయా వృష్టిరభూత్ నూనమిత్యుత్ప్రేక్షాయామ్ ॥ ౨౭ ॥ ... ...

ప్రదీప్తవిద్యుద్గణదుర్నిరీక్షాస్సాధుం ప్రజాశ్శ్రోత్రవిఘాతిఘోషాః ।
నశేకురావర్జితశక్రచాపా ధారాశరశ్రేణిముచః పయోదాః ॥

వ్యా ॥ ప్రదీప్తేతి ॥ ప్రజాః ప్రజస్థాజనాః మంచాః క్రోశంతీతి వల్లక్షణా । ప్రదీప్తవిద్యుద్గణదుర్నిరీక్షాః ప్రస్ఫురితేన తటిన్నికరేణ దురాలోకాః శ్రోత్రవిఘాతిఘోషాః శ్రవణోపఘాతక

తాః ఆవర్జితశక్రచాపా మేఘాః తాః ధారాశరశ్రేణిముచః ధా
పవనరాః తేషాం పఙ్క్తిం ముఞ్చతః పయోదాః ఖడ్గాద్యాయుధ
దుర్నిరీక్ష్యాః మహాట్టహాససత్కృతిశ్చాపమవనమయ్య శరాన్ముఞ్చతాం
హాధానివేతి భావః । సోఢుం న శేకుః న శక్నువన్తి స్మ ॥ ౨౮ ॥

సహుఙ్కృతాస్సామినిమీలితాక్షా దీర్ఘోరుశృఙ్గా దరభుగ్నవక్త్రాః ।
ప్రత్యగ్రహీషుః ప్రతిపన్నరోషా ధారాః క్షణం ధైర్యభృతో మహోక్షాః ॥

వ్యా ॥ సహుఙ్కృతా ఇతి ॥ హుఙ్కృతేన సహితాః సామి మీలితా
క్షాః అర్ధనిమీలితనయనాః దీర్ఘోరుశృఙ్గాః ఉద్దీర్ఘస్థూలవిషాణాః
దైర్ఘ్యనిమిత్తం దరభుగ్నవక్త్రాః కిఞ్చిదవనతముఖాః ముఖోన్నమ
నేన తిర్యగ్భూతాని శృఙ్గాణి తన్నమనేన ప్రగుణతయా స్ఫుటదైర్ఘ్యాణి
భవన్తీతి భావః । ప్రతిపన్నరోషాః ప్రాప్తకోపాః మహోక్షాః మహా
న్త ఉక్షాణః పుఙ్గవాః ॥ సూ ॥ అచతురవిచతురేత్యాదినా సమాసా
న్తనిపాతః ॥ క్షణం ధైర్యభృతస్సన్తో ధారాః వృష్టిధారాః ప్రత్యగ్రహీ
షుః ప్రతిగృహ్ణన్తి స్మ । క్షణాన్తరే తేషామప్యసహ్యా ఆసన్నిత్యర్థః ।
అత్ర పుఙ్గవానాం స్వభావవర్ణనాత్స్వభావోక్తిరలఙ్కారః ॥ ౨౯ ॥

స్తనాహితస్వస్తికబాహుబన్ధాస్స్త్యానాలకాస్సన్నతవక్త్రపద్మాః ।
విలగ్నదేహావసనైర్న్యషీదన్ వ్రజస్త్రియో వాదితదన్తవీణాః ॥

వ్యా ॥ స్తనేతి ॥ వ్రజస్త్రియో గోప్యః స్తనయోరాహితః స్వస్తికః
కృతహస్తవిన్యాసో బాహుబన్ధో యాభిస్తాః స్త్యానాలకాః జలసేకాత్సం
హతకుంతలాః సన్నతవక్త్రపద్మాః అవనతముఖకమలాః వసనైః పరిధా
నోత్తరీయరూపైః విలగ్నదేహాః జలార్ద్రత్వాత్సంశ్లిష్టశరీరాః వాది
తదన్తవీణాః స్వసత్యః శీతాలుతయా కమ్పమానదన్తపఙ్క్తిచ్ఛాయా వీ
ణోచ్యతే తత్సంఘట్టనానువృత్తిశ్చ తద్వాదనత్వేనాధ్యవసీయతే । న్య
షీదన్ నిషీదన్తి స్మ అత్రాపి స్వభావోక్తిరలఙ్కారః ॥ ౩౦ ॥

{చలద్బలాకోల్బణశంఖమాలా పయోధరవ్యక్తిధరోత్థిహారా ।
ప్రావృట్పునస్సంవవృతేఽతిఘోరా సంవర్తసింధోరివధర్మపత్నీ ॥}

వ్యా ॥ చలదితి ॥ చలంత్యః బలాకా ఏవ ఉల్బణాః స్ఫుటాశ్శంఖమాలా యస్యాః। పయోధరవ్యక్తైః మేఘావృతైః ధారా ఉత్తమా ఏవ హారాః యస్యాస్సా । అతిఘోరా ప్రావృట్ సంవర్తసింధోః ప్రళయార్ణవస్య ధర్మపత్నీవ ప్రళయార్ణవపూరణోచితా నదీవ। పునస్సంవవృతే పునరపి కాలక్రమేణ సంవృత్తా। అత్ర బలాకానాం శంఖరూపణేన పయోధరవ్యక్తిధరోర్మిత్యపహ్నుత్యా స్థాపితా ప్రావృషో నదీత్వోత్ప్రేక్షా ధర్మపత్నీతి పునస్తస్యా ఏవ స్త్రీత్వప్రతీతేః స్త్రీత్వోత్ప్రేక్షా చ తదర్థమేవాపహ్నుతేరుపరిహారత్వరూపణం తత్ర పక్షే పయోధరయోస్స్తనయోర్వ్యక్తిధరాస్స్ఫుటత్వం బిభ్రాణా ఊర్మివదృశా హారా యస్యా ఇతి యోజ్యం। శంఖమాలా చ అస్థ్యాదిరూపశంఖపఙ్క్తిః అతిఘోరత్వాం సంవర్తసింధోరతిభయంకర నాయకానుసారేణ భూతవేతాళ కాపాలికాది స్త్రీవర్ణనమిదనోపపన్నం॥౩౧

{గంభీరగర్జాపటహప్రణాదం ప్రారబ్ధజంఝానిలనాదగీతం । తటి
ద్భిరాపాదితతాండవంతత్కాలస్య సంగీతమపూర్వమాసీత్ ॥}

వ్యా ॥ గంభీరేతి ॥ తత్తదా గంభీరా మనోజ్ఞా గర్జా గర్జితమేవ పటహప్రణాదః ఆనకధ్వనిర్యస్మిన్ ప్రారబ్ధ ఉపక్రాంతః ఝంఝానిలనాదః సవృష్టివాతశబ్దఏవగీతం యస్మిన్ । ని ॥ ఝంఝావాతస్సవృష్టిస్స్యాదితి యాదవః తటిద్భిర్విద్యుద్భిరాపాదిత తాండవం సంపాదిత నృత్తమపూర్వం అతిపరుషతయా లోకాప్రసిద్ధం కాలస్య గోకులసంజిహీర్షయా ప్రవర్తమానస్య సంగీతం నృత్తగీతవాద్యత్రయమాసీత్సంపన్నమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ... ...

విద్యుద్గణైస్స్పందితయా సమంతాద్వ్రజే ముకుందోత్ప్రేక్షయా మిమేచ్ఛ్వర ।
సమావృణోత్సాంద్రతమిస్రధామ్నా మేఘోత్తమా వాగురయావనాద్రిః

వ్యా ॥ విద్యుద్గుణైరితి ॥ మరుత్వాన్ ఇంద్రః వ్రజే । మృగయా
ఖేటమిచ్ఛన్నివ సమంతాత్సర్వతః తటిద్భిరేవ గుణైః సూత్రైః
సందితయా బద్ధయా ॥ ని ॥ బద్ధే సందానితం మూతం ముద్రితం సందితం
సితమిత్యమరః । సంప్రాద్వాద్దో అవఖండన ఇతి ధాతోః క్తః । ఉపసర్గవ
శాదర్థభేదః సాంద్రతమిస్రధామ్నా గాఢాంధకారత్విషా మేఘా
నామాసురయా మేఘరూపయా మృగబంధిన్యా । వనాద్రీన్ వనా
పర్వతాంశ్చ సమావృణోత్ సమ్యగావృణోతిస్మ ॥ ౩౩ ॥

ఆసారధారాచ్ఛురితైంద్రచాపైర్మేఘైర్దిశో మాఘవతీ వకాశే । ఆ
ముక్తముక్తాగుణరత్నదామైస్సింధోరపత్యైరివ ధీరనాదైః ॥ ౩౪ ॥

వ్యా ॥ ఆసారేతి ॥ మాఘవతీ మఘవతస్సంబంధినీ । మఘవా బ
హుళమితి మఘవన్ శబ్దస్య త్రాదేశేనతి తతః తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్య
యః టిడ్ఢాణఞితి జీప్ దిశాదిక్ ఆసారధారాచ్ఛురితైంద్రచాపైః ఆ
వృష్టిధారాసంవృతశక్రచాపైః మేఘైః ॥ ని ॥ ఆసారస్స్యాత్ప్ర
రణే వేగవృష్టౌ మహాబల ఇతి వైజయంతీ । ఆముక్తముక్తాగుణరత్న
దామైః పినద్ధమౌక్తికహారరత్నసూత్రైః ॥ ని ॥ ఆముక్తః ప్రతిముక్త
శ్చ పినద్ధశ్చాపినద్ధవదిత్యమరః । న పుంసి దామ సందానమితి దామశబ్ద
స్య స్త్రీనపుంసకలింగానుశాసనాత్ స్త్రియాం డాబుభాభ్యామన్య
తరస్యామితి డాప్రత్యయే సతి ఆకారాంతతా । ఏవంతైస్సింధోరపత్యైః
సముద్రపోతైరివ చకాశే ధీరనాదైరితి విశేషణముపమానోపమేయయో
రనుగామి ధారామౌక్తికగుణౌ శక్రచాప రత్నమాలికే చ బింబప్రతి
బింబభావేన తయోర్వ్యవస్థితవిశేషణే । అత్ర సింధుపోతరూపోప
మానస్య లోకసిద్ధత్వాభావాదుత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౩౪ ॥

హుంకారవంతస్స్తనితైరుదారైః క్షణప్రభాకాంచనవేత్రభాజః ।
పురందరస్యైవ పురస్సరాస్తే ప్రచేరురుత్సారితగోపవర్గాః ॥ ౩౫ ॥

వ్యా ॥ హుంకారవంత ఇతి ॥ ఉదారైర్మహద్భిః స్తనితైః గర్జ

త్రైః హుంకారవంతః క్షణప్రభాకాంచనవేత్రభాజః విద్యుత ఏవ కా ఞ్చన వేత్రాణి ధారయంతః తే మేఘాః పురందరస్య శక్రస్య పురస రాః అగ్రేసరాస్సన్తో విదల్లా ఇవోత్సారితగోపగణాః నిరస్తగోపగణాస న్తః ప్రచేరుః ప్రచరంతి స్మ యథా రాజ్ఞాం పురగాః సహుంకారాం త్రిణః జనానుత్సారయంతశ్చ కంచుకినస్సంచరంతి తద్వదిత్యర్థః రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౩౫ ॥ ...

{ పరికృష్టవజ్రాయుధచాపచిహ్నాం పౌరస్త్యవాతేన కృతప్రకమ్పాం ।
కాలస్య కృష్ణామివ కేతుమాలాం కాదంబినీం ప్రేక్ష్య జనశ్చకమ్పే ॥ }

వ్యా ॥ ప్రకృష్టేతి ॥ జనో లోకః ప్రకృష్టవజ్రాయుధచాపచిహ్నాం ఉత్కృష్టవజ్రాయుధేన్ద్రచాపాంకాం పౌరస్త్యవాతేన సృష్టిజనకేన ప్రాగ్వాతేన ॥ సూ ॥ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యగితి పురశ్శబ్దాచ్ఛైషికస్త్యక్ప్రత్యయః కృతప్రకంపాం కృతచలనాం కాదంబినీం మేఘమాలాం కాలస్య కృతాన్తస్య లోకానుపసంహర్తుం ప్రస్థితస్యేతి భావః కృష్ణాం అసితాం కేతుమాలాం ధ్వజపఙ్క్తిమివ వీక్ష్య చకమ్పే భయాత్కంపతే స్మ ధ్వజపఙ్క్తిరపి రాజ్ఞాం కేనచిదసాధారణేన ధనురాదినా చిహ్నేనాంక్యమానా చ భవతీత్యుత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౩౬

పయోముచాం పఙ్క్తిరసహ్యధారా భూభృద్గణాన్ భేత్తుమివ ప్రవృత్తా ।
విడంబయామాస విశేషభీమాం కృతాన్తకోపోల్లసితాం కృపాణీం ॥ ౩౭ ॥

వ్యా ॥ పయోముచామితి ॥ అసహ్యధారా-అసహ్యాంబుసంతతిః కృపాణీపక్షే అసహ్యాగ్రా ॥ ని ॥ ధారాస్త్ర్యగ్రాంబుసంతత్యామితి వైజయంతీ భూభృద్గణాన్ పర్వతగణాన్ పక్షే గోపగణప్రతీతిరనుసర్తవ్యా భేత్తుం విదారయితుమివ ప్రవృత్తా పయోముచాం మేఘానాం పఙ్క్తిః కృతాన్తకోపేనోల్లసితాం అతఏవ విశేషమతిశయేన భీమాం భయంకరీం కృపాణీం ఖడ్గం విడంబయామాస అనుకరోతి స్మ । కృపాణశబ్దాద్ద్విలింగః స్త్రీత్వే గౌరాదిత్వేన జీష్ ॥ ౩౭ ॥

పయోదభారైర్నమితం నభః కిం శేషాహినా భూమిరుత ప్రణున్నా।
అభూదతస్సంపుటభావభాజోరాసీత్తయోరన్తరమల్పశేషం॥ ౩౭

పయోదభారైరితి ॥ నభో గగనం పయోదభారైః మేఘజాలైః లం
బమానైః నమితమవనతం కిం । ఉత అథవా శేషాహినా అనంతేన భూ
మిః ప్రణున్నా ఉద్గమితా ఏవముత్ప్రేక్షాయాం నిమిత్తమాహ అభూ
దతస్సంపుటభావభాజోః భూసన్నికృష్టమేఘపటలచ్ఛాదనాత్సమీపతయా
సంపుటభావం భజమానయోస్తయోః నభోభూమ్యోరంతరం మ
ధ్యం అల్పశేషం కించిదవశేషమాసీత్ ॥ ౩౭ ॥

ప్రాయః ప్రకీర్ణాశనివిస్ఫులింగైర్లోకాస్తదాలోచనరోధమాపుః।
పయోదరూపేణ వివర్తమానైః పర్జన్యకోపానలధూమజాలైః ॥

వ్యా ॥ ప్రాయ ఇతి ॥ తదా తస్మిన్ సమయే లోకాః ప్రజాః ప్రా
యో బాహుళ్యేన ప్రకీర్ణాః అశనయో వజ్రాణ్యేవ విస్ఫులింగాః శిష్టా
గ్నికణా యేషాం తైః ॥ ని ॥ త్రిషు స్ఫులింగోగ్నికణ ఇత్యమరః ॥ ప
యోదరూపేణ వివర్తమానైః మేఘాత్మనా పరిణమమానైః పర్జన్య
కోపానలధూమజాలైః శక్రరోషాగ్నిధూమసమూహైః ॥ ని ॥ పర్జ
న్యో గర్జదభ్రేభ్రధ్వానే శక్రే త్రయం త్రికే ఇతి వైజయంతీ ॥ లోచన
రోధమాపుః నేత్రనిరోధం భేజుః రూపకానుప్రాణితా పయోదరూ
పేణ వివర్తమానైరిత్యపహ్నుతిః ॥ ౩౮ ॥ ...

అలాతకల్పాః కరకాస్త్రిలోకీమాపూరయన్నద్భుతభీమరూపాః।
యుగాన్తవాత్యారభసావధూతాస్సంభూయ తారా ఇవ సంపతన్త్యః

వ్యా ॥ అలాతకల్పా ఇతి ॥ అలాతకల్పా ఉల్కాసమాః ॥ ని ॥ అ
లాతముల్ముకం ద్వయమితి హలాయుధః ॥ అద్భుతభీమరూపాః ఆశ్చర్య
భయంకరాకృతయః కరకాః మేఘశిలాః యుగాంతవాత్యా రభసా
వధూతాః ప్రళయవిజృంభితస్య మండలీ వాతస్య వేగేనోద్ధూతాః ॥ ని ॥
వాత్యా వాతస్తు మండలీతి యాదవః ॥ పాశాదిత్వాత్సమూహార్థే య

ప్రత్యాయః । అతఏవ సంభూయ సంపతంత్యః యుగపదేవసమంతా త్పతంత్యః తారాః తారకాఇవ త్రిలోకీమాపూరయన్ ॥ ౪౦ ॥

{ చకాసచంచత్కరకాస్థిమాలా కాదంబినీకంటకభీషణాద్యాః ।
వజ్రాఘనిష్పేషమహాట్టహాసా మూర్తిస్తదా మోహకరీవరౌద్రీ }

వ్యా ॥ చకాసేతి ॥ తదా చంచత్కరకాస్థిమాలా చంచంత్యశ్చ లాః కరకాః వర్షోపలాఏవ అస్థిమాలా యస్యాస్సా చంచిః ధ్వావా దిక్ గత్యర్థో ధాతుః కాదంబినీ మేఘపఙ్క్తిరేవ కంటకః కోధ జో రోమహర్షః దంతురాకారత్వాత్ తేన భీషణా వజ్రాఘానామ శనినమూహానాం నిష్పేషస్సంఘట్టనజన్యా సాటోపశ్శబ్దఏవ మహాట్ట హాసాయస్యాస్సా ద్యౌః మోహకరీ అతిభీషణతయా జనానాం మూ ర్చ్ఛావహారౌద్రీమూర్తిస్సంహారరుద్రమూర్తిరివ చకాస బభౌ ॥ ౪౧ ॥

{ శతహ్రదాభిర్ధృగహేమకక్ష్యాధారాధరాస్సేంద్రధనుష్పతాకాః
అదభ్రఘోరధ్వనయోనుచక్రుస్సన్నద్ధశక్రమతఙ్గజానాం। }

వ్యా ॥ శతహ్రదాభిరితి ॥ శతహ్రదాభిః విద్యుద్భిః ధృతహేమక క్ష్యాః గజానాముదరబంధనోపరత్రాభ్యాః కక్ష్యాః ॥ ౪ ॥ కక్ష్యాకేఉవ రత్రాయామితి వైజయంతీ ॥ సేంద్రధనుష్పతాకాః ఇంద్రధనుష్షేవ ప తాకయా సహితాః అదభ్రఘోరధ్వనయః బహుళభీమఘోషాః ధారా ధరా మేఘాః సన్నద్ధశక్రమతంగ జానాం అనుచక్రుః అనుకుర్వంతిస్మ। సమాంసాణామన్యోదితివత్సంబం ధసామాన్యేషష్ఠీ। విద్యుదింద్రధనుర్వర్షధారాయుక్తా మేఘాస్సన్నద్ధ స్యశక్రస్య హేమకక్ష్యాపతాకాయుక్తానుదభ్రశేఃకుంభినఇవాగ్శ్యం తేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ యద్యపి ॥ తస్యబానుకరోతీతి శబ్దాస్సామాన్యవా చకాః ఇతి దండినా అనుకరోతి శబ్దస్యఉపమావాచిత్వముక్తం తథా ప్యతాత్రిచిత్యాపన్నైరాయాం పర్యవసానమితి ఉపమోపక్రమోత్ప్రే క్షేయం ॥ ౬ ॥ కరాత్కటాభ్యాం నేత్రాభ్యాం వేత్రాచ్ఛాపిమతమ్రితి

రితి మదస్థానాని ॥ తత్ర కరాచ్ఛుండారంధ్రాభ్యామిత్యర్థః ॥౪౨॥
అహీంద్రభోగప్రతిమాః పతన్త్యో ధారాస్తదా ఘోరమరుత్ప్రణున్నాః
అభావయన్భీమపయోదనక్రం వ్యోమార్ణవం వీచిగణావకీర్ణం ॥ ౪౩ ॥

వ్యా ॥ అహీంద్రేతి ॥ తదా ఘోరమరుత్ప్రణున్నాశ్చండవాతకంపితాః అహీంద్రభోగప్రతిమాః శేషకాయతుల్యాః తథా స్థూలాః పతన్త్యో ధారాః భీమపయోదనక్రం భీమాః పయోదా ఏవ నక్రాః కుంభీరా యస్మిన్ ॥ని॥ కుంభీరో నక్ర ఉద్యత ఇతి హలాయుధః ॥ తద్వ్యోమార్ణవం గగనసాగరం వీచిగణావకీర్ణం ఊర్మిభిః కీర్ణం అభావయన్ అకుర్వన్ ణ్యన్తో భవతిః కరోత్యర్థః స్వయమేవ తస్య వీచయ ఇవాసన్నిత్యర్థః ॥౪౩॥

ఆసారదుర్లక్ష్యతటిత్ప్రకాశమన్యోన్యసంకీర్ణహరిద్విభాగం । ఆసీ
దసహ్యస్తనితం వ్రజానామభిన్ననక్తందివమంతరిక్షమ్ ॥ ౪౪ ॥

వ్యా ॥ ఆసారేతి ॥ ఆసారైః ధారాసంపాతైః దుర్లక్ష్యాః సుఖేన న లక్షణీయాః తటిత్ప్రకాశా యస్మిన్ తత్ । అన్యోన్యసంకీర్ణహరిద్విభాగం పరస్పరసంకీర్ణప్రాచ్యాదిదిగ్విభాగం గాఢాంధకారకంచుకితతయా దురధిగమదిగ్విభాగమితి యావత్ వ్రజానాం వ్రజస్థజనానాం అసహ్యస్తనితమసహ్యగర్జితం అంతరిక్షంఅభిన్ననక్తందివంఅవిశిష్టనిశాదివసమాసీత్ పరస్పరవ్యావర్తకస్య రవిశశాంకాదిప్రకాశస్య లేశతోఽప్యభావాదితి భావః ॥ ౪౪ ॥ ... ...

తటిత్స్వభావేన తమఃప్రకృత్యా నిర్హ్రాదరూపేణ జలాత్మనా చ ।
వివర్తతే విశ్వమితీవ గోపాః ప్రాయో న చిన్తార్ణవపారమాపుః ॥౪౫॥

వ్యా ॥ తటిదితి ॥ గోపా నందాదయః విశ్వమఖిలమపి వస్తుజాతం తటిత్స్వభావేన విద్యుద్రూపేణ తమఃప్రకృత్యా అంధకారరూపేణ నిర్హ్రాదరూపేణ స్తనితరూపేణ జలాత్మనా జలరూపేణ చ వివర్తత ఇవ పరిణమతీవేతి చింతార్ణవస్య పారం వరం తీరం ప్రాయో నాపుః తటిత్తమస్స్తనితజలధారానైరంతర్యేణ చిరానువృత్త్యా తథా తేషాం

దుస్తరాచింతాసంభావనీయేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౪౫ ॥ ...

ప్రవర్తమానాన్ప్రతిసర్గకల్పాన్ పశ్యత్సు నానాశభృతాప్యవార్యాన్ ।
అభీతిముద్రామధురేణ గోపానాశ్వాసయామాస కరేణ శౌరిః ॥ ౪౬ ॥

వ్యా ॥ ప్రవర్తమానానితి ॥ శౌరిః కృష్ణః ప్రతిసర్గకల్పాన్ ప్రళయసంపాదనే ॥ ని ॥ ప్రతిసర్గస్తు సంహారః ప్రళయః ప్రతిసంచర ఇతి వైజయంతీ॥ ప్రవర్తమానాన్-పాశభృతా వరుణేనజలేశేనాప్యవార్యాన్ అనివారణీయాన్ ఘనాన్పశ్యత్సు సత్సు అభీతిముద్రామధురేణ అభయముద్రామనోహరేణ కరేణ గోపాన్-ఆశ్వాసయామాస ఆశ్వాసయతిస్మ ॥ ౪౬ ॥ ... ...

{యదర్చనాదాపదియం ప్రసక్తా తేనైవ గోపాలగణస్య గుప్తిం । అ
రోచయత్కర్తుమశేషగోప్తా రామేణ సమ్మంత్ర్య రథాంగపాణిః॥}

వ్యా ॥ యదర్చనాదితి ॥ అశేషగోప్తా నిఖిలపాలకో రథాంగపాణిః కృష్ణః రామేణ బలదేవేన సమ్మంత్ర్య రహసి విచార్య యదర్చనాద్యస్య గోవర్ధనస్యార్చనాత్పూజనాదియమాపత్ మహావృష్టిరూపా విపత్ప్రసక్తా తేనైవ ద్వారభూతేన గోపాలగణస్య గుప్తిం రక్షాం కర్తుమరోచయదైచ్ఛత్ ॥ ౪౭ ॥ .. ...

{సలీలయా మేరుమివ ద్వితీయం గోవర్ధనం గోపకులప్రదీపః । నవప్ర
రూఢం నిహితైకహస్తో నాగో నళస్తంబమివోజ్జహార ॥ ౪౮ ॥}

వ్యా ॥ సఇతి ॥ గోపకులస్య ప్రదీపవత్ప్రకాశకః సకృష్ణః ద్వితీయం మేరుమివస్థితం గోవర్ధనం నాగో గజః నవం యథాతథా ప్రభూతం అరూఢమూలతయా సూద్ధరం నళస్తంబం నళాఖ్యతృణవిశేషకాండమివ నిహితైకహస్తః న్యస్తైకపాణిస్సన్ లీలయా అనాయాసేనఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౪౮ ॥ ... ...

{అధోముఖావస్థితమేరుకల్పం శైలం గముత్ఖాయ శరణ్యగోపః । ఉ
దంచయన్సత్వరమూర్ధ్వమూలం చక్రే మహేంద్రం శమితార్ధగర్వం}

వ్యా ॥ అధోముఖేతి ॥ శరణ్యగోపః శరణార్థినాం శరణే రక్షణే సాధుః గోపః కృష్ణః అధోముఖావస్థితమేరుకల్పం ఊర్ధ్వమూలమధోగ్రం యథా తథా అవస్థితస్య మేరోస్సదృశం మేరుర్హి భూసరోరుహకర్ణికాకారః అగ్రే విశాలో మూలే సంకుచితః అయం తు పర్వతాంతరవదతథాభూత ఇతి అధోముఖావస్థిత మేరుకల్పమిత్యుక్తం । తం శైలముత్థాయోద్ధృత్య సత్వరం శీఘ్రం ఊర్ధ్వమూలం యథా తథా ఉదంచయన్ స్థాలం పరిపత్యుర్దమయన్ మహేంద్రం శమితాధర్వగర్వం చ క్రే పతద్దర్శనాదేవ తస్య గర్వాఖర్వాంశాంతం సర్వథా గర్వశాంతిస్తు శైలోపరిస్పృష్టేరపి నైష్ఫల్యే సతి భవతీతి భావః ॥ ౪౯ ॥ ...

{ఫణాభిరామప్రసృతాంగులీకః ప్రియాఙ్గరాగవ్యతిషఙ్గపాండుః ।
భుజస్తదీయో గిరిణా బభాసే భూమండలేనేవ భుజంగరాజః ॥ ౫౦ }

వ్యా ॥ ఫణేతి ॥ ఫణా ఇవాభిరామాః ప్రసృతాః అంగుల్యో యస్య సః ప్రియాణాం నీళాదీనాం అంగరాగస్య కర్పూరప్రాయస్య వ్యతిషంగేణ సంపర్కేణ పాండుర్ధవళః తదీయో భుజః కృష్ణబాహుః గిరిణా పర్వతేన భుజంగరాజః శేషః భూమండలేనేవ బభాసే అంగుళ్యశ్శేషస్య ఫణా ఇవాసన్ అంగరాగధవళిమా చ తస్య స్వతస్సిద్ధపాండిమేవాసీదిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ ... ...

{అభుగ్నరక్తాంగుళిపంజరం తద్రత్నోర్మికారశ్మిశలాకమన్తః । న
వోదకక్షౌమవృతం వ్యభాసీచ్ఛత్రప్రకాండం హరిబాహుదండే ॥ }

వ్యా ॥ అభుగ్నేతి ॥ అభుగ్నా ఈషదవనతాః రక్తా లోహితా అంగుళయ ఏవ పంజరం యస్య రత్నోర్మికాణాం రత్నమయాంగుళీయకానాం రశ్మయః కిరణా ఏవ శలాకాః యస్య తత్ । నవోదకేనైవ క్షౌమే దుకూలేన పరివృతం తచ్ఛత్రప్రకాండం ప్రశస్తచ్ఛత్రం ॥ ని ॥ మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్ఘతల్లజౌ । ప్రశస్తవాచకాన్యమూనీత్యమరః ॥ ప్రశంసావచనైశ్చేతి సమాసః ॥ హరిబాహావేవ దండే వ్య

భాసిత్వాదిత్యర్థః । అత్ర కించిదంతర్జామండలీకాదిరూపః పర్వతో వర్ధ్య స్పృశంత్యో సుఖ ఇవ ఛత్రమూలం ప్రస్తుతపంజరత్వేన పరితః తిర్యక్ప్రసృతాః రశ్మయః శుకకిరణాః ఛత్రశలాకాత్వేన సముత్ప్రేక్ష్యం పతన్మహోదకం ఛత్రప్రాంతజలవిసరత్వేన కృష్ణబాహుః ఛత్రదండత్వేనారోప్యతే పర్వతః ఛత్రత్వేనారోప్యతే ఇతి రూపకసంకీర్ణాతిశయోక్తిరలంకారః ॥ ౫౧ ॥ ... ...

{విహారపక్షస్పృహయైవ కృష్ణో భుజాదిరీణా భూమిధరం దధానః ।
స్వశేషభూతస్య హలాయుధస్య ప్రాచీమవస్థాం ప్రథయాంబభూవ ॥}

వ్యా ॥ విహారేతి ॥ విహారపక్షస్పృహయైవ క్రీడాపక్షస్యాపేక్షయైవ క్రీడాపక్షపదనాయాసేనేతి యావత్ భూమిధరం పర్వతం భుజాదిరివ సారవత్త్వాత్తేన దధానః కృష్ణః స్వశేషభూతస్య తల్పత్వాత్ స్వోపజీవనత్వం ప్రాప్తస్య హలాయుధస్య ప్రాచీమవస్థాం శేషవపుషా భూమిధారణరూపాం పూర్వతనీం దశాం ప్రథయాంబభూవ అనుకారేణ ప్రఖ్యాపయామాస । స్వజనస్యావష్టంభచరితం లోకస్య ప్రతిభాపయితుముచితమితి భావః ॥ ౫౨ ॥ ... ..

{నివాసభూతే నిఖిలస్య తస్మిన్ బాలాకృతౌ బిభ్రతి శైలమేకం । స
విస్మయాన్ప్రేక్ష్య జహాస గోపాన్ సంప్రీతిలక్ష్మ్యా తదగ్రజన్మా ॥}

వ్యా ॥ నివాసభూత ఇతి ॥ నిఖిలస్య జగతో నివాసభూతే నివాసత్వం ప్రాప్తే బాలాకృతౌ బాలవేషే తస్మిన్ కృష్ణే శైలం బిభ్రతి సతి తదగ్రజన్మా తస్యాగ్రజో బలదేవః సవిస్మయాన్ కథం బాలశ్శైలం బిభర్తీత్యద్భుతరసావిష్టాన్ గోపాన్ ప్రేక్ష్య సంప్రీతిలక్ష్మ్యా సంప్రీతివిశేషేణ జహాస జగన్నివాసస్యైకశైలమాత్రధారణం కియదిత్యజానన్తః తావత్యపి విస్మయంత ఇతి పరిహాసాభిప్రాయేణ జహాసేత్యర్థః । అత్ర స్మితేనోద్భిన్నం గోపానాముపహాసనం సంప్రీత్యభివ్యక్త్యా నిగూహితమితి వ్యాజోక్తిరలంకారః ఉద్భిన్నవస్తునిగూహనం వ్యాజోక్తిః ॥ ౫౩

స కాలికాకాలకృపాణికానాం ధారాశతైరాహతసంధిబంధః। అ-
వాసృజన్నిష్పతితంతురస్రై ర్ధాతుద్రవైరూనమసృంజి శైలః ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ కాలికా నవాంబుదా ఏవ కాలకృపాణికాః కృష్ణ
ఖడ్గాః ॥ ని ॥ కాలికా స్యాన్నవాంబుద ఇత్యమరశేషః । తాసాం ధారా
శతైః ధారాణామంబుసంతతీనామేవ కృపాణికాగ్రాణాం శతై
రాహతసంధిబంధః స శైలః క్షిపతిరమతిశీఘ్రం క్షరద్భిః స్యందమా
నైః ధాతుద్రవైః గైరికాదిద్రవైః నూనమసృంజి రక్తాన్యవాసృజత్ కృ
పాణికాభిస్సంధిబంధేషు విదారితో హి రక్తాని వర్షతీతి తథోత్ప్రేక్షా

సగైరికస్తస్య గిరేస్సమంతాద్విలంబితో వర్షపయఃప్రవాహః ।
వితానపర్యంతజుషో వితేనే విడంబనాం వర్ణతిరస్కరిణ్యాః ॥ ౨౫

వ్యా ॥ సగైరిక ఇతి ॥ తస్య గిరేర్గోవర్ధనస్య సమంతాత్పరితో
లంబితః సగైరికః గైరికాదిభిస్సహితః వర్షపయఃప్రవాహః । వి
నపర్యంతజుషః వితానస్య ఉల్లోచస్య పర్యంతాన్పరితో దేశాన్జు
షతీతి తథోక్తాతస్యాః వర్ణతిరస్కరిణ్యాః కుథారూపయవనికాయాః
॥ ప్రవేణ్యాస్తరణం వర్ణః పరిస్తోమః కుథో ద్వయోరిత్యమరః । వి
డంబనమనుకారం వితేనే కృష్ణభుజోత్క్షిప్తః గోవర్ధనో వితానవత
రితః పతంతః గైరికచిత్రితా వర్షజలప్రవాహాః వితానస్య సము
దావృతిభూతకుథతిరస్కరణీసదృశాశ్చేత్యర్థః ॥ ఉపమాలంకారః

ఇరంమదార్చిర్వ్యతిషంగదీప్తః పాణౌ హరేరద్రిపతిశ్చకాశే । ప్ర
త్యస్త్రము ద్రేణముముక్షితానాం ప్రయుక్తముత్థాతఇవాశనీనాం ॥

వ్యా ॥ ఇరంమదేతి ॥ హరేః పాణౌ ఇరంమదార్చిర్వ్యతిషంగదీ
ప్తః మేఘాగ్నిజ్వాలా సంపర్కేణదీప్యమానః అద్రిపతిః గోవర్ధనః
ద్రేణముముక్షితానాం మోక్తుమిష్టానాం అశనీనాం వజ్రాణాం ము
క్తే ఉత్థానసే ఉన్మూలనఇతియావత్ భావే క్తః। చర్మణిద్వీపినం హం
తి యస్మిన్నిమిత్తసప్తమీ । ప్రయుక్తం సంహితం ప్రత్యస్త్రమివచకాశే ఇ

స్త్రైః సిసృక్షితానాం వజ్రాణాం నిరసనార్థం ప్రయుక్తం దివ్యతే-
జస్సాజ్జ్వలత్ ప్రత్యస్త్రమివ బభావిత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ ...

{ స బాహుదండేన వహంస్సలీలం ప్రవాళకల్పాంగుళిపంజరేణ। మహీ-
ధరచ్ఛత్రమనన్యవాహ్యం మాయామయీం వ్యాకురుతేవ లీలాం ॥ }

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ ప్రవాళకల్పాః పల్లవతుల్యాః అంగుళయ ఏవ పం-
జరం ఛత్రమధ్యనీడం యస్య తేన బాహుదండేన బాహునైవ ఛత్ర-
దండేనానన్యవాహ్యం అన్యైర్వోఢుమశక్యం మహీధరమేవ ఛత్రం స-
లీలం వహన్ స కృష్ణః మాయామయీమద్భుతరూపాం లీలాం మా-
యాం వ్యాకురుతేవ । కిం విదుదాహరణేన వ్యాకృతవానిత్యర్థః ॥ ౫

{ కరాళరూక్షాకృతివర్ణభేదాన్ కాలాగ్నినిర్వాపణకల్పవృత్తీన్ ।రు-
రోధ శైలీకృతయా స్వశక్త్యా ప్రరోహఘనాన్ పర్వతకూటకల్పాన్ }

వ్యా ॥ కరాళేతి ॥ కరాళాః తుంగాః రూక్షాః పరుషాః ఘో-
రాదిరూపాః ఆకృతిభేదా వర్ణభేదాశ్చ యేషాం తాన్ భేదశబ్దస్య ద్వ-
న్ద్వాంతస్థతయా ప్రత్యేకం సంబంధః కరాళరూక్షవిశేషణయోశ్చ య-
థాసంఖ్యమాకృతివర్ణాన్వయః ॥ ని ॥ తుంగం కరాళముత్తుంగమిత్యమ-
శేషః ॥ ని ॥ కర్కశే పరుషే రూక్ష ఇతి వైజయన్తీ । కాలాగ్నినిర్వాప-
కల్పవృత్తీన్ ప్రళయానలశమనపటువృత్తీన్ పర్వతకూటకల్పాన్ శై-
లశిఖరసదృశాన్ ఘనాన్ ప్రారోహానాం శైలీకృతయా పర్వతీకృ-
తయా స్వశక్త్యా భగవానేవ రురోధ కథమన్యథా తేషాం సంరంభం ప్ర-
తిసేహే తేతి భావః ॥ ౫౭ ॥ ... ...

{ పృథ్వ్యా యథావద్ధృతం గిరేస్తన్మూలం నివాసాయ గవాం బభూవ ।
త్రాసానుభావగ్రహణార్హమాసీదగ్రం చ తస్యానతివిప్రకృష్టం ॥ }

వ్యా ॥ పృథ్వ్యేతి ॥ పృథ్వ్యా భూమ్యా యథావత్సమ్యక్ ధారితం భగ-
వదాజ్ఞయా (భూ) ధారితం గిరేరుద్ధృతస్య తన్మూలం గవాం నివాసాయ
బభూవ అన్యథా డక్షాత్ శైలగర్తతా సామవస్థానసుఖం న సంభవతీతి భావః

తస్య శైలస్యానతివిప్రకృష్టం అధోగ్రత్వాదతి విప్రకర్షరహితం అగ్రంచ గ్రాసానుభావగ్రహణార్హమాసీత్ । గ్రస్యంతఇతి గ్రాసాః తృణాని తేషామనుభావస్సమృద్ధిః అనుభావశబ్దేనానుభవవాచినా సమృద్ధిరిహలక్ష్యతే తద్గ్రహణే అర్హం ఉచితమభవత్ ॥ ౫౯ ॥

{ఉదంచితస్యాద్రిపతేరుపాంతే పయఃప్రవాహా నిబిడం పతంతః। అత
న్వతస్ఫాటికవప్రశోభామంతర్గతైరస్తభయైరవేక్ష్యాం ॥ ౬౦ ॥}

వ్యా ॥ ఉదంచితస్యేతి ॥ ఉదంచితస్య ఉత్క్షిప్తస్యాద్రిపతేః ఉపాంతే పర్యంతే నిబిడమవిరళం పతంతః పయఃప్రవాహాః అస్తభయైర్నిరస్తవృష్టిభయైః అంతర్గతైః గోపజనైరవేక్ష్యాం అవేక్షణీయాం స్ఫాటికవప్రశోభాం స్ఫటికమయప్రాకారశోభామతన్వత అకుర్వత। ప్రథమవర్షధారాభిః ధాతుషు నిశ్శేషం క్షాళితేషు పశ్చాన్నైసర్గికధావళ్యభాజఏవ ధారాః పతంతీతి స్ఫాటికత్వోక్తమ్ ॥ ౬౦ ॥

{అలబ్ధసూర్యేందుకరప్రవేశే మూలే గిరేరావసతాం జనానాం ।
స్వాలోచనద్వంద్వవిహారభేదాన్నక్తందివాన్యాతనుతేస్మ నాథః ॥}

అలబ్ధేతి ॥ నాథః కృష్ణః గిరేర్మూలే అలబ్ధసూర్యేందుకరప్రవేశే ఉపరినిరోధాత్పరితోవప్రాకారజలప్రవాహనిరోధాచ్చ అప్రాప్తరవిశశికిరణప్రవేశేసతి ఆవసతాం గిరిమూలమధివసతాంజనానాం నక్తందివాని రాత్రీర్దివసాంశ్చ స్వాలోచనద్వంద్వవిహారభేదాత్ చంద్రసూర్యాత్మకస్య స్వనేత్రయుగ్మస్య ఉన్మేషభేదాత్ రాత్రావామస్య దివాదక్షిణస్యచ ఉన్మేషాత్ ఆతనుతేస్మాకరోత్ ॥ ౬౧ ॥

{ముకుందగాత్రంమణిదర్పణాభంఛాయాపదేశేనవిగాహమానైః ।
నగోధనైస్తత్రసురేంద్రభీత్యా గోష్ఠైస్తదాగూఢమివావతస్థే ॥}

వ్యా ॥ ముకుందగాత్రమితి ॥ మణిదర్పణాభం రత్నముకురప్రభం ముకుందగాత్రం కృష్ణదేహం ఛాయాపదేశేన ప్రతిబింబవ్యాజేన ॥ ని ॥ ఛాయాసూర్యప్రియాకాంతిః ప్రతిబింబమనాతపశ్చేత్యమ

రః ॥ విగాహమానైః ప్రవిశద్భిః సగోధనైః గోపైః తత్ర ముకున్ద గాత్రీసురెంద్రభీత్యా ఇంద్రాద్భయేన గూఢముపేత్యస్థఇవ ఛన్నమివ స్థితమివ అత్రిఛాయాపదేశేనేత్యపహ్నుత్యా గూఢమివావస్థ ఇత్యుత్ప్రేక్షణాత్ సాపహ్నవోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౬౨ ॥

{ బిభర్తి గ్రైష్మ సుకుమారగాత్రః క్ష్మాధరం తేన విభావయామః । త
దగ్రజో ఽయం బిభృయాదశేషాం బలః క్షమామిత్యవదన్ వ్రజస్థాః ॥ }

వ్యా ॥ బిభర్తీతి ॥ సుకుమారగాత్రః కోమలదేహః కృష్ణః క్ష్మాధరం పర్వతం బిభర్తి తేన తదగ్రజః తస్యాపి పూర్వజో ఽసౌ బలః అశేషాం సమస్తాం క్షమాం భూమిం బిభృయాద్ధార్యాదితి విభావయామః ప్రతీమః ఇతి వ్రజస్థా గోపాః అనవద్బలదేవస్య శేషావతారతయాపి సకలభూమండలధారకత్వాదిత్యాకూతం వ్యజ్యతే ॥ ౬౩ ॥

{ బభుస్స్వశాఖాగ్రథితాగ్రహారైస్సౌధన్యైస్సాకమధశ్శిరోభిః ।
కృతాభియుక్తాః కృతినో ఽపి [illegible] పర్వతప్రవృత్తా ఇవ శైలపృష్ఠాః }

వ్యా ॥ బభురితి ॥ గిరిపర్వతే స్వశాఖాగ్రగ్రథితైః గ్రథితైః నిజశాఖాసు బద్ధాగ్రదత్తైః అధశ్శిరోభిః [illegible] సౌధన్యైస్సాకం ముకుందే కృతాభియోగాః ఫలవత్త్వేనయుక్తాః పృథగ్గిరౌయా కృష్ణాభిముఖాః అత ఏవ కృతినో ధన్యాస్సుకృతినః తపస్యన్త ఇవ బభుః ॥ ౬౪ ॥

{ అధోముఖస్యాద్రిపతేస్తృణాని స్రస్తాని ముకున్దసన్దర్శితాని । జా
తస్పృహో జగ్రసిరే సహర్షం గావస్తదా కించిదివోన్నమన్త్యః ॥ ౬౫ }

వ్యా ॥ అథేతి ॥ తదా అధోముఖస్యాద్రిపతేః గోవర్ధనస్య ముకుందేన స్పృష్ట్వా నిదర్శితాని సదర్శితాని తృణాని జాతస్పృహాః గ్రాసప్రదర్శనేన తేషు ప్రవృత్తస్పృహాః గావః కించిదివ స్వల్పమున్నమన్త్యస్సత్యః సహర్షం జగ్రసిరే గ్రసంతే స్మ ॥ ౬౫ ॥

{ మణిప్రదీపైః కలశాంసి గోపా వ్యపావిశ్యర మ్యాణి గుహాగృహాణి । అ
స్పృష్టశీతోష్ణమయత్నలబ్ధం స్వధాశయాస్స్వర్గమివాన్వభూవన్ ॥ }

వ్యా ॥ మణిప్రదీపైరితి ॥ గోప్యః మణిప్రదీపైః అతమాంసితమో
పహితాని రమ్యాణి సుహోపనగృహాణి ప్రవిశ్య స్వస్థాశయాః స్వస్థచి
త్తాస్సత్యః అస్పృష్టశీతోష్ణం శీతోష్ణబాధాస్పర్శరహితం అయత్నల
బ్ధంయత్నంవినాప్రాప్తం స్వర్గమస్వభూపన్నివ ॥ ౬౬ ॥

{ యథాపురంతత్రసప్రత్రిదాశైరచ్ఛిన్నగోదోహనమన్థనాద్యైః
{ స్వప్నావబోధప్రభృతీనగోపైస్సేషిరేవిస్మృతపూర్వవాసైః }

వ్యా ॥ యథేతి ॥ తత్ర తత్ర శైలాభ్యంతరే యథాపురం యథా
పూర్వం అచ్ఛిన్నగోదోహనమన్థనాద్యైః అవిచ్ఛిన్నగోదోహనదధి
మథనాదికృత్యైః అతఏవ విస్మృతపూర్వవాసైః సపుత్రదారైః గో
పైః స్వప్నావబోధ ప్రభృతీని నగాగ్రమేవ్యన్నః తతః ప్రబోధకా
లేఙ్యవహారభాగ్యేని సేషిరే సన్మంతస్య కమణీలీలా కృతస్తానన
కస్యాపి కృత్యస్యాపరాధాంతాభావేప్యభావః ॥ ౬౭ ॥

{ అస్పృష్టధారాజలబిందుసిక్తైరకంపమానైరదంతవీతైః । గో
{ పీజనైరాదధిరేవపోరాగర్తస్సమూలే గృహాణిసఖేప ॥ ౬౮ । }

వ్యా ॥ అస్పృష్టేతి ॥ గిరి ప్రమూలే గోపధనస్యమూలప్రదేశే
అస్పృష్టధారాజలబిందుసిక్తైః అస్పృష్ట అసంపర్క ధారాజలబిం
దూనాం సిక్తైస్నపనస్సమైస్తైర్మూలప్యతవిప్లుతయానాతాహతజల
కణికానామపితాపస్పర్శాభావేనసంభవాదితిభావః । అతఏవ అకం
పమానైః అపరిగతవీతైః అపగత కంతిప జ్యే ద్వంద్వసంఘర్షణైః గోపీజ
నైః గృహాసర్వేశేషం యథాంతనాదింకరాః క్రీడాఇదిదితే ఆద్రియం
తేస్మ । కమణీలీలా ॥ ౬౮ ॥ ... ...

{ వనేచరాగోపగణైస్సమేతా విముక్తపజనస్యభయావిచేరుః । మ
{ హీధరచ్ఛత్రధరేముకుందేవన్యానిసత్వానిచతత్రగోభిః ॥౬౯॥ }

వ్యా ॥ వనేచరా ఇతి ॥ ముకుందే మహీంధరచ్ఛత్రధరేపర్వతస్యైవ
ఛత్రస్యధారకేసతి తత్ర పర్వతమూలే గోపగణైస్సమేతాః మిళితాః

వనేచరాః కిరాతాదయః విముక్తపర్జన్యభయాస్సంతః పర్జన్యో మే
ఘగర్జితం గర్జన్మేఘ ఇంద్రో వా ॥ ని ॥ పర్జన్యో మేఘనిర్ఘోషే వాస
వే గర్జదంబుద ఇతి రత్నమాలా ॥ విచేరుః విచరంతి స్మ తథా వన్యాని ప
శ్వాది చ వ్యాఘ్రాదీని విముక్తపర్జన్యభయాని సంతి గోభిస్సహ విచేరుః

ప్రభూతధారాప్రతిపన్నశైత్యం ప్రాస్తారమద్రిం ప్రభురద్భుతానాం
సుదర్శనాదప్యధికామనైషీత్పవిత్రతాం పాణిసరోజయోగాత్ ॥

వ్యా ॥ ప్రభూతేతి ॥ అద్భుతానాం ఆశ్చర్యాణాం జగన్ని
ర్మాణాదికృత్యానాం ప్రభుః ప్రభవితా సమర్థః కృష్ణః ॥ ని ॥ సమర్థో
ధిపతౌ ప్రభురితి వైజయంతీ । ప్రభూతయా బహుళయా ధారయా వృష్టి
జలసంతత్యా ప్రతిపన్నశైత్యం ప్రాప్తశీతలభావం ప్రాస్తారం అ
పాం వృష్టిజలానాం తారో త్యుచ్చధ్వనిః అప్తారః ప్రకృష్టః అప్తారో య
స్మిన్నితి ప్రాదిభ్యో ధాతుజస్యేతి బహువ్రీహిః ఉపరిపతద్వృష్టిజలమ
హాఘోషయుక్తమిత్యర్థః ॥ ని ॥ తారో త్యుచ్చస్వరే ముక్తావిశుద్ధౌ
శుద్ధమౌక్తిక ఇతి రత్నమాలా । అద్రిం గోవర్ధనం పాణిసరోజయోగా
త్ స్వకీయకరకమలసంపర్కాత్ సుదర్శనాచ్చక్రాదప్యధికాం పవి
త్రతాం పవిత్రః పూతః । పవిభ్యో వజ్రేభ్యస్త్రాయత ఇతి పవిత్రం త్రా
యతేః అన్యేష్వపి దృశ్యత ఇతి డప్రత్యయః తస్య భావః పవిత్రతాం
అనైషీత్ నయతి స్మ । సుదర్శనోపి ప్రభూతాయాం ధారాయాం
స్వస్యాగ్రభాగే ప్రతిపన్నశైత్యః ప్రాప్తనిశితభావః ॥ ని ॥ ధారా
పూః కాపి సేనాగ్రం పతదంబ్వాది సంతతిః ఖడ్గాదినిశితప్రాంతస్తురం
గగతిపంచకం ఇతి రత్నమాలా ॥ ప్రాస్తా అరా అనేనేతి ప్రాస్తారశ్చ అరా
నామ చక్రాణాం నేమినాభిమధ్యగతావయవాః తథైవ వైజయంతీ ॥ ని ॥
స్త్రీ నేమిర్నా ప్రధిశ్చక్రప్రాంతే కుంబాతు నాభికా । అరాస్తత్రాస్థి
తా మధ్య ఇతి । ఏవమిదం విశేషణద్వయం సుదర్శనేపి సమానం కింతు
తం భగవాన్పాణిసరోజయోగాత్ పూతతారూపామేకాం పవిత్రీ

తామనైషీత్ గోవర్ధనం తుపూతతారూపాం పక్షిభ్యో మేఘనిర్ఘాతవజ్రేభ్యః త్రాతృతారూపాం చోభయీం పవిత్రతామనైషీదితి విశేషణమిత్యభిప్రాయః । అత్ర పవిత్రతామితి శ్లేషానుప్రాణితేన సుదర్శనాదుపమానాదద్రేః ఉత్కర్షకథనరూపో వ్యతిరేకాలంకారః వజ్రిచ్ఛిన్నపక్షతయా వజ్రాత్త్రస్యంతమద్రిం వజ్రేభ్యస్త్రాతృతామనైషీదితి విరోధాభాసశ్చ గమ్యతే తత్ స్ఫురణార్థైవ తస్యాఘటితసంఘటనాశక్తిం వ్యంజయితుం అద్భుతానాం ప్రభురితి నిర్దేశః కృతః తతశ్చ సాభిప్రాయవిశేష్యనిర్దేశరూపః పరికరాంకురాలంకారః

{ముకుందహస్తాంబురుహాధిరోహాత్ప్రాప్తశ్శ్రియం మేరుముఖైరల
భ్యాం । వర్షాపదేశేనగిరిస్సలేభేనగాధిపత్యార్హమివాభిషేకం ॥}

వ్యా ॥ ముకుందేతి ॥ ముకుందస్యహస్తాంబురుహమివతస్యాధిరోహాదారోహణాత్ మేరుముఖైః హేమాచలప్రభృతిభిః పర్వతాంతరైః అలభ్యాం శ్రియం శోభామేవ లక్ష్మీంప్రాప్తస్సగిరిః వర్షాపదేశేన వృష్టివ్యాజేన నగాధిపత్యార్హం పర్వతకులాధిరాజ్యోచిత మభిషేకం లేభ ఇవ అత్ర వర్షాపదేశేనేత్యపహ్నుత్యా అభిషేకం లేభ ఇవేత్యుత్ప్రేక్షణాత్ సాపహ్నవోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౭౧ ॥

{మదోల్బణానామివవల్లవీనాంగీతంగణైశ్శౌరిగుణానుబంధం । గు
హావిశేషైర్ధ్రువమన్వవాదీద్గోవర్ధనోగోపగణాభినంద్యః ॥}

వ్యా ॥ మదోల్బణానామితి ॥ గోపగణాభినంద్యః ఏషాంత్రాణాత్ గోపగణశ్లాఘ్యః గోవర్ధనః మదేనోల్బణానాం తీవ్రాణాం మద పారవశ్యేన తీవ్రముదానామివ స్థితానాం వల్లవీనాంగణైర్గీతం శౌరిగుణానాం విక్రమాదీనామనుబంధమనువృత్తింగుహావిశేషైః ప్రతిధ్వనిమద్భిః గుహాభేదైః ధ్రువం నూనం అన్వవాదీదనువదతిస్మ ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౭౨ ॥ ... ...

కరాగ్రయన్త్రే ఘటితేన కృష్ణస్య వారిణా సానుమతాభిషిక్తాః। అ
లభన్త గోపకన్యాస్సదా గాఢం ధారాగృహాభ్యన్తరవాససౌఖ్యం॥

వ్యా॥ కరాగ్రేతి॥ కృష్ణః కరాగ్ర ఏవ యన్త్రే ఉపరిసలిలోత్సా
దన యన్త్రే ఘటితేన యోజితేన వారిణా పరితః పతద్వృష్టిజలసహి
తేన సానుమతా పర్వతేనాభిషిక్తాః సదా గాః గోపకన్యాః ధారా
గృహాభ్యన్తరవాససౌఖ్యమలంభయత్ ధారాగృహాభ్యన్తరేషు భో
గినః తరుణీసహితాః సుఖ్యన్తీతి భావః సుఖశబ్దాత్ కండ్వాదిత్వాద్య
క్ప్రత్యయః యస్యాపి లక్షః ప్రాప్యస్థితా [illegible] నద్విక మకారిత్వాత్ భా
షితస్య ప్రాప్యపసర్జనకర్మత్వ [illegible] త్వస్త్రీతి తద్వివక్షయేతి బు
ద్ధిత్యాదిసూత్రేణ ద్వికర్మకత్వం। తథాచ వామనః లభేర్గత్యర్థ
త్వాణ్ణిజన్తస్యాకర్తుః కర్మత్వం కర్మత్వేఽపి॥ ౨౩॥ ...

{అచిన్త్యశక్తేరకుమారయూనః కౌమారచేష్టాకపటేన గుప్తం। బ
లం తదాగ్రాంగులిసంశ్రితాద్రేస్తస్యాపరిచ్ఛిన్నమబోధిగోపైః।}

వ్యా॥ అచిన్త్యశక్తేరితి॥ అచిన్త్యశక్తేరప్రమేయశక్తేః అకుమార
యూనః పురాణపురుషతయా కౌమారయౌవనరహితస్య అగ్రాంగులి
సంశ్రితాద్రేః అగ్రం చాసావంగులిశ్చ అవయవావయవినోరభేదవివ
క్షయా అగ్రాంగుల్యోః కర్మధారయః యథా పూర్వకాయ ఇతి। హస్తా
గ్రాగ్రహస్తయోర్గుణగుణినోర్భేదాభేదాభ్యామితి। తామగ్రాంగు
లిం సంశ్రితోఽద్రిః యస్య తస్య కృష్ణస్య తత్ప్రసిద్ధం సకలజగద్ధారణక
ముక్తం కౌమారలీలాకపటేన గుప్తం కౌమారవిహారైరేవ కపటేనచ్ఛ
న్నం బలం గోపైస్తావత్పరిచ్ఛిన్నమబోధి అహో శైలధారణక్షమమస్య
బలమిత్యేతావన్మాత్రపరిమితమజ్ఞాసిషుః। బుధేః కర్మణి లుఙ్॥ ౨౪॥

నిమేషనిష్ఠ్యూతయుగాని యాసాం యే భోగ్యనిరోధవ్యసనాన్యభూవన్।
తాసాం స తైస్సార్థమభూత్సమిత్యో వామభ్రువాం పల్లవయూథనాథః॥

వ్యా॥ నిమేషేతి॥ యాసాం గోపికానాం నిమేషనిష్ఠ్యూతయు

ని నిమేషః అష్టత్రుటిపరిమితః కాలః ఉక్తం వైజయంత్యాం ॥ ని ॥
లో నైమేషశ్చదిష్టోపి సూక్ష్మ (స్త్రీ) స్తు త్రుటిర్మతా । ద్వే త్రుటీ లవస్స్యా
కః తౌ ద్వావక్షరవాతకః ॥ తౌ నిమేష ఇతి ॥ తన్మాత్రేణ నిష్ఠ్యూతా
న్యష్టాని యుగాని యైః నిష్ఠ్యూతశబ్దస్య స్పష్టో గౌణత్వాన్నిగ్రామ్యత్వ
ముక్తం దండినా । నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాదిగౌణవృత్తివ్యపాశ్రయం
అతిసుందరమన్యత్తు గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహత ఇతి । తథాభూతానియే
ష్వస్వస్వభర్తృభ్యో నిరోధవ్యసనాని గృహకృత్యేషు నియోజనేన
కృష్ణదర్శన నిరోధాత్సంభూతాని । వ్యసనాని కృష్ణకామోద్రేక
గ్లాన్యాదయో దోషాః ॥ ని ॥ వ్యసనం విపది భ్రంశే దోషే కామజ
కోపజే ఇత్యమరః । అభూవన్న జనిషత ॥ తాసాం వామభ్రువాం గోపవ
నితానాం తైః స్వభర్తృభిరేవ సంఘర్షం సహావల్లవయూథనాథః గోప
కులస్వామీ కృష్ణః సమిత్యోర్వ్యదృశ్యోభూత్ । శైలధారణాద్భుత దర్శన
వ్యాజేన భర్తృభిస్సహ గోపవనితాస్తం నిర్నిరోధమపశ్యన్నిత్యర్థః ॥ ౭౫ ॥

కృతార్థభావం భృశమాదధానే కృష్ణాంగసంస్పర్శవిలోకనాదౌ ।
అయంత్రితాభిర్నిగమాశశంసే సేవర్షానువృత్తిర్వ్రజసుందరీభిః ॥

వ్యా ॥ కృతార్థభావమితి ॥ భృశం కృతార్థభావం ఆదధానే జన
సమక్షమేవ లాభాదత్యర్థం చేతస్తృప్తిం సంపాదయతి కృష్ణాంగసంస్ప
ర్శవిలోకనాదౌ జనసంమర్దశైలధారణకృతాద్భుతకౌతూహలాది
వ్యాజేన క్రియమాణే భగవదంగస్పర్శవీక్షణాదౌ ఆదిపదేన తద్గుణకీ
ర్తనాది గృహ్యతే । తస్మిన్నయంత్రితాభిర్నిర్నిరోధాభిర్వ్రజసుందరీభి
ర్వర్షానువృత్తిః వృష్టేరనువృత్తిరాశశంసే ప్రార్థ్యతే । వృష్టి
నివృత్తౌ స్వస్వగృహంగతానామేవం తదంగస్పర్శాద్యభావాదితి భావః ॥

ధారానిపాతైః స్తనతాం ఘనానామక్షపరీమాణైరభిహన్యమానః ।
ఆకస్మికీమన్వభవత్సశైలో వజ్రవ్యథాం వాసవరోషజాతాం ॥ ౭౭ ॥

వ్యా ॥ ధారానిపాతైరితి ॥ స్తనతాం గర్జతాం ఘనానాం మే

ఘూనాం అక్షప్రహాణైః రథాంగప్రహాణైః ॥ ని ॥ అక్షమింద్రియమ
క్షానారథాంగవ్యవహారయోః । పాశకేశాకటేకషేద్యూతభేదేకలి
ద్రుమ ఇతి రత్నమాలా ॥ ధారానిపాతైరభితో హన్యమానస్సశైలః
వాసవకోపజాతామింద్రకోపప్రభవాం ఆకస్మికీముకస్మాద్భవాం వ
జ్రవ్యథాం నిర్నిమిత్తదంభోళిపతనమఃఖమన్వభవత్ పూర్వంహి వ
ర్వతాః లోకరక్షానిమిత్తేన పక్షఖండనసమయే వజ్రవ్యథామన్వభూ
వన్ ఇదానీంతు ధారానిపాతేనేతిభావః ॥ ౭౭ ॥ ...

{ తమేకహస్తాఙ్గుళియన్త్రలగ్నం ధారాహతం ధారయతస్త్రిధామ్నః
అముక్తబాల్యస్య సమగ్రశక్తేః తృణార్ధవత్సప్తదినాన్యతీయుః ॥ ౭౮ ॥ }

వ్యా ॥ తమితి ॥ ఏకస్య హస్తస్యాంగుళ్యావేవ యంత్రే లగ్నం శ్లి
ష్టం ధారాభిరాహతం శైలంధారయతః అముక్తబాల్యస్య సమగ్ర
శక్తేస్సంపూర్ణశక్తేః త్రిధామ్నః కృష్ణస్య తృణార్ధవత్ తృణార్ధేన
తుల్యాయథాతథా సప్తదినాన్యతీయుః అతిక్రాంతాని ॥ ౭౮ ॥
సతాదృశాంస్సోమభృతో యుగాన్తేశ్వాసానిలైశ్శోషయితుం క్షమోపి ।
మహేంద్రదర్పాత్యయమాత్రకాంక్షీ ప్రఖ్యాపయామాసగిరేఃప్రభావం
వ్యా ॥ నను యుగాంతే వృష్ట్యా ఏకార్ణవీకృతత్రైలోక్యాన్ పు
ష్కలావర్తకాదీన్ నిశ్వసితైరేవ శోషయతిదేవః ॥ తథాహి పురా
ణవచనం ॥ ధారాభిరణుమాత్రాభిః పూరయిత్వాఖిలాం భువం ।భు
వర్లోకం తథైవోర్ధ్వం ప్లావయంతి తతో ద్విజ ॥ అంధకారీకృతే
లోకే నష్టే స్థావరజంగమే । వర్షంతి తే మహాఘోరా వర్షాణామపరం
శతమ్ ॥ సప్తర్షిస్థానమాక్రమ్య స్థితేంభసి మహామునే । ఏకార్ణ
వం భవత్యేవ త్రైలోక్యమఖిలం ద్విజ॥ ముఖనిశ్వాసజో విష్ణోర్వాయుస్తా
న్జలదాంస్తతః ॥ నాశయన్వాతి మైత్రేయ వర్షాణామపరం శతమితి
తస్య భగవతః కిమిత్యద్యవృష్టివారణాయ శైలధారణప్రయాసాను
భవస్తత్రాహ ॥ సఇతి ॥ సకృష్ణః తాదృశాన్ప్రసిద్ధానుఘావాన్ తో

యభృతః పుష్కలావర్తకాదీన్ ప్రళయఘనాన్ యుగాంతే శాప
సాన్నిశైర్గోపయితుం క్షమోఽపి సమర్థోఽపి మహేంద్రదర్పాత్యయ
మాత్రకాంక్షీ శక్రగర్వాపనయమాత్రం కాంక్షమాణో గిరేర్గోవర్ధ
నస్య ప్రభావం మాహాత్మ్యం ప్రఖ్యాపయామాస ॥ని॥ ప్రతాప
మాహాత్మ్యయోః ప్రభావస్స్యాదితి వైజయంతీ ॥ గిరిపూజయా క్రు
ద్ధస్య శక్రస్య గర్వో గిరిప్రభావఖ్యాపనేనైవాపనేయ ఇతి భావః ॥౭౯

{ఏకత్రసంరక్షతి కృష్ణమేఘే గోత్రేణ చైకేన గవాం కులాని । అశే
షగోత్రౌఘభిదానియుక్తైర్మేఘైస్తదా మోఘతమైర్బభూవే ॥౮౦॥}

వ్యా॥ ఏకత్రేతి ॥ ఏకత్రైకస్మిన్ కృష్ణ ఏవ మేఘే కాలమేఘ ఇ
త్యపి గమ్యతే । ఏకేన చ గోత్రేణ ఏకేనైవ పర్వతేన చకారోఽవధారణా
ర్థః ॥ ని ॥ చాన్వాచయే సమాహారే ఽన్యోన్యార్థే సముచ్చయే । ప
క్షాంతరే తథా పాదపూరణేఽప్యవధారణ ఇతి విశ్వః ॥ గవాం కులాని సంర
క్షతి సతి అశేషగోత్రౌఘభిదా అఖిలపర్వతసమూహవిదారకేణ శక్రేణ
నియుక్తైః మేఘాయుతైః మేఘానామయుతైరనేకసహస్రైః మోఘత
మైరతిశయేన వ్యర్థైః బభూవే భూయతే స్మ । భావే లిట్ ఏకం గోత్ర
మవష్టభ్య గోకులసంరక్షణాయైకస్మిన్మేఘే ప్రవృత్తేఽఖిలానామపి గో
త్రాణాం జైతారమవష్టభ్య ప్రవృత్తాః బహవో మేఘాః మోఘీబభూ
వురితి బహుభ్యోఽపి ప్రసిద్ధమేఘేభ్యః ఏకస్య కృష్ణమేఘస్య అతిశ
యనిబంధనాద్వ్యతిరేకాలంకారః ॥౮౦॥

{వజ్రోపమర్దే వితథే సురేంద్రస్స్వయం వృతోఽపత్రపయా భియా చ ।
దునోతి మామింద్రపదం దురంతం కిం పౌరుషం కేవలమిత్యదుఃఖ్యత్}

వ్యా॥ వజ్రేతి ॥ సురేంద్రశ్శక్రః వజ్రోపమర్దే గోకులోపమ
ర్దనే వితథే వ్యర్థే సతి అపత్రపయా పరేభ్యో లజ్జయా భియా చ
కృతాపకారతయా కృష్ణాద్భయేన చ స్వయం వృతః స్వయంవరేణ ప్రాపి
తస్సన్ కిం పౌరుషం కుత్సితపరాక్రమం అత ఏవ దురంతం దుష్టా హే

యోఽతస్స్వరూపం యస్యేతి తథోక్తం ॥ ని ॥ అంతో(ఽ)త్ర్యవసితే మృత్యౌ స్వరూపే నిశ్చయేఽంతిక ఇతి వైజయంతీ ॥ ఇంద్రపదం కేవలం ఇంద్రపదమేవ మాం దునోతి క్లిశ్నాతీత్యనుఖ్యాత్ దుఃఖ్యతి స్మ । నిర్వహణోచితపరాక్రమరహితం స్వకీయం పదమేవ జగర్హేత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥

నివృత్తరోషే నిభృతేఽపి శక్రే సందర్శితస్వామినిదేశసంగాః । వవ
ర్షురుగ్రాంముహురశ్మవృష్టిం వైరోపపన్నా ఇవ వారివాహాః ॥ ౮౨ ॥

వ్యా ॥ నివృత్తేతి ॥ నివృత్తరోషే అపగతక్రోధే శక్రే నిభృతే వినీతేఽపి ॥ ని ॥ నిభృతవినీతప్రశ్రితాస్సమా ఇత్యమరః ॥ సందర్శితస్వామినిదేశసంగాః సందర్శితేంద్రనియోగాసంగాః వారివాహాః వైరోపపన్నాశ్శత్రుత్వయుక్తా ఇవ ఉగ్రామశ్మవృష్టిం ఉపలవృష్టిం ముహుర్వవర్షుః వర్షంతి స్మ । లోకేహి దండనప్రవృత్తా రాజభటాః ప్రసన్నేఽపి రాజ్ఞి నిర్దాక్షిణ్యం తదుపపీడనం కుర్వంతీతి భావః ॥ ౮౨ ॥

నివార్య దుర్వారజవాన్పయోదాన్ నాథం సతాం నందసుతం ప్రపిత్సుః
కరంబితప్రీతిభయః క్షణార్ధం వ్యక్తిం భజన్ వ్యోమతలే వతస్థే ॥ ౮౩

వ్యా ॥ నివార్యేతి ॥ సతాం సాత్వికానాం నాథం నందసుతం కృష్ణం ప్రపిత్సుః ప్రపత్తుమిచ్ఛుః సనిమీమాఘురభలభశకపతపదామచ ఇసిత్యకారస్య ఇసి అత్ర లోపోఽభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః । కరంబితప్రీతిభయః కరంబితే సంవలితే ప్రీతిభయే అచలధారణదర్శనేన కృష్ణస్య కంసాదినిగ్రహేఽపి శక్తిరస్తీతి ప్రీతిః కృతాపకారతయా తతో భయంచ యస్మిన్ స ఇంద్రః దుర్వారజవాన్ దుర్వారవేగాన్ పయోదాన్నివార్య క్షణార్ధం స్వల్పకాలం వ్యోమతలే వ్యక్తిం భజన్ దృశ్యమానః ప్రోత్తస్సన్నవతస్థే । భగవద్దర్శనే కౌతూహలాత్త్వరితమవరురుక్షురపి భయాన్నిరుద్ధ ఇవ కంచిత్కాలం వ్యోమతలే స్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౮౩ ॥ ... ...

{క్రమేణ పృథ్వీమభిగంతుకామశ్శ్వేతాభ్రపర్యాయగజాధిరూఢః ।
విలోచనవ్యాజితపద్మసంపద్ఘనాత్యయో మూర్త ఇవాబభాసే ॥}

వ్యా ॥ క్రమేణేతి ॥ క్రమేణ శనైః పృథ్వీమభిగంతుకామః అవతరితుకామః శ్వేతాభ్రపర్యాయగజాధిరూఢః శుభ్రమేఘసదృశమైరావతమధిరూఢః విలోచనైర్వ్యాజితపద్మసంపత్ ప్రకాశితకమలసంపదింద్రః మూర్తః మూర్తిమాన్ మూర్తిశబ్దాదర్శఆద్యచ్ । వర్షాత్యయశ్శరత్సమయ ఇవాబభాసే । అత్ర శక్రస్య శరత్సమయత్వేనోత్ప్రేక్షా శ్వేతాభ్రపర్యాయేత్యుపమయా విలోచనైరిత్యాదిరూపకేణ చోత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౮౪ ॥ ... ...

పునః ప్రసన్నాం పురుహూతదాన్త్యా పశ్యన్ దివం ప్రాణభృతామధీశః ।
తమద్రిమవ్యాహతదివ్యలీలస్సంతోలయామాస నివేశయిష్యన్ ॥ ౮౫ ॥

వ్యా ॥ పునరితి ॥ పురుహూతదాంత్యా ఇంద్రస్యోపశమేన పునః ప్రసన్నాం పునరపి యథాపూర్వం నిర్మలాం దివమాకాశం పశ్యన్ అవ్యాహతదివ్యలీలః అప్రతిహతాప్రాకృతలీలః ప్రాణభృతామధీశః కృష్ణః తమద్రిం గోవర్ధనం నివేశయిష్యన్ యథాపూర్వం స్థాపయిష్యన్ సంతోలయామాస యథాస్థానమేవ నివేశయితుం పరివర్తయామాసేత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ ... ...

{విలక్షవృత్త్యేవ తిరోహితేషు మేఘేషు విశ్రాన్తవికత్థనేషు । స్థానే
నివేశాదచలీచకార ఛత్రాచలం శౌరిరఖిన్నబాహుః ॥ ౮౬ ॥}

వ్యా ॥ విలక్షేతి ॥ ఆత్మనశ్చరితే సమ్యగ్జ్ఞాతేనైర్వ్యస్యజాయతే అపత్రపాతిమహతీ స విలక్ష ఇతి స్మృతః తద్వృత్త్యా తత్ప్రకారేణైవ విశ్రాంతవికత్థనేషు విశ్రాంతం వికత్థనమాత్మశ్లాఘాతుల్యాగర్జా యేషాం తేషు మేఘేషు తిరోహితేషు సత్సు అఖిన్నబాహుః చిరతరగిరిధారణేప్యశ్రాంతభుజః శౌరిః ఛత్రాచలం ఛత్రాకారం గిరిం గోవర్ధనం స్థానే నివేశాత్ తదీయేస్థానే యథాపూర్వం స్థాపనాత్ అచలీచకార అచం చలంకృతవాన్ ॥ ౮౬ ॥ ... ...

{ఉత్క్షిప్యమాణః పరివర్త్యమానస్సంస్థాప్యమానోపితథైవ భూయః
సతస్యసంకల్పవశేన భేజే శైలోనశైథిల్యకథాప్రసంగమ్ ॥ ౮౭ ॥}

వ్యా ॥ ఉత్క్షిప్యమాణ ఇతి ॥ ఉత్క్షిప్యమాణ ఉద్ధ్రియమాణః పరివర్త్యమానః అధోగ్రతయా విపరివర్త్యమానః భూయస్తథైవ సంస్థాప్యమానోపి పునరపి యథాపూర్వం నివేశ్యమానశ్చ సశైలః తస్య భగవతస్సంకల్పవశేన ఇచ్ఛాయత్తతయా శైథిల్యకథాప్రసంగం శిథిలీభావకథాయాః ప్రసక్తిమపి న భజే ॥ ౮౭ ॥ ... ...

{వ్యపేతశైలవ్యవధానదృశ్యైర్విభూషితస్స్వేదకణైస్సబాలః । దిశద్భిరామోదమభౌమభోగ్యం దివ్యైరవాకీర్యత పుష్పవర్షైః ॥}

వ్యా ॥ వ్యపేతేతి ॥ వ్యపేతశైలవ్యవధానదృశ్యైః అపగతశైలవ్యవధానతయా దృగ్గోచరైః స్వేదకణైః కించిత్క్లేశాభినయప్రభావితైః భూషితస్సబాలః అభౌమభోగ్యం భూమిర్నివాసపక్షామితి భౌమాః । స్వనివాస, ఇత్యణ్ప్రత్యయః। తేషాం భోగ్యానభవతీతి తథోక్తః । తమామోదం సౌరభం దిశద్భిః ప్రయచ్ఛద్భిః ॥ ని ॥ ఆమోదో హర్షగంధయోరితి విశ్వః ॥ దివ్యైర్దివి భవస్స్వర్గాదాగతైః ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచోయదితి శైషికో యత్ప్రత్యయః। పుష్పవర్షైరవాకీర్యత అభ్యషిచ్యత

{నివేశ్య కృష్ణం శకటీరథాగ్రే నాథోపచారైరుపసేదివాంసః । సగోధనాస్స్వం వ్రజమావ్రజంతః సంగీతలీలామభజంతగోపాః ॥}

వ్యా ॥ నివేశ్యేతి ॥ శకటీ రథాగ్రే అల్పశ్శకటశ్శకటీ ॥ ని ॥ స్త్రీ స్యాత్ కాచిన్మృణాళ్యాదిర్వివక్షాపచయే యదీత్యల్పత్వవివక్షాయాం స్త్రీత్వం గౌరాదిత్వాన్ఙీష్ । సైవ రథస్తస్యాగ్రే పురోభాగే కృష్ణం నివేశ్య నాథోపచారైః రాజయోగ్యైరుపచారైః జయజయాదిరూపైరుపసేదివాంసః ఉపసృప్తవంతః సగోధనాః స్వం వ్రజమావ్రజంతః గోధనైస్సహితాః స్వకీయం గోకులం ప్రత్యాగచ్ఛంతో గోపాః సంగీతలీలామభజన్ తహర్షాద్గీతనృత్తవాద్యలీలామసేవంత చక్రుః ॥ గీతంనృ

త్రం తథావాద్యం త్రయం సంగీతముచ్యతఇతి శార్ఙ్గదేవః ॥ ౮౯ ॥

{కచ్చిన్నఖిన్నోసి వహన్గిరీంద్రం కచ్చిన్న విగ్లాయతి పాణిపద్మం ।
ఇతి బ్రువాణాస్సహృదో ముకుందం పర్యాకులాః పస్పృశురఙ్గమఙ్గం}

వ్యా ॥ కచ్చిదితి ॥ గిరీంద్రం వహన్నఖిన్నోసి కచ్చిత్ నఖిన్నోసి కిం ॥ ని ॥ కచ్చిత్ప్రశ్నే కామప్రవేదేఇతి వైజయంతీ ॥ పాణిపద్మం తవ కరకమలం నవిగ్లాయతి కచ్చిత్ నావసీదతి కిం । ఇతి ముకుందం బ్రువంతస్సహృదః పర్యాకులాః పరితోపి స్పృగహస్తాస్సంతః అంగమఙ్గం పస్పృశుః స్నేహాత్ప్రత్యంగం పరామృశంతిస్మ ॥ ౯౦ ॥

{అథావతీర్యస్వయమంతరిక్షాదనుజ్ఝితైరావతదానవర్షాత్ ।విల
క్షచిత్తో వసుదేవసూనుం వల్గుస్మితం వజ్రభృదాససాద ॥ ౯౧ ॥}

వ్యా ॥ అథేతి ॥ అథ శైలనివేశానంతరం విలక్షచిత్తః లజ్జితహృదయః వజ్రభృదింద్రః అనుజ్ఝితైరావతదానవర్షాత్ పయోదవృష్ట్యా పరమేపి అనరిత్యక్తైరావతదానవర్షాత్ అంతరిక్షాదవతీర్య వల్గుస్మితం మంజుహాసం వసుదేవసూనుం స్వయమాససాద ॥ ౯౧ ॥

పురోదధానస్సురభింప్రతీష్ట్యామాజగ్ముషీమాత్మభువోనియోగాత్ ।
అపత్రపాగద్గదమాబభాషే బద్ధ్వాంజలిం బాలముపేంద్రమింద్రః ॥

వ్యా ॥ పురఇతి ॥ ఆత్మభువశ్చతుర్ముఖస్య నియోగాత్ ఆజగ్ముషీం పయసా గోవిందాభిషేకార్థం గోలోకాదాగతవతీం ప్రతీష్ట్యాం పూజ్యాం సురభిం గాం కామధేనుం పురోదధానః పురస్కుర్వన్నింద్రః అంజలింబద్ధ్వా అపత్రపయా గద్గదం యథాతథా బాలముపేంద్రం శ్రీకృష్ణం ఆబభాషే ॥ ౯౨ ॥ ... ...

{నాథత్వయానర్మవిహారభాజా [illegible] విమోహితో [illegible] పారితోస్మి । అ
కించనస్త్వామహమాశ్రితేభ్యస్సం [illegible] }

వ్యా ॥ నాథేతి ॥ [illegible]

[illegible]పరీహాసః క్రీడాలీలాచనమర్మ చేష్టముచ్యతే ॥ త్వయా ప్రమోహితో వి

ప్రతిసారితశ్చ ప్రాజ్ఞో౽హమజ్ఞానం ప్రాపితః తదను పశ్చాత్తాపితశ్చ
॥ ని ॥ పశ్చాత్తాపో౽నుతాపశ్చ విప్రతీసారఇత్యపీత్యమరః ॥ కించ
ఉపాయాంతరరహితః త్వామాశ్రితస్సన్ కృతోపకారః ప్రపత్త్యం
భూతప్రాతికూల్యవర్జనశేషి త్వత్త్యక్తాపరాధో౽హం నచహిప్రియ
హార్యః పరిత్యాగోచితో౽నభవామి సర్వథా స్వకీయత్వేన పరిగృహ్య
క్షణీయఏవేత్యర్థః ॥ ౯౩ ॥ ... .

{కృతాపరాధేష్వపిసానుకంపం క్షేమంకరం క్షేత్రవివేచకానాం।
విశ్వోపకారాధ్వరబద్ధదీక్షం వేద్యంపరం వేదవిదో విదుస్త్వాం ॥}

వ్యా ॥ కృతాపరాధేష్వితి ॥ కృతాపరాధేష్వపి సానుకంపం స
యం క్షేత్రవివేచకానాం ఇదం క్షేత్రమయం క్షేత్రజ్ఞఇతి దేహా
రిక్తాత్మవివేచకానాం క్షేమంకరం శుభావహం ॥ని॥ క్షేత్రం పురేగ్
హే దేహఇతివైజయంతీ ॥ క్షేమప్రియమద్రేణ్యేతి ఖచ్ ప్రత్యయః
ముమాగమశ్చ । విశ్వోపకారఏవాధ్వరే బద్ధదీక్షంగృహీతవ్రతం అ
నివిష్టమితియావత్ త్వాంపరముత్కృష్టం వేద్యముపాసనీయంవిదుఃజా
నంతి । వేదవిదోవదంతీతిహారె ఆహురిత్యర్థః ॥ ౯౪ ॥

{నిగృహ్ణతస్తే వృజతశ్చసర్గంనిమిత్తభావేనిహితైస్త్వయైవ। ప్రవ
ర్తతేనిష్ప్రతిఘోవిహారఃస్వయంప్రయుక్తైరివ యంత్రభేదైః ॥}

వ్యా ॥ నిగృహ్ణతఇతి ॥ వర్షం వృష్టిం నిగృహ్ణతః ఉపసంహరత
సృజతః సంపాదయతశ్చ తే త్వయైవ నిమిత్తభావే నిహితైః తత్తద్ధ
కారకరూపే వృష్ట్యాదిహేతుభావే నివేశితైః అస్మదాదిభిరితి శేషః।
స్వయం ప్రయుక్తైర్యంత్రభేదైరివ కృత్రైర్యంత్రవిశేషైరివ నిష్ప్రతి
ఘోవిహారః అప్రతిహతాక్రీడా ప్రవర్తతే యథాస్వకృతైర్యంత్రైః
తత్తత్కార్యం కారయంతః కుశలాః క్రీడంతి ఏవం వృష్ట్యాదినిమిత్తభా
వే నిహితైరస్మదాదిభిర్వృష్ట్యాదికార్యం స్వేచ్ఛయైవ ప్రయోజయతః
క్రీడనమేవ తస్మాన్నకశ్చిదపరాధో మంతవ్యఇతిభావః ॥ ౯౫ ॥

అనన్యసాధారణపారమేష్ఠ్యాదన్యానశేషానతిసందధానాత్ ।
గోపాయితుంపారయతిత్రిలోకీంగోపాయమానాదపినత్వదన్యః ॥

వ్యా ॥ అనన్యేతి ॥ పరమేవ్యోమనిచిదాకాశస్థానేతిష్ఠతీతి పరమె
ష్ఠీ॥సూ॥పరమేష్ఠః కిదతీనిః । తత్పురుషె కృతిబహులమిత్యలుక్ ।స్థాస్థి
న్యాణామితి వక్తవ్యమితిషత్వం । పరమేష్ఠినో భావః పారమేష్ఠ్యం అన
న్యసాధారణం పారమేష్ఠ్యం సర్వోన్నతపదస్థాయిత్వం యస్యతస్మాద
న్యానశేషాన్ స్వవ్యతిరిక్తాన్ సర్వాన్ దేవాన్ సురాదీన్ అతిసంద
ధానాత్ పారమేష్ఠ్యాచ్ఛాదకభూమికాపరిగ్రహేణ వంచయతః గో
పాయమానాత్ గోపవదాచరతోపి త్వత్ త్వత్తః అన్యః కోపిత్రిలో
ం గోపాయితుం రక్షితుం నపారయతినశక్నోతి గోపకుమారవేషో
త్వమేవ త్రీన్ లోకాన్ రక్షితుం శక్తః అన్యేత్వస్మదాదయోదేవా
రూపాఅపి నతత్రశక్తాః । అతో గోపరూపేణ త్వయా శైలోద్ధరణే
గోకులమాత్రం రక్షితమితి తేన మమత్సాహభంగః కృతఇతిచ నే
ం విస్మయపదమితిభావః ॥ ౯౬ ॥ ... ...

వ్రజౌకసాంనాథదివౌకసాంవావిపత్ప్రసంగే విహితావతారః ।
ఏకస్త్వమేవస్వయమీప్సితానాందయాసహాయోనియమేనదాతా ॥

వ్యా ॥ వ్రజౌకసామితి ॥ హేనాథ వ్రజౌకసాం నందాదీనాం దివౌ
కసాంవా అస్మదాదీనాం దేవానాంచ వాశబ్దస్సముచ్చయే ॥ ని ॥వా
స్యాద్వికల్పే పర్యాయఇవార్థేపిసముచ్చయఇతివిశ్వః ॥ విపత్ప్రసం
కంసాదిభ్యో విపదః ప్రసక్తౌసత్యాం విహితావతారః త్వమేకఏవ
స్వయం దయాసహాయస్సన్ ఈప్సితానాం నియమేన ఏకాంతేనదా
త్వదన్యస్త్వాదృశోనాస్తీత్యర్థః । అతో యథావ్రజౌకసావిపన్ని
రణే నేష్టార్థప్రదానేనచ పరిపాల్యంతే । ఏవం వయమపి పరిపా
యాఇతిభావః ॥ ౯౭ ॥ ... ...

స్వరూపతోపిగ్రహతశ్చవిశ్వంనిత్యంత్వయైకేనధృతంయదేతత్ ।
తదేకదేశోద్వహనాతముష్మాన్నవిస్మయంతత్త్వవిదోభజంతి ॥౯౮

వ్యా॥ స్వరూపేతి॥ యదేతత్పరిదృశ్యమానం విశ్వం జగత్ ॥సి॥ విశ్వంసమస్తజగత్ప్రవృత్తిరితి విశ్వః॥ స్వరూపతో విగ్రహతశ్చ చేతనస్వరూపేణ అచేతనస్వరూపేణ చేతి ధార్యవిశేషణం పరవాసుదేవస్వరూపేణ వ్యూహవిభవాదివిగ్రహేణ చేతి ధారకవిశేషణం. హా। నిత్యం సదా త్వయైకేన ధృతం అనుష్ఠానాత్ తదేకదేశోద్వహనాత్ తదేకదేశస్యాన్యస్య శైలస్యోద్వహనాత్। తత్త్వవిదః త్వదీయశక్తియాథాత్మ్యవిదః విస్మయం నభజంతిహి ॥ ౯౭ ॥ ... ...

{ప్రయోజితోహం త్వయి భక్తిబద్ధైర్గోభిస్స్వలోకాముపసేదుషీభిః
ఇచ్ఛామి సంరక్షితగోవ్రజం త్వాం స్థానే గవామింద్రతయాభిషేక్తుం॥}

వ్యా॥ ప్రయోజిత ఇతి॥ త్వయి భక్తిబంధాత్స్వలోకముపసేదుషీభిః ఆగతాభిర్గోభిః ప్రయోజితః ప్రేరితోహం సంరక్షితగోవ్రజం త్రాతగోకులం త్వాం గవామింద్రతయా ఈశ్వరత్వేనాభిషేక్తుమిచ్ఛామి స్థానే యుక్తం తద్రక్షకస్య తదీశ్వరత్వముచితమితి భావః॥సి॥ యుక్తే ద్వే సాంప్రతం స్థానే ఇత్యమరః ॥ ౯౮ ॥ ...

{తిరోహితామంభసి విందతా గాం పూర్వం త్వయా పోత్రివరేణ లబ్ధా
నిరుక్తనిష్ణాతకృతాభ్యనుజ్ఞా వ్యక్తిం పునర్యాతు శుభా త్వదాఖ్యా॥}

వ్యా॥ తిరోహితామితి॥ అంభసి ప్రళయార్ణవజలే తిరోహితాం గాం భూమిం విందతా ఉద్ధరణక్రియయా లభమానేన పోత్రివరేణ మహావరాహేణ త్వయా లబ్ధా నిరుక్తనిష్ణాతకృతాభ్యనుజ్ఞా నిరుక్తే వైదికపదానామవయవార్థవిచారేణ వర్ణాగమవర్ణవిపర్యయాది నిర్వాహకే వేదాంగే నిష్ణాతైః కుశలైః కృతాభ్యనుజ్ఞా గాం భూమిం విత్తవాన్ లబ్ధవానితి గోవింద ఇతి నిర్వచనప్రదర్శనేన కృతాభ్యనుజ్ఞా శుభా సంకీర్తనీయనాం శ్రేయస్కరీ త్వదాఖ్యా గోవింద ఇతి తవాభిఖ్యా పునర్వ్యక్తిం యాతు వరాహావతారే ఉన్మిషితాపి చిరకాలేన ప్రముషితా ఇదానీం గవాం విందనాత్ పునరపి ప్రకాశతామిత్యర్థః

ఉపేన్ద్రభూతాత్ప్రభవిష్ణుభూమ్నా మాన్యా మనుష్యాభినయేన యా త్వాం ।
అభ్యర్థనామాదరతస్తదేనాం ప్రతీచ్ఛ విశ్వంభర విశ్వభూత్యై ॥

వ్యా ॥ ఉపేన్ద్రేతి ॥ ఉపేన్ద్రభూతాదుపేన్ద్రత్వం ప్రాప్తాద్భవతోఽపి ఉపేన్ద్రత్వభావప్రధానోఽనిర్దేశః భూధాతోశ్చ ప్రాప్త్యర్థత్వం । తథా రత్నమాలాయాం చ । భూతం వ్యాప్యోపమే ప్రాప్తే యథార్థాతీతయోరపి । క్లీబేఽన్యం పిశాచాదౌ భూమ్యాదౌ జన్తుసత్త్వయోరితి ॥ భూమ్నా మహిమ్నా మనుష్యాభినయే మనుష్యత్వస్యాభినయే ఏతదవతారరూపే మయా మాన్యా మమ సమ్మాననీయః మహిమాతిశయ ఏవ సమ్మాననిమిత్తం నతు దేవాదిరూపవిశేష ఇతి భావః ॥ హే విశ్వంభర విశ్వం బిభర్తీతి విగ్రహే సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజిధారిసహితపిదమ ఇతి ఖచ్ ముమాగమశ్చ । తస్మాదేనామాదరతోఽభ్యర్థనామిమామాదరేణ క్రియమాణప్రార్థనాం విశ్వభూత్యై జగత్సమృద్ధ్యై ప్రతీచ్ఛ గృహాణ ॥ ౧౦౧ ॥ ... ...

ఇతి బ్రువాణో మఘవా ధృతాద్రేశ్శ్రాన్తిం జగద్ధాతురివాపనేష్యన్ ।
ధ్యాతోపయాతాం త్రిదశప్రణేతా దివ్యాపగాం దర్శయతి స్మ దేవీం ॥

వ్యా ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి బ్రువాణః ఉక్తప్రకారేణ భాషమాణః త్రిదశప్రణేతా సురాణాం నాయకో మఘవానిన్ద్రః ధృతాద్రేః ధృతగోవర్ధనస్య జగద్ధాతుర్జగద్ధారకస్య భగవతశ్శ్రాన్తిమపనేష్యన్నివ ధ్యాతోపయాతాం స్మృతోపగతాం పూర్వకాలేత్యాదినా సమాసః దివ్యాపగాం దేవీం గఙ్గాదేవీం దర్శయతి స్మ తదాగమప్రదర్శనేనేదానీమేవాభిషేకప్రార్థనా అఙ్గీకర్తవ్యేతి సూచితవానితి భావః ॥ ౧౦౨ ॥

అథామరగాపయసః ప్రపూర్ణామావర్జయన్స్వర్గణరాజఘణ్టాం ।
అశేషసామ్రాజ్యపదాభిషిక్తం గుప్త్యై గవాం గోత్రభిదభ్యషిఞ్చత్ ॥

వ్యా ॥ అథామేతి ॥ గోత్రభిదిన్ద్రః అథామరగాపయసా ప్రపూర్ణాం ఆకాశగఙ్గాజలేన పూర్ణాం వారణరాజఘణ్టామావర్జ

యత్ర అభిషేకకుమ్భస్థానీయామైరావతస్య ఘటాం అభిషేకాయ స
మయత్నానక అశేషనాకిభిస్స్వయం దాభిషిక్తం అఖిలాధిపత్యస్థానే అభి
షిక్తం కృష్ణం గవాంసుస్థైర్యోన్నతౌ యాభ్యషించత్ ॥ ౧౦౩ ॥

{ తదఙ్గసంస్పర్శవశేన తైస్తైరాప్లావ్యమానామభిషేకతోయైః । అ
పేతభారామివ భూతధాత్రీముల్లాఘితాం ప్రైక్షత నాకనాథః ॥ }

వ్యా ॥ తదఙ్గేతి ॥ నాకనాథ ఇన్ద్రః తదఙ్గసంస్పర్శవశేన కృ
ష్ణావయవస్పర్శాయత్తతయా ధన్యైః పుణ్యైరభిషేకతోయైః అభిషే
కజలైః ఆప్లావ్యమానామాసిచ్యమానాం భూతధాత్రీం భూమిం అపే
తభారామపగతదుస్సహదుర్భరాం అతఏవ ఉల్లాఘితాం ఉల్లాఘీకృ
తాం వ్యాధేర్నిర్గతామివ ప్రైక్షత । అయమభిప్రాయః వ్యాధిపీడితా
యా భూమేః కృష్ణాభిషేకజలసేచనమారోగ్యస్నానమివాభవదిత్య
ర్థః ॥ ని ॥ ఉల్లాఘో నిర్గతో గదాదిత్యమరః ॥ ఉల్లాఘశబ్దాత్త
త్కరోతీతి ణ్యన్తాత్ క్తప్రత్యయః ॥ ౧౪ ॥ ...

{ కృతాభిషేకః కృతినా మఘోనా సుప్తేన గోవిన్ద ఇతి స్వనామ్నా ।
కృతప్రసాదః ప్రజిఘాయ కృష్ణస్స్వర్గాధిరోహాయ పునస్సురేన్ద్రం }

వ్యా ॥ కృతాభిషేక ఇతి ॥ కృతినా ధన్యేన మఘోనా ఇన్ద్రేణ
కర్త్రా । సుప్తేన మహామన్త్రేణ గణితతయా ఋషిభిరుక్తేన గో
విన్ద ఇతి స్వనామ్నా కృతాభిషేకః అయం గోవిన్ద ఇతి పూర్వసిద్ధ
నామప్రకాశనపూర్వకం కృతాభిషేకః కృతప్రసాదః సురేన్ద్రే కృ
తానుగ్రహః కృష్ణః సురేన్ద్రం పునః స్వర్గాధిరోహాయ ప్రజిఘా
య ప్రహిణోత్ ॥ హి గతౌ వృద్ధౌ చేతి ధాతోః హేరచఙీతి కుత్వమ్ ॥

{ ప్రతిగతవతి యస్మిన్ పుష్కలావర్తకానాం నిధివిచనియత్యా దీ
ర్ఘనిద్రోజ్ఝితానాం । గుణగరిమసమృద్ధం గోకులం వీక్ష్య తు
ష్యన్ గురుభిరభియుక్తానామశేషం ప్రియం కృష్ణః ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా ॥ ప్రతిగతవతీతి ॥ కృష్ణః నియత్యా నియమేన నియోగేన
ఇన్ద్రశాసనేనేత్యర్థః ॥ ని ॥ నియతిర్దైవనియమావిత్యమరః ॥ దీర్ఘ

నిద్రోజ్ఝితానామా ప్రళయానువర్తిత్వేన దీర్ఘయా నిద్రయా ఉజ్ఝితానాం నమయవిజృంభితానామిత్యర్థః । పుష్కలావర్తకానాం ప్రళయమేఘానాం యూథే బృందే ॥ ని॥ యూథం తిర్యక్సమూహేపి బృందమాత్రేపి భాషితమితి విశ్వః ॥ ప్రతిగతవతి ప్రతినివృత్తేసతి దివిభువిచ గుణగరిమసమృద్ధం ఏకత్ర గుణానామూష్మనైర్మల్యాదీనామన్యత్ర క్షీరవత్త్వాదీనాం గరిష్ఠానమృద్ధం గోకులమేకత్ర రవికిరణసమూహమన్యత్ర ధేనుయూథం పీత్వా ప్రేక్ష్య గురుభిర్నందాదిభిరపి నియుక్తాం చోదితామాశిషం జయజయాదిశుభవాక్యం ప్రత్యగృహ్ణాత్ ॥ ని ॥ ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం శుభవాక్యాభిలాషయోరితి విశ్వః ॥

> ముకులితరవిధామ్నా దేహదీప్త్యైవముష్ణన్ జలదకదనజాతం జీవలోకస్యజాడ్యమ్ । వ్యచరదచలభాగే చారయన్ ధేనుచక్రం పిశునితనిజమాయాం భూషయన్ పింఛమాలామ్ ॥ ౧౦౭ ॥ .....

వ్యా ॥ ముకులితేతి ॥ ముకులితరవిధామ్నా మందీకృతరవితేజసాతదతిశాయిన్యేతి యావత్ । దేహదీప్త్యా స్వాంగప్రభయైవ జలదకదనజాతం మేఘోపద్రవసంభవం ॥ ని ॥ కదనం మర్దనే పాపఇతి విశ్వః ॥ జీవలోకస్య మర్త్యలోకస్య జాడ్యం స్తబ్ధతాం ముష్ణన్ అపహరన్ పిశునితనిజమాయాం సూచితాత్మమాయాం స్వస్యమాయావితాం ప్రకటయంతీమితి యావత్ । ఐంద్రజాలికానాం హి మయూరపింఛధారణం లింగం పింఛమాలాం భూషయన్ ధారణేన పరిష్కుర్వన్ ఇకః అచలభోగే పర్వతతటె భోగశబ్దస్య అహిశరీరవాచకస్య శరీరసామాన్యే లక్షణా । అచలభాగే ఇతి పాఠస్తుపమీచీనః । ధేనుచక్రం గోకులం సంచారయన్ ॥ ని ॥ చక్రం రాష్ట్రే జలావర్తే రథాంగే చయుసన్యయోరితి వైజయంతీ ॥ వ్యచరత్సంచచార ॥ ౧౦౭ ॥

> ప్రణిహితమధిరోహన్ ప్రాగ్గిరీణాద్రిం పృథివ్యామనమతపురుహూతైరగ్నితో గోపబృందైః । వ్రజపతిరుపసీదన్ బాలయోగ్యాన్విహారాన్ వనచరపరిబర్హో వత్సపాలైస్సిషేవే ॥ ౧౦౮ ॥ ...

వ్యా॥ ప్రణిహితమితి ॥ పృథివ్యాం ప్రాగివ ప్రణిహితం యత్పూర్వం ప్రతిష్ఠాపితం అద్రిం గోవర్ధనమధిరోహన్ అవమతపురుహూతైరవజ్ఞాతపురందరైర్గోపబృందైరర్చితః భూతార్థోక్తిః అతఏవ గోపబృందైరితి తృతీయా అన్యథా మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానక్తార్థత్వేహి క్తస్య చ వర్తమానే ఇతి తద్యోగే షష్ఠీస్యాత్ వనచరపరిబర్హైః వనచరాః కిరాతాదయః పరిబర్హాః పరికరా యస్యేతి తథోక్తః ॥ ని ॥ పరిబర్హస్తు రాజార్హవస్తున్యపి పరిచ్ఛదే ఇతి విశ్వః ॥ త్సపాలైస్సహఉపసీదన్ ఇతస్తతఉపసర్పన్ వ్రజపతిగోకులనాథః కృష్ణః బాలయోగ్యాన్విహారాన్ సిషేవే బాలోచితాని క్రీడితాని భేజె

నాథస్సాయంశిశురపిసతాంనందగోపస్యసూనుః ప్రాయశ్శైలః
ప్రతినిధిరసౌపద్మనాభస్యపుంసః । కింనస్సాధ్యంసురపతిముఖైఃకిం
పచానైస్తదన్యైస్సాకందారైరితికిలజగుస్తత్రసంభూయగోపాః ॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే మహాకావ్యే కావ్యరత్నే సప్తమస్సర్గః

వ్యా॥ నాథఇతి ॥ సోయం నందగోపస్య సూనుశ్శిశురపి బాలోపి సతాం నాథస్సాధూనాం రక్షకః అసౌ శైలో గోవర్ధనః ప్రాయోనూనం పద్మనాభస్య పుంసః నారాయణస్య ప్రతినిధిస్సదృశః తదన్యైః తదుభయవ్యతిరిక్తైః సురపతిముఖైః కింపచానైః ఇంద్రప్రభృతిభిస్తుచ్ఛైః ॥ని॥ కదర్యేకృపణక్షుద్ర కింపచానమితంపచాఇత్యమరః॥ నః అస్మాకం కిం సాధ్యం నకిమపీత్యర్థః ఇత్యుక్తప్రకారేణ, తత్ర బృందావనే గోపాస్సంభూయ దారైస్సాకం స్త్రీజనైస్సహ సర్వైరేకవాక్యతయా జగుర్గాయంతిస్మకిల ॥ మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥ ౧౦౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భరద్వాజకులతిలకవిశ్వజిద్యాజిశ్రీరఙ్గరాజాధ్వరి
వరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే సప్తమస్సర్గః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

అథ అష్టమసర్గ ప్రారంభః.

{అథప్రసూనాయుధభాగధేయాన్యారబ్ధమందానిలపాతితాని । మ
ధుప్రసంగాన్మధురాణియూనామనుష్ణశీతాన్యభవన్దినాని ॥౧॥}

అథరాసక్రీడోపోద్ఘాతతయావసంతవర్ణనంప్రస్తౌతి ॥ అథేతి ॥ అథ అనంతరంప్రసూనాయుధస్య భాగధేయాని తదుద్రేకహేతుత్వా త్ ఆరబ్ధామందానిలోమృదువాయుః పాతికోమధ్యమవాయుశ్చ యేషు తానిగ్రీష్మాదివన్మహావాయురహితానీత్యర్థః।ని॥మృదువాయుఃకింజల్కో లేఘాలిట్ సారతోపిచ । మధ్యమోవారితాన్నైరీపాతికస్స్వేదదోషహృదితిప్రకాశః। మధుప్రసంగాదాసవసేవనాత్ యూనాం మధురాణిఉద్దీపకత్వాత్ మనోహరాణిఅనుష్ణశీతానిసమశీతోష్ణాని దినాన్యభవన్ । వాసంతికాదివసాఃప్రాదురభూవన్నిత్యర్థః ॥ మధుప్రసంగోవాసంతికరాగోద్దీపనేషుపరిగణితశ్శారదాతనయేన।వ॥గన్ధాస్సురభయోవాతాస్తరవఃకుసుమాంచితాః।భ్రమరాఃకోకిలాహర్ష్యాః మృద్వీశయ్యామరానవః। ఇత్యాదయోవిభావాస్స్యుః వసంతేరాగదీపనాఇతి ॥ ౧ ॥ ... ...

{అనేకరూపైస్స్వయమేకరూపఃకాలాత్మకంరూపమకాలకాల్యః।
ఋతుప్రభేదైరనుభూయరేమేరామానఖోరామమనుప్రయాతః ॥}

వ్యా ॥అనేకేతి॥ స్వయమేకరూపఃస్వతోనరతిశయానందైకరూపః అకాలకాల్యఃకాలేనకాలయితుంక్షేప్తుమశక్యః కాలప్రయుక్తజరాదిదోషైరనభిభావ్యఇతియావత్ । రామాణాంనీళాదీనాం సఖాతాభిస్సహితఃరామమనుప్రయాతోబలదేవానువర్తీకృష్ణః అనేకరూపైః

ఋతుప్రభేదైః వసంతగ్రీష్మాదిఋతువిశేషైః కాలాత్మకం రూప మనుభూయ రేమే నీళాదీనాం బలదేవస్య చ ప్రీత్యర్థం వసంతాదిరూపేణ కాలాత్మకం రూపం స్వీకృత్య చిక్రీడేత్యర్థః ॥ప॥ తతః కాలాత్మకో యోగాసాతవాంశః కథితో హరేః ఇత్యాదౌ కాలస్య భగవమూర్తిభేదత్వం ప్రసిద్ధం । వసంతప్రసంగాత్సర్వర్తువిషయమిదముక్తం ॥ ౨ ॥

హేమంతపూర్వశ్శిశిరాంతిమశ్చ శరచ్చ సమ్భూయ వసంతవృత్త్యై
శనైశ్శనైశ్శాంతిముపేయివాంసస్తద్విభవాత్తన్మయతామివాపుః ॥

వ్యా ॥ ఋత్వంతరాణాం హిమవృష్ట్యాదిబహులత్వాత్ వసంతవత్ క్రీడోపయోగిత్వం నేత్యాశంక్యాహ ॥ హేమంతేతి ॥ హేమంతసహితః పూర్వః హేమంతపూర్వః । పూర్వర్తుర్వర్షర్తుర్వివక్షితః తస్య హేమంతసన్నిధాపితదక్షిణాయనప్రథమావయవత్వాత్ హేమంతాద్వ్యవహితపూర్వత్వాద్వా అవ్యవహితాయాశ్శరదః పృథగ్గ్రహణేన వ్యవహితపూర్వగ్రహణౌచిత్యాత్ శిశిరసహితోఽంతిమః అత్రాంతిమో గ్రీష్మో వివక్షితః తత్ర శిశిరసన్నిధాపితోత్తరాయణాంతిమావయవత్వాత్ శిశిరాద్వ్యవహితాంతిమత్వాద్వా ఉభయత్ర మధ్యమపదలోపిసమాసః ఏవం లబ్ధాశ్చత్వార ఋతవః శరచ్చేతి పంచాపి ఋతవః వసంతవృత్త్యై బృందావనగతయా సహ శనైశ్శనైః అతిమ్మాదుస్వస్వోచితసమయానతిక్రమేణ సమ్భూయ సంగత్య శాంతిం స్వస్వప్రయుక్తహిమవృష్ట్యాతపోద్రేకాదిదోషస్ఖలనం । ఉపేయివాంసః ప్రాప్తాస్సంతః ॥ పుమాన్ స్త్రియేతి పుల్లింగశేషతా । తద్విభవాత్కృష్ణస్యమాహాత్మ్యాత్ తన్మయతాం వసంతమయతామాపురివ ! ఏతదుక్తం భవతి ॥ వక్ష్యమాణపుష్పాపచయభగవత్క్రీడోపయోగితయా బృందావనం ప్రవిష్టే స్థాయిన్యాసు వర్తమానే గ్రీష్మాదయస్స్వస్వోచితసమయేషు బృందావనం ప్రవిశంతః స్వస్వపుష్పాదిభిరవిశేషతాం బభూవుః । నిర్దోషత్వేన తు వసంతతుల్యా బభూవురితి ॥ ౩ ॥ ... ...

{ప్రాయేణపంచాయుధపంచవక్త్రైః పలాశకోశాకృతిమాదధానైః।
మనస్వినీమానగజేంద్రభేదాత్సశోణితైః పాణిరుహైశ్చ కాశే ॥౪॥}

వ్యా ॥ ప్రాయేణేతి ॥ పంచాయుధఏవపంచం విస్తీర్ణం వక్త్రం యస్యసః పంచవక్త్రస్సింహః ప్రాయేణపలాశకోశాకృతిమాదధానైః పలాశముకుళాకారం గృహ్ణద్భిః మనస్వినీనాం మానన్యేర్ష్యాకృతకోపస్యైవగజేంద్రస్యభేదాత్ విదారణాత్ సశోణితైః సరక్తైః పాణిరుహైః నఖైశ్చకాశే అత్రపలాశకోశాకృతిమిత్యపహ్నుత్యా పాణిరుహత్వోత్ప్రేక్షణాత్ సాపహ్నవోత్ప్రేక్షా। పంచాయుధపంచవక్త్రైరిత్యాది రూపకోత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౪ ॥ ... ...

{జగంతిపుండ్రేక్షుశరాసనేనప్రసూనబాణైరపి జేతుమిచ్ఛోః। అ
సూచయన్నాత్మభువస్స్వనాద్యైరవ్యాహతామాశిషమన్యపుష్టాః}

వ్యా ॥ జగంతీతి ॥ అన్యపుష్టాః కోకిలాః స్వనాద్యైః పుండ్రేక్షుః పుండ్రేక్షుః తేనైవ శరాసనేన ప్రసూనైరేవబాణైరపి జగంతిజేతుమిచ్ఛోః దుస్సాధకృత్యే ప్రవర్తమానస్యాత్మభువః మనోభవస్యావ్యాహతామాశిషం అప్రతిహతాం జయాశిషం। అసూచయన్ వ్యంజయంతిస్మకోకిలధ్వని ష్వాశీర్వచనత్వారోపస్య మదనజైత్రయాత్రోపయోగాత్ పరిణామాలంకారః ॥ ౫ ॥ ... ...

{వరాంగనావక్త్రపదాంబుజానాంస్వాభావికీంసౌరభరాగలక్ష్మీం।
ప్రపిత్సమానాః ప్రసవైస్తదగ్రం స్వైర్ధామద్రుమా దోహదమన్వభూవన్॥}

వ్యా ॥ వరాంగనేతి ॥ వరాంగనానాం వక్త్రాణిపదాంబుజానిచ తేషాంసమస్యమానైకపదరూపపదాంబుజ శబ్దస్యప్రాణ్యంగ వాచిత్వా వాన్నైకవద్భావః। వక్త్రాణిచపదానిచవక్త్రపదంతదేవాంబుజానాం అనంతరం రూపకసమాసః। స్వాభావికీం స్వభావసిద్ధాం సౌరభరాగలక్ష్మీం సౌరభారుణ్యయోస్సమృద్ధిం ప్రసవైః పుష్పైః॥ ని॥ ప్రసవా నేనుజ్ఞాపుత్రేషుఫలపుష్పయోరితి వైజయంతీ। ప్రపిత్సమానాః ప్రపత్తు

మిథః తాత్క్రమశో వకుళాశోకరూపౌ ద్వేధా ప్రకారద్వయేన తేషాం సౌరభరాగసంక్రమణోచితం దోహదం పుష్పోద్గమహేతుః । వ్యాప్రయోగః వదనాసవగండూషసేకచరణాఘాతరూప మన్వభూతాం అత్రవకుళాశోకయోర్దోహదానుభవస్య వరాంగనావదనచరణసౌభాగ్యసంక్రాంతిః ఫలత్వేనోత్ప్రేక్ష్యత ఇతి ఫలోత్ప్రేక్షా వక్త్రపాదాంబుజానాం సౌరభరాగాభ్యాం యథాసంఖ్యమితి యథాసంఖ్యాలంకారః ॥ ౬ ॥ ... ...

తీక్ష్ణారుణాగ్రాణ్యచిరప్రరోహాచ్చకాశిరే చంపకకుడ్మలాని । ద
త్తాని కామోత్సవమంగళార్థం దీపాంకురాణీవ వసంతలక్ష్మ్యా ॥ ౭ ॥

వ్యా ॥ తీక్ష్ణేతి ॥ అచిరప్రరోహాత్ తత్కాలనిర్గమనాత్ తీక్ష్ణారుణాగ్రాణి చంపకకుడ్మలాని వసంతలక్ష్మ్యా కర్త్ర్యా కామోత్సవమంగళార్థం వసంతసమయే కామస్య ఉత్సవ ఏవ మంగళం తస్మై ఇదం యథా వతి తథా దత్తాని ఆరోపితాని దీపాంకురాణీవ చకాశిరే ॥ని॥ అంకుర (స్త్రీ)నవోద్భిదిత్యమరశేషః ॥ ౭ ॥ ... ..

ముక్తాపగామగ్నసముత్థితాత్మా భూయోభజన్ పుష్పరజోభిషేకం
చచార మందం మలయాద్రివాతశ్చైత్రోద్భవో దృప్తఇవౌపవాహ్యః ॥

వ్యా ॥ ముక్తేతి ॥ ముక్తాపగామగ్నసముత్థితాత్మా ముక్తాపగా నామ మౌక్తికప్రభవస్థానభూతా నదీ తామ్రపర్ణీ తస్యాం మగ్నోత్థిత ఆత్మా మూర్తిః యస్య సః ఏతేన శైత్యముక్తమ్ । పుష్పరజోభిషేకం కుసుమధూళిభిరభిషేకం భూయోభజన్ అత్యర్థం సేవమానః ఏతేన సౌరభ్యముక్తం మలయాద్రేర్వాతో దక్షిణానిలః మనోభువః దృప్తః మదగర్వితః ఔపవాహ్యో రాజాధిరోహణీయో గజ ఇవ మందం చచార ॥ని॥ రాజవాహ్యస్త్వౌపవాహ్య ఇత్యమరః ॥ గజోపి స్నాతోత్థిత ఏవ గాత్రేషు భూయః పునరపి రజో విక్షిపతీతి భావః ॥ ౮ ॥ ... ...

పుష్పేషు సంయోగవియోగవృత్త్యా క్రమాద్భజంతీ నతిమున్నతిం
చ। వనాంతరే షట్పదపఙ్క్తిరాసీన్మంజుస్వనా మన్మథచాపమౌర్వీ॥

వ్యా ॥ పుష్పేష్వితి॥ వనాంతరే వనావకాశే పుష్పేషు కుసుమేషు సంయోగవియోగవృత్త్యా క్రమాన్నతిమున్నతిం చ భజంతీ సంయోగే నిలయన రూపాం నతిం వియోగే ఉత్పతనరూపాముఃన్నతిం చ భజంతీ మౌర్వీపక్షే పుష్పాస్యే వేషవః తత్సంయోగే ఆకర్షణేన నతిం తద్వియోగే యథా పూర్వమున్నతిం చ భజంతీ మంజుస్వనా షట్పదానాం పఙ్క్తిః మన్మథచాపమౌర్వ్యాసీత్ తద్వత్ మదనోద్దీపనహేతురాసీదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥

వసంతక్లృప్తాన్మదనస్య బాణానాందోలయన్నానననోకహేషు। ది
నే దినే దక్షిణమాతరిశ్వా గతాగతాభ్యాం గణయాంచకార ॥౧౦॥

వ్యా ॥ వసంతేతి ॥ అనోకహేషు వృక్షేషు దక్షిణ మాతరిశ్వా మలయమారుతః వసంతేన క్లృప్తాన్నిర్మితాన్ మదనస్య బాణాన్ పుష్పరూ ...న్ దినే దినే గతాగతాభ్యామాందోలయన్ సంచలయన్ సన్ ...ణయాంచకార । సంఖ్యాతవాన్ (రాజక్రియాశస్త్రేణ నియుక్తైః) ...రాన్ బాణాన్ గచ్ఛంతః ప్రత్యాగచ్ఛంతశ్చ యథా గణయంతో వి ...శంతి తద్వదితి భావః ॥ ౧౦ ॥ ... ...

ఆఘూర్ణ్యమానైరభితో నభస్వాన్ కాంతైః ప్రదీపైరివ కర్ణికా
రైః। వనశ్రియో మాధవసంగమార్హం మంగల్యనీరాజనమాచచార।

వ్యా ॥ ఆఘూర్ణ్యమానైరితి ॥ నభస్వాన్ వాయుః అభితః ఆఘూ ...ర్ణ్యమానైః పరితో భ్రామ్యమాణైః కాంతైః కర్ణికారైః ద్రుమోత్ప ...సుమైరేవ ప్రదీపైః వనశ్రియః మాధవసంగమార్హం వసంతపరిణయోచితం మంగల్యనీరాజనం మంగళారాత్రికం ఆచచారేవేతి । ఇ ...రాభిన్నక్రమః నీరాజనాచరణస్యాపేక్షితత్వాత్ ॥ ౧౧ ॥

ప్రసూనహాసాధరపల్లవానాం కింజల్కరోమాంచజుషామభుక్త-
మంబానిలైరాహితవేపథూనాం కాంతేం వసంతో వనవల్లరీణాం ॥

వ్యా॥ ప్రసూనేతి ॥ వసంతః । ప్రసూనహాసాధరపల్లవానాం ప్రసూనాన్యేవహాసాః యేషుతథాభూతా అధరపల్లవాయాసాంతాసాం కింజల్క-రోమాంచజుషాం కింజల్కా-ఏవరోమాంచాస్తాన్ జుషాంభజంతీనాం మందానిలైరాహితవేపథూనాం కృతకంపానాంవనవల్లరీణాం వనలతానాం కాంతిమభుఙ్క్త । తాదృశీర్వనలతాస్సమాశ్లిష్యస్థిత ఇత్యర్థః వల్లీచవల్లరీ చేతిశబ్దరత్నాకరః అత్రహాసాదివిశేషణ సామ్యాద్వనలతానాం వసంతస్యచదంపతిత్వవ్యవహార ప్రతీతేః సమాసోక్తిరలంకారః ॥ ౧౨ ॥ ... ...

విహారయోగ్యామభివీక్ష్యవన్యాం రమాపతిం రామసఖం విశంతం।
నభశ్చరైస్సాకమనోకహాస్తం నాథం ప్రసూనోర్మిభిరభ్యషించన్ ।

వ్యా॥ విహారేతి ॥ వసంతప్రాదుర్భావానంతరంవన్యాం వనరాజం సమూహార్థే య ప్రత్యయః విహారయోగ్యాం పుష్పపల్లవాది సమృద్ధ్యాక్రీడోచితాంవీక్ష్యవిశంతంవిహారాయ ప్రవిశంతం రామసఖం బలదేవసహితం నాథంస్వామినం రమాపతింకృష్ణం నభశ్చరైర్దివిచరైస్సార్థం అనోకహాః వృక్షాః ప్రసూనోర్మిభిః పుష్పసమృద్ధిభిరభ్యషించన్ అభిషించంతి స్మ తత్ప్రవేశ సమయేనభశ్చరా వనవృక్షాశ్చోభయేపి పుష్పవర్షైరవాకిరన్నిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ...

పుష్పాకరేణప్రతిపన్నశోభం బృందావనంనందితగోపబృందం ।
ప్రదర్శయన్ప్రాపితధేనువత్సం రామానుజో రామమిదంబభాషే

వ్యా॥ పుష్పేతి ॥ రామానుజఃకృష్ణఃపుష్పాకరేణ ప్రతిపన్నశోభంవసంతేనలబ్ధకాంతి నందితగోపబృందం ప్రీణితగోపాలసమూహం ప్రాపితధేనువత్సం ప్రాపితాధేనవోవత్సాశ్చయత్రతత్ బృందావన ప్రదర్శయన్ సన్ రామంబలదేవం ఇదంవక్ష్యమాణంబభాషే ॥ ౧౪

మనోభవోమూర్తమివావలేపం మాన్యంమనస్కారమివత్వదీయం
చిరంత్వయాసేవ్యమివార్యమన్యే చిత్రంవనంచైత్రరథాభినంద్యం॥

వ్యా ॥ మనోభువ ఇతి । హేఆర్యాలగ్రజేతి సంబోధనే । విహ్రి
మాత్యాగ్రజాస్త్వ్యయాఖ్యాః ఇతి ప్రకాశః । ఇహాభువి మనోభువో
మన్మథస్యమూర్తిం విగ్రహవంతం అవలేపం గర్వమివస్థితం ఉద్దీపక
తయాతజ్జృంభణ హేతుత్వాత్తథోత్ప్రేక్షా । మాన్యం పూజ్యం
త్వదీయంమనసాకారంచిత్తాభోగమివస్థితంపశ్యస్త్విషయెపునఃపునఃమ
ననఃప్రవృత్తిర్మనసాకారఃతమివ తదీయమనసాకారవిషయత్వాత్తథో
త్ప్రేక్షా ॥ని॥ చిత్తాభోగో మనస్కార ఇత్యమరః ।చిత్రమాశ్చర్యమద్భుతం
చైత్రరథాదభినంద్యం కుబేరోద్యానాదపిశ్లాఘనీయంవనందిరం త్వ
యాసేవ్యంమన్యే ఇతి తత్రాదరాతిశయసూచనమ్ ॥ ౧౫ ॥

అమానుషప్రాప్యమరణ్యమేతత్ప్రాప్తస్య తేపాదరజః ప్రభావాత్ ।
సత్వోపపన్నానభజంతిసత్వాశ్శాంతాశయాశ్శాశ్వతికంవిరోధం ॥

వ్యా ॥ అమానుషేతి ॥ అమానుషప్రాప్యందుష్టబాహుళ్యేన మను
ష్యైరధిగంతుమశక్యంఏతదరణ్యం ప్రాప్తస్యతె తవపాదరజః ప్రభా
వాచ్ఛాంతాశయాః ఉపశాంతమానసాః ఉపపన్నసత్వాః మహాబలా
స్సత్వావ్యాఘ్రాదిజంతవః శాశ్వతికంనిత్యసిద్ధంనైసర్గికమపివిరోధం
నభజంతి ॥ ౧౬ ॥ ... ...

అచింత్యభూమ్నస్తవసన్నిధానాదన్యోన్యజాతీయదశాందధానాః ।
సింహీవశాస్తన్యవిదోభజంతేసుభ్రాతృతాంకేసరిదంతిపోతాః ॥ ౧౭

వ్యా ॥ ఉక్తమేవార్థం ప్రపంచయతి ॥ అచింత్యేతి ॥ అచింత్యభూ
మ్నఃఅప్రతర్క్యప్రభావస్యతవసన్నిధానాదన్యోన్యజాతీయ దశాంప
రస్పరమైకజాత్యదశాం॥సూ॥జాత్యంతాచ్చబంధునీతిస్వార్థేఛప్రత్య
యః దధానాఃధారయంతః కేసరిదంతిపోతాః సింహానాంగజానాంచ
శాబకాః సింహీవశాస్తన్యవిదః సింహీకరిణ్యుభయస్తన్యపాయినః
సంతఃసుభ్రాతృతాంసౌభ్రాత్రంభజంతే ॥ ౧౭ ॥ ...

త్వదర్పితస్వాదుతృణాదినీనాం త్వద్వంశనాదామృతపాయినీనామ్।
మన్యే గవాం వత్సగణావృతానాం విష్వగ్వనం విశ్రమయోగ్యమేతత్

వ్యా॥ త్వదర్పితేతి॥ ఏతద్వనం త్వదర్పితస్వాదుతృణాదినీనాం త్వద్దత్తాని మధురాణి తృణాని భక్షయంతీనాం త్వద్వంశనాదామృతపాయినీనాం తవ వేణోర్నినాదమేవామృతం పిబంతీనాం వత్సగణైరావృతానాం గవాం విష్వక్సమంతతః విశ్రియయోగ్యం విశ్రాంతేరుచితం మన్యే అతో గోషు వత్సలేన త్వయా ఏతదేవ వనం సేవ్యమితి భావః॥ ౧౮॥

వసంతలక్ష్మ్యా ఇవ వాసభూమిం సంకల్పయోనేరివ శిల్పశాలామ్। గ
తేరివారామవిభూతిమన్యాం వన్యామిమాం వేద్మి తవోపకార్యామ్

వ్యా॥ వసంతేతి॥ వసంతలక్ష్మ్యాః వాసభూమిమివ సంకల్పయోనేర్మన్మథస్య శిల్పశాలామివ రతేర్మన్మథప్రియాయాః అన్యామనన్యాదృశీమనిర్వచనీయరూపాం ఆరామవిభూతిం క్రీడావనసమృద్ధిమివ చస్థితాం సదాపుష్పపల్లవాదిసమృద్ధ్యా ఆద్యాత్ప్రీత్యుద్దీపకబాహుళ్యాదనంతరోత్ప్రీత్యాద్వయం ఇమాం వన్యాం వనరాజిం తవోపకార్యాం విహారోచితం రాజసదనం వేద్మి। ఉపకార్యేతి వృద్ధ్యాయుక్తం కేచిదాహుః తథా విశ్వప్రకాశః॥ ని॥ ఉపకార్యా రాజసద్మన్యుపకారోచితే న్యవదితి ॥ ౧౯ ॥

వనస్థలీయం మకరందవర్షైరతోయకర్మాంతికమార్త్తసేకా। ప్రస్తౌతి
పర్యాప్తపరాగజాలా సమీహితం సంచరణోత్సవం తే ॥ ౨౦ ॥

వ్యా॥ వనస్థలీతి॥ మకరందవర్షైః పుష్పరసవృష్టిభిః అతోయకర్మాంతికః కర్మణో౽ంతే నిశ్చయో౽స్తీతి కర్మాంతికః ధ్యణ్॥ ని॥ స్థాయికర్మాంతికాధ్యక్షా ఇతి హలాయుధః। తోయకర్మాంతికః తరూణాం తోయప్రదానాధ్యక్షః తద్రహితం యథా తథా ఆర్త్తసేకా పర్యాప్తపరాగజాలా సమగ్రపుష్పధూళీనికరా ఇయం వనస్థలీ సమీహితమభిలషితం తే తవ సంచరణోత్సవం ప్రస్తౌతి ప్రస్తావయతీతి అన్యథా అంతర్భావో ద్రష్టవ్యః। రాజసంచారోచితమార్గసేకపుష్పరేణునికరసంపత్త్యేతి భావః॥

{నభస్స్పృశామత్రమహీరుహాణాం నీడాదమీ నిష్పతితాస్సలీలం। ప్ర
యుంజతే స్వాగతమంజసా తే ప్రాయశ్శుభాలాపజుషశ్శకుంతాః ॥}

వ్యా ॥ నభస్స్పృశామితి ॥ అత్రైవ వనే నభస్స్పృశాం అభ్రంలిహానాం మహీరుహాణాం నీడాత్కులాయాత్ సలీలం సవిలాసం నిష్పతితాని గ... ప్రాయశ్శుభాలాపజుషః శోభనాలాపభాజశ్శకుంతాః పక్షిణః ప్రాయః నూనం తే స్వాగతం కుశలప్రశ్నం అంజసా ఝటితి ప్రయుంజతే త్వయ్యాగతవిలంబో తోరాగాదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ ... ...

{వాతావధూతాస్తరపస్స్వమూర్ధ్నా సన్తానసాన్తానికసంపదస్తే।
ప్రాజ్యైరమీ పుష్పఫలైశ్చ నూనం వితన్వతే వందనమర్హణాం చ ॥}

వ్యా ॥ వాతేతి ॥ సంతానసాంతానికసంపదః సంతానవృక్షస్సంతానేవం శోభవానాం సంపదివసంపత్ సమృద్ధిర్యేషాం తేతరవః వాతావధూతాస్సంతః శిరసా అగ్రేణ ప్రాజ్యైర్బహుభిః పుష్పఫలైశ్చ తే వందనం అర్హణాం పూజాం చ నూనం వితన్వతే పవనకంపితాగ్రతయా నమస్కారం తత ఏవ ముచ్యమానానేక పుష్పఫలతయా పూజాం చ కుర్వంతీత్యుత్ప్రేక్షా పుష్పసహితైః ఫలైరితి మధ్యమపదలోపీ సమాసః ద్వంద్వే తు జాతిరప్రాణినామిత్యేకవద్భావస్స్యాత్ ॥ ౨౨ ॥

{ఆస్వాద్య చూతాంకురమన్యపుష్టాః ప్రాయస్స్వనైః పంచమముద్గిరన్తః।
ఆకారయన్తీవ ససంగతం త్వాం దిదృక్షయా దర్శయితుం ప్రదేశాన్ ॥ ౨౩}

వ్యా ॥ ఆస్వాద్యేతి ॥ చూతాంకురం చూతపల్లవం ఆస్వాద్య ప్రాయః బహుతరం స్వనైరాలాపైః పంచమముద్గిరంతః పంచమగిరముత్పాదయన్తో మీ అన్యపుష్టాః పరపుష్టాః కోకిలాః నవం యథా తథా ఆగతం త్వాం స్వప్రదేశాన పరిచితాన్ ప్రదేశాన్ దర్శయితుం ఆకారయంతీవ ఆహ్వయంతీవ ॥ ని ॥ దివ్యం లవంగ కేక్షి బంసల్గాదివిభవేన్యవదిలిపిశ్వః ॥ ౨౩ ॥

{త్వత్పాదవిన్యాసవిశేషధన్యామాపాదయిష్యన్త ఇవాత్ర ధాత్రీం। ప
న్నాం స్వశాఖాగ్రకరప్రయుక్తైః ప్రచిన్వతే భూమిరుహాః ప్రసూనైః}

వ్యా॥ త్వత్పాదేతి॥ భూమిరుహాః వృక్షాః ఆత్తధాత్రీం ఆత్తభూమిం త్వత్పాదవిన్యాసవిశేషధన్యాం త్వత్కటాక్షపాతేన సత్యపి ధన్యత్వే త్వచ్చరణనిధానేన విశేషతో ధన్యామాపాదయిష్యంతః కరిష్యంత ఇవ స్వశాఖాగ్రైరేవ కరైః ప్రయుక్తైర్వికీర్ణైః ప్రసూనైః కుసుమైః। ఏనామాత్తభూమిం ప్రచిన్వతే ప్రచితాముపచితాం కుర్వంతీతి వా సంచారార్థం మార్గే పుష్పక్షేపరూపం రాజోపచారం కుర్వంతీ వేత్యర్థః ॥౨౪॥

నిశామయన్త్యో వనదేవతాస్త్వాం చకోరసంమోహనచారుదీప్తిం ।
ప్రీతిం ప్రభూతాం పరివాహ్య గీతైశ్శీతాశ్రుణా శేషమివోద్వమన్తి ॥

వ్యా॥ నిశామయంత్య ఇతి॥ చకోరసంమోహనచారుదీప్తిం చంద్రికాభ్రాన్తిజననేన చకోరాణాం సంమోహనీ చారుదీప్తిర్యస్య తం త్వాం నిశామయంత్యః పశ్యంత్యో వనదేవతాః ప్రభూతాం బహ్వీం ప్రీతిం గీతైః త్వద్విషయైర్గానైః పరివాహ్య పరివహంతీం కృత్వా యథా పూర్ణతటాకం పరివాహవంతం కుర్వంతి తథా కృత్వేత్యర్థః శీతాశ్రుణా ఆనందశీతలేన బాష్పేణ శేషముద్వమంతి పరివాహేణాప్యమాంతం కించిదంశముద్గిరంతీవ అత్ర గీతానాం ప్రీతిపరివాహత్వోత్ప్రేక్షానుప్రాణితః శీతాశ్రుశేషత్వోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥౨౫॥ ...

రసాలరమ్భాదిభవైరిహైతాః ఫలద్రవైః పిచ్ఛిలపార్శ్వభాగాః। వ
త్సావగాహ్యా వనరాజిమధ్యే పూర్ణాస్సుధాయా ఇవ భాన్తి కుల్యాః॥

వ్యా॥ రసాలేతి॥ ఇహ వనరాజిమధ్యే రసాలరంభాదిభవైః చూతకదల్యాదిప్రభవైః ఫలద్రవైః ఫలానాం రసైః పిచ్ఛిలపార్శ్వభాగాః దక్ష పార్శ్వప్రదేశాః వత్సావగాహ్యాః గభీరతయా వత్సానామవగాహనోచితాః కుల్యాః కృత్రిమాల్పసరితః సుధాయాః పూర్ణా ఇవ భాంతి అత్ర తోపమానరసా ఇత్యర్థః సుధాయా ఇతి సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ॥౨౬॥

కల్హారపద్మోత్పలకాంతిభిస్సైకతాంశువిక్షేపగుణం భజంత్యః। అరణ్య
భాగానభితః ప్రవాహైరాప్యాయయంత్యాపగమాః ప్రసన్నాః॥

వ్యా ॥ కహ్లారేతి ॥ కహ్లారపద్మోత్పలకాంతిభిః తైతపకటాక్షు విశే షాణాంఅరుణధవళనీలరూపాణాం గుణంకామనీయకంభజంత్యాః ప్రస న్నానిమలాఇమాఆపః పరివాహైః ఆరణ్యభాగానభితఆప్యాయయం తిసమంతాచ్ఛిశిరయంతిపద్మమత్రసితాంభోజంవిపక్షిణీయం ॥ ౨౬ ॥

{త్వద్వక్త్రపద్మప్రతిమానహాసైస్సంసృజ్యమానేవసపుష్కరాసా
పరిభావతఃఖ్యాపితపుష్కరశ్రీః పుణ్యోదకాపుష్కరిణీ విభాతి॥}

వ్యా ॥ త్వద్వక్త్రేతి ॥ సపుష్కరాపద్మైస్సహితాఅతఏవత్వద్వక్త్ర పద్మప్రతిమానహాసైః త్వన్ముఖకమలప్రతిబింబనహాసైః సంసృజ్య మానాసంసృజ్యమానేవస్థితా । సృజవిసర్గఇతిదైవాదికాద్ధాతోఃకర్త రి శానచ్ పరిభావతః ఖ్యాపితపుష్కరశ్రీఃమాహాత్మ్యేనఖ్యాపితపుష్క రాఖ్యతీర్థసంపత్ పుణ్యోదకా పుష్కరిణీఖాతంవిభాతి॥ని॥పుష్కరి ణ్యాంతుఖాతంస్యాదిత్యమరః ॥ ౨౭ ॥ ... ...

{సంచారజాతైశ్శ్రమవారిలేశైరాలక్ష్యముక్తాగుణమండనంత్వాం
వ్యక్తంనదీవీజయతీయమారాదంభోరుహైరాశ్రితవీచిహస్తైః ॥}

వ్యా ॥ సంచారేతి ॥ ఇయంనదీయమునాసంచారేణజాతైః శ్రమ వారిలేశైః ఆలక్ష్యముక్తాగుణమండనంమౌక్తికమాలాభిరివ స్వేదబిం దుపఙ్క్తిభి రలంకృతంత్వామాశ్రితః వీచిరేవహస్తఃయైస్తై రంభోరు హైః ఆరాత్సమీపేవ్యక్తం స్ఫుటంవీజయతి ॥ ౨౮ ॥ ...

{నహంతి వాతాతపవర్షపాతాన్ తోయేషుతిష్ఠంతిరవిప్రతిష్ఠాః। త
పస్యతస్త్వన్ముఖకాంతిలోభాత్ పద్మానిమాన్యప్సుమ రామమన్యే ॥}

వ్యా ॥ నహంతీతి ॥ హేపశ్చిమరామ జామదగ్న్యరఘునందన రామానంతరభావిత్వాత్ ఇమాన్పద్మాన్ అర్ఘ్యాదిపాత్రాద్వైకల్పికపు ంగతా।త్వన్ముఖకాంతిలోభాత్తపస్యతః తపశ్చరతోమన్యే॥సూ॥కర్మ ణోరోమంథతపోభ్యాంవర్తిచరోరితిక్యజ్ప్రత్యయః తపసఃపరస్మైపదం చేతి సూత్రంతతా।తపశ్చర్యోత్పత్తినిమిత్తంవాతాతపవర్షపాతాన్

సహంతి వాతమాతపం వృష్టిపాతంచ సహంతే షహ మర్షణ ఇతి ధా
తుః ఆధృషాద్వేతి వికల్పితచురాదిణ్యంతః పరస్మైపదీయుజాదౌ వక్ష్యతే
తస్య సహంతీతి రూపం । యే తు వృత్తికారాదయః తత్ర తద్ధాతుం నేచ్ఛ
న్తి తన్మతే భ్వాదికస్యైవ షహ మర్షణ ఇతి ధాతోః పరస్మైపదప్రయో
గః చక్షిఙోఙిత్కరణాజ్జ్ఞాపకాదనుదాత్తేతామాత్మనే పదస్యానిత్యత్వా
త్ । కించ రవిప్రతిష్ఠాః రవిమీక్షమాణాః లో యే మునిష్ఠంతి తపస్యం
తో హి శీతోష్ణాదిసహిష్ణవో రవిమీక్షమాణాశ్చ జపేవనంతీతి భావః ॥౩౦॥

{తరంగిణీభిః పరిరభ్యముక్తః సల్లాపవాంశ్ఛృంగరవైరధీరైః । ఆపృ
చ్ఛతే నూనమితః ప్రయాతం మందీభవత్కుందసమీరణస్త్వాం ॥౩౧॥}

వ్యా ॥ తరంగిణీభిరితి ॥ తరంగిణీభిః నదీభిః పరిరభ్య ఆశ్లిష్య ముక్తః
అధీరైరనల్పశ్లేషైః భృంగరవైః సల్లాపవాన్ మందీభవన్ కుందసమీరణః
కుందవాటికా ప్రభవో వాయుః ఇతః ప్రయాంతం త్వాం నూనమాపృ
చ్ఛతే సభాజయతి । ఆజినువృచ్ఛో వ్యుపసంఖ్యానమిత్యాత్మనేపదం య
థా స్త్రీభిరాశ్లిష్య విముక్తః వియోగవైక్లబ్యాత్ కాతరవచనో మందా
యమానశ్చ ప్రవాసోద్యతం ప్రియసఖమాపృచ్ఛతే తద్వదితి భావః । శి
శిరోద్భవస్యాపి కుందస్య వసంతారంభే కించిదనువృత్తిరస్తీతి కుందసమీర
ణ ఇత్యుక్తం ॥ని॥ ఆనందనం సంగతం స్యాదాపృచ్ఛనసభాజనే ఇతి యాదవః

{మనః ప్రసాదం తవ దర్శయంతీ ప్రాలేయసంఘాతనికైః పయోభిః ।
శుద్ధానవేందీవరనీలవాసాః ఛాయేవ తే శైవలినీ విభాతి ॥౩౨॥}

వ్యా ॥ మన ఇతి ॥ ప్రాలేయసంఘాతనిక్షైః తుషారసమూహసదృ
శైః పయోభిర్జలైః తవ మనః ప్రసాదం దర్శయంతీ ప్రకాశయంతీ అ
నుకుర్వతీతి యావత్ శుద్ధాధవళా నవమిందీవరమేవ నీలం వాసో యస్యాః
సా శైవలినీ నదీ తే ఛాయేవ ప్రతిబింబ ఇవ భాతి ప్రతిబింబపక్షే దర్శ
యంతీ జ్ఞాపయంతీతి యోజ్యం ప్రతిబింబోపి బింబసదృశత్వాత్ స్వచ్ఛో
న్నస్వచ్ఛతయా బింబస్యాంతస్స్వచ్ఛతాం జ్ఞాపయతీతి భావః ॥ ౩౨ ॥

{సహావరియచ్ఛన్తితవప్రియాభిశ్శంచూర్యమాణా ఇహచక్రవాకాః ।
అహహాయదాకారఇవాతిథేయాః కాలోచితాంక స్త్వమితీవవాచం॥}

వ్యా ॥ సహేతి ॥ ఇహవద్యాంప్రియాభిస్సహచంచూర్యమాణాః
రంతశ్చక్రవాకాః అహహాయదాకారః స్వయమేవాకార్యాన్నపరి
తాకారః అతిథేయాః అతిథిషుసాధవః అతిథిప్రియాగృహమేధినఇవ
లోచితాం తత్సమయసముచితాంక స్త్వమితిత్వం భుక్తవాన్నవేతి
చంతవప్రయచ్ఛంతీవ ఉపమాసంకీర్ణోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ కస్త్వ
తి దేశకులాదిపరిశ్నపరత్వేననవ్యాఖ్యేయమ్ । ప॥ దేశంనామకులం
ద్యాం పృష్ట్వాయోన్నంప్రయచ్ఛతి ॥ నతత్ఫలమవాప్నోతి దత్వాస్వ
ంనగచ్ఛతీతి నిషేధేన తస్యానుచితత్వాత్ । చంచూర్యమాణా ఇతి
రతేర్యఙ్జిననృజోరితిద్విత్వేచరఫలోశ్చేతినుమాగమే ఉత్వరస్యాతఇ
ఉత్వేచరూపంచరతేర్యఙః భావగర్హాయామేవవిధానంతుకవయో
త్యంతమాద్రియంతే ॥ అతిథేయా ఇతి॥సూ॥ పథ్యతిథివసతిస్వపతే
ఢఞితిసాధ్వర్థేఢఞ్ప్రత్యయః ॥ ౩౩ ॥ ... ...

{విధూతవాలవ్యజనాస్స్వపక్షైశ్చారుస్వనాపాదితచాటువాదాః। అ
భిన్నవర్ణాఃపరితియంత్యమీత్వాంరాజోపచారైరివరాజహంసాః ॥}

వ్యా ॥ విధూతేతి ॥ స్వపక్షైర్విధూతవాలవ్యజనాః ఆధూతచామ
ః చారుణాస్వనేన స్వశబ్దేనఆపాదిత చాటువాదాః నిష్పాదితప్రి
యవచనాః అభిన్నవర్ణాఏకరూపాః అన్యత్రఅనుపహతస్తుతయః అ
ప్రచితస్తుతిరహితా ఇత్యర్థః ।ని॥ వర్ణోనీలాదివిప్రాదోః కీర్తౌ గీత
మేస్తుతావితి యాదవః ॥ రాజహంసాః హంసవిశేషాఏవ రాజ
ః త్వాంరాజోపచారైః రాజోచితైస్సత్కారైరివ పరితియంతి
త్యాగచ్ఛంతి ॥ ౩౪ ॥ ... ...

దివాపిగోవర్ధననిర్ఝరాణాం సంఛాదితేవ్యోమ్ని తుషారజా
లైః। ఇహాతపశ్యాందరిమాసనధామ్నా పికల్ప్య తిభ్రాధితవాంకజాపి

వ్యా ॥ దివేతి ॥ ఇహబృందావనేదివాదినేపి గోవర్ధనస్య ఝర్ఝరాణాం తుషారజాలైః శీకరసమూహైః సంఛాదితేవ్యోమ్నిఆతపః బోధితపంకజోపి చాంద్రమసేనధామ్నా తెజసావికల్ప్యతే చ ద్రికామనుకరోతి నిర్ఝరబిందుశీతలత్వాత్ అతపోపిచంద్రికావ ద్భవతి పంకజోద్బోధనమాత్రేణ తతోవిశిష్యతఇతిభావః ॥ని॥తుషార హిమశీకరావితిశబ్దార్ణవః ॥ ౩౫ ॥

{అతర్కితప్రాప్తమవేక్ష్యకాన్త్యామేఘంకరం మేచకమంబరం తే।
నినాదనిష్పాదితషడ్జగీతాన్నృత్యంత్యమీసానుషునీలకంఠాః ॥ ౩౬॥}

వ్యా ॥ అతర్కితేతి ॥ సానుషుగోవర్ధనస్య ప్రస్థేషు అమీనీలకంఠాః మయూరాః అతర్కితప్రాప్తం అచింతితోపగతం కాంత్యామేఘం కరంమేఘానాం సంపాదకం॥సూ॥మేఘర్తిభయేషుకృఞఇతిఖచ్ ముమాగమశ్చ తేతవమేచకమంబరం నీలాంశుకంవీక్ష్య నినాదనిష్పాదిత షడ్జగీతాః కేకారవేణ సంపాదితషడ్జాఖ్యస్వరవిశేషగానాస్సంతః ।నృత్యంతిమేఘభ్రాంత్యేతిభావః షడ్జస్వరోమయూరరవేషుప్రసిద్ధః । యదాహుః ॥స ॥ షడ్జంమయూరోవదతిగావోరంభంతిచర్షభం ॥ అజావికాస్తుగాంధారంక్రౌంచోనదతిమధ్యమం । పుష్పసాధారణేకాలే కోకిలోరౌతిపంచమం। అశ్వస్తుధైవతంరౌతినిషాదంరౌతికుంజరఇతి॥

{నదీభిరారబ్ధతరంగలాస్యంనాథైర్యుతంనిర్ఝరమందభీనాం। గా
యద్ద్విరేఫంగిరిణాత్వకర్ణంప్రాయేణసంగీతమిదంప్రయుక్తం ॥}

వ్యా ॥ నదీభిరితి ॥ ఇహవనేగిరిణా గోవర్ధనేన నదీభిరారబ్ధతరంగలాస్యంఉపక్రాంతోర్మినటనంనిర్ఝరాణామేవమందభీనాంనాథైర్యుతంగాయద్ద్విరేఫం సంగీతంనృత్తవాద్యగీతత్రయం ప్రాయేణనూనం త్వదర్థంతుభ్యమిదం యథాభవతి తథాప్రయుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥

{కళిందజాకచ్ఛభువాంసఖీభిః ప్రచ్ఛాయవన్యాభిరధిత్యకాభిః।
సూతెగిరిస్సూచితనందనానాసౌస్వర్గాకపాంస్వైరవిహారవాంఛాం}

వ్యా ॥ కళిందజేతి॥ కళిందజాకచ్ఛభువాంయమునానూపప్రదేశానాంసఖీభిస్సన్నికృష్టాభిః అనేనశీతలత్వం ద్యోతితంప్రచ్ఛాయవప్రాభిః ప్రకృష్టచ్ఛాయాపద్మవనరాజిభిఃఅధిత్యకాభిస్సూచితనందనఃఅనుకృతేంద్రోద్యానః అసౌగిరిః గోవర్ధనః స్వర్గౌకసాంయేషాం తేషాం స్వర్గవిహారవాంఛాం-అనియంత్రిత క్రీడేచ్ఛాంసూతే ఉత్పాదయతి నందనోద్యానకలితేస్వర్గఇవాత్రవిహారేచ్ఛాయుక్తేతిభావః ॥ ౩౮ ॥

అభ్యాగతంవీక్ష్యభవంతమారాత్ సాలాఇమేసామినతాగ్రశాఖాః।
సుధారసస్వాదుతమానిభక్త్యాస్వయంప్రయచ్ఛంతిఫలానిధన్యాః

వ్యా ॥ అభ్యాగతమి ॥ ధన్యాఃసుకృతినః ఇమేసాలాఃవృక్షాః । ని॥అనోకహాఃకుటస్సాలఇత్యమరః ॥ ఆరాత్సమీపే । ని ॥ ఆరాద్దూరసమీపయోరిత్యమరః । అభ్యాగతం అభిముఖ్యేనాగతంభవంతం వీక్ష్య సామినతాగ్రశాఖా అర్ధావనమితశాఖాగ్రాస్సంతః సుధారసస్వాదుతమాని సుధారసాదప్యతిశయేనస్వాదూనిఫలానిభక్త్యా స్వయంప్రయచ్ఛంతి యథాగృహమేధినస్సమీపాగతమతిథిం వీక్ష్యస్వయం కృతేనాతిథ్యోపచారేణ సంతర్పయంతి తద్వదితిభావః ॥ ౩౯ ॥

సాక్షీభవంతస్తవవీక్షణానాం పద్మాలయావాసవికల్పితానాం । చ
రాచరాఃకానికియంతినైతే తపాంస్యతప్యంతభవాంతరేషు॥ ౪౦ ॥

వ్యా ॥ సాక్షీభవంతఇతి ॥ పద్మాలయావాసవికల్పితానాం లక్ష్మీవాసకమలేన సంజాతవికల్పానాం తత్తుల్యానాం తవవీక్షణానాంసాక్షీభవంతః ఏతేచరాచరాః మృగకిరాతగిరినదీప్రభృతయః జంగమస్థావరాః భవాంతరేషు జన్మాంతరేషు అన్యభవాఃభవాంతరాణిసుప్సుపేతిసమాసః కానికియంతిపాణి కియంతికింపరిమాణానితపాంసి నతప్యంతతప్తవంతిక ఆర్జితవంతఇత్యర్థః । తపస్తపః కర్మకస్యైకకర్మవద్భావవిధానాద్యగాత్మనేపదే అన్యాదృశాన్యతిబహూని తపాంసి వినాత్వద్వీక్షణగోచరీభావోదుర్లభఇతిభావః ॥ ౪౦ ॥

{ విజానతాం సత్పురుషప్రభావం పుంసామమీ పుణ్యతమీభవంతః । ప్రా
యస్త్వదఙ్గీకరణాత్ప్రయాస్యంత్యారాధ్యతామద్రివనావకాశాః ॥ }

వ్యా ॥ విజానతామితి ॥ త్వదంగీకరణాత్ తవ సంచారభూమిత్వేన స్వీకారాత్ పుణ్యతమీభవంతః అతిశయేన పవిత్రీభవంతః ఇమే అద్రివనావకాశాః సత్పురుషప్రభావం భవాదృశానాం మహాపురుషాణాం మహిమానం విజానతాం పుంసాం ప్రాయః బహుతరం ఆరాధ్యతాం పూజ్యతాం ప్రయాస్యంతి ॥ ౪౧ ॥

{ సంస్కారపూతాభిరితీవ వాగ్భిస్సమ్మోదయన్నగ్రజమాదిదేవః ।
విజాతలీలో విజహార హృష్యన్ వన్ద్యస్సతాం వత్సగణానుయాయీ }

వ్యా ॥ సంస్కారేతి ॥ ఇతీత్థం ఇవేతి వాక్యాలంకారే ఇత్యర్థే ఇతీవేతి నిపాతో వా సంస్కారపూతాభిర్వ్యాకరణసంస్కారేణ పరిశుద్ధాభిర్వాగ్భిః అగ్రజం బలదేవం సంమోదయన్ సతాం వంద్యః వత్సగణానుయాయీ వత్సగణానుసరణశీలః ఆదిదేవః కృష్ణః విజాతలీలః వయస్యైస్సంజాతనర్మా హృష్యన్ సన్ విజహార ॥ ౪౨ ॥

{ స్వయంవృతస్స్వైరవిహారలక్ష్మ్యా ముహుర్వితేనే విపినే ముకున్దః ।
స్థానాన్తరప్రాప్తివిభావితాని స్థితేరభిన్నాని గతాగతాని ॥ ౪౩ ॥ }

వ్యా ॥ స్వయంవృత ఇతి ॥ విపినే స్వైరవిహారలక్ష్మ్యా యథేష్టక్రీడాసంపదా స్వయంవృతః స్వయంవరేణ ప్రాప్తః తద్వశంగతో ముకుందః స్థితేరభిన్నాని స్థిత్యవిశిష్టాని స్థానాంతరప్రాప్తివిభావితాని స్థలాంతరప్రాప్త్యా జ్ఞాపితాని గతాగతాని ముహుర్వితేనే క్రీడారసపారవశ్యాద్దూరగమనాగమనాన్యపి తదా న ప్రతీతాని కింతు దేశాంతరప్రాప్త్యా లింగేన ఏతావద్దూరమాగతమితి పశ్చాద్విజ్ఞాపితానీత్యర్థః ॥ ౪౩

{ ప్రభూతయా పుష్పఫలప్రసూత్యా వదాన్యవృత్తీనివ వాన్ దృష్ట్వా ।
సస్మార చిన్తావశవర్తినీనాం ప్రజస్థితానాం వరవర్ణినీనాం ॥ ౪౪ ॥ }

వ్యా ॥ ప్రభూతయేతి ॥ ప్రభూతయా బహుళయా పుష్పఫలా

ప్రసూత్యాదిత్యాదేనవదాన్యవృత్తిబహుపరిదస్వభావానివానిదృ
ష్ట్వా చింతావశవర్తినీనాం స్వవిషయచింతాపరవశానాం పరిజస్థితా
నాం వరవర్ణినీనాం సుందరీణాం సస్మార స్మృతవాన్ ॥సూ॥ అథీగర్ధదు
మేశాంక స్తణితి శేష త్వేనవివక్షితేక స్తణిపష్ఠి ॥ ౪౪ ॥

{ప్రాయస్తదాహ్వానవిధానయోగ్యంపరిగృహ్య వేణుం ప్రతిపన్నదూ
త్యం।న్యవేశయత్కుట్మలితేనలీలంబింబాధరేసూచితచిత్రరాగః॥}

వ్యా॥ ప్రాయ ఇతి॥ సకృష్ణః ప్రాయో బాహుళః ప్రతిపన్నదూ
త్యం స్వాభిమతవశీకరణక్రియానుప్రాప్తదూతకార్యం॥సూ॥దూతవిశే
ష్యం చేతి వక్తవ్యమితి యత్ప్రత్యయః వేణుంమురళీంతదాహ్వాన
విధా తాసామాకారణకర్మణి నిరోక్తుం వ్యాపారయితుంకుట్మలితే
ముకుళీకృతే సూచితచిత్రరాగే అరుణిమ్నా ప్రకాశిత హృదయాభిలా
షేబింబాధరే బింబసదృశే అధరే సలీలం సవిలాసంన్యవేశయత్ ని
వేశయతిస్మ ॥ ౪౫ ॥

{సామోపపన్నైః క్రమశస్స్వరంధ్రైస్సప్తస్వరాన్సప్తభిరుద్వమంతం
ప్రచక్రమే వాదయితుంనవాన్తైవంశంప్రియోవల్లవవంశజానాం॥౪౬}

వ్యా॥ సామేతి॥ వల్లవవంశజానాం గోపకులోత్పన్నసుందరీణాం
ప్రియఃకృష్ణఃవనాంతేసామోపపన్నైః సామవేదప్రభవాన్ సప్తస్వ
రాన్ నిషాదాదీన్ సప్తభిస్స్వరంధ్రైః క్రమశః పర్యాయేణోద్వమం
తం వంశం వేణుం వాదయితుం ప్రచక్రమే తదీయముఖానిలస్య వేద
మయతయా తదౌచిత్యేన సామవేదోపపన్నతా ॥ ౪౬ ॥

{ముకుందవక్త్రానిలవాద్యమానో వేణుర్బభౌ వేద ఇవద్వితీయః।రా
గావలీనాంరహసాంయదేకంగీతాత్మనాంతస్యనిదానమాసీత్ ॥}

వ్యా॥ ముకుందేతి॥ ముకుందస్యవక్త్రానిలేనవాద్యమానోవేణుః
ద్వితీయః ప్రసిద్ధఋగ్యజుసామాదిరూపవేదస్య ద్వితీయోవేదఇవబభౌ
అత్రోత్ప్రేక్షాయాం శ్లేషేణనిమిత్తమాహ ॥రాగేతి॥ రాగావళీనాం

॥వ॥ యోఽయం ధ్వనివిశేషస్తు స్వరవర్ణవిభూషితః । రంజకో జనచిత్తానాం స రాగః కథితో బుధైరిత్యుక్తలక్షణానాం శృంగారాదయో రాగాః తదధీనాం తమత్కర్ణ విశ్రాంతిభువాం తస్య కృష్ణస్య గీతానాం భగవద్గీతారూపాణాం రహస్యానాముపనిషదామేకం నిదానమాసీదితి శ్లేషలభ్యోఽర్థః । యదిత్యుక్తార్థస్య హేతుత్వే । గీతోపనిషదాం వేదైకమూలత్వాత్తన్మూలస్య వేదత్వం యుక్తమితి భావః ॥ ౪౭ ॥ ...

{తద్వంశనాదస్సుభగోఽనుగచ్ఛన్నగ్రేసరం సౌరభమాగమానామ్ ।
అయత్ననిష్పన్నమనస్సమాధీనాబ్రహ్మకానాతనుతే స జంతూన్ ॥}

వ్యా ॥ తద్వంశేతి ॥ అగ్రేసరం పురస్సరం ఆగమానాం సౌరభం వేదగంధం నిశ్వాసపరిమళమనుగచ్ఛన్ సుభగో హృద్యః తస్య కృష్ణస్య వంశవాదః ఆబ్రహ్మకాన్ ఆ అవధిః బ్రహ్మైషాం తాన్ చతుర్ముఖపర్యంతాన్ జంతూన్ అయత్ననిష్పన్నమనస్సమాధీన్ అయత్నలబ్ధచేతః ప్రణిధానానివ ఆతనుత చిత్తైకాగ్ర్యేణ ధ్యానపరాన్ యోగిన ఇవాకరోత్ ॥ ౪౮ ॥ ... ...

{శృణ్వద్భిరుద్భ్రాంతమధువ్రతాహం వంశస్వనం తస్య సుఖైకవంశమ్ ।
సయూథ్యతాం నామ వాప్య సర్వైస్సత్త్వైస్థితం సామినిమీలితాక్షైః}

వ్యా ॥ శృణ్వద్భిరితి ॥ ఉద్భ్రాంతమధువ్రతాహం ఉద్గీర్ణక్షౌద్రప్రవాహం అతిశ్రావ్యతయా శ్రవణేషు క్షౌద్రసంవర్షణమితి స్థితమిత్యర్థః సుఖైకవంశం అత్యంతేన ఏకకులం తత్సదృశం । తస్య కృష్ణస్య వంశస్వనం శృణ్వద్భిః సామినిమీలితాక్షైః శ్రవణసుఖాదర్ధనిమీలితలోచనైః సర్వైస్సత్త్వైర్వ్యాఘ్రాదిభిర్మృగైస్సయూథ్యతాం సమానయూథభవతాం అవాప్య స్థితం కథమన్యథా వ్యాఘ్రహరిణాదీనామేకత్రావస్థానమితి భావః అనేన తేషాం వంశస్వన శ్రవణసుఖపారవశ్యాతిశయో వ్యజ్యతే । తిరశ్చాం సజాతీయైః కృతస్సమూహో యూథం ॥ సి ॥ సజాతీయైః కులం యూథం తిరశ్చాం పున్నపుంసకమిత్యమరః ॥ సమానే ఏకస్మిన్ యూ

ద్భిభవాస్సయూథ్యాః ॥సూ॥ సగర్భసయూథసనుతాద్యదితియత్ప్రత్య యః సమానస్యసభావశ్చ ॥ ౪౯ ॥ ... ...

{మధువ్రతైరుల్బణసంమదార్ద్రాణ్యాలేఖ్యనిష్పందమృగద్విజాని
ఉదగ్రకోశోత్పలకాని కృష్ణో వంశీనినాదేనవనాన్యకార్షీత్ ॥ ౫౦ }

వ్యా ॥ మధువ్రతైరితి ॥ కృష్ణః వనాని బృందావనబృహద్వనాదీని వంశీనినాదేన అల్పోవంశో వంశీ ॥ ని ॥ స్త్రీస్యాత్కాచిన్మృణాల్యాది ర్వివక్షాపచయే యదీతి అల్పత్వవివక్షాయాం స్త్రీలింగతా గౌరాది త్వాత్ జీష్ । తస్యశబ్దేన మధువ్రతైరుల్బణసంమదార్ద్రాణి మకరంద పక్షణైరధికానందబాష్పాణి ఆలేఖ్యనిష్పందమృగద్విజాని చిత్రలిఖిత వదస్పందమృగశకుంతాని ఉదగ్రకోశోత్పలకానిఉన్నతైః కుట్మలైః ఉ ద్గతరోమాంచానిచాకార్షీత్ । భగవద్వంశనాదైః వనేషు మృగశకుం తా అస్పందా ఆసన్ । వృక్షాశ్చ ముకుళమకరందపరిపూరా అభవన్నిత్యర్థః

{ఆస్వాద్య తద్వంశనినాదమాధ్వీమాఘ్రాయతత్పంచమసౌరభంచ ।
భుక్తామృతానాంభువిసౌరభేయ్యః క్షిప్తేతరాంక్షీబదశామవాపుః }

వ్యా ॥ ఆస్వాద్యేతి ॥ సౌరభేయ్యో గావః ॥ ని ॥ మాహేయీసౌ రభేయీగౌరిత్యమరః ॥ తద్వంశనినాదమేవ మాధ్వీం మౌద్రమాస్వాద్య తత్పంచమసౌరభం తస్యాగపరిమళంచాఘ్రాయ ॥సూ॥ గోచరసంచరే త్యాదిసూత్రేణ సంచరశబ్దో నిపాతితః । భుక్తామృతానామమృతంపీత వతాం క్షిప్తేతరామప్యుత్కటాం క్షీబదశాం మత్తావస్థాం భువి భూలోకే ౨వాపుః భూలోకేపి మదం అభసుధాపానమద ఇతిభావః ॥ ౫౧ ॥

{వంశస్వనాస్వాదవశీకృతానాంవ్యక్తోదయానాంవనదేవతానాం ।
సకర్బురస్నిగ్ధతమైఃకటాక్షైస్సాంద్రీయుతో మేఘ ఇవావతస్థే ॥}

వ్యా ॥ వంశేతి ॥ కృష్ణవంశస్వనస్యాస్వాదేన సతృష్ణమాకర్ణనేన వ శీకృతానామత ఏవ కృష్ణదర్శనకౌతుకాత్ వ్యక్తోదయానాం స్ఫుటా విర్భావానాం వనదేవతానాం స్నిగ్ధతమైః అత్యాసంగాత్ భృశంపి

షయానురక్తప్రభైః ॥౯॥ స్నిగ్ధంతద్వ్యస్యవిషయః పరిభాభిర్మిళితో భ విత భావప్రకాశః । కటాక్షైః కబురః సితారుణధవళరూపతయా నా నావర్ణస్సన్ సేంద్రాయుధో మేఘఇవ అబభాసే ॥ ౫౭ ॥

{ అధ్మాపయామాస సశృంగమగ్ర్యం శంఖం తథాభూతమివాత్తయోగా
త్ । జగౌ చ గేయాని బహూని యేషాం గాంధర్వవేదోఽపి న పారదృశ్వా ॥

వ్యా ॥ అధ్మాపయామాసేతి ॥ సః అగ్ర్యం శ్రేష్ఠం శృంగం శృంగరూపం ముఖవాద్యం అధ్మాపయామాస । దధ్మౌ । సర్వేభ్యో ధాతుభ్యః స్వార్థే ణిజిత్యేక ఇతి స్వార్థే ణిచ్ । కీదృశం అత్తయోగాన్నిజోష్ఠాయా త్ప్రభావరూపాత్ తథాభూతం శృంగాకారేణ పరిణతం శంఖం పాఞ్చజన్యమివస్థితం కించ బహూని గేయాని జగౌ గాయతిస్మ । యేషాం గేయానాం గాంధర్వశాస్త్రరూప ఉపవేదోఽపి పారదృశ్వా పారదర్శీ న భవతి ॥ ౫౮ ॥ ... ...

{ త్రిస్థానయుక్తస్వరభూషితం తత్ త్రిధాస్థితగ్రామవిశేషయోగాత్ ।
అరంజయత్సప్తజగంత్యయత్నాద్గీతం హరేరాహృతకిన్నరౌఘం ॥ }

వ్యా ॥ త్రిస్థానేతి ॥ త్రిషు స్థానేషు మంద్రమధ్యతారధ్వన్యుత్పాదకేషు ఉరః కంఠమూర్ధసు సంయుక్తైః స్వరైః తత్తత్ స్థానోద్భవధ్వన్యనురణనవాదరూపైః నిషాదాదిభిః భూషితం గ్రామః స్వరసమూహః తస్య విశేషాః షడ్జగ్రామో మధ్యమగ్రామో గాంధారగ్రామ ఇతి త్రయః తేషాం యోగాత్ త్రిధా త్రిప్రకారేణ స్థితం ఆహృతకిన్నరౌఘం ఆనీతకిన్నరసంఘం అనవగతవిశేషావగత్యర్థం కిన్నరాణామాగమనమితి భావః । ఏవంభూతం హరేర్గీతం శారీరం అయత్నాత్ యత్నమనపేక్ష్య సప్తజగంతి భూర్భువస్సువరాదీని సప్తాపి లోకానరంజయత్ వశీచకార అత్ర స్థానాదిస్వరూపే సంగీతసుధానిధివచనాని ॥ వ ॥ యతోఽత్పన్నో ధ్వనిర్మంద్రో మధ్యస్తారోఽపి వా భవేత్ । తచ్చైతనాచేతనయోః స్థానమిత్యభిధీయతే । ఉరః కంఠశ్శిరశ్చేతి ప్రసిద్ధం చేతనే త్రయం

ఎతోఽభివ్యక్తే స్వరాధారశ్రుతిస్థానోద్భవాత్ ధ్వనేః ॥ నాదోఽనురణనా
కారస్స్వరశ్చిత్తానురంజకః । గ్రామస్స్వరాణాం సందోహో యథో
క్తశ్రుతిశాలినామ్ ॥ షడ్జమధ్యమగాంధారసంజ్ఞాగ్రామాస్త్రిధామ
తాః ఇతి। యద్యపి ॥ గీయతేఽత్ర గాంధారగ్రామో భూమౌ న కేనచిత్ ।
పున స్కేవలం గ్రామో గంధర్వైర్దివి గీయత ఇతి దివ్యైవ గాంధార
గ్రామస్య ప్రచార ఉక్తః ॥ తథాపి । దివ్యగానాదప్యతిశయిని అప్రా
కృతే భగవద్గానే తస్యానువృత్తిరుపపన్నతరా ॥ ౫౪ ॥

విలాసవాక్యైరివ వేణునాదైర్ధ్వనగీతేన చ దైత్యహంతుః । నివేది
తార్థాస్సుదృశస్స్వవాసాదాగస్త్య గాకర్ణణమంత్రితైస్తైః ॥ ౫౫ ॥

వ్యా ॥ విలాసేతి ॥ దైత్యహంతుః కృష్ణస్య విలాసవాక్యైరివ స్థి
తైః వేణునాదైర్ధ్వానగానేన తస్య శారీరగానేన చ ఆకర్షమంత్రై
రివ స్థితైః తీవ్రైః క్షిప్రకారిభిస్తైస్తైర్నివేదితార్థా జ్ఞాపితక్రీడారూపప్ర
యోజనాః సుదృశస్స్వవాసాదాజగ్ముః ॥ ౫౫ ॥

అనిష్టశబ్దైర్వలయైరనర్ఘాః కాంచ్యాప్యనజ్ఞాతపదోపగత్యా । గు
ణావకృష్టాః ప్రియసంప్రమీయుః కామోపదిష్టేన మహాపథేన ॥ ౫౬ ॥

వ్యా ॥ అనిష్టేతి ॥ గుణావకృష్టాః భగవత్సౌందర్యాదిగుణైరేవగు
ణైః పాశైః ఆకృష్టాః గోప్యః అనిష్టశబ్దైరభిసరణప్రకాశకతయా అ
భిమతశబ్దైః వలయైరనజ్ఞాతపదోపగత్యా అనవగతస్వస్థానసంబంధయా
న ప్రచ్యుతయేత్యర్థః కాంచ్యాప్యపాధావ్యపనీతాః గమనవేగేనభి
న్నైః వలయైః త్రుటితయా కాంచ్యా చ రహితా ఇత్యర్థః । ప్రియం కృష్ణ
ం కామోపదిష్టేన మహాపథేన ఈయుః జగ్ముః । ఇమగతా వితిథా
ః కామోపదిష్టో మహాపథోఽత్రాభిసరణమార్గో వివక్షితః । తస్మిన్నేవ
మహాపథ ఇవ నిరాతంకం ప్రయాతితవ్యం తతః పత్యుపదిష్టమహా
యథా పితృగృహముపగతా యోషితః తత్ర కూరభాషణైః పురు
తమపగతిమపజానతా స్త్రీజనేనచావమానితాశ్చైత్తతో నిగత్య

త్యుపదిష్టంమహాపథమవలంబ్యపతింప్రాప్నువంతిత్యుదితిగమ్యతే॥ ౫౬

{ఆదిశ్యమానాంప్రియవంశనాదైర్గాశాంనిజాశామివనిర్విఘాతాం
తదాస్థితాంప్రాస్థిషతాశుధన్యామానన్నసంధ్యాధికరాగభాజః॥}

వ్యా ॥ ఆదిశ్యమానామితి ॥ ఆసన్నయా సన్నికృష్టయా సంధ్యయా అధికరాగభాజః అధికమనురాగంభజమానాః సాయంకాలస్య ఉద్దీపనవిభావత్వాత్ తా గోప్యః ప్రియస్య వంశనాదైః ఆదిశ్యమానాం జ్ఞాప్యమానాం నిర్విఘాతాం నిజాశాం అప్రతిబంధనాత్మీయానురాగమివ స్థితాం స్వానురాగవిషయభగవద్యోగాత్తథా శ్రీప్రార్థనీయాం సుకృతినీం తదాస్థితామాశాం కృష్ణాధిష్ఠితాందిశం ఆశు ప్రాస్థిషత । ప్రపూర్వాదాత్మనేపదినస్తిష్ఠతేలుఙ్ తస్యాకర్మకత్వేపిఅంతర్భూతోద్దేశక్రియాపేక్షయా దిశః కర్మతా ॥ ౫౭ ॥

{మధువ్రతాధిజ్యశరాసనేనపుష్పాత్మకంసందధతాపృషత్కం। అ
నుప్లవేనవ్రజతాంబభూవేతాసామనంగేనతదోద్యతానాం ॥౫౮॥}

వ్యా ॥ మధువ్రతేతి ॥ తదా మధువ్రతైః భ్రమరైః అధిజ్యమారోపితమౌర్వీకం శరాసనం యస్య తేన పుష్పాత్మకం పుష్పరూపంపృషత్కం సాయకం సందధతా అనంగేన ఉద్యతానామభిసరణోద్యుక్తానాంతాసాంవ్రజతాంసహగచ్ఛతా అనుప్లవేన సహచరేణ బభూవే భావే లిట్ మన్మథఏకఏవ తాసాం సహాయఆసీదిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥

{ఆదేశయోగ్యైరథతత్రగోప్యోనివార్యమాణాఅపిదుర్నివారాః। అ
నిస్యరేరాగమయైర్మహౌఘైఃక్లేశాపహంకృష్ణసుధాపయోధిం ॥}

వ్యా ॥ ఆదేశేతి ॥ అథ తాసాం ఉద్యోగానంతరమాదేశయోగ్యైః కృత్యేషు నిదేశరూపైరుపాయైః నివార్యమాణాః శ్వశ్రూమాత్రాదిభిః నిరుధ్యమానాఅపి దుర్నివారానివారయితుమశక్యా అపి గోప్యఃరాగమయైః మహౌఘైః రాగరూపైః మహాప్రవాహైః క్లేశాపహం క్లేశాపనోదకం కృష్ణమేవసుధాపయోధిమానిన్యిరే ప్రాపితాః అకథ

తం చేతి ద్వికర్మకస్య నియః ప్రాపణార్థస్య కర్తృవ్యాపారప్రాపణఫలగతిద్వారేణ ప్రేష్యమాణానాం గోపీనాం ఈప్సితకర్మత్వాత్ తత్రైవ ప్రధానకర్మణి లిట్ ।స॥ ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయే లాదీనాహుర్ద్వికర్మణామితి అతఏవాకర్మణో లకారేణానభిహితత్వాత్ కృష్ణమితి ద్వితీయా క్లేశాపహమితి॥సూ॥ అపేక్లేశతమసోరితి డప్రత్యయః॥

త్వరాసఖీనాం పురతః ప్రచేలే తరస్వినా నిశ్వసితేన తాసాం। సదా
గతిప్రార్థనయా సమేతం దూరస్థితం కృష్ణమివోపనేతుమ్॥౬౦॥

వ్యా॥ త్వరాసఖీనామితి॥ త్వరయా స్సఖీనాం త్వరయా సహితానాం తాసాం పురతః పురస్తాత్ తరస్వినా వేగవతా నిశ్వసితేన సదాగతిప్రార్థనయా సమేతం సదాగతయో దేవాః ।ని॥ సదాగతిస్స్యాత్పవనే గీర్వాణేపి సదీశ్వర ఇతి విశ్వః॥ తేషాం ప్రార్థనయా భువి సమాగతం దూరస్థితం వ్రజాద్దూరే యమునాతీరేస్థితం కృష్ణం ఉపనేతుం సమీపమానేతుమివ ప్రచేలే ప్రచలితం భావేలిట్। సదాగతిశబ్దేన వాయురపి ప్రతీయతే। తేన సదాగతినా అనేన సమీపమానేతుం శక్యతే ఇతి యుక్తమితి వ్యజ్యతే॥ ౬౦॥

ప్రాయేణ వేగాత్సుదృశాం విభిన్నః ప్రకీర్ణముక్తాఫలపుష్పజాలః।
ప్రస్తావయన్ కామవిహారనాట్యం హారస్సమాలక్ష్యత సూత్రధారః॥

వ్యా॥ ప్రాయేణేతి॥ సుదృశాం ప్రాయేణ భూమ్నా వేగాదత్యంతవేగాత్ ॥ని॥ ప్రాయో భూమ్న్యంతగమన ఇత్యమరో విశ్వశ్చ। విభిన్నః భిన్నః హారః ప్రకీర్ణముక్తాఫలపుష్పజాలః ప్రకీర్ణమౌక్తికకుసుమనికరః। కామవిహారనాట్యం। హారవిచ్ఛేదమప్యవిగణయ్య ఆధావంతీషు తాసు కామస్య విహారం ప్రతిపాదనరూపం క్రీడనమేవ నాట్యం। ప్రస్తావయన్ ఆసూచయన్। సూత్రధారః సూత్రమాత్రం ధారయమాణః సమాలక్ష్యత। సూత్రమాత్రరూపత్వేపి స్థూలానామవశిష్టం గృహమితివద్భేదోపచారః। సూత్రధార ఇతి నాట్యేషు నాంద్యనంతర సంచారిణ

టాప్యుచ్యతే। సహి యథా పుష్పాంజలిం వికీర్య నాట్యస్య ప్రస్తావనాం కరోతి తద్వదితి గమ్యతే॥ ౫౧॥

అవస్థితం శ్యామికదంబమూలే వల్గుస్మితం వాదితమంజువేణుం। సాచీ
కృతాక్షం దదృశుస్తరుణ్యః స్వాద్యం సతాం స్వస్తికచారుజంఘం॥

వ్యా॥ అవస్థితమితి॥ తరుణ్యః శ్యామికదంబమూలే నీపవృక్షస్యాధో దేశే అవస్థితం వల్గుస్మితం మనోహరమందహాసం॥ ని॥ వల్గుర్మనోహర ఇత్యమరశేషః। వాదితమంజువేణుం। సాచీకృతాక్షం వేణురంధ్రభేదదర్శనాయ తిర్యక్కృతలోచనం। స్వస్తికేన వ్యత్యస్తవిన్యాసేన చారుజంఘం। సతాం బ్రహ్మజ్ఞానినాం। అస్తిబ్రహ్మేతి చేద్వేద సంతమేనం తతో విదురితి శ్రుతేః। స్వాద్యం పరమానందరూపత్వాదాస్వాదనీయం కృష్ణం దదృశుః॥ ౫౨॥

తదంగశోభామవలోక్య దివ్యాం విస్మేరభావం వ్రజతేవ రాగాత్।
అమోహయద్యౌవతమాదిపూర్తిస్సంతోషదిగ్ధేన సమీక్షితేన॥ ౫౩

వ్యా॥ తదంగేతి॥ ఆదిపూరుషః ఆద్యః పురుషః మహానారాయణః కృష్ణః యౌవతం యువతీనాం సమూహం కర్మ। దివ్యాం మనోజ్ఞాం తదంగశోభాం తాసాం యువతీనాం కాంతిమవలోక్య విస్మేరభావం వ్రజత ఇవ విస్మయానుభావవిస్ఫారణాద్యభినయాద్విస్మయిత్వం వ్రజతా స్వాస్యేనేస్థితేన సంతోషదిగ్ధేన ఉపరి సంతోషరూషితేన సర్వాంగరాగపరిమళేనేతి హృదయం। సమీక్షితేనావలోకనేన రాగాద మోహయత్ మూలేపన మోహయతి స్మ। నాయకరతిభావానుభావస్య ప్రత్యుద్దీపనవిభావత్వాత్తద్దర్శనేనాత్యర్థం రాగాంధా బభూవురిత్యర్థః॥ ౫౩॥

త్వరితాగతివ్యాకులభూషణాస్తాః కించిత్సముచ్ఛ్వసితనీవిబంధాః
పర్యాకులాక్ష్యః పరివార్య తస్థుః కృష్ణం కృపాఘనదృశం కృశాంగ్యః॥

వ్యా॥ త్వరితేతి॥ త్వరితాగతివ్యాకులభూషణాః శీఘ్రాగమనేన స్వస్వస్థానచలితాభరణాః। కించిత్సముచ్ఛ్వసితనీవిబంధాః రా

గాఢదోర్మూలికేన కించిచ్ఛిథిలీకృతపరిధానగ్రంథయః । పర్యాకులాక్ష్యః అనుచితకర్మత్రాసేన ప్రతిక్షణభయేన చాచటులలోచనాః కృశాంగ్యః తస్యాంగ్యః కృపాధీనదృశం కృపాయత్తవిలోకనం వస్తుతస్తస్య రాగసారవశ్యాభావేప ఏతాః పశుపుత్రాదీన్ సర్వాన్ పరిత్యజ్యానుదేకశరణాస్సమాగతా ఇతి కృపాయోనిఘ్నలోచనం కృష్ణం పరివార్య సమావృత్య తస్థుః ॥ ౬౮ ॥

స వల్లభస్సంసది వల్లవీనాం బర్హస్రజా దర్శితదానరాజిః । ఉదగ్రశృంగధ్వనిరాబభాసే దృప్తో వశానామివ వారణేంద్రః ॥ ౬౯ ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ వల్లవీనాం సంసది గోష్ఠ్యాం బర్హేణ స్రజా దర్శితదానరాజిః పింఛమాల్యేన ప్రదర్శితమదరేఖః ఉదగ్రః ఉన్నతః శృంగవాద్యస్య ధ్వనిర్యస్య సః వల్లభః వల్లవీనాం ప్రియః కృష్ణః వశానాం కరిణీనాం సంసది దృప్తః మదగర్వితః వారణేంద్ర ఇవ ఆబభాసే । వారణేంద్రపక్షే ఉదగ్రశృంగస్య ధ్వనిరివ ధ్వనిర్యస్యేతి యోజ్యం ॥ ౬౯ ॥

అవృద్ధిసంకోచమివేందుమన్యమకార్ముకం కామమివాత్తవేణుం । తముచ్ఛ్రితానామివ రాశిమేకం గోప్యస్తదాత్మానమివాన్వభూవన్ ॥

వ్యా ॥ అవృద్ధీతి ॥ గోప్యః అవృద్ధిసంకోచం వృద్ధిసంకోచరహితం । అన్యం ప్రసిద్ధాద్వృద్ధిక్షయవతో భిన్నం ఇందుమివ । అకార్ముకం చాపరహితం ఆత్తవేణుం కామమివ । అచ్ఛ్రితానామేకం రాశిమివ సర్వాశ్చర్యసమాహారమివ స్థితం । తదాత్మానఇవ స ఏవాత్మా యాసాం తాః తదాత్మానః నిరతిశయేన ప్రేమ్ణా తద్దైక్యాపన్నా ఇవాన్వభూవన్

సురాంగనాభిస్సమయోద్ధృతాయాం స్వైనైవ గోపాకృతిభూమికాయాం । అకర్త్రవశ్యస్య విభోస్తదాసీద్వాంఛాఫలస్పర్శనమాత్రలీలా ॥

వ్యా ॥ నను కథమేవం భగవతః పరదారాభిమర్శనే ప్రవృత్తిరిత్యాశంకాం శ్లోకత్రయేణ పరిహరతి ॥ సురేతి ॥ అకర్మవశ్యస్య కర్త్రనుపశంపదస్య పురుషాంతరవత్కర్మభిః క్వచిత్ప్రేరయితుమశక్య

న్యవిధో॰ కృష్ణస్య సురాంగనాభిర్దివ్యస్త్రీభిస్సహ సమరమె సంవిది స్స్వనైవ కమ్మాద్యర్థినస్స్వం వినాధృతాయాం గోపాకృతిరూపాయాం భూమికాయాం వేషకల్పనాయాం । అర్చ్యాఫలస్పర్శనమాత్రలీలా తత్పూజాఫలదానమాత్రరూపాలీలాతదా ఆసీత్ । పురాకిలదివ్యయోషితో భగవత్సౌందర్యవశీకృతాః తదుపభోగసిద్ధిబుద్ధ్యైతమేవారాధయామాసుః । తతః ప్రసన్నో భగవాన్ భూమావవతీర్య గోపభూమికామవలంబ్య భవతీనామభిలషితం కరిష్యామి భవత్యోపి గోపకులేఅవతరంత్వితి సమయందదౌ తా అపి వా ప్సరస ఇమా గోపికా ఇతి పౌరాణికీ కథా ॥౬౭॥

నఖల్వముష్య ప్రమదాముదాంధ్యం నకుత్సనం తత్త్వదభీష్టదాతుః ।
నధర్మసంస్థాపనబాధకంచ శుద్ధానుబింత్యాహి శుభాస్యలీలా ॥

వ్యా ॥ అచార్ఘ్యఫలస్పర్శనమాత్రేతి మాత్రపదవ్యవచ్ఛేద్యమాహ నఖల్వితి ॥ అముష్యకృష్ణస్య ప్రమదామదాంధ్యం ప్రమదాలాభజన్యానందేన పారవశ్యం నఖలు । అప్రాకృతలోకామస్యతదభావః ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః ఉత్తమస్త్రీలాభస్యాపి మదహేతుత్వముక్తం భావప్రకాశే । ప ॥ నాద్యోపయోగాద్దైన్య్వర్యాగ్విద్యాయాశ్చాభిజాత్యతః । ఉత్తమస్త్రీపరిష్వంగాన్మదస్సంపద్యతే నృణామితి । తథాప్యనురాగరహితస్య స్త్రీషు ప్రవృత్తౌ జుగుప్సాస్యాత్ । ప ॥ విరక్తకాముకశునామేకస్యామేవయోషితి ॥ కుణపః కామినీ భక్ష్యమితి తిస్రో వికల్పనాః ఇతి న్యాయాత్ తత్రాహ నకుత్సనమితి ॥ తత్త్వదభీష్టదాతుస్తస్య తస్యభక్తజనస్య యదభీష్టం తత్ప్రదాతుః తస్యకుత్సనం పినాస్తి । పరమకృపాళోర్ముకుందోషదాన్యస్య తస్యభక్తాభీష్టసంపాదనైకప్రవణత్వాదితిభావః ॥ తర్హి పరదారాభిమర్శే ధర్మసంస్థాపనార్థావయేతి స్వావతారోద్దేశ్యప్రయోజనబాధస్స్యాత్ తత్రాహ ॥ నధర్మేతి॥ సర్వాంతర్యామితయా సర్వశరీరకస్య తస్యస్వపరదేహవివేకాభావాత్ నిత్యావహాతపాప్మత్వాచ్చ న పరదారాభిమర్శనేన స్వస్యదోషప్రసక్తిః । ఇదం చతుర్థ

గే అస్మాభిః ప్రపంచితః । నాపి ప్రాణినామితో ధర్మవిప్లవాపత్తిః ॥ ఈశ్వరాణాం చరితానాదృత్య తేషు యావచసాం ప్రాబల్యేన న పరదారాన్గచ్ఛేదితి భగవదాజ్ఞారూపయా శ్రుత్యా నిషిద్ధే కుత్సితాచారదర్శనమాత్రేణ పరేషాం ప్రవృత్త్యసంభవాత్ అతశ్శుభస్య పరమమంగళస్య కృష్ణస్య లీలాగోపికాభిః క్రీడాం శుద్ధామనుచింత్య హి శుద్ధాంతఃకరణానాం ముముక్షూణాం అనుచింత్యైవ । ఇయం హి క్రీడా శృంగారరసాకృష్టచేతసో బహిర్ముఖానపి స్వచరితశ్రవణపరాన్ కృత్వా సంసారాదుత్తారయితుం భగవతా లోకానుగ్రహైకరసికేన కృతా । ఏ॥ అనుగ్రహాయ భక్తానాం మానుషం దేహమాస్థితః । భజతే తాదృశీం క్రీడాం యాం శ్రుత్వా తత్పరో భవేదితి భాగవతవచనాత్ అతో మలినచిత్తానామప్యనుచింతనేనోత్తారణీ భగవత్క్రీడా । శుద్ధానాం కథం నోత్తారణీతి భావః ॥౬౮॥

{అనాగమప్రత్యయసంభవానాం గురుత్యజాం గోపకుమారికాణాం
అనన్యసంగాన్మదయాంబభూవ స్మాసీదసంఘంటాపథసార్థవాహః ॥౬౯}

వ్యా ॥ అనాగమేతి ॥ అసంగాః రాగరహితాః తేషాం ఘంటాపథః ఘంటోపలక్షితగజమార్గః మహామార్గః తత్ర సార్థం జనసమూహం వాహయతి నయతి గీతాద్యుపదేశేన తత్ర ప్రవర్తయతీతి సతథోక్తః । ఏవమఖిలపరిత్యక్తమార్గాన్ కృష్ణః అనాగమప్రత్యయసంభవానాం । ఆగమేన నాతిచరేత్ స్త్రీరమిత్యాదిరూపేణ ప్రత్యయసంభవః శ్రద్ధోదయః స నాస్తి యాసాం తాసాం । గురుత్యజాం శ్వశురభర్తృపిత్రాదీన్ త్యక్తవతీనాం గోపకుమారికాణాం । అనన్యసంగాత్ అన్యత్రాసంగరాహిత్యాత్ స్వమాత్రప్రావణ్యాద్ధేతోః మదయాంబభూవ రాసీత్ దయయా తాః పర్యగ్రహీదిత్యర్థః । లోకవేదవిరుద్ధేనాపి పథా భగవదైకాంతికత్వం తస్య ప్రసాదాయేతి భావః ॥ ౬౯ ॥ ...

{పుష్ప్యన్విచాయప్రవణేన గోప్యః ప్రసాధితాస్తేన న చ ప్రియాభిః । అ
భిన్నబాహ్యాంతరమైకరస్యాదామోదమన్యోన్యవనగంధమాపుః}

వ్యా ॥ పుష్పైరితి ॥ పుష్పాపచాయప్రపఞ్చేనపుష్పాహరణకర్మకేః ॥ ని ॥ తత్పరైప్రపణాః వ్యాహ్వాఃపణ్యాఙ్గనాఇతిప్రాయఃఇత్యధ్యాహారశేషః ఘనస్నిగ్ధైః ప్రసాధితా అలఙ్కృతా గోప్యః తాభిః గోపకాన్తాభిః అపి పుష్పాపచాయప్రపఞ్చాభిరితి లిఙ్గవచనవిపరిణామేనానుషజ్యతే॥ ప్రసాధితా ఇత్యపి చానుషజ్యతే తాభిః ప్రసాధితస్సన్ వృక్షప్రపఞ్చైః కిరస్సాత్ । ఏకరూపః కిర పోరాగో యేషాం తేషాం భావ ఐకరస్యం తస్మాత్ సమానరాగత్వాద్ధేతోః ॥ అన్యోన్యసగన్ధమన్యోన్యసమానగన్ధం పరస్పరసదృశమితి యావత్ అభిన్నబాహ్యాన్తరం అవిశిష్టబాహ్యాన్తరమామోదమాపుఃపగస్పరం స్వస్వాపచితైః పుష్పైః ప్రసాధితాః గోప్యః కృష్ణశ్చేత్యుభయేఽపి యథా పుష్పగన్ధరూపం బాహ్యమామోదమాపుః ఏవం తద్వదేవ స్ఫీతం అన్తరమామోదం హర్షమాపురిత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆమోదో హర్షగన్ధయోరితి విశ్వః ॥ మూ ॥ హస్తాదానే చేర స్తేయ ఇతి ఘఞి అపచాయస్సాధుః ॥ ౨౦ ॥

{ స్వాలాలనాదాపతితం సనాథాంసౌభాగ్యముద్గానవదప్యనైష్యత్ ।
పుష్పాపచాయవ్యపదేశలౌల్యాదాసీద్వనీయాన బహిస్థితోఽపి ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యా ॥ స్వాలాలనాదితి ॥ స్వకీయాత్ప్రసాధనాద్యుపలాలనాత్ ఆపతితం సంజాతం తాసాం సౌభాగ్యముద్గానవద సౌన్దర్యదురహంకారమేవ మదం వినైష్యత్ అపనైష్యత్ సః పుష్పాపచాయవ్యపదేశలౌల్యాత్ పుష్పాహరణవ్యాజేనపలనాత్ అబహిస్స్థితోఽపి సర్వాన్తర్యామితయా సంతతమన్తస్స్థితోఽపి వనీయాన్ దూరతరోఽపి ప్రకృష్టఆసీత్ స్వనాయకానాం తత్రైవాన్తర్హిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

{ అపహ్రియేషిపశిరస్కరణ్యాః క్వాప్యస్పృశః కృష్ణమనీక్షమాణాః । భీమైరరూయ, తాభృశం తరుణ్యః తున్నై స్వనిశ్వాసనసమీర దీర్ఘైః ॥ }

వ్యా । అపహ్రేషణ ఇతి ॥ అపహ్రియేషిపి విప్రకర్షాభావేఽపి తిరస్కారిణ్యాస్సమాయారూపయాయవనికయాక్వాప్యస్పృశం కృష్ణం వరణం కృష్ణమనీక్షమాణాః తరుణ్యః భీమైర్నిర్వర్ణ్యవ్యథయా రాత్రౌ పురుషసహః

యాభావేనచ తాసాంభయంకరైః స్వనిశ్వాససమీరదీర్ఘైః విరహ
వహ్నివృద్ధైః తదీయనిశ్వాసవాయుభిరివ దీర్ఘైః తృణైరధూయంత తృణా
న్యపి యుగపత్ప్రేక్షమాణాః పర్యతప్యంతేత్యర్థః । తిరస్కరణీశబ్దో
ల్యాడంతః ॥ ౭౨ ॥ ... ...

పుష్పావకీర్ణేషు వనద్రుమాణాం మూలేషు మోహాలసచేతనస్తాః ।
కృతాసికాః కృష్ణవియోగఖేదాత్ కామాస్త్రపర్యంకగతా ఇవాసన్ ॥

పుష్పేతి ॥ మోహాలసచేతనః మూర్ఛయా స్తబ్ధచిత్తాః పుష్పావ
కీర్ణేషు స్వయంనిపతితపుష్పప్రకీర్ణేషు వనద్రుమాణాం మూలేషు
కృతాసికాః కృతోపవేశాః ధాత్వర్థనిర్దేశే ణ్వుల్ వక్తవ్య ఇతి ఆ
సేణ్వుల్ప్రత్యయః తా గోపికాః కృష్ణవియోగఖేదాత్ కామాస్త్రప
ర్యంకగతా ఇవాసన్ కృష్ణవియోగఖేదాసహిష్ణుతయా వేధపాటనాది
నా మరణం భవిష్యతీతి కామాస్త్రకల్పపర్యంకాన్ ప్రాప్తా ఇవాసన్ ॥

విలీనచిత్తా విషమాస్త్రతాపాద్విలాపయన్త్యో వసుధాం విలాపైః ।
అదృశ్యరూపస్య హరేరగాయన్ గుణాంశ్చరిత్రాణి చ గోపకన్యాః ॥

విలీనేతి ॥ విషమాస్త్రతాపాత్ మదనతాపాత్ విలీనచిత్తాః ద్రు
తచేతసః విలాపైః కృష్ణగుణాఖ్యానసహితరోదనైః ॥ వి ॥ విలాపస్తు
గుణాఖ్యానసహితం రోదనం భవేదితి భావప్రకాశః ॥ వసుధాం కానన
భూమిం విలాపయంత్యః ద్రావయంత్యః లీయతేర్ణ్యంతస్య విభాషా
లీయతేరిత్యాత్వే పుగాగమః ఇత్థంభూతా గోపకన్యాః అదృశ్యరూ
పస్య హరేః గుణాన్ సౌందర్యాదీన్ చరిత్రాణి గోవర్ధనధారణా
దీని చ అగాయన్ ॥ ౭౪ ॥ ... ...

ముకుందవిశ్లేషవిమోహితానాం సంశ్రూయమాణాని ముహుర్వనాన్తే ।
శమప్రదాన్యాత్మవిదామభూవన్ త్రయ్యంతగంధీని వచాంసి తాసాం ॥

ముకుందేతి ॥ ముకుందవిశ్లేషేణ విమోహితానాం మోహం ప్రాప్
తానాం తాసాం త్రయ్యంతగంధీని ఉపనిషదర్థానువృత్తిమంతి గం

శబ్దేన తదర్థసంస్పర్శో లక్ష్యతే వనాంతే ముహుస్సంశ్రూయమా ణాని వచాంసి భగవద్గుణచరితవిషయాణి ఆత్మవిదాం శమప్రదాని ఉ పశాంతేః ప్రదాయకాని అభూవన్ ॥ ననూ॥ అతస్త్వప్రసంగ ఇతి కప్రిత్య యః విరహవ్యథాలబ్ధభగవదైకాగ్ర్యపుణ్యేన హృదయప్రతిఫలితతద్వ్యా ఖ్యాత్యానాం గోపికానాం తత్స్పర్శాని గోపికాగీతాదీని వచనాని విష యమహిమ్నా శృణ్వతాం శమప్రదాన్యాసన్నిత్యర్థః ॥ ౭౫ ॥

{ సమాయయాత్మానమసావరేషాం ప్రచ్ఛాద్య సన్దర్శయతి ప్రసాదాత్
{ ఇతీమమర్థం ప్రథయన్ప్రియాణాం దృష్టిం శుభాం దాతుమియేష తాసాం

సమాయయేతి ॥ సకృష్ణః అసావపరేషాం స్వవ్యతిరిక్తానాం జీవా నాం మాయయాత్మానం ప్రచ్ఛాద్య నిత్యసన్నిహితమపి స్వాత్మానం మాయయా జీవానాం తిరోహితం కృత్వా ప్రసాదాద్భక్తానామారా ధనజనితేన తేషు ప్రసాదేన సందర్శయతి ఇతీమమర్థం ఆగమసిద్ధం ప్రథయన్ లోకేపి ప్రఖ్యాపయన్ సః ప్రియాణాం తాసాం శుభాం దృష్టిం నిజందర్శనం దాతుం ఇయేష ఆవిర్బుభూషురాసీదిత్యర్థః తా సామితి సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ ॥ ౭౬ ॥ ... ...

{ తాసామథ స్మేరముఖాంబుజేన శ్యామేన పీతాంబరచిత్రితేన । ఆ }
{ విర్బభూవే సహసా పురస్తాత్ మధుద్విషా మన్మథమన్మథేన ॥౭౭॥ }

తాసామితి ॥ అథ స్మేరముఖాంబుజేన శ్యామేన పీతాంబరచిత్రితేన మన్మథమన్మథేన యథా లోకానాం మన్మథస్సౌందర్యేణ మోహకః తద్వత్తస్యాపి మోహకేన తదతిశాయిసౌందర్యేణ మధుద్విషా తాసాం పురస్తాత్సహసా అతర్కితయావిర్బభూవే భావేలిట్ స్మేరతా ముఖప ద్మే స్మితశాలితా ప్రసన్నతా వా ॥ ప ॥ లావణ్యార్ణవనిష్యంది స్మయ మానమివాసకృత్ । పులకోల్లాసిగండం యత్తత్ప్రసన్నముఖం భవేదితి ముఖప్రసాదలక్షణమాహుః ॥ అంబుజపదంతువిలాసః ॥౭౭॥

తమేకచిత్తాః ప్రతిసన్నివృత్తం యాతేన నృత్యంతమివాద్భుతేన ।
గోప్యః పునర్జాతమివాత్మనైవ ప్రైక్షంత సమ్మోదపయోధిమగ్నాః ॥

తమితి ॥ ఏకచిత్తాః ఏకస్మిన్ కృష్ణే చిత్తం యాసాం తథాభూతాః గోప్యః ప్రతిసన్నివృత్తం ప్రత్యాగతం పునరావిర్భూతం అద్భుతేన యాతేన సంచారేణ నృత్యంతమివ స్థితం కృష్ణం పునర్జాతమివ ప్రేక్ష్య పునరుత్పన్నమివ సంమోహపయోధిమగ్నాః ఆనందాబ్ధినిమగ్నాస్సత్యః ఆత్మనైవ స్వయమేవ అనిమిషా ఆవిర్భావాదన్యదీయ ప్రదర్శన వ్యాపారం వినైవ ప్రైక్షంత ఆత్మనేతి ప్రకృత్యాది తృతీయా । సుబన్త ప్రతిరూపకమవ్యయమితి కేచిదాహుః ॥ ౭౮ ॥ ...

నవేందురేఖాకృశపాండురాంగీస్తాపానుసందర్శితవహ్నితోయాః ।
దదర్శ గోపీరవతారగోపశ్శ్యామాస్త్రిలోకీమివ శోషయంతీః ॥ ౭౯ ॥

నవేతి ॥ అవతారగోపః భగవదవతారరూపః గోపః కృష్ణః నవేందురేఖాః ప్రతిపచ్చంద్రకలా ఇవ కృశాని పాండురాణి చాంగాని యాసాం తాః తాపేనానుబంధేన చ క్రమేణ దర్శితే వహ్నితోయే యాభిస్తాః శ్యామాః విరహవ్యసనయా అత్యుష్ణాః త్రిలోకీముపశోషయంతీర్గోపీః దదర్శ । అత్ర విశేషణసామర్థ్యాద్గోపీనాం తపస్వినీనియమో వ్యజ్యతే । తపస్యంత్యోఽపి ఉపవాసాదినా కృశపాండురశరీరాః తపోఘనాః సంభృతవహ్నిజలాశ్చ భవంతి తపస్తేజోభిశ్చ జగంతి శోషయంతీతి తథా చ తపస్వినీనాం వరం దాతుం ఆగత్య తా ఉపదదర్శేతి భావః ॥

అవిధ్యతైకః ప్రణయాపరాధీ మార్గైరలక్ష్యైర్యుగపత్ప్రియాస్తైః ।
అవర్జితభ్రూధనుషామమోఘైరేణీదృశామీక్షణచిత్రపుంఖైః ॥ ౮౦ ॥

అవిధ్యతేతి ॥ ప్రణయాపరాధీ ప్రణయకృతలీలాంతర్ధానరూపాపరాధవాన్ మార్గైః ధ్యానయోగైరపి అలక్ష్యైః లక్షయితుమశక్యైః కృష్ణః ఏకః అవర్జితభ్రూధనుషాం అనమితభ్రూచాపానాం ఏణీదృశాం యుగపత్ప్రియాస్తైరమోఘైః ఈక్షణచిత్రపుంఖైః అవలోకన

శరైః అవిధ్యత విద్ధాః భూయాత్ ఏకత్రైవ తస్మిన్ తాసాం దృష్టయః ప్రే.
యకోపభరితాః యుగపన్నిపేతురిత్యర్థః ॥ ని ॥ చిత్రపుంఖవిశిఖేషు కల
శాఙ్గిణి హలాయుధః ॥ ౮౦ ॥ ... ...

{ప్రసాదజీవాతుభిరంగనానాం ప్రత్యేకమన్యాభిరలక్షణీయైః ।
విలాసచాటూక్తివిలోకనాద్యైస్సన్తోషయన్ సాన్త్వనమాచచార }

వ్యా ॥ ప్రసాదేతి ॥ అంగనానాం ప్రసాదస్య జీవాతుభిః జీవనౌ
షధైః ॥ ని ॥ జీవాతుర్జీవనౌషధమిత్యమరః ॥ మనఃప్రసాదముత్పాదయ
ద్భిః అన్యాభిరలక్షణీయైరవీక్షణీయైః విలాసచాటూక్తివిలోకనాద్యైః
విలాససహితైః ప్రియవచనకటాక్షవిక్షేపాదిభిః ఆదిపదేన తదంగస్ప
ర్శనలాలనాదిగృహ్యతే తైః ప్రత్యేకమానందయన్ సాన్త్వనమను
నయమాచచార ॥ ౮౧ ॥ ... ...

{తాసాం తదంగవ్యతిషంగలోభాత్సైరన్ధ్రికావృత్తిముపేయుషీణాం
విరక్తనిర్ధ్యేయపదస్సరాగీ రాగాధికాం ప్రాస్తుత రాసలీలాం ॥ ౮౧ ॥

తాసామితి ॥ విరక్తనిర్ధ్యేయపదః విరక్తానాం విరాగిణాం నిర్ధ్యాయ
ద్రష్టుం శక్యం పదమంఘ్రిర్యస్య సః రాగీ రాగవాన్ కృష్ణః తదంగ వ్యతిషం
గలోభాత్ తస్య కృష్ణస్యాంగసంపర్కస్పృహయా సైరంధ్రికాణాం
ప్రసాధికానాం వృత్తింతదంగప్రసాధనరూపాం ఉపేయుషీణాం ప్రాప్త
వతీనాం తాసాం రాగస్యాధికాం సంవర్ధనీం రాసలీలాం రాసశబ్దితనృత్త
విశేషరూపాం లీలాం క్రీడాం ప్రాస్తుత ఆరభత ॥ ప ॥ అనేకనర్తకీయో
జ్యం చిత్రతాళలయాన్వితం । ఆచతుష్షష్టియుగళం రాసకం మసృణో
ద్ధతమితి రాసలక్షణమాహుః ॥ ౮౨ ॥ ...

{తదగ్రహస్తగ్రహణార్థినీనాం స సవ్యతో దక్షిణతశ్చ తిష్ఠన్ । బభా
గవిద్యుద్ద్వ్యవధానభాజాం వారిముచామభిఖ్యాం }

తదితి ॥ స కృష్ణః తదగ్రహస్తగ్రహణార్థినీనాం రాసనృత్తాయ
తస్య కృష్ణస్య అగ్రహస్తగ్రహణమర్థయమానానాం తాసాం సవ్యతో

దక్షిణతశ్చ తిష్ఠన్ కాయవ్యూహం పరిగృహ్య పార్శ్వద్వయేపి తిష్ఠ న్ కావిష్యద్వ్యవధానభాజాం విన్యద్భిః వ్యవధానం భజమానానాం వా ఙ్గ్యజుషాం భ్రమి హేతుమండలీవాతం ప్రస్తానాం పదయోమచ్చామ ఖిఖ్యాం శోభాం బభార ॥౬॥ వాత్యా వాతస్తుమండలీతి యాదవః ॥ ౬౩ ॥

ద్వయోర్ద్వయో రేకతయా సభాసాం మధ్యేస్థితో మండలరాసనృత్తే ।
కరద్వయస్పర్శరసేన కాంతాః ప్రత్యేకమానంద్య భృశం ననంద ॥ ౬౪ ॥

ద్వయోరితి ॥ మండలరాసనృత్తే మండలాకారే రాసనృత్తే తాసాం మధ్యే ద్వయోర్ద్వయోరంగనయోః ఏకతయా స్థితస్సన్ కృష్ణః కరద్వయ స్పర్శరసేన పార్శ్వద్వయేపి స్థితస్య స్వస్య కరద్వయగ్రహణమేవ ర స్యతి ఆస్వాద్యత ఇతి రసో హర్షః తేన కాంతాః ప్రత్యేకమానంద్య స్వయం సర్వాసాం యుగపత్ కరద్వయగ్రహణేన భృశం ననంద అత్ర ద్వయోర్ద్వయోరిత్యత్ర పూర్వపూర్వయుగళప్రవిష్టః ద్వితీయాంగ నానాం ఉత్తరోత్తరయుగళప్రావ్యతయా నివేశ్యః ద్విత్వమవివక్షితం అ న్యథా తస్య ప్రత్యంగనానాం పార్శ్వద్వయమిత్యలాభాత్ ॥ ౬౪ ॥

అపారమావర్తయతా రసాబ్ధిం రామానుజో రాసజవేన దివ్యన్ । పదా
శ్రితానాం భ్రమశాంతిహేతుః ప్రియాసహస్రం భ్రమయాంచకార ॥

అపారమితి ॥ రామస్య బలదేవస్యానుజః కృష్ణః అపారమనవధిం ర సాబ్ధిం శృంగారరసపాగరం ఆవర్తయతా మంథాచలవద్ఘూర్ణయతా రాసజవేన రాసనృత్తవేగేన దీవ్యన్ క్రీడన్ సన్ పదాశ్రితానాం ప్రపన్నానాం భ్రమశాంతిహేతుః భ్రమస్య మిథ్యాజ్ఞానస్య ఇహపర త్ర గతాగతరూపస్య భ్రమణస్య వా శాంతిహేతురపి ప్రియాణాం స హస్రం బహ్వీః ప్రియాః భ్రమయాంచకార భ్రమయతిస్మ ॥ ౬౫ ॥

స్వమాయయా ఘూర్ణయతో మహత్యా విశ్వాని భూతాని విభోరజస్రం ।
రామాజనం రాసవశం విధాయ స్వస్య స్వయం ప్రాపనిదర్శనత్వం ॥ ౬౬ ॥

స్వమాయయేతి ॥ రామాజనం గోపస్త్రీజనం రాసవశం విధాయ

గానన్నృత్తాధీశంకృత్వా మహానాట్యస్వనాయయానీశ్చాని భూతానిక్ర
త్వా జంతూనజస్రంభ్రామయతః సంసారచక్రభ్రామయతస్స
స్య స్వయంనిదర్శనత్వాం ప్రాప్తం తత్వం ప్రసిద్ధ్యష్టాంతాంగరహిత
తయాస్థితస్య సంసారచక్రభూతానాం భ్రామకస్య రాసచక్రభ్రమణని
దంధృష్టాంతమాసీదిత్యన్యనైరంతర్యస్యాన్తః పదస్యాభివ్యక్తిః ॥౮౬॥
స్వపాదపాంసున్నపితాకృతీనాంస్విద్యన్ముఖీనాంవ్రజసుందరీణాం।లంబా
లకానాంలలితస్మితానాంలాభాత్స్వయంలబ్ధమనోరథోభూత్ ।౮౭।
స్వపాదేతి ॥ స్వకీయపాదపాంసుభిః నృత్తవేగోద్ధూతైః స్నపితాకృతీ
నాం అభిషిక్తశరీరాణాం స్విద్యన్ముఖీనాం శ్రమాత్ స్విద్యదాననా
నాంలంబాలకానాంనృత్తవేగశిథిలబంధనాలకానాం లలితస్మి
తానాంశ్రమేపి ప్రియసహాయదానదర్శనజముఖే విలాసానాం
వ్రజసుందరీణాంలాభాత్ స్వయం లబ్ధమనోరథోభూత్ పూర్ణకామో
భవత్ తాసాం తద్భోగస్యాతిపాత్రత్వం తస్యదాన్యసదిత్యర్థః॥౮౭॥

{సన్నృత్తగీతేనవిహారయూనా గోపీజనైరంతరితేన బద్ధం । తద
స్ఖలితప్రస్థితరాసచక్రంజవాదలాత్యంతరమాబభాసే ॥౮౮॥}

సన్నృత్తేతి॥ గోపీజనైరంతరితేన వ్యవహితేనసన్నృత్తగీతేనసన్నృత్తగీత
విశేషసహితేనవిహారయూనావిహారేయూనాబహుశః పురాణపురు
షేణ కృష్ణేనబద్ధంఅస్ఖలితప్రస్థితంఅశ్చర్యఘాతభ్రమణంరాసచక్రంరా
సన్నృత్తమండలంజవాత్వేగాదలాత్యంతరంఅన్యత్రఅవకాశంఅబభాసే
అలాతచక్రవద్వేగాతిశయాత్ సర్వత్రయుగపత్ సర్వాసాందర్శనే
ననిరంతరంబభౌ ॥౮౮॥ ... ...

{జగుస్సహర్షందివిదేవకన్యాదివ్యాస్తదామందుభయఃప్రణేదుః ।
ప్రాతకిల్పమిమపుష్పవృష్టిఃసదర్శితేసంశ్రితరాసలీలే ॥౮౯॥}

జగురితి ॥ తదాసదర్శితేసాధుప్రాజితేకృష్ణేసంశ్రితరాసలీలేసతిది
విదేవకన్యాస్సురాంగనాః॥ని॥కన్యాకుమారికానార్యోరితివిశ్వః ॥ స

హర్షాం జగుః రాసనృత్తానుకూలం గాయంతి స్మ । దివ్యాః వివిధవాః
సంనుభయః ప్రసూనః కల్పద్రుమాః పుష్పవృష్టిం పపాత దివం ఇతి శే
షషష్ఠీసమాసః॥ సూ॥ క్తేన చ పూజాయాం మిన్సి షష్ఠీ క్తేన షష్ఠీ షష్ఠ్యః
యద్వా అర్చితఇతి భూతే క్తప్రత్యయః తస్య తృతీయాసమాసః ॥౮౯॥

{ గృహీతహస్తద్వితయాస్సలీలం మిథ్యాభుజంగేన మృగీదృశస్తాః ।
పరిభ్రమంత్యో విపరీతవృత్త్యా పరిభ్రాంతరాసాం భువమభ్యజానన్ ।}

గృహీతేతి ॥ మిథ్యాభుజంగేన వృషాదివేషధరవిటవృత్తిమనుకుర్వ
తా కృష్ణేన సలీలం గృహీతహస్తద్వితయాస్సత్యః పరిభ్రమంత్యస్తా మృ
గీదృశః భువం భూమండలం విపరీతవృత్త్యా పరిక్రాంతరాసాం అభ్యజా
నన్ స్వభ్రమణవిపరీతవృత్త్యా పరిక్రాంతరాసామభ్యజానన్ । స్వభ్ర
మణవిపరీతప్రకారేణ ఉపక్రాంతరాసన్య తత్భ్రమణో భ్రమన్నిత్య
ర్థః । వేగేన భ్రామ్యతాం వృక్షవాటికాదౌ విపరీతభ్రమారోపో లో
కసిద్ధః ॥ ౯౦ ॥ ... ...

{ మనోజ్ఞమల్లీకుసుమస్మితేన తాసాం రసజ్ఞః కృష్ణో రజనీముఖేన । అన్యాం
కృశాం ప్రీతిమనన్యతుల్యాం సంపాదయిష్యన్ విరరామ రాసాత్ ॥౯౧ }

మనోజ్ఞేతి ॥ కృష్ణః తాసామనన్యయోగాదనన్యభజనాద్యైకాంత్యా
ద్ధేతోః మనోజ్ఞమల్లికాకుసుమస్మితేన సువిదితమల్లికాకుసుమస్మితేన రమ్యేణ రజ
నీముఖేన ప్రదోషేణ అన్యాం కృశాం తాసన్న త్వప్రీతివిలక్షణాం ప్రీతిమా
పాదయిష్యన్ సంపాదయిష్యన్ సన్ రాసాద్విరరామ సర్వప్రకారేణా
పి ప్రపన్నేషు బహుధా ప్రీతిం సంపాదయితుమీహతే భగవానితి భావః

{ ఉద్భిన్నఘర్మాంబుకణా విహారాత్తాసాం కరస్పర్శరసేన హైవం ।
లతాం గృహీనన్దనగర్భశోభిన్యాసీనమన్యావనతగోపకన్యాః ॥౯౨ }

ఉద్భిన్నేతి॥ విహారాత్ రాసక్రీడాయాః తాసాం గోపికానాం కర
స్పర్శరసేన కరస్పర్శపరిపోషితేన శృంగారరసేన చ ఉద్భిన్నఘర్మాం
బుకణం అంకురితఘర్మజలం సాత్త్వికభావోద్భవ రూపస్వేదసలిలకణం

నందనగర్భశోభినందనవనాంతరావకాశవచ్ఛోభమానే ॥ సూ ॥ కర్తర్యుపమానఇతిణినిః । లతాగృహే అతిముక్తకుసుమే ॥ ని ॥ అతిముక్తః పుండ్రకస్స్యాద్వాసంతీ మాధవీలతేత్యమరః ॥ లతాసామాన్యపరో వాయం లతాశబ్దః ॥ ఆసీనముపవిశంతమేనం కృష్ణం గోపకన్యాః అన్వాసత । కృష్ణేనసహాసనతేత్యర్థః ॥ అనుశబ్దస్తృతీయార్థద్యోతకః ॥ అతఏవ తృతీయార్థే ఇతిసూత్రేణ తస్యకర్మప్రవచనీయసంజ్ఞయా తద్యుక్తే ద్వితీయా । అన్వాసనం పశ్చాదుపవిశ్యోపాసనమితి కేచిత్ తదా కర్మణిద్వితీయా ॥ ౯౩ ॥ ... ...

{ స్వాలంబిభిశ్చిత్రపలాశపుష్పైస్సంవీజ్యమానో విటపైః ప్రియాభిః ।
సందర్శయామాస వనాంతరాళే నీలాభ్రముద్భ్రాంతమయూరబృందం ॥ }

స్వాలంబిభిరితి ॥ ప్రియాభిః కర్త్రీభిః వనాంతరాళే స్వాలంబిభిః స్వేన ప్రాపితైః స్వయమాహృత్యగృహీతైః చిత్రపలాశపుష్పైః చిత్రాణి పలాశాని పత్రాణి పుష్పాణి చ యేషు తైః విటపైః శాఖాభిః కరస్థైః ॥ ని ॥ విటపః పల్లవే షిద్గే విస్తారే స్తంబశాఖయోరితి విశ్వః । తైస్సంవీజ్యమానః కృష్ణః ఉద్భ్రాంతమయూరబృందం ఉపరికృతభ్రమణమయూరబృందం నీలాభ్రం నిదర్శయామాస నిదర్శనీకృతవాన్ అనుచకారేత్యర్థః ॥

{ విచిత్రలీలాహితవేపథూనాం తాసామనాపాదితవిశ్రమాణాం ।
తాపోపశాన్త్యై తపనాత్మజాయామాహ్లాదనీమద్భిరియేషలీలాం ॥ }

విచిత్రేతి ॥ విచిత్రయా లీలయా రాసనృత్తరూపయా ఆహితవేపథూనాం సంపాదితశరీరకంపానాం అనాపాదితవిశ్రమాణాం తదనంతరమప్రాప్తవిశ్రమాణాం తాసాం తాపస్యోపశాంత్యై తపనాత్మజాయాం యమునాయాం ఆహ్లాదనీం ఆహ్లాదకారిణీం కరణార్థేల్యుట్ అద్భిలీలాం జలక్రీడామియేష ॥ ౯౪ ॥ ... ...

{ ముఖేన తస్య ద్విజరాజభాసా తారాభిరామేణ తమోపహేన । ప్ర
మోదధిం వర్ధయతా ప్రియాణాం సంచిక్షిపే తత్ర సరోజకాంతిః ॥ }

ముఖేనేతి ॥ తారాభిరామేణతారయాకనీనికయాఽమనోజ్ఞేనచంద్రపక్షే తారాభిఃపరిగస్థితాభిః ఉడుభిరభిరామేణతమోఽపహేనభక్తజనతమోఽనుణాపనోదకేనపక్షేంధకారనివర్తకేనప్రియాణాం ప్రమోదధిం రాగసాగరం వర్ధయతా అతఏవ విశేషణసాధారణ్యాద్ద్విజరాజభాసా చంద్రప్రభా తస్యకృష్ణస్యముఖేన తత్ర యమునాయాం సరోజానాం కాంతిః సంచిక్షేపే సంక్షిప్తా అల్పీకృతా చంద్రోహి పద్మకాంతింసంకోచయతి జలక్రీడార్థమవతరతి కృష్ణే తన్ముఖకాంతినిరీక్షణేన తత్రస్థపద్మానాంశోభా ప్లుతయాఽఉదృశ్యతేత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥

సన్ధ్యాఘనాభస్సగిరాద్రప్రియాణాంసంధ్యేబభౌ వారిజరేణుతామ్రైః ।
శృంగారదిగ్ధైరివదృష్టిపాతైశ్శృంగోదకైరాప్లుతచిత్రదేహః ॥ ౯౬ ॥

వ్యా ॥ సంధ్యేతి ॥ తదాజలక్రీడాసమయే వారిజరేణుభిరివ తామ్రైః వారిజరేణుభిర్యోగాత్తామ్రైరితివా అతఏవ శృంగారదిగ్ధైః శృంగారరసస్థాయిభావేన రత్యాఖ్యేన అరుణతయా ప్రసిద్ధేనరూషితైఃదృష్టిపాతైరిస్థితైః శృంగోదకైః శృంగాణి క్రీడాంబుయంత్రాణి ॥ ని ॥ శృంగం ప్రభుత్వేశిఖరేచిహ్నే క్రీడాంబుయంత్రకే ఇతివిశ్వః సముద్ధృతైః కుంకుమాద్యాదిక్తైః ఆప్లుతచిత్రదేహః ఆద్రీకృతశబలమూర్తిః సః సంధ్యాఘనాభః సంధ్యామేఘప్రభోబభౌ ॥ ౯౭ ॥

సపద్మినీనాంసలిలస్థితానాంచకారసస్మీలనమాశుతాసాం । తుషార
రజాంస్తుహినాంశుసౌమ్యః కామోపనేతా కరయంత్రతోయైః ॥

వ్యా ॥ సఇతి ॥ కామోపనేతా కామానాం భక్తజనేప్సితానాం సమస్య గోపికానాం మదనస్యవాఉపనేతా అహస్తాంఅతఏవ సుదనరూపనేతృత్వాత్తుహినాంశుసౌమ్యః చంద్రఇవహృద్యః సకృష్ణఃకరయంత్రముక్తైః కరయోర్బంధవిశేషరూపేణ యంత్రేణముక్తైః తుషారజాశీకరసమూహైః ॥ ని॥ తుషారోహిమశీకరావితిశబ్దార్ణవః॥సలిలస్థానాం తాసాం పద్మినీనాం పద్మినీజాతిస్త్రీవిశేషాణాంఆశుసంమీల

సంచకార సంమీలనమితి మీలతేర్ణౌల్యుట్ తతశ్చ సంమీలయాం-కారేత్యర్థః యథా తుహినాంశుః కరేణ కిరణేనైవయంత్రేణ ప-క్తైః తుహినజాలైః జలస్థితాః పద్మినీః నళినీర్నిమీలయతి తద్వదితి భా-వః । ఆశ్విత్యానేన సర్వాసాం యుగపన్మీలనం కారితమితి హస్తలాఘవ-వ్యజ్యతే ॥ ౫౩ ॥ ... ...

{పటీరపంక్తైః ప్రతిపన్నగంగాం శోణాన్వితాం కుంకుమసంగమేన।
కస్తూరికాభిః ప్రథితాత్మవర్ణాం కృష్ణప్రియాః కృష్ణనదీం వితేనుః॥}

వ్యా॥ పటీరేతి॥ కృష్ణస్య ప్రియాః గోప్యః కృష్ణనదీం కృష్ణవర్ణత్వాత్ కృ-ష్ణప్రియత్వాద్వా కృష్ణనదీ యమునా తాం పటీరపంక్తైః చందనకర్దమైః ప్రతిపన్నగంగాం ప్రాప్తగంగాం కుంకుమసంగమేన శోణాన్వితాం శోణనదయుక్తాం కస్తూరికాభిః ప్రథితాత్మవర్ణాం ఉపచితనిజనీలవ-ర్ణాం చ వితేనుః చక్రుః ॥ ౫౪ ॥ ... ...

{అకాలజాతప్రతిమేందుబింబా వ్యాకీర్ణమిథ్యాశఫరాం స్తరంగాన్॥
వక్త్రాక్షివక్షోరుహబింబయోగాదకల్పయన్ కల్పితచక్రవాకాన్॥}

వ్యా॥ అకాలేతి॥ వక్త్రాణామక్ష్ణాం వక్షోరుహాణాం చ బింబా-నాం యోగాత్తరంగాన్ యమునోర్మీన్ అకాలజాతప్రతిమేందుబింబాన్ అసమయోత్పన్నప్రతిబింబచంద్రమండలాన్ ఆకీర్ణమి-థ్యాశఫరాన్ విప్రకీర్ణమృషామత్స్యాన్ శఫరో మత్స్యవిశేషః క-ల్పితచక్రవాకాంశ్చ అకల్పయన్ అకుర్వన్ ప్రకృతాః కృష్ణప్రియాః ఇ-త్యర్థః వక్త్రాదయో జలతరంగేషు చంద్రప్రతిమాదివదభాసంతేత్య-ర్థః రజనీముఖే చంద్రోదయాత్ప్రాగేవ జలక్రీడేత్యాశయేన అకా-లజాతేత్యుక్తమ్ ॥ ౫౫ ॥

{నవిభ్రమాచారుపయోధరాభా తాభిస్సమం సూర్యసుతా ప్రపేదే
అలబ్ధపూర్వం తదనన్యలభ్యం కృష్ణోపభోగేన కృతార్థభావం॥౫౫॥}

వ్యా॥ నవిభ్రమేతి॥ నవిభ్రమా వీనాం హంసాదిపక్షిణాం భ్రమి

త్రైస్సహితా చారుపయోధరాభా రుచిరమేఘప్రభా విభ్రమేణ శృం
గారచేష్టయా సహితా చారుకుచప్రభా వేత్యపిగమ్యతే । ఏవంభూతా
సూర్యసుతా యమునా తాభిః గోపికాభిస్సమం అలబ్ధపూర్వం పూ
ర్వమలబ్ధం అనన్యలభ్యం అన్యేనాల్పపుణ్యేన జనేనలబ్ధుమశక్యం కృ
ష్ణోపభోగేన కృతార్థభావం కృతార్థత్వంప్రపేదే । యథాగోప్యః
కృష్ణోపభోగేన కృతార్థాబభూవుః । ఏవంయమునాపిస్వస్మిన్ జలక్రీ
డారూపేణ తేన కృతార్థాబభూవేత్యర్థః ॥ ౧౦౦ ॥

{ నితంబవక్షోజనిరూఢవృద్ధిర్మధ్యేకృశా సంశ్రితనిమ్ననాభిః । వి
లోలపద్మాగ్రతరంగహస్తా తాసామభూదన్వితమేవసాపి ॥౧౦౦॥ }

వ్యా ॥ నితంబేతి ॥ నితంబాశ్చవక్షోజాశ్చ నితంబవక్షోజం గోపి
కానాంనితంబవక్షోజేనస్వస్మిన్ ప్రవిష్టేననిరూఢవృద్ధిః సంపన్నజలవృ
ద్ధిః మధ్యేకృశా యేషుప్రదేశేషు గోపికాఅప్రవిష్టాః తేషాం మ
ధ్యే తత్ప్రవేశరహితే కృశా తత్రజలోచ్ఛలనాభావేన యథాపూర్వం
ప్రవాహాత్ । సంశ్రితనిమ్ననాభిః సంశ్రితానిమ్నానాభయో యయేతి
తథోక్తా తాసాంనాభికుహరేషు ప్రవిష్టేత్యర్థః విలోలపద్మాగ్రత
రంగహస్తా విలోలానిపద్మాన్యేవాగ్రాణియేషాంతథాభూతాః తరంగా
ఏవ హస్తాయస్యాస్తథాభూతా సాపి యమునాపితాసాంగోపికానా
మన్వితమేవబభూవ । నితంబేత్యాదివిశేషణసామ్యాత్ । తాఅపిహి ని
తంబవక్షోజనిరూఢవృద్ధయః మధ్యేఅవలగ్నేకృశాః నిమ్ననాభయః
జలేప్లవనాయవిలోలహస్తాగ్రాశ్చేతిభావః ॥ ౧౦౧ ॥

{ అసూయయేవప్రమదాజనానాంలాక్షాంజనాదీనివిలోపయంతీ।
నిసర్గశోభాతిశయప్రకాశాత్కృతోపకారేవనదీబభూవ॥౧౦౧॥ }

వ్యా ॥ అసూయయేతి ॥ అసూయయా పరగుణాసహిష్ణుతయేవ
ప్రమదాజనానాం లాక్షాంజనాదీని చరణాలక్తకకజ్జలపత్రరేఖాదీ
నివిలోపయంతి అపనయంతీనదీ నిసర్గశోభాతిశయప్రకాశాత్ ।

అలక్తకాదితిరోహితస్వభావసిద్ధశోభోత్కర్షస్య తిరస్కరణేన ప్రకాశనాత్కృతోపకారేణేవ బభూవ ॥ ౧౦౨ ॥

{చిరప్రవృద్ధం గమితే పరాగం చిత్తేన రాగే సదృశీమవాప్తుం ప్రా
యేణ తత్రాస్తి మధూపభోగాద్గాఢ్యైస్సదా గాఙ్గమపాహతాసాం ॥}

చిరేతి ॥ తదా జలక్రీడాసమయే చిరప్రవృద్ధం అతిపరిచిత్తైమరాగ్ర
ధం దర్పిరోధం దయితే కృష్ణేఽనురాగం ఉద్వహంతీవ స్త్రీణాం తాసాం
దృష్టిః ప్రాయేణ తస్య కృష్ణస్య కాంతేరేవ మధునః ఉపభోగాత్ రా
గము వాహ ॥ మధుపానే హీనమనా న్యాజ్యాంతి । అత్ర జలక్రీడాకృత
నయనారుణ్యే గమ్యమానే నిమిత్తేన కృశౌ మనురాగో స్వమనకత్వేక త్వే
విశేషణగతో త్ప్రేక్ష్యత ఇతి తదర్థవశవర్తః అత్ర చారుణ్యే పునర్మ
ధూపభోగః హేతుత్వేనో త్ప్రేక్ష్యత ఇతి హేతూత్ప్రేక్షా ప్రాయేణేతి శబ్దః ॥

{అనంగరాగోజ్జ్వలచిత్తదేహాః విశ్వాస [illegible] విస్మృతరాయశాఖ్యాః ।
కస్తూరికాశోభారవిన్దైః కటాక్షైః కామస్య జాతైరసితాపదిష్టైః ॥ ౧౦౪ }

వ్యా ॥ అనంగరాగేతి ॥ అనంగరాగేణ మనసో ఽనురాగేణ అంగరా
గాభావేనోజ్జ్వలావిరసితాః స్వభావశోభాః సంతాః ప్రహృష్టచిత్తదేహా
యాసాం తాః తథోక్తాః మదనసంగనిర్వృతచిత్తాః అంగరాగాభావేన
భ్రాజమానదేహాశ్చేత్యర్థః ॥ ఉద్వృత్తస్తబ్ధాంగారజ్వలితేషు
వికాసిని ఇతి విశ్వః ॥ అయథాతథ్యం గోప్యః కస్తూరికాశోభారవిన్దైః సౌగం
ధికకాంత్యా నిర్మితైః తథా జగ్ధతి సూపవత్ అతిపవమానైః నిక్ష
పనేనజ్వలితైః కామస్య జాతైః కటాక్షైః విశ్వాధీనం విశ్వస్తాం
శ్చిదచిత్ప్రపంచాదధికం కృష్ణం విశ్వాధివిస్మృతిస్త ॥ ౧౦౪ ॥

{విగాహనాద్గోపనితంబినీనాం సంవర్ధమానే సహసా ఋపూరే ।
తద్వ్రీక్షీశోభావిజితైస్సరోజైరంతర్హితం మానసమాస్థలజ్జైః ॥ }

వ్యా ॥ విగాహనాదితి ॥ గోపనితంబినీనాం విగాహనాదంబుపూ
రే జలప్రవాహే సంవర్ధమానే సతి ॥ ని ॥ పూరస్తు జలప్రవాహమితి యాదవ

స్తు । కరికలభాదివదంబుపూరప్రయోగః తద్వక్త్రశోభావిజితైః శా
రంవక్త్రకాంత్యా నిజితైః అతఏవ వావాస్తలజైః సరోజైరంతర్హితం
స్థానమిత్యుత్ప్రేక్షాయామ్ ॥ ౧౫ ॥

{కృష్ణాంబుదః కల్పితహస్తయంత్రశ్చకార గోపీనయనోత్పలేషు ।
ధారాంబుసేకాదుపసంభవన్త్యా రాగశ్రియా రక్తశిలీ ధ్రశోభాం}

వ్యా ॥ కృష్ణేతి ॥ కల్పితహస్తయంత్రః రచితజలవిక్షేపణోచితక
రబంధవిశేషః కృష్ణాంబుదః అంబుదసదృశః కృష్ణః కాలమేఘ ఇత్యపిశ
బ్దశక్త్యా ప్రతీయతే గోపీనాం నయనోత్పలేషు సలీంధ్రోత్పత్తిరహాగ్య
ఘుఅనూపదేశేష్వివేతి భావః ధారాంబుసేకాదుపసంభవంత్యా రాగ
శ్రియా అరుణిమసంపదా రక్తసిలీంధ్రశోభాం అరుణకదళీపుష్పకాంతిం
చకార ॥ ౧౬ ॥

{ముహుః ప్రయుక్తాం ముఖపుణ్డరీకే కదర్థయన్త్యా కరయన్త్రధారాం
కాన్తైకయా చిద్దధిరే కరాభ్యాం గతాగతాన్యుత్పలకాననానాం ॥}

వ్యా ॥ ముహురితి ॥ ముఖపుండరీకే స్వవదనకమలే ముహుః పు
నః పునః ప్రయుక్తాం కృష్ణేన ప్రక్షిప్తాం కరయంత్రస్య జలవిక్షేపోచిత
హస్తబంధవిశేషస్య ధారాం జలధారాం కరాభ్యాం వితతాభ్యాం హ
స్తాభ్యాం కదర్థయంత్యా నిష్ఫలయంత్యా యథా స్వముఖారవిందే నప
తేత్తథా నివారయంత్యేతి భావః కయాచిద్గోపికయా కాంతే కృష్ణే ఉ
త్పలకాననానాం ఇందీవరవత్సు నాస్యవసితానామిషాం గానామిలియావ
త్ । అతఏవ రూపకాతిశయోక్తిః గతాగతాని యాతాయాతాని దధిరే ।
పుపుషిరే అకార్యం తతిర్యావత్ । త్వదీయః కరయంత్రజలధారాసేచ
కమలబ్ధిలత్యమేవాసిపతి సాపహానం పునః పునస్తయా తస్మిన్ కటా
క్షాః ప్రసారితా ఇతి భావః ॥ యద్వా ॥ ఉత్పలకాననానాం ఇందీవర
వనానాం గతాగతానిదధిరఇవేతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా సా చాపాంగగ
తాగతలక్షణవిషయానుపాదానాదనుక్తవిషయా వ్యంజకాప్రయోగా

గాఢమ్యేత్యనయోస్సందేహసంకరః ॥ ౧౦౭ ॥

ప్రియాపితే గోపికయా కయాచిత్కృష్ణాననం కీచకయంత్రితోమే ।
నిమీలనోన్మీలనతస్తదీయాన్నక్తందివం తత్స్వతివృశ్యమాసీత్ ॥ ౧౦౮

వ్యా ॥ ప్రియాపితఇతి ॥ కయాచిత్ గోపికయా కర్త్ర్యా కీచకయంత్రితోమే అంతస్సుషిరయుక్తవేణుయంత్రితజలే కృష్ణాననం ప్రియాపితే ప్రస్థాపితేనతి తదీయాత్ కృష్ణసంబంధినో నిమీలనోన్మీలనతః నక్తందినం నక్తందినా చేత్యుభయం తత్స్వతివృశ్యమాసీత్ తస్మిన్ క్షణె దర్శనయోగ్యమాసీత్ ॥ నిమీలనే జగతామప్రకాశాత్ ఉన్మీలనే తేషాం ప్రకాశాచ్చేతిభావః । యద్యపి అచతురేత్యాదినా నక్తందివమితి సప్తమ్యర్థవృత్తేః సమాసాంతః కృతః తథాప్యత్రతదవివక్షయా మపిలక్షణయా ప్రయోగః ॥ ౧౦౮ ॥

తమార్ద్రభావాన్నిబిడాంతరీయం లంబాలకం గోపిమివాద్భుతానాం ।
పశ్చాదుపేతా పరిరభ్యతస్థౌ కాచిత్ప్రియా కామవధూరివాన్యా ॥

వ్యా ॥ తమితి ॥ ఆర్ద్రభావాదార్ద్రత్వాత్ నిబిడాంతరీయం ఘనశ్లిష్టపరిధానం ॥ని॥ అంతరీయోపసంవ్యానపరిధానాన్యధోంశుక ఇత్యమరః ॥ లంబాలకం జలక్రీడాప్రస్తలంబమానకేశం అద్భుతానాం రాశిమవస్థితం కృష్ణం పశ్చాదుపేతాపృష్ఠభాగే ప్రాప్తా అన్యాకామవధూరివరతిరివస్థితా కాచిత్ప్రియా పరిరభ్యతస్థావాశ్లిష్యస్థితా ॥ ౧౦౯ ॥

అభంగురప్రేమబలేన తస్యాబద్ధం ప్రియం బాహులతాద్వయేన ।
నిమీక్ష్య కామార్పితపాశమన్యాస్సంస్థాపయామాసురపేతశంకాః ॥

వ్యా ॥ అభంగురేతి ॥ తస్యాః గోపికాయాః బాహులతాద్వయేన అభంగురప్రేమబలేనస్థిరప్రణయశక్త్యాబద్ధం అన్యథాబంధుమశక్యమితి భావః అతఏవ కామార్పితపాశం కామేననిహితపాశమివస్థితం ప్రియమన్యాగోపికాస్సమీక్ష్యఅపేతశంకాః అపగతనివారణసందేహాస్సత్యః సంస్థాపయామాసుః సమంతాత్స్వేచయామాసుః ॥ ౧౧౦ ॥

యదఙ్ఘ్రియోగాజ్జగతాం త్రయాణాం మన్దాకినీ మాన్యతమా బభూవ ।
తయాపి సంభావ్యతమాఽతిదాసీత్కృష్ణేన సా తేన కృతావగాహా ॥

వ్యా ॥ యదితి ॥ మన్దాకినీ గఙ్గా యదఙ్ఘ్రియోగాత్ యత్పాదసంపర్కాత్ త్రయాణాం జగతాం మాన్యతమా పూజ్యతమా బభూవ । తేన కృష్ణేన కృతావగాహా కృతజలక్రీడా సా యమునా తయా మన్దాకిన్యాపి సంభావ్యతమా అతిశయేన పూజ్యా ఆసీత్ పదామ్బుజమాత్రసంపర్కాత్ సర్వావయవసంపర్కాతిశయితపవిత్రతాహేతురితి భావః ॥ కృత్వా వాం కితఙ్కరి వేతి వైకల్పికీ తయేతి తృతీయా ॥ ౧౧౧ ॥

అథోపచారానుపపాదయన్తీ దివ్యేన దేహేన దినేశకన్యా । అనర్ఘ్య
పాదార్పితరత్నపుష్పా గోపీసఖం గోపకుమారమాద్యమ్ ॥ ౧౧౨ ॥

వ్యా ॥ అథేతి ॥ అథ భగవతో జలక్రీడానన్తరం దివ్యేన దివిభవేన దేహేన ఉపచారాన్వసనాఙ్గరాగాదీనుపపాదయన్తీ ఆహరన్తీ దినేశకన్యా యమునా గోపీసఖః గోపీనాం సఖాయం గోపకుమారరూపమాద్యం ఆదిపూరుషం భగవన్తం పాదార్పితరత్నపుష్పా సతీ అనర్ఘ్యనమస్కారాదిభిః పూజయామాస ॥ ౧౧౨ ॥

సరిద్భిరన్యాభిరపి ప్రభావాత్ప్రియేణ గోపీతనుమాశ్రితాభిః । తో
షాదుదన్వత్సుతయోపభోగ్యస్తోయోపచారేణ విభుస్సిషేవే ౧౧౩

వ్యా ॥ సరిద్భిరితి ॥ ఉదన్వత్సుతయా శ్రియా ఉపభోగ్యః విభుః కృష్ణః ప్రభావాత్ స్వస్య మహిమ్నా గోపీనాం తనుమాశ్రితాభిరన్యాభిరపి సరిద్భిః తోయోపచారేణ జలక్రీడారూపేణ ఉపచారేణ తోషాత్ హర్షాత్ సిషేవే సేవ్యతేస్మ కర్మణి లిట్ । యమునాయాం నిత్యం భగవతో జలక్రీడాం దృష్ట్వా తదితరా అపి నద్యః గోపీతనుమాశ్రిత్య జలక్రీడయాసిషేవిర ఇత్యుత్ప్రేక్షా ప్రాయేణేతి వ్యజ్యతే ॥ ౧౧౩ ॥

శముత్తరఙ్గం శంసరితః ప్రవాహోదుస్తారకం పంకమయాత్పయోధేః ।
మరుత్ప్రియుక్తావసనాఙ్గరాగైరాకల్పయన్నప్సరసస్తదర్హైః ॥

వ్యా॥ తమితి॥ పంకమయాత్స్వరూపాత్ ॥ ని॥ పంకో(స్త్రీ)కర్దమైన సారిణి వైజయంతీ పయోధేస్సముద్రాత్ సంసారాగాదుత్తారకం సరిత్ క్షిప్రవాహేమత్తరంగం తం కృష్ణం మరుత్ప్రియుక్తాః దేవైః ప్రేరితాః అప్సరసః తదర్హైః కృష్ణోచితైః వసనాంగరాగైః వాసోభిరనులేపనైశ్చ అకల్పయన్నభూషయన్ ॥ ౧౧౪॥ ... ...

వ్రజాంగనాశ్చ త్రిదశాంగనాభిః ప్రసాధ్యమానా బహుమానపూర్వం।
రమాసహాయ ప్రణయానురూపాం సంమాననాం సాధుజనేష్వవిందన్

వ్రజాంగనా ఇతి॥ త్రిదశాంగనాభిః స్వర్గాంగనాభిః బహుమానపూర్వం కృష్ణప్రియా ఇతి సత్కారపూర్వం ప్రసాధ్యమానాః వాసోంగరాగాదిభిః పరిష్క్రియమాణా వ్రజాంగనాశ్చ సాధుజనేషు ముఖ్యాః రమాసహాయ ప్రణయానురూపాం భగవత్ స్నేహానురూపాం సంమాననాం పూజామవిందన్నలభంత భగవత్పరిగ్రహాద్వృష్ట్యాదయోపి గోపరమణీర్బహుమేనిర ఇత్యర్థః ॥౧౧౫॥ ... ...

{విహృత్య గోష్ఠే వ్రజసమ్ముఖేన చక్రం గవాం శైలవనాన్నివృత్తం।
ఉపాద్రవత్కశ్చిదరిష్టనామా కైలాసపర్యాయతనుః కకుద్మాన్ ॥}

వ్యా॥ విహృత్యేతి॥ తస్మిన్కృష్ణే విహృత్య గోపికాభిస్సహ క్రీడిత్వా వ్రజసంముఖేన వ్రజాభిముఖే సతి అరిష్టనామా అరిష్టసంజ్ఞః కైలాసపర్యాయతనుః కైలాసతుల్యమూర్తిః కశ్చిత్కకుద్మాన్ వృషభః శైలవనాత్ గోవర్ధనస్య కాననాత్ నివృత్తం గవాం చక్రం సమూహముపాద్రవత్ అభ్యధావత్ యద్యపి యథాముఖ సంముఖస్యదర్శనః ఖ ఇతి సూత్రేణ సంముఖశబ్దాత్ దర్శనార్థే ఖప్రత్యయో విహితః దర్శనశబ్దశ్చ దృశ్యతే అస్మిన్నితి ఆదర్శాదిః ప్రతిబింబాశ్రయ ఇతి వృత్తౌ వివృతః తథాప్యుపచారాదిహ అభిముఖమాత్రపరత్వం బోధ్యం। అథవా వ్రజాభిముఖే స్వాయగచ్ఛన్ అవయవనైర్మల్యాద్వ్రజసంముఖానామాదర్శవత్ ప్రతిబింబగ్రాహితయా దర్శనయోగ్యో భవతి దేవ ఇతి ముఖ్యార్థపరత్వమనుసంధేయం ॥ ౧౧౬ ॥

ఖురాగ్రవజ్రేణ విదారయంస్తాం విషాణనిర్భిన్నవిమానమూలః। దుర్వా
రవేగో దదృశే న దూరాన్మృత్యోరుపక్రాంతమహా మహోక్షః ॥౧౧౫॥

వ్యా ॥ ఖురేతి ॥ ఖురాగ్రమేవ వజ్రం కులిశం తేన తాం విదారయన్ పాటయన్ విషాణనిర్భిన్నవిమానమూలః అభ్రమార్గపర్యంతమున్నతత్వాచ్ఛృంగవిదళితదేవయానమూలభాగః దుర్వారవేగః అనివార్యరభసః మృత్యోరుపక్రాంతమహాః గోకులసంహారణోద్యోగేన మృత్యోరారబ్ధకల్యాణః స మహోక్షః మహానుక్షా అచతురేత్యాదినా మహోక్షశబ్దో వృత్యయాంతో నిపాతితః దూరాద్దదృశే దూరాద్దృష్టః ॥ ౧౧౬ ॥

శృంగావరుగ్ణైశ్శకలైః ప్రకీర్ణం వృషాంతరైరాశు విముక్తమార్గం ।
వ్రజం తదా విప్లుతగోపవర్గం కృత్వా స కృష్ణాభిముఖో జగామ ॥౧౧౭॥

వ్యా ॥ శృంగేతి ॥ తదా స వృషభః వ్రజం గోష్ఠం శృంగావరుగ్ణైః విషాణభగ్నైః శకలైః ప్రకీర్ణం వృషాంతరైః అన్యవృషైః వృషాంతరాణి సుప్సుపేతి సమాసః। తైరాశు శీఘ్రం విముక్తమార్గం త్యక్తమార్గం విప్లుతగోపవర్గం ఉపద్రుతగోపసంఘం చ వ్రజం కృత్వా కృష్ణాభిముఖం యథా తథా జగామ ॥ ౧౧౭ ॥

తమాపతంతం ప్రతిసంజిహానో నిహ్రాదవిత్రాసితదీనధేనుం । వి
షాణయుగ్మగ్రహణేన శౌరిశ్చక్రే వినిష్పీడితపీనకంఠం ॥ ౧౧౮ ॥

వ్యా ॥ తమితి ॥ నిహ్రాదవిత్రాసితదీనధేనుం నిహ్రాదేన హుంకారవేణ విత్రాసితా ఉద్వేజితా దీనాః కాతరా ధేనవో యేన తమాపతంతం ఉపర్యాగచ్ఛంతం తం వృషం ప్రతిసంజిహానః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్ శౌరిః విషాణయుగ్మగ్రహణేన వినిష్పీడితపీనకంఠం ఉన్మృదితపీవరకంఠం చక్రే విషాణయుగ్మం గృహీత్వా కంఠపరావర్తనేన మారయామాసేత్యర్థః ॥ ౧౧౮ ॥

అపహత్యమజయమరిష్టదానవం జగతామరిష్టమినజాతవిగ్రహం।
వ్రజవద్భిరద్భుతవిహారతోషితైస్స్వరసత్తమైరపి సమం స తుష్టువే ॥

వ్యా॥ అపహత్యేతి॥ స కృష్ణః దుర్జయం జేతుమశక్యం జాతవిగ్రహం ఉత్పన్నశరీరం జగతామరిష్టం అశుభమివ స్థితం॥ ని॥ అరిష్టా వాయసే నింబే గోరసే నిరుపద్రవే। క్లీబే వశేఽచ చిహ్నే చ మద్యే తామ్రే శుభాశుభే ఇతి వైజయంతీ॥ అరిష్టే తు శుభాశుభే ఇత్యమరః॥ ఏవంభూతం అరిష్టదానవం అరిష్టనామకమసురమపహత్య హత్వా అద్భుతవిహారతోషితైః ఆశ్చర్యక్రీడితేన సంతోషితైః వ్రజే సీదంతీతి వ్రజసద్భిః వ్రజస్థైః గోపైస్సురసత్తమైః సురశ్రేష్ఠైరపి సమం తుల్యకాలమేవ తుష్టువే స్తుతః॥ ని॥ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః పుష్కలస్స్యాత్ సత్తమశ్చాతిశోభనః ఇత్యమరః॥ ౧౨౦॥

{ అన్యైరప్యసురమలిమ్లుచైరనేకైరాతంకాన్ స్థిరచరసూతిభిః ।
ప్రసూతాన్ । గోపానాం ప్రతివిదధే గవాంచ కాలే రామేణస్తుత॥ }

చరితో రథాంగపాణిః ॥ ౧౨౧ ॥ * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే అష్టమస్సర్గః.

వ్యా ॥ అన్యైరితి ॥ రథాంగం పాణౌ యస్య స కృష్ణః ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యౌ వితి సప్తమ్యాః పరనిపాతః స్థిరచరసూతిభిః స్థావరజంగమజన్మభిరన్యైరపి అనేకైః అసురమలిమ్లుచైః అసురరూపైః చోరైః కపిత్థాజగరాదిభిః ॥ ని ॥ చౌరైకాగారికస్తేనదస్యుతస్కరమోషకాః॥ ప్రతిరోధిపరాస్కందిపాటచ్చరమలిమ్లుచా ఇత్యమరః ॥ ప్రసూతాన్ సంపాదితాన్ గోపానాం గవాంచాతంకాన్ భయాని॥ ని ॥ రుగ్భీతితాపేష్వాతంక ఇతి వైజయంతీ ॥ కాలే తస్య ప్రాప్తకాలే రామేణ స్తుతస్సన్ ప్రతివిదధే ప్రతికరోతి స్మ॥ ప్రహర్షిణీవృత్తం॥ ౧౨౧

ఇతి శ్రీమద్భరద్వాజకులతిలకవిశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరాజాధ్వరి
వరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే యాదవాభ్యు
దయవ్యాఖ్యానే అష్టమస్సర్గః

శ్రీరామాయనమః

అథనవమసర్గప్రారమ్భః.

{అథభోజపతిర్జగత్పతేరవతారంభువినారదాన్మునేః। శ్రు
తవానతిదేవదానవంవ్యథయాపీతవిషాపమోభవత్ ॥౧॥}

వ్యా॥ అథేతి ॥ అథ అరిష్టవధపర్యంతకృష్ణచరితానంతరంభో
జపతిః కంసః అతిదేవదానవంశౌర్యాదిభిః దేవదానవానతిక్రాంతంజ
గత్పతేః పురుషోత్తమస్య భువిభూలోకె అవతారంనారదాన్మునేః శ్రు
తవాన్ అసురాణాంశాస్తాపురుషోత్తమఏవ వసుదేవసుతరూపేణావతీ
ర్యనందగోకులే వసతీతి ఆకర్ణితవాన్ వ్యథయా దుఃఖేనపీతవిషో
పమోభవత్ పీతగరళతుల్యోభవత్ నిపీతగరళవద్భృశంపర్యతప్యతె
త్యర్థః। వియోగినీవృత్తం ॥ విషమేససజాగురుస్సమేసభరాలోథ
గురుర్వియోగినీతి అర్ధసమవృత్తిలక్షణాత్ ॥౧॥ ...

{నిహతాపృథుకేనపూతనాశకటంతత్పరివర్తితంమహత్।
కకుభద్వితయంనిపాతితం ప్రహితఃక్వాపినిపీడ్యకాళియః॥౨॥}

వ్యా॥ అథాస్యపరితప్యమానస్యచింతాం శ్లోకచతుష్టయేనాహ
నిహతేతి॥ పృథుకేనబాలకేన నతాకృష్ణేన పూతనానిహతా తస్మైరా
సురరూపతయా ప్రసిద్ధంమహత్ ఉరుశకటంపరివర్తితం కకుభద్వి
తయం అర్జునవృక్షయుగళం నిపాతితం। కాళియోనాగరాజః నిపీ
డ్యక్వాప్యవిజ్ఞాతేప్రదేశే ప్రహితః నిరస్తః। పృథుకేనఇత్యస్యవిష
ధృగ్విధ్యసమోవిదారితఇత్యేతావత్పర్యంత మనుషంగః ॥ ౨ ॥

నచగోముఖవర్ధనోదథేగమితఃక్రోదమరిష్టపర్వతః। ప్ర
థితశ్చబలఃప్రలంబజిన్నిధనంధేనుకదానవోగతః ॥౩॥

వ్యా॥ నచేతి॥ కించేతిచార్థః।నః ప్రసిద్ధః తథామహత్తయాఅను
భూతో వాసగోముఖవర్ధనఃగోశబ్దఃముఖంప్రారంభోయస్యవర్ధనస్య.

బ్దస్య సగోవర్ధనఇతి శబ్దవాచకమిదంపదమర్థేగిరావుపచరితం|దర్థే దధ్రే | కమఠాణిలిట్ అరిష్టపర్వతః అరిష్టాసురఏవ పర్వతః క్రోడం గమితః చూర్ణంప్రాపితః కించబలో బలభద్రః ప్రలంబజిత్ ప్రలంబాసురస్య జేతా ప్రథితః ప్రఖ్యాపితః|ప్రలంబజిదితిఖ్యాతిమాత్రమగ్రజే సంపాదితం తద్వధోపి కృష్ణస్యైవ మహిమ్నేతి భావః । అతఏవకృష్ణ మహిమవర్ణనప్రస్తావే భాగవతం ॥ ప-॥ ప్రలంబంఘాతయిత్వోగ్రం బలేనబలశాలినా । అమోచయద్వ్రజపశూన్గోపాంశ్చారణ్యవహ్నితః ఇతి ॥ ప్రథితఇతిణ్యంతాత్కర్మణిక్తః । ధేనుకదానవః ధేనుకాసురోపి నిధనం నాశంగతః గమితః । అంతర్భావితణ్యర్థోయంశబ్దః| అన్యథా ప్రక్రమభంగాపత్తేః । అనుషజ్యమానస్యపృథుకేనైత్యస్యానన్వయాపత్తేశ్చ ॥ ౭ ॥ ... ...

దవహవ్యవహశ్చజగ్రసే విషధృగ్వింధ్యసమో విదారితః
ఇతి నామ విజృంభణే రిపోరలమేకైకమలంఘ్యశాస్తితే॥౮

దవేతి॥ కించదవహవ్యవహః దవాగ్నిః జగ్రసే గ్రస్తః వింధ్యసమః వింధ్యాచలతుల్యో విషధృత్ అజగరో విదారితః విదళితః క్వచిన్ముంజాటవ్యాం గోపాంన్పశూంశ్చ పరివృత్య జృంభితో దవాగ్నిః భగవతా ముఖేన పీత ఇతి । క్వచిద్భగవంతం గ్రసితుమజగరరూపేణ ముఖంవ్యాదాయ మార్గే శయానోఘాసురః తన్ముఖం ప్రవిశ్య గళప్రదేశే తతోప్యధిక ప్రమాణం ప్రవృద్ధేన భగవతా విదారితఇతిచ భాగవతేకథా ॥ ఇత్యేవంప్రకారేణ రిపోః కృష్ణస్య విస్పృంభణే ఉపచయే అలంఘ్యశాస్తితే అతిక్రమితుమశక్యశాస్థితేనేతి ఏకైకం పూతనాదినిగ్రహ గోవర్ధనోద్ధరణాదికమేకమేవాలంపర్యాప్తం పృథుకభావఏవ తాదృశాని కృతవతోస్య మాదృశనిగ్రహోపిసత్కరఇతి నిశ్చేతుంపర్యాప్తమితి భావః ॥ ౮ ॥

బహుభిః కిమిహ ప్రతర్కితైః బలినః ప్రాంతసధావతో విధేః
యదతీతమతీతమేవతత్కరణీయం పునరాయతిక్షమం॥

వ్యా ॥ అతీతచింతా వ్యర్థేతి మత్వా భావికార్యం నిశ్చినోతి । బ
హుభిరితి ॥ బహుభిః నానాప్రకారైః ప్రతరిష్ణుత్రైర్వితర్కైరిహ సమ
ర్థికిం కిం ప్రయోజనం న కిమపీత్యర్థః । బలినో బలవతః ధావతో ధా
వనేన గచ్ఛతః విధేర్దైవస్య ప్రతిసంకల్పప్రవాహో యత్నాద్భూర్య మ
నమతిక్రాంతం తదతీతమతిక్రాంతమేవ దైవవశాదతితేకేనాపి ప్రతి
ఘర్షణం న శక్యత ఇత్యర్థః యథా వేగవిశిష్టమహానదీప్రవాహే అతీ
జలాదికం ప్రత్యానేతుం న శక్యతే తద్వదితి భావః । తర్హి తూష్ణీం
స్థాతా మిత్యత్రాహ ॥ కరణీయమితి ॥ ఆయతిక్షమం పునః ఆగామికా
యోగ్యం తు కరణీయం కర్తవ్యం బుద్ధిమతా కార్యమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥

ఇతి విప్రతిసారవిహ్వలః స్వయముత్థాపితమృత్యుచోదితః ।
ప్రతిహంతుమియేష చక్రిణం శలభోదీప్తమివాశుశుక్షణిం ॥

వ్యా ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవం ప్రకారేణ విప్రతిసారవిహ్వలః పశ్చా
త్తాపేన విహ్వలః ॥ ని ॥ పశ్చాత్తాపో ను తాపశ్చ విప్రతీసార ఇత్యపీత్యమరః ॥ ఉ
త్థాపితమృత్యుచోదితః స్వమరణశాదుత్పాదితాంతక ప్రేరితః కంసస్స్వ
స్య నాశాత్ స్వాత్మనైవ చక్రిణం కృష్ణం ప్రతిహంతుం జిఘాంసితుమి
యేష శలభః పతంగః ఉద్దీప్తం జ్వలితం ఆశుశుక్షణిం అగ్నిం । యథా
పతంగః ప్రదీప్తాగ్నినాశబుద్ధ్యా అగ్నౌ పతన్ స్వయమేవ నశ్యతి తద్వ
త్కంసోపి స్వనాశార్థమేవ కృష్ణహననే ప్రవృత ఇతి భావః ఉపమా
లంకారః ॥ ౬ ॥

దివసాంతదివాకరోపమశ్శ్వసితాందోళితజీవితస్థితిః ।
భయకంపితమూర్తిరాకులః కంసశిశోః కంపమవాప యస్త్విణం

వ్యా ॥ దివసాంతేతి ॥ దివసాంతదివాకరోపమః దివసావసానసూ
ర్య ఇవ నిస్తేజస్కః శ్వసితాందోళితజీవితస్థితిః శ్వసితవన్నిశ్వాసవత్
ఆందోళితా డోళాయితా జీవితస్థితిః జీవనవృత్తిర్యస్య స తథోక్తః ఆసన్న
మరణ ఇత్యర్థః భయకంపితరోమకబుధ్రః శిశుతాయామేవ కృష్ణే

వశూరాహతాః మమ కథమితి భయం తేనైవ విస్మయశ్చ మయి విద్య
మానేవ నందగోపాదిభిరేవం కారితమితి రోషః క్రోధః ఏతైశ్చబలి
తః నానావస్థాం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ స కంసః క్షణం శిరః కంపమవర్తయ
త్ కృత్యాకృత్యవివేకాంధతయా శిరః కంపమేవ కృతవానిత్యర్థః ॥ ౭ ॥

స చ దానపతిం సమాదిశద్భవతో జీవతు భద్ర సౌహృదం ।
అజితేన జిఘాంసితస్య మే భజ సాహాయకమాత్మరక్షణే ॥

వ్యా॥ స ఇతి ॥ కించ స కంసః దానపతిమక్రూరం సమాదిశత్ వక్ష్య
మాణరీత్యా ఉక్తవాన్ హే భద్ర మంగళప్రద భవతస్సౌహృదం సుహృ
త్త్వం జీవతు చిరం తిష్ఠతు మన్నిరోగాకరణే మన్నిగ్రహవిషయత్వాత్తవ
సౌహృదం నశ్యేదిత్యర్థః కో వా ఆదేశో మయానుష్ఠేయః యస్యాచ
రణేన సౌహృదం జీవతి తం వదేత్యత్రాహ అజితేనేతి అజితేన కేనాపి
జేతుమశక్యేన కృష్ణేన జిఘాంసితస్య హంతుం విషయీకృతస్య మే మ
మ ఆత్మరక్షణే శరీరరక్షణే సాహాయకం సహాయత్వం భజ యోపధాద్గు
రూపోత్తమాద్వుఞితి సహాయశబ్దాద్భావే వుఞ్ప్రత్యయః ॥ ౮ ॥

అతిమానుషచేష్టితస్స్వయం మధుజిన్మానుషభూమికాం వహన్ ।
అసురానభిహంతుమీహతే దమనీయో యదురూఢయౌవనః ॥ ౯ ॥

వ్యా ॥ అతిమానుషేతి ॥ అతిమానుషచేష్టితః మానుషాధికచేష్టితః
మధుజిద్విష్ణుః స్వయం మానుషభూమికాం మానుషమూర్తిం వహన్ అ
సురానభిహంతుం ఈహతే ఇచ్ఛతి ఈహ చేష్టాయామితి ధాతుః ప్రయో
గవశాదిచ్ఛావృత్తిరపి, ఈహతే చేష్టత ఇతి వా అయమరూఢయౌవన ఏ
వ దమనీయః బాల్యేప్యేవమతిమానుషాణి చేష్టితాని కుర్వన్ రూఢయౌ
వనశ్చేత్సర్వథా దమయితుమశక్యో భవేదితి భావః ॥ ౯ ॥

అవిచారితమాశుగవ్యతామధి నందావనథం పిహారిణౌ ।
బలకేశవజార్దనౌ బలాదుపనేయౌ భవతాచ్ఛలేన వా ॥ ౧౦ ॥

వ్యా ॥ అవిచారితమితి ॥ అవిచారితం యథా తథా ఆశుగవ్యతాం

సత్రగంతవ్యం గత్వా చకింకర్తవ్యంతత్రాహ ॥ అధినం దావసథం నం
దావసథేనందగృహే ॥ ని ॥ గృహేష్వావసథః ౹ ఇత్యమరశేషః విహారి
ణౌ విహారవంతౌ బలదేవజనార్దనౌ రామాచ్యుతౌ భవతా బలాత్ప్ర
సహ్యాథవాలేనకేన చిద్వ్యాజేనవా ఉపనేయౌ ఇహానేతవ్యౌ ॥ ౧౦ ॥

సహనందముఖైరశంకితం కరదానవ్యపదేశవంచితైః ౹ అప
రేద్యురిహోపసర్ప్యతాం సురధ్వంసకృదగ్రజాన్వితః ॥

వ్యా ॥ ఛలపక్షమేవావలంబ్య తదుపాయమాహ ॥ సహేతి ॥ కర
దానవ్యపదేశవంచితైః వార్షికకరదానవ్యాజేన వంచితైః నందము
ఖైర్నందప్రభృతిభిః సహ అగ్రజేన బలదేవేనాన్వితః అసురధ్వంసకృత్
కృష్ణః అపరేద్యుః శ్వః అశంకితం యథాతథా తస్యమారణశంకా య
థానభవతి తథా ప్రలోభనం కృత్వేతి యావత్ ఇహమధురాయాం ఉ
పసర్ప్యతామానీయతాం సర్పతేర్ణ్యంతాత్కర్మణిలోట్ ॥ ౧౧ ॥

ఇతివాచముదీర్యదుర్మతిస్స్వవధోపాత్తకృపాణికోపమాం ౹
సపదిప్రజిఘాయకేశినం మధుజిత్పీడనలోభమోహితః ॥ ౧౨ ॥

వ్యా ॥ ఇతీతి ॥ దుర్మతిః దుర్బుద్ధిః కంసః ఇతి స్వవధోపాత్త
కృపాణికోపమాం అగ్రేస్వానర్థపర్యవసాయితయా స్వవధార్థోపా
త్తకృపాణికా సదృశీం వాచముదీర్య మధుజిత్పీడనలోభమోహితః
కృష్ణబాధనేచ్ఛయా మౌఢ్యం ప్రాపితస్సన్ కేశినం నామాసురం సపది శీ
ఘ్రం ప్రజిఘాయ బృందావనం ప్రతిప్రహిణోతి స్మ తేనవా కృష్ణస్య పీ
డాభవత్విత్యాశయేనేతి భావః ॥ ౧౨ ॥

సచవాజిమహాసురశ్చరన్ననుబృందావనమద్రిసన్నిభః ౹ నను
హేషతసంముఖం ప్రభోరశనిధ్వానభయానకధ్వనిః ॥ ౧౩ ॥

వ్యా ॥ సచేతి ॥ అద్రిసన్నిభః పర్వతసదృశః అశనిధ్వానభయాన
కధ్వనిః వజ్రసంఘట్టనశబ్దభయంకరధ్వనిః సప్రసిద్ధో వాజిమహాసురశ్చ
అశ్వరూపః కేశినామా మహాదైత్యశ్చ అనుబృందావనం బృందావనే

వరకా నకా ప్రభోః కృష్ణస్యానముఖం సమహేషత హేషారవముకరో త్ హేషఅవ్యక్తేశబ్దఇటిభా వాదికో ధాతుః ॥ ౧౩ ॥

{కులిశోపమదంతపఙ్క్తికం కుటిలప్రేక్షితజాతవిద్యుతం । ఖుర
ఖండితభూమిమండలం జ్వలదంగస్ఫుటవిస్ఫులింగకం ॥ ౧౪ ॥}

వ్యా ॥ అథ ద్వాదశభిః శ్లోకైస్తమేవాశ్వం వర్ణయతి । కులిశేతి ॥ కులిశోపమదంతపఙ్క్తికం వజ్రతుల్యదశనావలీకం కుటిలైః ప్రేక్షణైః జాతవిద్యుతం ఉత్పన్నతటిగం క్రూరైరవలోకనైః తద్వత్తీవ్రార్చిర్జనయంతమిత్యర్థః । ఖురఖండితభూమిమండలం ఖురవిదారితభూవలయం జ్వలదంగస్ఫుటవిస్ఫులింగకం జ్వలంతోంగేషుస్ఫుటాః స్పష్టావిస్ఫులింగా అగ్నికణా యస్యేతం । ద్వితీయావిభక్తీనాం అవమత్యతురంగదానవమితి త్రయోదశశ్లోకేన్వయః ॥ ౧౪ ॥

{బడబాముఖవహ్నిదారుణం విపులావర్తవిశేషచిత్రితం । ధృత
సింధుతరంగతాండవం ముఖనిష్ఠాసితఫేనసంప్లవం ॥ ౧౫ ॥}

వ్యా ॥ బడబేతి ॥ బడబాముఖవహ్నివద్దారుణం భయంకరం విపులైః మహద్భిః ఆవర్తవిశేషైః దేవమణిప్రభృతిభిః చిత్రితం । ధృతం సింధుతరంగాణాం తాండవం యేన తం సముద్రతరంగవన్నృత్యంతమిత్యర్థః ముఖేననిష్ఠాసితఫేనసంప్లవంః నిష్ఠ్యూతఫేనసంఘాతం ॥ ౧౫ ॥

{క్షితిభేదకృతక్షణైః ఖురైః పటుధీరధ్వనినిర్జితాంబుదైః । విద
ధానమశేషఘాతినశ్శమనస్యేవ మృదంగవాదనం ॥ ౧౬ ॥}

వ్యా ॥ క్షితీతి ॥ క్షితిభేదకృతక్షణైః భూవిదళనధృతోత్సవైః । ని ॥ క్షణో వ్యాపారవైకల్యే కాలభేదాల్పకలయోః । ఉత్సవే పరతంత్రత్వే మధ్యావసరపర్వస్వపి వైజయంతీ ॥ పటుధీరధ్వనినిర్జితాంబుదైః పటునా తీక్ష్ణేన స్ఫుటకఠినేన ధీరేణ గంభీరేణ ధ్వనినా నిర్జితమేఘైః ఖురైః । అశేషఘాతినః విశ్వహంతుః శమనస్య యమస్య మృదంగవాదనమివ విదధానం తురంగమ్ ॥ ౧౬ ॥

... ...

{ధృతవాలధిధూమసంహతిం చటులోల్కాశతచండకేసరం । గ్రసితుం క్షమమంబుధీన్ క్షణాదనుకల్పాశ్రితచండపావకం ॥ ౧౬ ॥}

వ్యా ॥ ధృతేతి ॥ ధృతవాలధిధూమసంహతిం ధృతా వాలధిరేవ ధూమసంహతిర్యేన తం । చటులోల్కాశతవత్ చండా ఉగ్రాః కేసరాస్సటా యస్య తం ॥ ని ॥ అలాతముల్ముకం జ్ఞేయముల్కా జ్వాలాస్య నిర్గతేతి హలాయుధః । క్షణాదేవాంబుధీన్ గ్రసితుం క్షమం శక్తం । అత ఏవానుకల్పాశ్రితకల్పపావకం అనుకల్పమముఖ్యకల్పం ఆశ్రితః కల్పపావకః ప్రళయానలః యస్య తం । ధూమోల్కాసామ్యేపి క్షణాదేవ నిఖిలాంబుధిగ్రసనశక్త్యా ప్రళయానలాదప్యధికమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥

గరుడానిలచిత్రరంహసం గతదూరాంతికమక్రమైః క్రమైః । ముహురుత్ప్లుతిభిన్నభాస్కరం నిబిడాస్యూతపయోదకేసరం ॥

వ్యా ॥ గరుడేతి ॥ గరుడస్యానిలస్య చిత్రస్య వరం హ ఇవ రంహో వేగో యస్య తం అక్రమైర్యుగపత్ప్రవృత్తైః । క్రమైః క్రమణైః గతదూరాంతికం ప్రాప్తదూరాంతికదేశం అతిదూరం గత్వాపి పునః క్షణమాత్రేణ సమీపగామినమిత్యర్థః । ముహుః పునః పునః ఉత్ప్లుత్యా భిన్నభాస్కరం క్షిప్తసూర్యమండలం । తత్పర్యంతముత్ప్లవనం కుర్వాణమిత్యర్థః । నిబిడాస్యూతపయోదా విద్ధమేఘాః కేసరా యస్య తం అత్యున్నతత్వాత్తస్య కేసరా అధోముఖమవలంబమానా అపి మేఘాన్విధ్యంతీతి భావః ॥ ౧౭ ॥ ...

భ్రమణీకృతసాలమండలం క్రమణాదిక్షు విదిక్షు చ స్థితం । నటనృత్తమివాశు నర్తనైకలితాకాశమివాంగధూననైః ॥ ౧౮ ॥

వ్యా ॥ భ్రమణేతి ॥ భ్రమణైః క్రియమాణైః కృతసాలమండలం విహితప్రాకారమండలం వేగాతిశయాదలాతచక్రవత్సర్వత్ర దృశ్యమానతయా ప్రాకారమండలమివ కుర్వాణమిత్యర్థః క్రమణైః క్రియమాణైః దిక్షు ఐంద్ర్యాదిషు విదిక్షు ఆగ్నేయ్యాదిషు చ స్థితం దిగంతవిశ్రాంతమి

త్యర్థః। అథనర్తనేక్రియమాణేనటవృత్తిః నటేమవృత్తిర్వర్తనేనంయ
వ్య తంనటేమకృతనర్తనాభ్యాసమివస్థితం (ఙ్గానాం ధూననే క్రి
యమాణే కలితాకాశమివ ఆక్రాంతాకాశమివ సర్వమేవాకాశంవ్యా
ప్నువంతమివస్థితమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

మధుజిద్వహనక్షమాత్మనాదరనిర్భుగ్నఫణేనభోగినా। ముహు
రున్నమితామయత్నతోనమయంతంనిజభారతఃక్షితిమ్ ॥ ౨౦ ॥

వ్యా ॥ మధుజిదితి॥ మధుజిద్వహనక్షమాత్మనాభగవద్వహన శక్త
దేహేన॥ని॥ఆత్మాజీవేధృతౌ దేహఇత్యమరశేషః భోగినాఫణినా శేషే
ణదరనిర్భుగ్నఫణేన భారాతిశయాదీషదవనతఫణేన సతాముహురున్న
మితాముత్తంభితాంక్షితింనిజభారతః స్వభారేణ అయత్నతోనమ
యంతం అనేనాస్యసర్వాతిశాయిగాంభీర్యముక్తం ॥ ౨౦ ॥

అచలక్షితిసంధిభేదనైరనిలస్కంధవిభాగభంజనైః। బధిరీకృ
తనిజ్జరశ్రుతింబహుభిస్సంభ్రమహేషితోర్మిభిః ॥ ౨౧ ॥

వ్యా ॥ అచలేతి ॥ అచలక్షితిసంధిభేదనైః అచలానాం క్షితేశ్చ యే
సంధయః సంఘటనాని తేషాం విభాగస్య భేదనైర్వియోజకైః ।ని॥సంధి
ర్నాదేహమూలతాయాంభాగేసంఘటనేపిచేతివిశ్వః।అనిలస్కంధవిభాగ
భంజకైఃఅనిలస్యజ్యోతిశ్చక్రమాకాశభ్రమయితఃఆవహోద్వహాలస్కంధే
స్కంధాఃవ్యాఖ్యాతాఃఆవహవివహసంవహానువహప్రవహోద్వహపరివహా
ఖ్యాః తేషాంవిభాగస్యభేదకైస్సర్వానేకీకుర్వాణైరితిభావః।బహుభిర్బ
హుళైస్సంభ్రమహేషితోర్మిభిఃత్వరయాకృతైర్హేషారవతరంగైః
హేషారవపరంపరాభిరితియావత్। తైః బధిరీకృతనిజ్జరశ్రుతిం శబ్ద
శ్రవణాక్షమీకృతామరశ్రవణమ్ ॥ ౨౧ ॥

ద్విరదాయుతసాగమదర్పమందుప్రతవిద్రావితదిఙ్మతంగజం। అ
సురాదిభిరప్యవాస్థితం సురసేనాపరభాగదర్శనమ్ ॥ ౨౨ ॥

వ్యా ॥ ద్విరదేతి ॥ ద్విరదానాంగజానాం అయుతస్య దశసహ

ప్రిస్థ సారేణ ఖతేనమర్దనం । ద్రుతవిద్రావితాః శీఘ్రం పలాయి
తాః దిక్షతంగజాది రాపదాదయో యేనతం । అసురాదిభిస్స్వయాన్దైత్యై
రపి అవాప్తరసునా రూఢం తేషామస్యావశంవదమితియావత్ । సురసే
నాయా అస్మాన్ఛరణ ప్రతినివృత్త్య పలాయమానాయా అపరభాగదర్శి
నం పృష్ఠభాగదర్శనమ్ ॥ ౨౨ ॥

ప్రతిఛాయమివాసురశ్రియః ప్రథమాకల్పమివాంతకభ్రువః ।
పరిసర్గమివామరశ్రియః ప్రతిఘస్యైవ మహోత్సవం నవం ॥ ౨౩ ॥

వ్యా ॥ ప్రతిఛాయమితి ॥ అసురశ్రియాః దైత్యలక్ష్మ్యాః ప్రతి
ఛాయమివ ప్రతిబింబమివస్థితం తత్సదృశమితియావత్ । అసురశ్రీర్య
థా అసురాణాం ప్రమోదంకరోతి తద్వత్తేషాం ప్రమోదకారిత్వా
త్తత్సాదృశ్యం । అంతకభ్రువః ప్రథమాకల్పమివ ముఖ్యమండనమివ
స్థితం । ఆకల్పోయథా శోభాం కరోతి ఏవంలోకసంహారేణ కుపితస్య
మృత్యోర్భ్రుకుటిభేదస్సాఫల్యాపాదనేన శోభాకరమిత్యర్థః ॥ అమర
శ్రియః పరిసర్గం పర్యాయమివస్థితం నాశకమిత్యర్థః ॥ ని ॥ సంవర్తః
పరివర్తః క్షయో నురాంతో జగద్వినాశస్స్యా । కల్పాంతస్సంస్థితిస్సం
హారకస్స్యాత్ ప్రతిసర్గ ఇతి హలాయుధః । ప్రతిఘస్యక్రోధస్యనవం
అననుభూతచరం మహోత్సవమివస్థితం ॥ యథాతాదృశముత్సవమా
సాద్యజనః కృతార్థో భవతి । ఏవమేన మాసాద్యఫలశిరస్కతయాక్రో
ధస్య కృతార్థతావాప్తత్వోత్ప్రేక్షా ॥ ౨౩ ॥

ఉపమానమివాత్మనస్స్వయంప్రతిమానేపి సమేనమత్సరమ్ । అ
వలేపమివాత్తవిగ్రహంద్విషముత్పాతమివప్రితోదితం ॥ ౨౪ ॥

వ్యా ॥ ఉపమానమితి ॥ ఆత్మనస్స్వస్స్వయమేవోపమానమివస్థితం
ఉపమాయాభేదగర్భత్వాత్ స్వస్యస్వయముపమానత్వాభావేపి ఉ
పమానాంతరరాహిత్యాత్తథోత్ప్రేక్ష్యత ఇతి తదర్థ ఇవకారః । ప్ర
తిమానే ప్రతిబింబేపి సమేనదృశే సమత్సరం ఉపమానాంతరాసహి

ష్టత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం। అత్రవిగ్రహంమూర్తంఅవలేపంగర్వమివ వస్థితంతద్భావమ్నాతథోత్ప్రేక్షా దుగ్రితాదితం ఝుడిత్యావిర్భావితం ద్విష తాముత్పాతం అరిష్టసూచకం వికారమివస్థితం తత్పాశకత్వాత్తథో త్ప్రేక్షా ॥ ౨౪ ॥ ... ...

అవమత్యకృతపంచవక్త్రకం కృతమన్త్యోరిహదుష్టసత్త్వకైః । అ
పసర్పితగోకులంభయాదభిలీనస్థలగోపయూథపమ్ ॥ ౨౫ ॥

వ్యా ॥ అవమత్యేతి ॥ అవమత్య పంచవక్త్రకం అవిగణిత సింహం ఇహజగతి అన్యైర్వ్యాఘ్రాదిభిర్దుష్టసత్త్వైః కృతంఅలం య స్సింహమపి నవిగణయతి తత్రాన్యేషాం వ్యాఘ్రాదీనాం కైవకథేతి భావః అపసర్పితగోకులం అపగమితగోకులం భయాద్భీత్యాఅభిలీనస్థల గోపయూథపం అభిలీనమాశ్లిష్టంస్థలంయైః స్థలలీనీకృతా గోపయూథపా యేనతం అతిభీతాస్థలేలీనాభవంతీతిలోకవ్యవహారః ॥ ౨౫ ॥

అవమత్యతురంగదానవం శమయన్గోపగణస్యసాధ్వసం। వ్ర
జహాసహరిః ప్రతిద్రవన్ప్రసభాస్ఫోటితభావితోద్యమః॥ ౨౬

వ్యా ॥ అవమత్యేతి ॥ తురంగదానవమవమత్యకియానయమితి ఫ ల్గూకృత్యగోపగణస్య సాధ్వసంశమయన్ తదవమాననేన గోపకులస్య భయమపనయన్హరిః ప్రసభాస్ఫోటితభావితోద్యమః ప్రసభాస్ఫో టనేన బలాద్వ్యత్యస్తకరతలాభ్యాం భుజమూలయోరాస్ఫాలనేన ప్రత్యాయితతద్వధోద్యమస్సన్ ప్రజహాస ప్రకర్షేణహాసతిస్మ అ ట్టహాసంకృతవానిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ... ...

{ వివృతాయతవక్త్రకందరం ప్రతిధావంతమివాంతకంప్రభుః ।
భుజసానుమతః ప్రవేశనాదగమంవజ్రఇవవ్యదారయత్ ॥ ౨౭ ॥ }

వ్యా ॥ వివృతేతి ॥ ప్రభుః కృష్ణః వివృతాయతవక్త్రకందరం వివృ తఉద్ఘాటిత ఆయతం దీర్ఘంచ వక్త్రమేవకందరో గుహాయేనతంప్రతి ధావంతమభిముఖ్యేనధావంతం అంతకంమృత్యుమివస్థితం తురంగదా

నవం భుజపానుమతః ప్రవేశనాత్ వివృతైవక్రై భుజపర్వతస్య ప్రవేశనాత్ అగమాంపర్వతంవజ్రః కులిశఇవవ్యదారయత్ విదలితవాన్॥

{క్రకచక్షతదారుభేదవత్ సమపాదాక్షిలలాటనాసికే । ద
ధతుఃక్షితికంపమాప్లుతిశకలేసైంధవదానవస్యతే ॥ ౨౮ ॥}

వ్యా ॥ క్రకచేతి ॥ క్రకచ[illegible]దారుభేదవత్ కరపత్రపాటితకాష్ఠభాగవత్ ఆప్లుతిపతన సమయే క్షితేరభిహతింకుర్వాణే సమపాదాక్షి లలాటనాసికే మధ్యేపాటనాత్సమంపాదాక్షిలలాట నాసికంయయోః తేసైంధవదానవస్య అశ్వరూపస్య మహాసురస్యతే శకలేదేహభాగౌ క్షితికంపం దదతుః పతనవేగాద్భూకంపముత్పాదయామాసతుః॥ ౨౮॥

{విశరారుభిరస్యవిశ్వతః కలధౌతాచలఖండపాండురైః ।
వితతాపృథివీవిదిద్యుతేవిబుధప్రీతిలతాంకురైరివ ॥ ౨౯ ॥}

వ్యా ॥ విశరారుభిరితి ॥ అస్య తురంగదానవస్య విశ్వతో విశరారుభిః విష్వగ్విసరణశీలైః కలధౌతాచలఖండపాండురైః రజతశైలశకలైరివపాండురైః విశేషణసామర్థ్యాదస్థిగిరిభిరితి గమ్యతే వితతా వ్యాప్తా పృథివీవిబుధప్రీతిలతాంకురైః దేవానాం ప్రీతివల్ల్యాః కందళైరివవిదిద్యుతేవిద్యోతతేస్మ ॥ ౨౯ ॥ ...

{తదనాధివిభూతిబంధురంవిగతవ్యాధికులంవ్రజౌకసాం ।
దమితారిగణేనదీవ్యతాయదునాథేనసనాథతాంయయౌ ।}

వ్యా ॥తదితి॥ తత్ తదాకృష్ణనివాససమయే విభూతిబంధురంనందాహృద్యం ।ని॥వామంసౌమ్య[illegible]బంధురంపేశలంచ తదిత్యమరశేషః । అనాధి మనో[illegible] విగతవ్యాధిఅపగతామయం వ్రజౌకసాంకులందమితారిగణేన నిగృహీతారివర్గేణ దీవ్యతా ద్యోతమానేనక్రీడతావాయదునాథేన కృష్ణేన సనాథతాం రక్షకవత్త్వం యయౌఅగమత్ యథా॥ నకేవలం భగవత్సన్నిధానాదైశ్వర్యస

శ్వఫల్కిహృద్యమిదమాసీత్ కింతు సకలదుష్టనిగ్రహేణ రక్షితప్రజ్యాసీదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ... .

{త్వరితం చ తతః శ్వఫల్కజః స్వహితం కంసనియోగమాస్థితః ।
దనుజాంతకదర్శనోత్సవస్థిరసంప్రీతిరితి వ్యచింతయత్ ॥ ౩౧ ॥}

వ్యా॥ త్వరితమితి ॥ తదాగతస్వీకసమయో దనుజాంతకస్య దైత్యారేః కృష్ణస్య దర్శనమేవోత్సవః తస్మిన్ స్థిరసంప్రీతిః దృఢాభిలాషః అత ఏవ స్వహితం తద్దర్శనఘటకత్వాత్ స్వాభీష్టం కంసనియోగం కృష్ణానయనాయ వ్రజగమనవిషయం కంసస్యాజ్ఞాం త్వరితం చ శీఘ్రమేవాస్థితః అవలంబితవాన్ కృష్ణానయనాయ వ్రజం గచ్ఛన్నితి యావత్ శ్వఫల్కజః శ్వఫల్కాత్పుత్రో జాతః అక్రూరః ఇతి వ్యచింతయత్ మార్గే వక్ష్యమాణప్రకారేణ చింతయతి స్మ ॥ ౩౧ ॥ ...

{అపి నామ నిశామయిష్యతే నిగమాంతైరివ నిర్ణీతా స్థలీ । రమ
యిష్యతి యత్ర మే దృశౌ సహసా మాం రమణీయమాతృకా ॥ ౩౨ ॥}

వ్యా॥ అపినామేతి ॥ నిగమాంతైరివ నిర్ణీతా వేదాంతైరివ ఘటితా భగవదాస్పదత్వాత్తథా తైర్నిర్ణీతా బృందావనస్థలీ అపి నామ నిశామయిష్యతే కిమవలోకయిష్యతే అపి నామేతి సంభావనాయాం యత్ర బృందావనస్థల్యాం రమణీయమాతృకా రమణీయపదార్థానాం సృష్టిమాతృకా। యద్దృష్ట్వాఽన్యదన్యన్నిర్మీయతే సా మాతృకేతి వ్యపదిశ్యతే రసభూమా ఆనందోత్కర్షః పరమానందరూపః కృష్ణః మే దృశౌ కర్తౄ రమయిష్యతి సా స్థలీతి సంబంధః ॥ ౩౨ ॥ ... ...

{భవదుర్గతదివ్యభేషజైః పరిచితాం త్వత్పదపద్మరేణుభిః ।
ప్రణిపత్య శుభాం వనస్థలీం పరిపూతో భవితాహమప్యతః ॥}

వ్యా॥ భవేతి ॥ భవేన సంసారేణ హేతునా దుర్గతానాం ప్రాకృతభోగసంపత్తిదరిద్రాణాం దివ్యభేషజైః తద్దారిద్ర్యహారిదివ్యభేషజైః ॥ని॥ నిస్వస్తు దుర్విధో దీనో దరిద్రో దుర్గతశ్చ స ఇత్యమరః ॥ తస్యాః క

ష్ణస్య పదపద్మరేణుభిః ప్రచితాం అతఏవశుభాం శ్రేయస్కరీంవనస్థలీం బృందావనభూమిం ప్రణిపత్యాహం పరిపూతోభవితాపూర్వతపవితోభవిష్యామి కిం భవితేతి భవితేస్తృజంతస్య కాలత్రయసాధారణస్యాప్యాచితత్వాదిహ భవిష్యదర్థః పర్యవసానం । అపూర్వతేతిసంభావనాయాం ॥ ౩౩ ॥ ... ...

{రసమప్రతిమంరసాయనం రమయాచక్షుమయాచసేవితం। నయనేమమకింసుపాస్యతో నరకాతంక నిదానభేదనం ॥ ౩౪ ॥}

వ్యా ॥ రసమితి॥ అప్రతిసుందరనంఅనుపమమాస్వాదనీయంపరమానందరూపత్వాత్ రమయాచక్షమయాచసెవితంలక్ష్మీధరణిభ్యాంసేవితం నరకపవాతంకోవ్యాధిః తన్నిదానస్యపాపౌఘస్యభేదనం రసాయనం దివ్యౌషధం కృష్ణఏవరసాయనత్వేనాధ్యవసితః మమనయనేపాస్యతః కింనుసాపానేఇతిధాతోఃల్యట్ ॥ ౩౪ ॥ ...

{అపిశంఖరథాంగతోరణధ్వజవజ్రాంకుశమత్స్యలాంఛనం। వినివేశయితావిభుస్సమేవినతేమూర్ధనిపాదపంకజం॥ ౩౫ ॥}

వ్యా ॥ అపీతి ॥ స విభుః శంఖరథాంగతోరణధ్వజవజ్రాంకుశమత్స్యలాంఛనం రేఖారూపైః శంఖచక్రాదిభిః మహాపురుషలక్షణై రంకితం నిజంపదపంకజం మేవినతే ప్రశ్రయావనతేమూర్ధని వినివేశయితా అపివిన్యస్యతి కిం।సార్వభౌమేలోట్ తద్దివ్యచరణవిన్యాసేనపవిత్రితాలిః కిమిత్యర్థః అపీతిసంభావనాయాం ॥ ౩౫ ॥ ...

{యదువంశమసౌనభాజయన్ బహుమానేనవిహారజేనమాం। భుజపంజరమధ్యయంత్రితఃపుళకోద్భాసితనుంవిధాస్యతి ॥౩౬॥}

వ్యా ॥ యదువంశమితి ॥ విహారజేన అవతరణక్రీడాజనితేనబహుమానేన యదువంశం సభాజయన్ ఆనందయన్ అస్మత్కులేభగవతాపనీర్యబహుమానఃకృతఇతియదూన్ సంతోషయన్ అసౌకృష్ణః భుజపంజరమధ్యయంత్రితః ఆశ్లేషప్రవృత్తమదీయభుజయుగళరూపస్యపం

జరన్యామధ్యాయంత్రితః గాఢమాశ్లిష్టస్సన్ మాంపులకోద్భాసితనుః విధాస్యతి ॥ప్రీతి స్వభావ రాధికాస్యాధ్యాహారః ॥ ౩౬ ॥

{శ్రుతిసౌరభసామ్యయా గిరా సుధయేవైష ముఖేందుసూతయా ।
శమయేదపి తాపసంజ్వరం పురుషః పుష్కరలోచనో మమ ॥ ౩౭ }

వ్యా ॥ శ్రుతీతి ॥ ఏషపుష్కరలోచనః పురుషః కృష్ణః ముఖేందు సూతయా ముఖచంద్రజాతయా సుధయేవస్థితయా శ్రుతిసౌరభసామ్యయా నిజశ్రవణరూపశ్రుతిపరిమళమనోజ్ఞయా అథవా శ్రుతిసౌరభముపచారాత్ శ్రుత్యర్థం సంస్పృశ్యతే నహ మనోజ్ఞయా అభిరామయా మమసంజ్వరం సంసారతాపం శమయేత్ నాశయేత్ అపి వా మే నిత్యం భావనాయాం ముహూర్తాదూర్ధ్వమేవసంజ్వరశమనం ప్రాప్తకాలం కిమితి వ్రజే నేదీయసి సంభవనా ॥ లిఙ్ప్రేరణే ఊర్ధ్వమౌహూర్తికే ఇతి ఊర్ధ్వమౌహూర్తికే ప్రాప్తకాలే లిఙ్ ॥ ౩౭ ॥ ...

{అహమస్మి తవేతి వాదినం ప్రణయస్మేరముఖః ప్రసన్నధీః ।
విదితేతరవర్జితోఽప్యసౌ విభుఃకార్యిరపదేతి సక్ష్యతి ॥ ౩౮ }

వ్యా ॥ అహమితి ॥ అసౌ విభుః అహం తవాస్మి త్వదీయోఽస్మి ఇతి వాదినం మాం ప్రణయేన సౌహృదేన స్మేరముఖః ప్రసన్నధీః ప్రసన్నచిత్తస్సన్ విదితేతరవర్జితోఽపి సర్వజ్ఞత్వాదవిదితరహితోఽపి హే అక్రూర వద ఆగమనప్రయోజనం తవాస్తీతి శరణాగతిత్రయోజనం వా బ్రూహీతి వక్ష్యతి మానుషభూమికానురోధాదజ్ఞానమభినీయేతి భావః ॥ ౩౮

{చిరశీలితసంయమక్రమైర్యతిభిర్యోగదృశాదిదృక్షితం ।నిధి
మద్భుతముజ్ఝితావధిం పరిపశ్యేయమహం ప్రసంగతః ॥ ౩౯ }

వ్యా ॥ చిరేతి ॥ చిరశీలితసంయమక్రమైః బహుకాలాభ్యస్తనియమపరిపాటికైః యతిభిః నిర్జితేంద్రియైః పురుషైర్యోగదృశా ధ్యానదృష్ట్యా దిదృక్షితం ద్రష్టుమిష్టం నతు దృష్టం అద్భుతమాశ్చర్యం ఉజ్ఝితావధిం త్యక్తావధిం నిధిం పరమానందనిధిం కృష్ణం అహం ప్రసంగతః అనా

ప్రవృత్త్యాపరిపక్వ్యేయమవలోకయేయం కామచారకారణరూపేణామం త్రణేలిజ్ యన్యయోగిదృష్ట్యాదర్శనముద్దిశ్య చిరం ప్రయతమానాలపినతం లభ్యంతేతస్యైవ సాక్షాద్దర్శనం కంసనిదేశాత్ అన్యార్థం ప్రవృత్తస్యాపి మమయదృష్టం లభ్యం జాతం అహో మమ భాగ్యమితి భావః

{ సదృశా సదృశాంతరోల్లసితస్సుముఖస్స్వాగతవాక్యగర్భయా ।
కలుషం కిమపహ్నువీత మే కరుణాసింధుసుధోర్మికల్పయా ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా ॥ సదృశేతి ॥ సదృశాంతరోల్లసితః సమాంతరరహితస్సుముఖస్స కృష్ణః కరుణాసింధుసుధోర్మికల్పయా కృపాసముద్రస్యామృతతరంగవల్లిస్థితయా స్వాగతవాక్యగర్భయా దృశా దర్శనేన ॥ సి ॥ దృగ్దర్శనే లోచనే చెనోవిశ్వః । మే కలుషం పాపం ॥ ని ॥ కలుషం వృజినైనోఘమిత్యమరః ॥ అపహ్నువీత కిం అపనయేత్కిం ॥ ౪౦ ॥

{ వ్యథితం వృజినేన ధన్వనా విషయాశీవిషమోహితం చ మాం ।
అపి జీవయితా పతిస్సతాం మమ్మృతాసారనిభైరవేక్షణైః ॥ ౪౧ ॥ }

వ్యా ॥ వ్యథితమితి ॥ వృజినేన పాపేనైవ ధన్వనా మరుణా ॥ సి ॥ సమానౌ మరుధన్వానావిత్యమరః ॥ వ్యథితం సంతాపితం విషయా ఏవాశీవిషాః సర్పాః ఆశీవిషదంష్ట్రాయాం విషం యేషామితి విగ్రహః ॥ ని ॥ ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం ప్రియవాక్యాభిలాషయోరితి వైజయంతీ । పృషోదరాదిత్వాత్సలోపః అథవా ఆశిష్యస్తి ఈకారాంతస్సర్పదంష్ట్రావాచీ తథా చ ప్రయోగః ॥ యో నిఖతిర్జటాజూటగాఢబద్ధోరగోర్జితాం ॥ ఆశీవిషకలాం నిందోగర్జంగాంచ్ల్లయునీమి వేత్తైః మోహితం చ మాం సతాం పతిః రక్షకః కృష్ణః అమృతాసారనిభైః అమృతధారాసంపాతతుల్యైరవేక్షణైర్జీవయితాపి ప్రీణయితా కిం లుట్ ॥ ౪౧ ॥

{ అలమత్ర పృథగ్విధైః ఫలై రవశాదద్యనివిందతో మమ । వసుధా వసుదేవదేవకీ తపసామేకమిదం మహత్ఫలం ॥ ౪౨ ॥ }

వ్యా ॥ అలమితి ॥ అద్యనిమార్గే కృష్ణో మయా ద్రష్టవ్య ఇత్యుద్దేశం

వినైవ ప్రవృత్తావితి యావత్ ఇదం కృష్ణరూపం వసుధాయాః వసుదే
వస్య దేవక్యాశ్చ తపసా మేకం మహాత్ఫలం అవశ్యాదవర్జనీయతయ
విందతో లభమానస్య మమ కంసనిరోధాగ ప్రవృత్తస్య అత్ర ప్రజేష్వ
గ్రిద్ధైః ఫలైః అలం ఫలాంతరాణి మా భూవన్నితి సర్వత్ర నైరాశ్యం వ్యన.

{మదఖేలగతీ మహాబలౌ మథురాలంకరణం విధిత్సతః । వ్రజ
యూథపతీ వశానుగౌ భవితారౌ మమ భాగధేయతః ॥ ౪౩ ॥}

వ్యా ॥ మదేతి ॥ మదేన ఖేలగతీ మనోజ్ఞగమనౌ మహాబలౌ వ్ర
యూథపతీ వ్రజయూథశ్రేష్ఠౌ రామకృష్ణౌ మథురాలంకరణం అనయో
ప్రాపణేన మథురాయాః నగర్యాః పరిష్కరణం విధిత్సతః విధాతు
మిచ్ఛతః మమ భాగధేయతః భాగ్యవశాద్వశానుగౌ వశవర్తినౌ ॥
చ్ఛానురోధినౌ భవితారౌ భవిష్యతః కేలుకాట్ మధురాం నినీషంతం మామన
రుధ్యగమిష్యత ఇత్యర్థః యూథపతీ ఇతి జాపవిగమ్యతే ॥ వి ॥ యూథనా
స్తు యూథప ఇతి గజప్రకరణే విశేష్యానుశాసనాత్ తతశ్చ మదఖే
గతీ మహాబలౌ వశాంగాః కిరిణ్యాః అనుగౌ గజసల్లౌ మధురం మనోజ్ఞం
అలంకరణం గజమండనం విధిత్సతః మమ భవితారౌ మత్సంబంధినౌ వ
ద్వశవర్తినౌ భవితారావిత్యపి ధ్వన్యతే తతశ్చ ప్రకృతార్థస్య
వ్రకృతార్థే ఉపమానత్వ కల్పనాత్ శబ్దశక్తిమూలాలంకారధ్వనిః
॥ వి ॥ వశ ఆయత్తతాయాం స్యాద్వశా మిచ్ఛా ప్రభుత్వయోరితి విశ్వః । వశ
స్త్రీ కరిణీ వంధ్యాత్స్యనుగః ॥ ౪౩ ॥ ... .

{కిముకుర్వత పుణ్యమగ్రిమం మహితాస్తే మధురానివాసినః । కృ
పయోపగతౌ నిరీక్షితుం కృతినః కృష్ణహలాయుధావుభౌ ॥ ౪౪ ॥}

వ్యా ॥ కిమితి ॥ మహితాః పూజ్యాః కృతినః సుకృతినః తేఅప
భూతాః మధురానివాసినః కృపయోపగతౌ కృపయా సమాగతౌ కృష్ణ
హలాయుధావుభౌ నిరీక్షితుం అగ్రిమం ఉత్తమం పుణ్యమకుర్వత ఉ
త్కృష్టపుణ్యం వినా నైతన్నిరీక్షణం గమ్యత ఇతి భావః ॥ ౪౪ ॥

రమయా క్షమయా చ మాధవో రమమాణః ప్రతిగమ్య తాం పురీం ।
అపి చర్మదృశోఽపి మాదృశానవిసంవాదయితా స్వవైభవే ॥ ౨౪ ॥

వ్యా ॥ రమయేతి ॥ రమయా క్షమయా చ లక్ష్మీధరణీభ్యాం సహ రమమాణః పరమపదాదిషు క్రీడన్ మాధవః తాం పురీం మథురాపురీమభిగమ్య చర్మదృశః చర్మచక్షుషః జ్ఞానదృష్టివిధురాన్ మాదృశానపి స్వవైభవే స్వమాహాత్మ్యవిషయే అవిసంవాదయితాఽపి అవిసంవాదాన్ కర్తా కిము అవిసంవాదశబ్దాత్ తత్కరోతీతి ణిచ్ యోగినో హి శ్రుతిసిద్ధాంతస్య వైభవం యోగదృష్ట్యా పశ్యంతః తత్ర స్వానుభవసంవాదం లభంతే ఇహ అయం కృష్ణస్తాం పురీమభిగమ్య బాల్యకోమలేనాపి వపుషా కంసాదినిగ్రహం కుర్వాణః తదాలోకిన దృష్ట్యా పశ్యతామేవాస్మాకం తత్ర స్వానుభవస్య సంవాదో భవితేతి భావః ॥ ౨౪ ॥

అవరుద్ధభుజాంతరశ్రియాఽపి విధాస్యన్ వసుధాకరగ్రహం । అ
భిషేకమపి యువా న కిము నాథో భవితా కులస్య నః ॥ ౨౫ ॥

వ్యా ॥ అవరుద్ధేతి ॥ శ్రియా లక్ష్మ్యా అవరుద్ధభుజాంతరః ఆక్రాంతవక్షఃస్థలః అసౌ కృష్ణః అభిషేకమపి యువా న రాజ్యాభిషేకం ప్రాప్తః వసుధాయాః కరగ్రహం బలిగ్రహణం పాణిగ్రహణమిత్యపి గమ్యతే విదధానః కుర్వాణః అస్మాకం కులస్య యదువంశస్య నాథో భవితా కిము ॥ ౨౫ ॥ ... ...

అసహిష్ణురసహ్యవిక్రమః త్రిజగత్క్షోభకృదుగ్రసేనజః । బల
వాన్బలభద్రకృష్ణయోః హతధీర్హంత కిమాచరిష్యతి ॥ ౨౬ ॥

వ్యా ॥ అసహిష్ణురితి ॥ అసహిష్ణుః పరోత్కర్షాసహనశీలః అసహ్యవిక్రమః అవిషహ్యపరాక్రమః త్రిజగతాం క్షోభకృద్భయంకరః బలవాన్ హతధీః నష్టబుద్ధిః ఉగ్రసేనజః కంసః బలభద్రకృష్ణయోః కిమాచరిష్యతి ద్రోహమాచరిష్యతి వా ఇతి భగవద్వైభవజ్ఞానవతోఽప్యక్రూరస్య స్నేహాతిరేకాదేవమాశంకా । హంతేతి విషాదే ॥ ౨౬ ॥

అకఠోరశిరీషకోమలైః కథమఙ్గైః ప్రతియాస్యతే హరిః । కు
లశైలకులీనముష్టిభిః కుటిలైస్సంయతి ముష్టికాదిభిః ॥ ౪౮ ॥

వ్యా ॥ అకఠోరేతి ॥ హరిః కృష్ణః సంయతి యుద్ధే అకఠోరశిరీషకో
మలైః అపరిణతశిరీషపుష్పసుకుమారైః అఙ్గైః కరణైః కులశైలకులీ
నముష్టిభిః కులశైలాః మహేన్ద్రాద్రయః తత్తుల్యాపత్యాని కులశైలకులీ
నాః ॥ సూ ॥ కులాత్ఖ ఇత్యపత్యార్థే ఖప్రత్యయః అపూర్వపదాదన్యతరస్యాం
యడ్ఢకఞావితి ఉత్తరసూత్రేణ శేషపూర్వపదాదపి కులశబ్దాత్
ప్రత్యయానుజ్ఞానాత్ తథాభూతా ముష్టయో యేషాం తైః కులశైలక
ర్కశతరముష్టిభిరతియావత్ కుటిలైః నృశంసైః ముష్టికాదిభిః ము
ష్టికచాణూరప్రభృతిభిః యుద్ధ్యమానైస్సహ కథం ప్రతియోద్ధ్యతే క
థం తేషాం ప్రతియోద్ధృతాం యాస్యతి ॥ ౪౮ ॥

ఉదయాస్తమహీధరస్తనీం చతురమ్భోనిధిమేఖలాం భువమ్ । ఉ
పభోక్ష్యత ఏష కంసజిన్మహిమాస్పదమచిన్త్యవైభవః ॥ ౪౯ ॥

వ్యా ॥ ఉదయేతి ॥ ఏష కృష్ణః కంసజిత్ కంసస్య జేతా సన్ ఉదయా
స్తమహీధరస్తనీం పూర్వాపరపర్వతావేవ స్తనౌ యస్యాస్తామ్ ॥ ని ॥ అస్తస్తు
చరమక్ష్మాభృదుదయః పూర్వపర్వత ఇత్యమరః ॥ చతురమ్భోనిధిమే
ఖలాం చతుర్ణామమ్భోనిధీనాం సమాహారః మేఖలా యస్యాస్తాం భు
వం మహీముపభోక్ష్యతే ఇవాశంసాభావనామర్థాన్తరన్యాసేన పరిహ
రతి నహీతి అచిన్త్యవైభవః అతర్కణీయప్రభావస్య దుస్సాధం నహి కిమ
పి దుస్సాధం నాస్తీత్యర్థః । స్నేహాదకుశలమాశఙ్కితవతోఽపి పున
స్సమ్యక్త్వపరామర్శోదయన్నిర్ణయః ॥ ౪౯ ॥

ఇతి సమ్మతసత్త్వసారథిర్గదితస్థేమ్ని గుణేఽన్ధకస్థితః । హ
రిపాదరజఃపవిత్రితం వ్రజమాసాద్య రథాదవాతరత్ ॥ ౫౦ ॥

వ్యా ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ సమ్మతసత్త్వసారథిః యథా సా
రథినా లౌకికరథః ప్రవర్త్యతే ఏవం సత్త్వగుణేన కంసస్య నిగ్రహః

కృష్ణస్య విశ్వంభరాధిపత్యాది మనోరథః ప్రవక్ష్యత ఇతి తత్త్వస్యాసారథిత్వేన రూపణం। మహితం పూజితం స్థిమస్థైర్యం యస్య తస్మిన్ । మనోరథే స్థితః నివిష్టః అక్రూరః హరిపాదరజోభిః పవిత్రితం వ్రజమాసాద్య రథాదవాతరత్ ॥ ౫౦ ॥ ... ...

{నవనీతముష్టైరుపాయనై రథనంద ప్రముఖ పరికల్పితైః । ఉది
తామభినంద్యసత్క్రియామభితస్తానగవేషయత్ప్రభుం ॥ ౫౧ ॥}

వ్యా ॥ నవనీతేతి ॥ అథ అనంతరం నందప్రముఖపరికల్పితైః నందాదిభిరుపనీతైః నవనీతముష్టిరుపాయనైః ఉదితాం ప్రోచితాం సత్క్రియాం పూజామభినంద్య శ్లాఘిత్వా తానభితః నందాదీన్పరితః అభితః పరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా। ప్రభుం కృష్ణం అమగవేషయత్ గవేషయతిస్మ ॥ ౫౧ ॥ ...

{స దదర్శ గవామనుప్లవం ముదితం కేశివధేన కేశవం । గతిమ
ప్రతిఘాధ్వయాయినాం గరుడచ్ఛత్ర నివారితాతపం ॥ ౫౨ ॥}

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ సః అక్రూరః గవామనుప్లవమనుచరం ॥ ని ॥ అనుప్లవస్సహాయశ్చానుచరోభిచరస్సమా ఇత్యమరః ॥ కేశినో దైత్యస్య వధేన ముదితం అప్రతిఘాధ్వయాయినాం అప్రతిఘః అప్రతిహతః అధ్వా। వ॥ అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం। తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మబ్రహ్మవిదో జనాః ఇత్యుక్తరూపార్చిరాదిమార్గః। తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీతి తేనాధ్వనా గతానాం సర్వత్రావ్యాహతకామచారశ్రవణాత్ తేన గచ్ఛతాం గతిం ప్రాప్యం గరుడేన వచ్ఛత్రేణ । స్వపక్షైరాదిత్యమాచ్ఛాద్యోపసంచరతా నివారితాతపం కేశవం దదర్శ ॥ ౫౨ ॥ ... ...

{ఘనసంవృతనారదస్తుతం నిగమాఘ్రాతనిజాంఘ్రిసౌరభం । తరు
ణారుణతామ్రవాససం శుభతాపింఛతులాధరద్యుతిం ॥ ౫౩ ॥}

వ్యా ॥ ఘనేతి ॥ ఘనసంవృతేన మేఘాంతరితేన నారదేన స్తుతం ।

నిగమైర్గోరూపధరైః ఆఘ్రాతనిజాంఘ్రిసౌరభం । తరుణారుణతా
మ్రివాసనసంనవారక్తలోహితాంబరం ॥ ని ॥ తరుణస్త్వాసన్నయౌవనే యూ
నీతి విశ్వః । శుభశిఖిపింఛతులాధరద్యుతిం శుభం మంజు ప్రశస్తం వా ॥
ని ॥ శుభం మంజు ప్రశస్తయోరితి విశ్వః ॥ అపింఛతమాలపుష్పం త
త్సదృశ్యకరకాంతిశాలినం కేశసందర్భ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥౫౩॥

{అభిలక్ష్య మనుశ్రివేత్రస్తైం విపర్యస్తహీనకిరీటమైః।ప
రిభూషితబర్హభూషణం కమలాకౌస్తుభనిత్యభూషితం ॥౫౪॥}

వ్యా॥ అభిలక్ష్యమితి ॥ అనుశ్రీవాదేవః ఈక్షణం ఈక్షణవస్త్రాక
పరిదర్శకో యేషాం తైః । అవిపర్యస్తా అవస్థితాః హీనా హీనకిరీటా యే
షాం తైః । కేచిత్పశ్యంతోఽపి విపర్యస్తమిత్యాహుః పశ్యామీతి పఠంకే ప
ఠంతి । అత్రాద్యకైః పురుషధారైర్గో అభిలక్ష్య దృష్ట్వా ఐక్యం పరిభూ
షితబర్హభూషణం స్వయం ధారణేన పరిష్కృతం పింఛభరణం । కమ
లాకౌస్తుభాభ్యాం నిత్యం భూషితం ॥ ౫౪ ॥ ... ...

{అతిసూర్యసుధాంశుతేజసం సనకాద్యైరుపమేయమాత్మనా ।
నిబిడామృతరాశిమక్షయం నిగమానామపి నిత్యనూతనం ॥౫౫॥}

వ్యా॥ అతిసూర్యేతి ॥ అతిసూర్యసుధాంశు తేజో యస్య తం । స
మహోన్నేః సదృశాంతరాభావాత్ ఆత్మనైవోపమేయం । అక్షయం నిబి
డామృతరాశిం । నిరంధ్రాణాం సంతతి సంతన్యమానానాం అమృత
చరిత్రాణాం రాశిం । నిగమానాం సదా స్వప్రతిపాదనైకపరత్వేన ప
రిచితానామపి నిత్యనూతనం । ప్రతిపాద్యమహిమ పారప్రాప్త్య
భావాత్ ॥ ౫౫ ॥ ... ...

{ఉపవీణయతస్తమగ్రకానుపగాత్యాముపనృత్యతశ్చ సః । త
దవస్థగదర్హభూమికాయమినోనన్యమతీనమన్యత ॥౫౬॥}

వ్యా॥ ఉపవీణయత ఇతి ॥ సః అక్రూరః తం కృష్ణముపవీణయతః
వీణయా ఉపగాయతః ॥సూ॥ సత్యాపపాశత్యాదినా ఉక్తార్థే ణిచ్ ఉప

గాత్రాః సమీపే శారీర గానం దుగ్ధ్వా ఉపన్యస్యత శ్చాపల్భిరాః గోప డింభాః తదనన్తరదహారాః భూమికాః గోపాలానన్త కృష్ణాను రూపవేషాః అనన్యమతీః తదేకచిత్తాః యమినోఽనుస్యత అనన్యవరా యోగినవనకేచిన్న్యగపదను రోధివేషాః గీతనృత్తవాద్యైస్తం ప్రీణయన్తీతి షేనేఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

{శుభతరకశోభితాంతికాః సవిధేతిస్యాచ ధేనువిగ్రహాః ।
అనఘాంగవతీరమన్యతశ్వసితైరగస్యసముత్థితాశ్రుతీః ॥ ౨౭ ॥}

వ్యా ॥ శుభేతి ॥ అస్యసవిధే శుభతరక శోభితాంతికాః ప్రశస్తబాలవత్సాలంకృతోపకంఠాః ॥ ని ॥ వత్సో జాతిస్తు తర్ణక ఇత్యమరః ॥ అనఘాంగవతీరనవద్యావయవాః ధేనువిగ్రహాః శ్రుతీశ్చ అస్య శ్వసితైరిత్థంభూతలక్షణే తృతీయా శ్రుతిః శ్వాసరూపేణ సముత్థితా అమన్యత । అస్యమహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదాదిశ్రుతౌ యస్య నిశ్వాసరూపతయా శ్రుతిః ప్రతిపన్నా తదేవ పరబ్రహ్మకృష్ణాయమిత్యమన్యతేత్యర్థః ॥ అనఘాంగవతీత్యత్ర ॥ ప ॥ సబహుప్రీహౌ నిత్యం స్త్రియాంభవంతి మతుబాదయ ఇతి మత్వర్థీయ ప్రత్యయాన్ని షేధః సమానాధికరణ పదాన్తే దాచిద్బహువ్రీహౌ కదాచిత్ కర్మధారయః సర్వథా నాస్త్యర్థ ఇతి వార్తికకారవచనాత్ సర్వసనీసర్వ దేశీత్యాది వత్సమాధేయః ॥ ౨౭ ॥

{ప్రణునానవపక్షసన్నతః ప్రణిధానేన పినా సమీక్షితం । హ
రిమద్భుతగోపఖేలనం శ్రిత సర్వాతిథిమాగతోఽతిథిః ॥ ౨౮ ॥}

వ్యా ॥ ప్రణునావేతి ॥ ఆగతః అతిథిః ప్రజము పాగతః ఆవేశికః అస్త్రిరః అద్భుతగోపఖేలనం ఆశ్చర్యగోపవిహారం శ్రితసర్వాతిథిం శ్రితా ఆశ్రితాః సర్వాతిథయః తపస్వినో యం తం సర్వే బ్రాహ్మణ క్షత్రియాదయః అతిథయః యథోక్తాతిథిరతా - రేణపూజ్యా యేషాం ఇతి వృత్త్వత్వ్యా సర్వాతిథిశబ్దః తపః ప్రధానవానప్రస్థవాచీ ॥ బ్రాహ్మణస్యానతిథిరబ్రాహ్మణ ఇతి బ్రాహ్మణానామబ్రాహ్మణాతిథిత్వనిషేధస్య వానప్రస్థే

షమే సర్వాతిథిః ప్రతిషిద్ధవర్జమితి ప్రతిషిద్ధపతితాదివర్జం సర్వే షామతిథీనామభ్యనుజ్ఞానే వాపవాదాత్ । కృతసర్వాతిథిమితి పా. సర్వస్యాతిథిమితి ప్రథమం సమస్యానదనుకృతస్య సర్వాతిథిమితి శ. భాగవతవత్సమాన ఆస్థేయః । శృతం చపక్వ క్షీరం హవిర్వా ॥ సూ ॥ శృతం పాక ఇతి క్షీరహవిషోః పాకే నిపాతనాత్ తత్ర హవిరర్థం గృహాణే సర్వస్యాపి యజ్ఞేషు పక్వస్య హవిషః భోక్తారమిత్యర్థః క్షీరార్థం గృ హాణే సర్వస్యాపి నందవ్రజే పక్వస్య క్షీరస్య లుంటనాదినా భోక్తారమి త్యర్థః ప్రణిధానేన యోగాభ్యాసేన విన్నైః సమీక్షితం హరింభ క్త్యావనతః ప్రణామావనతస్తావత్ప్రపూర్వాణ్ణమస్త్రాపితధాతుః ఉపవ గాఢదనమాసేపీత ఇత్యన్వయః ॥ ౪౮ ॥

{దురితగ్రహయోగదుఃఖితం త్రిగుణగ్రంథినిబాధనిఘ్నితం ।
{పతితం నిజపాదపంకజే పరిగృహ్ణీష్వ ఘృణానిధాన మాం ॥ ౪౯ }

వ్యా ॥ దురితేతి ॥ హే ఘృణానిధాన కృపానిధే దురితగ్రహయో గేన దుష్కృతభూతావేశేన దుఃఖితం త్రిగుణగ్రంథినిబంధనిఘ్నితం త్రయోగుణాస్సత్త్వరజస్తమాంసి త ఏవ గుణాస్సూత్రాణి తేషాం గ్రం థిరేవ గ్రంథిః పరస్పరసంవలనం అశక్యపృథక్కరణతాయోగాత్ తే న నిబంధినోద్బంధనం తేన నిఘ్నితం పరతంత్రీకృతం ॥ అతఏవానర్థ నివృత్తయే తవ పాదపంకజే పతితం మాం పరిగృహాణ ॥ ౪౯ ॥

{స్వపదప్లవమాశ్రితాన్ జనాన్నయసే పారమపారవైభవః ।
{అతివేలమహోర్మిసంకులే కలుషోదన్వతి కర్ణధారితః ॥ ౫౦ ॥}

వ్యా ॥ స్వపదేతి ॥ అతివేలమహోర్మిసంకులే అత్యర్థాః వేలాతిలం ఘినశ్చ మహాంతః ఊర్మయః పీడాప్రవాహరూపయః తరంగాః తైస్సం కులే । ని ॥ ఊర్మిస్తరంగే పీడాయామితి విశ్వః । కలుషోదన్వతి దురితసాగ రేకర్ణధారితస్సాగరస్య నావికవత్ దురితస్య తారకత్వేన వృత ఇతి యావత్ । అపారవైభవః అమితమహిమాత్మ్యం స్వపదప్లవం నిజచర

ణమేవోడుపం ఆశ్రితాన్ జనాన్ పారం నయసే ప్రాపయసి ॥ ౬౦ ॥

{ రమయా సహ రాజహంసవత్పరమం ధామ విభూషయన్ భవాన్ ।
ప్రణిధానవతాం సుపంకిలే పదమేతన్నిదధాతి మానసే ॥ ౬౧ ॥ }

వ్యా ॥ రమయేతి ॥ రమయా సహ రాజహంసవత్ రాజహంసేన హంసవిశేషేణ తుల్యం యథా తథా పరమం ధామ వైకుంఠం విభూషయన్ భవాన్ ప్రణిధానవతాం సుపంకిలే అపాపే ॥ ని ॥ పంకః కర్దమపాపయోరితి విశ్వః । పిచ్ఛాదిత్వాదిలచ్ మానసే మనసి ఏతత్పదం చరణారవిందం నిదధాతి । ప్రణిధానగమ్యం తవ చరణారవిందం అనాయాసాదహం సాక్షాదేవ పశ్యామి అహో మమ భాగ్యమిత్యేతచ్ఛబ్దాభిప్రాయః రాజహంసోపి రమయా సహ పరమం స్వస్య ఇష్టం ధామ పదం విభూషయన్ కర్దమరహితే మానసే సరసి పదం నిదధాతీతి భావః ॥ ౬౧ ॥

{ అతిరోధిరసాన్నిధిస్స్ఫురత్తేరనిమేషవ్రతదేశినీ దృశోః ।
తనుతే తనుగోచరతా సకృత్స్మరణం విస్మరణం చ దుష్కరం ౬౨ }

వ్యా ॥ అతిరోధీతి ॥ హే ఈశ అతిరోధి సవ్యవధానేన సాక్షాద్దృశ్యమానా అసౌ తావకీ తనుః స్మరణం విస్మరణం చ ఉభయమపి దుష్కరం అశక్యం తనుతే స్మరణమపి న శక్యతే విస్మరణమపి న శక్యత ఇత్యర్థః స్మరణాశక్యత్వే హేతుగర్భం విశేషణం స్ఫురితేర్నిధిరితి యతః స్ఫురితేరపి నిధిస్సాక్షాద్గోచరా ప్రత్యక్షా అతో పరిచ్ఛేద్యత్వాత్ స్మరణం న శక్యత ఇత్యభిప్రాయః విస్మరణాశక్యత్వే హేతుగర్భం విశేషణం దృశోరనిమేషవ్రతదేశినీతి ద్రష్టౄణాం నయనయోః అనిమేషవ్రతదాయిత్వాత్ విస్మరణమపి న శక్యత ఇతి ॥ ౬౨ ॥

{ వ్యపదిశ్య ముకుంద దేవకీం విహరంత్వా వసుదేవమందిరే ।
జనితోసి నిజానుకంపయా జగతీరక్షణజాగరూకధీః ॥ ౬౩ ॥ }

వ్యపదిశ్యేతి ॥ హే ముకుంద జగతీనాం లోకానాం రక్షణే జాగరూకధీః త్వం దేవకీం వ్యపదిశ్య వ్యాజీకృత్య వసుదేవస్య మందిరే విహరంత్వా

నిజానుకంపయా జనితోసి తవావిర్భావే దేవకీవ్యాజమాత్రం లోకరక్షణార్థ మావిర్బభూథ స్తవ వసుదేవగృహం కృతార్థీకర్తవ్యమితి తద్విషయిణీకృతైవ తద్గృహే త్వదావిర్భావహేతురిత్యర్థః॥౮౩॥

{భవతో భవనాటికాం విదన్ విభవాడంబరిణాం విడంబినీం ।
అనపాయపదాధిరోహణాదపవృత్తో న పునర్నివర్తతే॥౮౪॥}

వ్యా॥ భవత ఇతి ॥ విభవాడంబరిణాం ఐశ్వర్యసంరంభవతాం॥ని॥ ఆడంబరో(స్త్రీ)సంరంభ ఇతి యాదవః ॥ విడంబినీం అనుకరణోపహాసకరిణీం భవతో భవనాటికాం అవతారేషు సంసారితాభినయాం విదన్ జానన్ పురుషః అనపాయస్య పదస్య పరమపదస్యాధిరోహణాత్ అపవృత్తస్సకలబంధనివృత్తస్సన్ పునర్న నివర్తతే ఇచ్ఛాధీనమేవ తవజన్మ నతు కర్మాధీనమితి తవజన్మగుహ్యం జానన్నపి పరరూపం జానన్నివ ముచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥

{సుధియ స్తవ గోపభూమికాం సుభగాం కౌతుకసూతికాం ధియాం।
అనువిద్య గతాగ్ర్యభూమికా మధివిందేయురనశ్వరీం శ్రియమ్ ॥}

వ్యా ॥ సుధియ ఇతి ॥ బ్రహ్మానందాస్వాదనపరత్వాత్ శోభనా ధీర్యేషాం తే సుధియః ముక్తా నిత్యసూరయో వా సుభగాం చతురస్యాం ధియాం కౌతుకసూతికాం కౌతూహలోత్పాదికాం తవ గోపభూమికాం అనువిద్య జ్ఞాత్వా గతాగ్ర్యభూమికాం ప్రాప్తాగ్ర్యస్థానాం పరాం కాష్ఠామారూఢామితి యావత్ అనశ్వరీం అవినాశినీం శ్రియం పరమపదే సాయుజ్యరూపాం భోగసంపదం అధివిందేయుః సత్యామేకస్యాం పత్న్యాం వివాహాంతరం తస్యామధివేదః తతశ్చ యథా మనశ్చక్షుషోరాసక్తికరీం కన్యాం దృష్ట్వా పూర్వపత్నీమధివిందతి ఏవం పరమపదే స్థితా అపి తవ గోపభూమికాదర్శనే దివ్యభోగసంపదమప్యనాదృత్య సహచరగోపార్భకవత్ త్వత్సహవిహారాయ స్వయమపి గోపభూమికామేవాశ్రయేరన్నితి ముక్తిసంపదోపి త్వత్సహవిహారభాగ్యం

ఆధిక్యం వ్యనక్తి । అధివిందేయురితి హేతుమతి లిఙ్ సంభావనాయాం వా ॥

దురితాని భజంతి సంక్షయం తపనేనేవ తమాంసి దీవ్యతా । హృ
దయాని చ యోగినాం త్వయా కుముదానీవ వికాసమిందునా ॥

వ్యా ॥ దురితానీతి ॥ దీవ్యతా హృది ద్యోతమానేన త్వయా హేతునా తపనేన తమాంసీవ దురితాని సంక్షయం భజంతి కించ యోగినాం త్వద్ధ్యాతౄణాం హృదయాని చ ఇందునా కుముదానీవ వికాసం ఆనందరూపం భజంతి త్వద్ధ్యానమఖిలదుఃఖనివృత్తేః పరమానందోల్లాసస్య చ హేతురిత్యర్థః ॥ ౭౭ ॥

గుణతశ్చ విభూతితశ్చ తే క్వచిదంశేపి సమాధికత్యజః ।
ఉపమానకలావికల్పితైరుపలక్ష్యేత జగత్ప్రధానతా ॥

వ్యా ॥ గుణతశ్చేతి ॥ గుణతః గుణేన జ్ఞానవీర్యశక్త్యాదినా విభూతితః విభూత్యా సంపదా చ క్వచిదంశేపి సమాధికత్యజః సమాభ్యధికరహితస్య తే తవ జగత్ప్రధానతా జగచ్ఛ్రేష్ఠతా ఉపమానకలావికల్పితైః ఉపమానస్య కలా కలనా కల్పనా తద్విషయైః వితర్కైః ఉపలక్ష్యేత ప్రతీయేత సంభావనాయాం లిఙ్ తవ గుణతో విభూతితో వా కియత్యప్యంశే జగత్యుపమానమస్తి న వేతి తస్య తస్యోపమానత్వం పరికల్ప్య వితర్కేషు క్రియమాణేషు సర్వత్ర సర్వథాన్యూనతాదర్శనాత్ తవ సర్వోత్తరత్వప్రతీతిస్సంభావ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥

మహిమార్ణవవర్ణనోద్యతాః పరిమాతుం గుణమేకమక్షమాః ।
త్రపయేవ భజంత్యసీమని త్వయి వాచంయమతామనుశ్రవాః ॥

వ్యా ॥ మహిమేతి ॥ మహిమార్ణవవర్ణనోద్యతాః త్వన్మహిమసాగరవర్ణనే ఉద్యుక్తాః ఏకమపి గుణం పరిమాతుం అక్షమాః పరిచ్ఛేత్తుమశక్తాః అనుశ్రవా వేదాః త్రపయేవ అసీమని మహిమ్నా మర్యాదారహితే త్వయి వాచంయమతాం మౌనవ్రతవత్త్వం భజంతి ॥ సూ ॥ వాచి యమో వ్రత ఇతి ఖచ్ప్రత్యయః యతో వాచో నివర్తంత ఇత్యాది వాగ

గోచరత్వాదిప్రతిపాదనమేవ సంవాగ్యమనం వివక్షితం ॥ ౬౯ ॥

తవ విశ్వవిదో వదామి కిం జగదేకాధిపతేర్దదామి కిం ।
కృపణః పరిపూర్ణసంపదః కమివాంశం పరిపూరయామ్యహం ॥

వ్యా ॥ తవేతి ॥ విశ్వవిదః సర్వజ్ఞస్య తవ కిం వదామి జగతామేకాధిపతేః తవ కిం దదామి ప్రయచ్ఛామీతి కృపణః క్షుద్రోఽహం పరిపూర్ణసంపదః నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యాదిసమృద్ధికస్య తే కమివాంశం పరిపూరయామి సర్వజ్ఞస్య న తే నివేదనీయమస్తి సర్వేశ్వరత్వాన్న దాతవ్యమస్తి నచాన్యం పరిపూరణీయమంశం పశ్యామీతి భక్తిపారవశ్యాత్కించిద్వివక్షోః కర్తవ్యానధ్యవసాయమానస్యేయముక్తిః ॥ ౭౦ ॥

ప్రకృతే కిమనేన తత్ప్రభో భవదావిర్భవనస్థలీం పునః ।
పదపద్మరజః పవిత్రితాం విదధానో జహి నాథ విద్విషః ॥

వ్యా ॥ ప్రకృతేతి । హే ప్రభో ప్రకృతే ప్రస్తుతే కర్తవ్యే కిమనేన మదీయకింవిత్కారవిచారణేన ? తత్తస్మాత్ భవదావిర్భవనస్థలీం మథురాం పునరపి పదపద్మరజసా పవిత్రితాం విదధానః కుర్వాణస్సన్ విద్విషశ్శత్రూన్ జహి నాశయ హంతి ధాతోర్లోటి సిపి హంతేర్జ ఇతి జః నాథేత్యపి సంబోధనం ద్వితీయవాక్యాన్వయి ॥ ౭౧ ॥

బహుశాఖవిజృంభణో మహానవదాతేన సుగంధినాద్యనః ।
యశసా భవతు ప్రసూనవాన్యదుసంతానమహీరుహస్తవ ॥

వ్యా ॥ బహుశాఖేతి ॥ బహ్వ్యశ్శాఖా యస్య తత్ బహుశాఖం విజృంభణం యస్య సః శాఖాశబ్దేనావాంతరసంతానా వివక్షితాః మహాన్ అస్మాకం యదుసంతాన ఏవ సంతానమహీరుహః సంతానపదస్య తంత్రముచ్చారణం అవదాతేన శుద్ధేన సుగంధినా శోభనగంధేన సకలజనహృద్యత్వాత్ సుగంధిత్వోపచారః తవ యశసా శత్రుజయకీర్త్యా అద్య ప్రసూనవాన్భవతు ప్రసూనేన సురద్రుమ ఇవ తవ యశసా యదువంశః సరస ప్రశోభతామిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥

త్వరతేరిపురాగతాత్వయ్యమేవావసరం సమర్పయన్ ।
నతరక్షణకిం నదంత్యాశాన వీనోపం భువియాతుతావకీ ॥ ౨౩ ॥

వ్యా ॥ శత్రుజయస్యావసరశ్చాయం ప్రాప్త ఇత్యాహ ॥ త్వరత ఇతి ॥ రిపుః కంసః స్వయమేవావసరం సమర్పయన్ జయావసరం ప్రయచ్ఛన్ త్వరాంగత్వా త్వరతే ఏవం ప్రాప్తేఽవసరే నాపేక్షణీయమిత్యాహ ॥ న తే ఇతి ॥ తావకీ త్వదీయా నతిరక్షణం కిం వదంతీ ప్రణతరక్షణవిషయిణీ జనశ్రుతిః లోకవార్తా సాపి లోపం నయాతు ఆశ్రితరక్షణార్థమేవావతరణం తన్నోపేక్ష్యమితి భావః ॥ ౨౩ ॥

స్వయమేవ సమేయుషాం సఘనిహతానాం క్షితిభారజన్మనాం ।
మృగయామివ భావయంత్యహో మహతీ సమ్పదుపస్థితాద్య తే ॥

వ్యా ॥ స్వయమితి ॥ వధే స్వేషాం వధనిమిత్తే స్వయమేవ సమేయుషాం సమేతానాం క్షితిభారజన్మనాం క్షితేర్భారకరం జన్మ యేషాం విమతానాం రిపూణాం మృగకల్పానాం మృగయామివ భావయంతీ సమ్పాదయంతీ అహో మహతీ సమ్పత్ మధురాప్రస్థానరూపా మహాసంపత్తిహేతుత్వాత్ త్తదార్ధ్యాసనాయః తే తవ అద్యోపస్థితా సన్నిహితా ॥

శతకోటిసహస్రసారవాన్మథనం ప్రాప్స్యతి మాతులస్త్వయా ।
వ్యసనం విపదప్యనేహసా వినిపాతశ్చ న కస్య కర్మణః ॥ ౨౪ ॥

వ్యా ॥ శతకోటీతి ॥ శతకోటిసహస్రసారవాన్ కులిశసహస్రబలవాన్ తవ మాతులః కంసః త్వయా మథనం ప్రాప్స్యతి తథా బలశాలినః కథం మథనం భవిష్యతి కథం చ మాతులస్య మథనం కర్తవ్యమిత్యత ఆహ ॥ వ్యసనమితి ॥ వ్యసనమనుచితోద్యోగః విపత్తస్మాలాద్విషదామంత్రణాదిరూపా వినిపాతస్తస్మాల్లం మరణం చ అనేహసా కాలేన కస్య కర్మణః న భవతి సర్వస్యాపి కర్మణశ్శ్యాద్భవతీత్యర్థః । తతశ్చ కంసస్య త్వద్ద్రోహరూపం వ్యసనం ప్రాప్తమేవ తస్మాత్ విపద్వినిపాతౌ భవిష్యత ఇతి భావః ॥ సూ ॥ అంతర్ధానమనాదర్శనమిచ్ఛతీతి వత్ ఉభయప్రా

ష్టా కర్మణి షష్ఠీ నియమాత్తృ యేతి కర్తరి తృతీయా । కర్మణి ఇతి పీ
ప్యాదిత్వాదిని ప్రత్యయః ॥ ౭౫ ॥

అభినంహితమా గ్రసేని నాకథితంచ క్రమశో వ్యజిజ్ఞపత్ ।
కులజః కుటిలాశయో జ్ఝితః కుశలం పృష్టవతే మధుద్విషే ॥ ౭౬

వ్యా ॥ అభినంహితమితి ॥ కులజో జ్ఞాతిరక్రూరః కుశలం పృష్టవతే
మధుద్విషే కృష్ణాయ ఔగ్రసేని నా ఉగ్రసేనసుతేన కంసేన అభినంహి
తం విచింతితం కథితంచ దమనీయో యమక్రూరథయా నన ఇత్యాదినా స్వ
స్మై కథితంచ వృత్తాంతం కుటిలాశయోజ్ఝితః జ్ఞాతిత్వ కంససుహృత్త్వ
ప్రయుక్త దుష్టాశయరహితస్సన్ క్రమశో వ్యజిజ్ఞపత్ విజ్ఞాపయామాస ॥

అపరేద్యురశేషశౌనయన్నసహాసా గోపగణాన్ సయాదవః ।
స్థితమధ్వని రామకేశవౌ రథమారోపయదగ్ర్యరంహసం ॥ ౭౭

వ్యా ॥ అపరేద్యురితి ॥ సః యాదవః అపరేద్యుస్తదనంతరదివసే అ
శేషతస్సర్వాన్ గోపగణాన్ సహసానయన్ సన్ అధ్వని మార్గే స్థితం అ
గ్ర్యరంహసం అనుత్తమవేగం రథం రామకేశవావారోపయత్ ఆ
రోహయతిస్మ । సూ ॥ రుహః పోన్యతరస్యామితి పః ఆరోహణస్య గతివిశేష
త్వాత్ గతిబుద్ధీత్యాదినా ద్వికర్మకతా ॥ ౭౭ ॥

వ్రజతోరథవల్లవస్త్రియో బలభద్రస్య జనార్దనస్య చ ।
అనుదుద్రువురాశు వర్తనీం కురరీకూజితసూచకస్వనాః ॥

వ్యా ॥ వ్రజతోరితి ॥ అథ వల్లవస్త్రియః గోప్యః వ్రజతోః మథు
రాం ప్రతిగచ్ఛతోః బలభద్రస్య జనార్దనస్య చేత్యుభయోః వర్త
నీం మార్గం ॥ ని ॥ వర్తన్యేకపదీతి చేతి మార్గపర్యాయేష్వమరః ॥ కు
రరీకూజితసూచకస్వనాః కురరస్య పక్షివిశేషస్య స్త్రీ కురరీ ॥ ని ॥ ఉ
త్క్రోశకురరౌ సమావిత్యమరః ॥ తస్యాః కూజితస్య సూచకః సాదృ
శ్యాత్ స్మారకః విలాపధ్వనో యాసాం తథాభూతాస్సత్యః ఆశు అనుదు
ద్రువుః అనుధావంతిస్మ ॥ ౭౮ ॥

{వ్యలపన్నితి బాష్పగద్గదం విరహారంభవిషాదవిహ్వలాః ।
వలయైః ప్రియవర్త్మపాతిభిః క్షతపుష్పా ఇవ ఘర్మవీరుధః ॥}

వ్యా ॥ వ్యలపన్నితి ॥ విరహారంభవిషాదవిహ్వలాః విరహోపక్ర
మఖేదేన విక్లబాః ప్రియవర్త్మపాతిభిః విరహకార్శ్యాత్ కృష్ణస్య
మార్గే పతద్భిః వలయైః క్షతపుష్పాః భిన్నకుసుమాః ఘర్మవీరుధః గ్రీ
కాలలతా ఇవ స్థితాస్త్రాః బాష్పగద్గదం అశ్రుభిస్సన్నకంఠం యథా త
ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ వ్యలపన్ ॥ ౭౯ ॥ ...

{అపయాతి సహాగ్రజన్మనా సహసా నందసుతో విహాయ నః ।
అనుయామ నివారయామ వా కథమస్మాభిరుదాస్యతే ముధా ॥}

వ్యా ॥ అపయాతీతి ॥ నందసుతః అగ్రజన్మనా బలదేవేన సహ నః
అస్మాన్విహాయ సహసా అపయాతి ఇతో గచ్ఛతి అనుయామ వయమపి త
మనుగచ్ఛామ అథవా గచ్ఛంతం తం నివారయామ ముధా వ్యర్థమే
వ కథమస్మాభిరుదాస్యతే యేనకేనచిదుపాయేన తద్విరహప్రతీకారేక
ర్తవ్యే ఔదాసీన్యమయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౮౦ ॥ ...

{శ్రుతిషు జ్వలనం వమత్యసావదవీయో రథచక్రచీత్కృతిః ।
ద్రుతమేత్య పతేమ తత్పదే గురుభర్త్రాదిషు ముక్తగౌరవాః}

వ్యా ॥ శ్రుతిష్వితి ॥ అసౌ అదవీయసః అనతిదూరస్య రథస్య చ
క్రచీత్కృతిః రథాంగస్య ధ్వనివిశేషః శ్రుతిషు శ్రవణేషు జ్వలనం వమ
తి గురుభర్త్రాదిషు శ్వశురపతిప్రభృతిషు ముక్తగౌరవాస్సత్యః ద్రు
తమేత్య తత్పదే తస్య కృష్ణస్య చరణౌ పతేమ అస్మాన్విహాయ నగంత
వ్యమితి ప్రార్థనయా పతేమ యద్వా తత్పదే తస్య రథచక్రస్య స్థా
నే తన్మార్గం నిరుధ్య పతేమ ॥ ౮౧ ॥ ...

{ప్రగుణత్వమివ వ్రజస్త్రియశ్చలసంబంధిని నందనందనే ।
ముదిరధ్వనితాం విజానతే శిఖినస్తద్రథనేమినిస్వనే ॥౮౨}

వ్యా ॥ ప్రగుణత్వమితి ॥ చలసంబంధిని కుటిలత్వాదస్థిర సుహృ

ది నందనందనే కృష్ణే వ్రజస్త్రీయః ప్రగుణత్వం ఋజుత్వమివ తద్ర
థనేమి నిస్వనే తస్య నందనందనస్య రథచక్రనేమి ధ్వనౌ ముదిరధ్వ
నితాం మేఘధ్వనిత్వం శిఖినో మయూరాః విజానతే యథా కుటిలే కృ
ష్ణే ఋజుత్వేన వ్రజస్త్రీయో భ్రమణ తథా తద్రథచక్రధ్వనౌ మేఘ
ధ్వనిత్వేన మయూరాః భ్రామ్యంతీత్యర్థః ॥ ౮౨ ॥ ...

అయముద్ధృతగోకులేక్షణః కథమక్రూర ఇతి ప్రజల్ప్యతే ।
అథవా భువనేషు దారుణాః ప్రథితాః పుణ్యజనా నిశాచరాః ॥

వ్యా ॥ అయమితి ॥ ఉద్ధృతగోకులేక్షణః ఉత్పాటితగోకులనయ
నః కృష్ణస్య గోకులానయనమేవ తదీయనయనోత్పాటనత్వేనాధ్యవ
సితం అయం శ్వాఫల్కిః కథమక్రూరఇతి ప్రజల్ప్యతే కథ్యతే క్రూరస్యా
స్యాక్రూరఇతి నామానుచితమితి భావః । అథవా చరిత్రవిపరీతం నామా
పి దృశ్యత ఇత్యాహ ॥ దారుణా భయంకరా నిశాచరా రాక్షసాః భువ
నేషు పుణ్యజనానామ ప్రథితాః । ఏవమయమప్యక్రూర ఇతి ప్రసిద్ధ ఇ
తి భావః ॥ ౮౩ ॥ ... ...

బడిశామిషవత్ప్రయుక్తయా రిపురక్రూర సమాఖ్యయాన్వితః ।
విభవం హరతి వ్రజౌకసాం కిముపరోచ్యేత వదేమ కస్య వా ॥ ౮౪ ॥

వ్యా ॥ బడిశేతి ॥ బడిశామిషవత్ మత్స్యవేధనసూత్రమాంసవ
త్ ప్రయుక్తయా అక్రూరఇతి సంజ్ఞయాన్వితః యథా బడిశామిషలో
భాదాపతతాం మత్స్యానాం వినిపాతః ఏవం సౌమ్యసంజ్ఞాదర్శనాత్
ఏనం విశ్వస్తానాం వినిపాతఇత్యభిప్రాయేణ బడిశామిషవదిత్యుక్తం ।
ని॥ బడిశం మత్స్యబంధనమిత్యమరః ॥ రిపుశ్శత్రుర్ధూర్తోయం దాన
పతిః వ్రజౌకసాం విభవం సంపదం కృష్ణం హరతి ॥ ఇహ ఏవం హరతి దా
నవతౌ కిముచ్యేత నహి స్వయం హరణ రిపుర స్మద్వచనం శృణుయాది
తి భావః కస్య వా వదేమ అన్యమపి కంచిదస్య నియంతారం వక్తుం నోప
లభామహ ఇతి భావః ॥ ౮౪ ॥ ... ...

{అవతారవరాహరూపిణా హరిణా భూమిరుదంచితోదధేః ।
విరహవ్యసనోదధేరితః కఇవోదంచయితుం క్షమేత నః ॥౮౫॥}

వ్యా ॥ అవతారేతి ॥ అవతారాత్మకో యోవరాహః సఏవ రూపం తద్వతా హరిణా భూమిః ప్రళయాంబునిధిమగ్నా అంబుధేరుదంచితా ఉద్ధృతా ఇతోవిరహవ్యసనోదధేః అస్మాద్విరహదుఃఖసముద్రాత్ నః అస్మాన్ కఇవోదంచయితుం క్షమేత శక్నుయాత్ భూమేః ప్రళయాంబుధినిమజ్జనాపన్నివారయితా నారాయణఇవ అస్మాకంవిరహవ్యసనోదధేరుత్తారయితా నదృశ్యతఇత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥

{చిరసంఘటితోపినః క్షణాదనురాగో బలభద్రకృష్ణయోః ।
అపయాంతమహానదీద్వయోర్భవితా శోణఇవైషనిష్ఫలః ॥}

వ్యా ॥ చిరేతి ॥ చిరసంఘటితశ్చిరసంపాదితోపి నః అస్మాకం బలభద్రకృష్ణయోః బలభద్రే కృష్ణేచ సఏషోనురాగః అపయాతమహానదీద్వయః అపసృతగంగాయమునాఖ్య మహానదీద్వితయః శోణఇవ శోణాఖ్యనదవిశేషఇవ నిష్ఫలోభవితా తయోర్మథురాయాముత్తమస్త్రీదర్శనాదస్మదనాదరావశ్యంభావాదితిభావః భవితేతి లుటి రూపం॥శోణస్యనిష్ఫలత్వంచ॥వ॥గంగాతోనిస్సృతంతోయం పునర్గంగాంన యాతిచేత్ । అపేయంతద్విజానీయాత్పీత్వాచాంద్రాయణం చరేదితి నిషేధాదభోగ్యత్వరూపమ్ ॥ ౮౬ ॥ ... ...

{అవికల్పితబాల్యయౌవనః ప్రణయోస్మాసు బలానుజన్మనః ।
విధినావిషమప్రవాహిణా సికతాసేతురివైషభిద్యతే ॥౮౭॥}

వ్యా ॥ అవికల్పితేతి ॥ అవికల్పితబాల్యయౌవనః బాల్యే యౌవనే చ ఉభయత్రాప్యవిశిష్టఇత్యర్థః ॥ బలానుజన్మనః కృష్ణస్యాస్మాస్వేష ప్రణయః విషమప్రవాహిణా విషమం ప్రవోఢుంశీలవతా విధినా దైవేన తాంమధురాం ప్రాపయతా అసుసికతాసేతురివభిద్యతేవిఘట్యతే

{అమునా శశినేవ కల్పితశ్చిరమస్మాసుశరన్నదీష్వివ । ప్రణయః ప్రతిభాసజీవితః ప్రతిమా చంద్రఇవ ప్రలీయతే ॥}

వ్యా॥ అమునేతి॥ అమునా కృష్ణేన శశినేవ చిరమస్మాసు శరన్నిర్మలాసు నదీష్వివ కల్పితః ఆహితః ప్రతిభానజీవితః ప్రతిభాసో అస్మద్దర్శనే అనువర్తమానః ప్రణయః ప్రతిమాచంద్రఇవ ప్రలీయతే నశ్యతీత్యర్థః యథా ప్రతిభాసేనత్యైవ వర్తమానః ప్రతిబింబచంద్రః ప్రతిభానవిలయే విలీయతే ఏవం మధురాం గచ్ఛతః తస్య అస్మద్దర్శనవిలయనే స్నేహోపి విలీయత ఇత్యర్థః॥ ౮౮॥

{అహమస్మి తవ త్వమేవ వా మమ దృష్టిస్త్వమితి ప్రలోభయన్ ।
విజహాతి స ఏవ వల్లవీరలమేతావదతః పరేణ కిమ్ ॥ ౮౯ ॥}

వ్యా॥ అహమితి॥ అహం తవ అహం త్వదీయోస్మి । త్వమేవ వా అహం త్వమేవాస్మి । అహం త్వమితి భేదో నాస్తీత్యర్థః । మమ దృష్టిస్త్వం । ఇతి ఏవముక్తిప్రకారైః ప్రలోభయన్ స ఏవ కృష్ణః య ఏవం వదతి స ఏవేత్యేవకారాభిప్రాయః ప్రలోభయన్నితి వర్తమానసామీప్యే వర్తమానప్రయోగః వల్లవీః ప్రజహాతి త్యజతి ఏతావదలం ఏతావతైవ శాఠ్యం పర్యాప్తం అతః పరేణ కిం ఏతావతైవ నిర్విణ్ణానామితోధికం శాఠ్యం పిష్టపేషణమిత్యర్థః॥ ౮౯॥

{అయమేవమశుల్కదాసికాన్స్వపదోపన్నలతాస్స్వయం ప్రభుః ।
బహుమత్య జహాతి సస్పృహః కథమాలేఖ్యగతా ఇవాద్య నః ॥ ౯౦ ॥}

వ్యా॥ అయమితి॥ అయం కృష్ణః అశుల్కదాసికాః శుల్కనిరపేక్షదాసీః ఆభాషితః కాంత ఇతి ఏతత్ సైంపేత్స్యే నఞ్సమాసః । స్వస్య పదం చరణం ఉపపన్నాః ఆశ్రియః యాసాం తథాభూతాః లతాః ఉపపన్నవృక్షవిశ్లేషే లతానత్త్విరహే స్థాతుమశక్తా ఇతియావత్ నః అస్మాన్ స్వయం విహాయ స్థాతుం శక్తోపి బహుమత్య ఏతావంతం కాలం బహుమాన్య అద్య ఇదానీం నిస్పృహః కథం ఆలేఖ్యగతాః చిత్రార్పితాః వనితా ఇవ ఏవం జహాతి యథా చిత్రలిఖితా రూపాదినా శ్లాఘిత్వాపి అస్పృష్ట్వైవ త్యజంతి తథా కథమేవం త్యజతీత్యర్థః॥ ౯౦॥

{నిరపేక్షఇవైషశ్రీకృష్ణోరసికశ్శారికయా సరాధయా ।
పృథగన్యాః కిమలికుచ్ఛాశేషహాకః కిస్విదసౌ కులస్యనః ॥}

వ్యా ॥ నిర [illegible] ॥ [illegible] యః ఏవ కృష్ణః శీళయా సరాధయా రాధయా సహితయా శారికయా చ నిరపేక్షఇవ అపేక్ష్య తఇత్యపేక్షః [illegible] ప్రత్యయః అపేక్షణీయకృత్యరహితఏ వేత్యర్థః ఇవకారో [illegible] గోపికావిశేషాః అతోగోపికాసుపృథ క్ప్రార్థాదికాః ప్రియోక్త్యకము [illegible] కింప [illegible] త్యతే అసౌకృష్ణః నః అస్మాకం కులస్యైవ [illegible] పంచకః ॥ ౯౧ ॥

{[illegible] విషస్యైవ స్వయం ప్రభవస్థానముభూత్పయోనిధిః ।
[illegible] యోగదాయినా ॥౯౨॥}

వ్యా ॥ [illegible] ॥ [illegible] అమృతస్య విషస్యైవ స్వయం ప్రభవస్థానము [illegible] విరుద్ధద్వయోత్పత్తిస్థానత్వం నిజ సంయోగవియోగదాయినా [illegible] తుల్యాత్మసంయోగవియోగ దాయినా అనేన [illegible] యథాతథా దర్శితం ॥ ని ॥ నియ తంనిశ్చితే [illegible] ॥ ఏకస్య విరుద్ధోభయజనకత్వే అ సంభావనా [illegible] ॥ ౯౨ ॥ ... ...

{ముఖ [illegible] వికాసమానయా ।
[illegible] వచనేనగమ్యతే ॥౯౩॥}

వ్యా ॥ ము [illegible] ॥ [illegible] ముఖప్రభయా నః ముఖాని కుముదానీవ వికాసమానయా [illegible] కృష్ణః యత్ క్షణమపి యుష్మ [illegible] నత్వమువాచ తద్వచ నం క్వగతం తేనవ [illegible] ॥ ౯౩ ॥

{యమునాపులినేషు దీవ్యతా [illegible] వశీకృతావయమ్ ॥
విఫలప్రణయప్రదాయినా విధినా హంతవిలోభితాస్తతః ॥ ౯౪ ॥}

వ్యా ॥ యమునేతి ॥ యమునా [illegible] పులినేషు దీవ్యతా క్రీడతా

అనేన కృష్ణేన వయం వశీకృతాః యదిత్యర్థేయదుతేతినిపాతసమాహారః తతః కస్మాత్ విఫల ప్రణయ ప్రదాయినా నిష్ఫలానురాగ ప్రదేన విధినా విలోభితాః వంచితాస్మః ॥ ౯౪ ॥

విజహాతి సపదిగోకులం మధురామాద్రియతే మనోరమామ్ ॥
భవితవ్యవశాచ్ఛుభాశుభే తదిదం హంత పరివర్తితాస్పదే ॥ ౯౫ ॥

వ్యా ॥ విజహాతీతి ॥ సపదిక్షణః [illegible] భావః గోకులం విజహాతి [illegible] మనోరమాం మధురామాద్రియతే మనోరమామిత్యనేన మధురాం ప్రాప్తస్య గోకుల ప్రత్యవేక్షణం నసంభావ్యత ఇతిద్యోత్యతే ॥ తత్తస్మాత్ ఇహ గోకులమధురయోః శుభాశుభే భవితవ్యతయా కర్మణాం విపాకేన ఏవం పరివర్తితాస్పదే వ్యత్యస్తాస్పదే జాతే ॥ ౯౫ ॥

సహజం హరతా మహానిధిం వివశానామివ వైరిణేవ నః । వి
హితస్సుకృతేన కీదృశో మధురారోపిదనుగ్రహో మహాన్ ॥

వ్యా ॥ సహజమితి ॥ వివశానాం బంధావినా పరవశానామివ నః అస్మాకం సహజం స్వతస్సిద్ధం మహాంతంనిధిం [illegible] వైరిణాపహరతా శత్రువదపహరతా కీదృశాః కదంభూతేన సుకృతేన మహాన్ మధురారోపితాం అనుగ్రహో విహితః ॥ ౯౬ ॥

సహపాంసువిహారసంభృతం జహతా స్నేహమనంగవర్ధనమ్ ।
అపినాగరయౌవతం పురా హంత విలోభయిష్యతే ॥ ౯౭ ॥

వ్యా ॥ సహేతి ॥ సహపాంసువిహారసంభృతం శైశవే సహపాంసుక్రీడయా సంపాదితం అనంగవర్ధితంయౌవనే మదనేనోపచితం స్నేహంజహతా మునా నాగరం నగరసంబంధి యౌవతంయువతిసమూహోపి విలోభయిష్యతే।తత్రాపి విలోభనమాత్రమేవ స్వయం నరజ్యేదితి భావః అతఏవ తాసామప్యేవం దుఃఖంజనయిష్యతీతి విషాదెహంతశబ్దః॥

నటవత్పరిగృహ్యమాయయా నరచింతామణిరేష నస్త్యజన్ ।

అనురూపతమాస్వపిభ్రువం నగరస్త్రీషు నసంగమేష్యతి ॥౯౯॥

వ్యా ॥ నటవదితి ॥ నతచింతామణిః ప్రణతానాం చింతామణిరి
వ అభిమతప్రదః నః అస్మాకం మాయయా వంచనయా నటవత్పరిగృ
హ్య నటో యథా నిరపేక్ష ఏవ నాట్యేనురక్తవత్ వనితాపరిగ్రహమ
భినయతి తద్వత్పరిగృహ్య త్యజన్నేష కృష్ణః అనురూపతమాసు అతిశ
యేన స్వరూపానురూపాసు నగరస్త్రీష్వపి నసంగమేష్యతి భ్రువమి
తి వంభావనాయాం మాయికస్సర్వత్రాపి మాయిక ఏవేతి భావః ॥౯౯॥

నిజవంశనినాదతోఽపి యత్ స్వదతే శ్రోత్రరసాయనం వచః ।
నిదధీత నృశంసధీరసౌ పురయోషిత్స్వపి వాగురామిమాం ॥

వ్యా ॥ నిజేతి ॥ శ్రోత్రరసాయనం శ్రోత్రాణాం రసాయనమివా
ప్యాయనం యద్వచః నిజవంశనినాదతోఽపి స్వవేణునాదాదపి స్వదతే
రోచతే । ఇమాం పతద్వచోరూపాం వాగురాం మృగబంధనీం నృశం
సధీః క్రూరధీరసౌ పురయోషిత్స్వపి నిదధీత సంభావనాయాం లిఙ్ ॥

ఇహ తావదుపేక్షితా వయం వశినాలేఖ్యవరాంగనా ఇవ ।
విహరన్ విరసేన చేతసా కితవస్తత్ర కిమాచరిష్యతి ॥ ౧౦౦ ॥

వ్యా ॥ ఇహేతి ॥ ఇహ గోకులే వయం తావత్ తావచ్ఛబ్దః క్రమా
ర్థః వశినా జితేంద్రియేణ తేన ఆలేఖ్యవరాంగనా ఇవ నిర్వికార
మవేక్షితాః తత్ర మథురాయాం విరసేన రసశూన్యేన చేతసా విహ
రన్ కితవో ధూర్తః కిమాచరిష్యతి తత్రాప్యేవం పురస్త్రియో వశీకృ
త్య త్యజన్ తాసామపి వృథామేవ సంపాదయేదితిభావః ॥ ౧౦౦ ॥

యువతీరయమిందుకాంతయేన్నగరే నందకుమారచంద్రమాః ।
స్మితచంద్రికయా యదీయయా ద్రవతామేతి మనశ్శిలాపి నః ॥౧౦౧

వ్యా ॥ యువతీరితి ॥ అయం నందకుమార ఏవ చంద్రమాః నగరే
యువతీరిందుకాంతయేత్ ఇందుకాంతవద్ద్రావయేదిత్యర్థః । యదీ
యయా స్మితచంద్రికయా నః అస్మాకం తిర్యక్కల్పానాం మూఢా

నాం మనస ఏవ శిలా సాపి ద్రవతాం ప్రైతి । మనశ్శిలేతి గైరికమపి ప్రతీయతే । తతశ్చ ప్రసిద్ధచంద్రికయా ద్రావయితుమశక్యమపి ద్రావయతీతి వ్యతిరేకోఽభివ్యజ్యతే ॥ ౧౦౧ ॥

అపి జహ్యురముష్య దర్శనేన సలుబ్ధా నగరస్త్రియః ప్రియాన్ ।
సులభే సుమణౌ కథం సుధీః క్రియతే కాచనకాంచనసంగ్రహే ॥ ౧౦౧

వ్యా ॥ అపీతి ॥ అముష్య దర్శనేనేతి సలుబ్ధాస్సుందరప్రియాః నగరస్త్రియోఽపి ప్రియాన్ స్వభర్తౄన్ జహ్యుః త్యజేయుః వయమివేతి భావః । తథాహి సుమణౌ శోభనరత్నే సులభే సతి కాచస్య భూవికారవిశేషస్య సంగ్రహే కాంచనమణేః లాభే కాపి బుద్ధిః కథం క్రియతే ॥ ౧౦౨ ॥

లలితాద్భుతలాస్యగంధినః ధ్రువమస్య గేహబలానుజన్మనః ।
నవయౌవనరామణీయకం నయనైః పాస్యతి నాగరీజనః ॥ ౧౦౩

వ్యా ॥ లలితేతి ॥ లలితస్య సుందరస్య అద్భుతలాస్యస్య ఆశ్చర్యనృత్తస్య గంధో లేశః వాసనా వా యస్యాస్తి సః ప్రాకృతికో విభ్రమ ఏవ తాదృశలాస్యగంధినోఽస్య గేహబలానుజన్మనః కృష్ణస్య గేహ నవయౌవనేన రామణీయకం సౌందర్యం నాగరీజనః నగరస్త్రీజనః ధ్రువం నయనైః పాస్యతి । అపరోక్షయిష్యతీతి భావః జన ఇతి జాత్యేకవచనం ॥ ౧౦౩ ॥

విధినా విషమప్రవృత్తినా వ్యపనీతోఽపి కదాచిదాగతః ।
అపి నః పునరార్జయిష్యతే మదనప్రాణసుహృద్భిరీక్షితైః ॥ ౧౦౪॥

వ్యా ॥ విధినేతి ॥ విషమప్రవృత్తినా ప్రతికూలవ్యాపారేణ విధినా దైవేన వ్యపనీతః అపహృతోఽపి కృష్ణః కదాచిదాగతస్సన్ నః అస్మాన్ మదనస్య ప్రాణసుహృద్భిః ప్రాణసదృశైః ఈక్షితైరీక్షణైః పునరార్జయిష్యతే అపి పునరాధీనాన్ కరిష్యతి కిం ॥ ౧౦౪ ॥

ఇహ తత్పదకాంక్షిభిస్తనైర్నయనైస్తన్ముఖపద్మషట్పదైః । శ్రి

వహ్నేశ్చతము క్తిజీవితైరపిజీవేమపునస్తదాదృతాః ॥ ౧౦౫ ॥

వ్యా ॥ ఇహేతి ॥ తస్య నకాంత్యాభిః శస్యరణపి న్యాస్తసాభిలాషిభిస్త్తైః తన్ముఖపద్మపల్లవైః పద్మైః పక్ష్యనవ తన్ముఖో లాతైః నయనైః తదుక్తిరేవ జీవితం యేషాంతైః శ్రీపతైః శ్రీత్రిస్సహా ఇహ ప్రాగ్విహారదేశేపునస్తదాదృతాః పునరపి తేనాదృతాస్సత్యాః అపిజీవేమజీవేమకిం॥

కరుణాభరితైః కదా ప్రనః స్వయముల్లాఘయితాసపవనః ।

అపరస్వరపాతిభిస్సనైర్గతవంకారనిభైరపేక్షితైః ॥ ౧౦౬ ॥

వ్యా ॥ కరుణేతి ॥ సపవన్వనః కరుణయాభరితైః సంజాతకరుణాభరైః కృపాపూర్ణైః అపరస్వరపాతిభిరపరస్వరం విచ్ఛిన్నక్రియాపదం తానంయపాతయ పతనశీలైః ॥సూ॥అపరస్పరాః క్రియాసాతత్యఇతి నిపాతితః అగతవంకారనిభైఃకపక్షస్సశ్రేః॥సూ॥కారేనత్యాగదస్యేతి ముమాగమః అపేక్షితైః ముగ్ధమిక్షైరవలోకనైస్స్వయమేవపునః కదా నః ఉల్లాఘయితా విరహవ్యథా నిర్గతాః కర్తా ॥ ని ॥ ఉల్లాఘోనిర్గతోగదాదిత్యమరః ॥ ఉల్లాఘశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యంతాల్లుట్ ॥

{విविధారుణరాజిరంజితే విశదస్తనవిశాలశీతలే । కిమపి
{బ్రువతీకృతాస్థతానయనేన్యకదానునేష్యతః॥౧౦౭॥}

వ్యా ॥ వివిధేతి ॥ వివిధాభిరరుణరాజభీరంజితే విశదేశుభ్రే స్నేరే హసత్సవికాసితే విశాలే విస్తీర్ణేశీతలే దయాశీతలే చేతి విశేషణానామపి విశేషణవిశేష్యభావ వివక్షయా సమాసః కృతార్థతాం కిమపిబ్రువతీకించిద్సూచయంతీ చాపలరహితే ధీరోద్ధతగతినీఇతి యావత్ తన్నయనయనే కదానునేష్యతః అస్మాకం ప్రణయరుచితాఇతి శేషః ॥

{బధిరత్వమివాగతాన్యహోశ్రవణాన్యద్యపునస్సమేన్యనః ।
{రమయిష్యతిచాటుభిఃకదారతిసింధోరివవీచివక్త్రభిః ॥}

వ్యా ॥ బధిరత్వమితి ॥ అహోకృష్ణః అద్య ఇదానీం బధిరత్వమాగతాని విరహవ్యథయాఉపఘాతంప్రాప్తానీవస్థితాని నః అస్మాకం శ్రవణా

ని కర్తాని కదా పునస్సమేత్య రతిసింధోర్వీచిపఙ్క్తిభిరివస్థితైః చాటుభిః ప్రియవచనైః రమయిష్యతి ॥ ౧౦౮ ॥ ... ...

మదయన్హృదయాని విభ్రమైరపి సంవాదమివాచరన్ దృశా ।
అవిభాగమివాచరన్గుణైరపి నః ప్రత్యుపపత్స్యతే పునః ॥ ౧౦౯ ॥

వ్యా ॥ మదయన్నితి ॥ విభ్రమైః శృంగారచేష్టాభిః హృదయాని మదయన్ మత్తాని కుర్వన్ దృశా దృష్ట్యా అపి సంవాదమివాచరన్ ఐకమత్యమివ తన్వన్ గుణైర్దాక్షిణ్యాదిభిరవిభాగమివావహన్ ఐక్యమివ సంపాదయన్ కృష్ణః నః అస్మాన్ పునః ప్రత్యుపపత్స్యతేపి పునరపి ప్రత్యాగత్య ప్రాప్స్యతే కిం ॥ ౧౦౯ ॥ ...

పరివర్తయితా జగత్త్రయీం న పరావృత్తిరనేహసః క్రమః ।
యదతీతమతీతమేవ తత్ పునరేష్యత్యపి పుష్కరేక్షణః ॥ ౧౧౦ ॥

వ్యా ॥ పరివర్తయితేతి ॥ జగత్త్రయీం పరివర్తయితా పరివర్తయితుం శీలమస్యేతి తథోక్తః తాచ్ఛీల్యే తృన్ప్రత్యయః అనేహసః కాలస్య క్రమః అపరావృత్తిః పరావృత్తిరహితః యతో యదతీతం తత్ అతీతమేవ న తత్రానుశయః కార్యః పుష్కరేక్షణః కమలలోచనః కృష్ణః పునరేష్యత్యపి క్వచిత్కదాచిత్పునరాగమిష్యతి చేత్ తావతైవాలం గతః కాలో గచ్ఛత్విత్యర్థః ॥ ౧౧౦ ॥ ... ...

అథవా పురసుందరీజనైస్సుభగం భావుకసౌమ్యవృత్తిభిః ।
అవశాదవరుద్ధచేతసః కృతినః కైవ కథా వ్రజాగమే ॥ ౧౧౧ ॥

వ్యా ॥ తావదపి న సంభావితమితి పక్షాన్తరముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ అథవేతి ॥ అథవా సుభగంభావుకసౌమ్యవృత్తిభిః అసుభగాః సుభగాశ్చ భవంతీతి సుభగంభావుకాః ॥సూ॥ కర్తరి భువః ఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితి ఖుకఞ్ప్రత్యయో ముమాగమశ్చ సుభగం భావుకాః కృష్ణదర్శనేన అధికవిభ్రమోదయాదతిశయితం సౌభాగ్యం చక్షుష్యత్వం ప్రాప్తాః సౌమ్యాః స్వతో మనోజ్ఞాశ్చ వృత్తయః చరిత్రాణి యేషాం తైః పురసుందరీ

జనైః మధురాంగనాజనైః అవశాదనాయాసాత్తథా అవరుద్ధచేతసః నిరుద్ధహృదయస్య కృతినః తావతా కృతకృత్యస్య వ్రజాగమే కైవ కథా తత్ర ఉత్తమస్త్రీలాభాత్ అస్మానుద్దిశ్య వ్రజాగమనం నసంభావ్యతఏవేత్యర్థః ॥ ౧౧౧ ॥ ... ...

మధురాపురమత్తకాశినీ మధురాలాపవిలోభితాశయః ।
పునరేష్యతినందనందనఃకిమివాస్మాసు విచింత్యకారణమ్ ॥

వ్యా ॥ ఉక్తమేవార్థం ప్రపంచయతి ॥ మధురేతి ॥ మధురాపురస్య మత్తకాశినీనాం ఉత్తమస్త్రీణాం మధురైః మనోహరైరాలాపైః విలోభితాశయః ఆసంజితహృదయః నందనందనః అస్మాసు కిమివ కారణంవిచింత్య పునరేష్యతి నహి తాదృగ్రూపం వశీకరణసామర్థ్యం వా కించిదస్మాసు విద్యతఇతిభావః ఏష్యతీతి భౌవాదికస్య ఇగతావితి ధాతోః ఆఙ్పూర్వస్యరూపం ఇణ్గతావిత్యస్యగ్రహణే తస్యాఙ్పూర్వత్వే ఏత్యేధత్యూట్స్వితివృద్ధిప్రసంగాత్ తదభావే ఆగమనార్థాలాభాత్ ఇగతావితిధాతౌతు ఏజిపరరూపమితి పరరూపేణ సిద్ధ్యతి ॥ ౧౧౨ ॥

బహువిభ్రమపాశబన్ధురాం గుణగృహ్యస్స్వయమేషదుస్తరామ్ ।
అతిలంఘయితుంనశక్నుయాన్నగర స్త్రీజన నేత్రవాగురాం ॥౧౧౩॥

వ్యా ॥బహువిభ్రమేతి॥ స్వయం గుణగృహ్యః స్వతో గుణపక్షపాతీ॥సూ॥పదాస్వైరిబాహ్యాపక్ష్యేషుచేతిగ్రహేఃపక్ష్యేతి క్యప్ప్రత్యయః ఏషకృష్ణః బహువిభ్రమైర్విలాసైరేవ పాశైః బన్ధురాం విషమాం ॥ ని ॥ బన్ధురంతూన్నతానతమిత్యమరః ॥ అతఏవ దుస్తరాం నగరస్త్రీజనానాం నేత్రాణ్యేవ వాగురాం మృగబంధనీం అతిలంఘయితుం న శక్నుయాత్ ॥ ౧౧౩ ॥ ... ...

{నరథఃపరిదృశ్యతేమహాన్ నచ నేమిస్తనితం నిశమ్యతే ।
నచ రేణురితోవిజృంభతేతదపిభ్రశ్యతిజీవితంనను॥౧౧౪}

వ్యా ॥ నరథఇతి ॥ మహాన్నపిరథో నపరిదృశ్యతే నేమిస్తనితం నై

మిశ్చబ్దశ్చ ననిశమ్యతె నశూృయతే స్తనితశబ్దో మేఘగర్జితవాచీనే మిథ్వవాపుపరిచితః ఇతః రేణుః రథోత్థాపితః పాంసుశ్చనవిజృంభతే తదపి తథాపి ఏవమతిదూరం గతేపి కృష్ణ నఃఅస్మాకం జీవితం నభిశ్యతి అహో కఠినహృదయతాస్మాకమిత్యాత్మోపాలంభః ॥ ౧౧౪ ॥ ...

{ఇతి వాదిని వల్లవీజనే యమునాం సత్వరసూతచోదితః ।
ఘటయన్వసుధామనోరథం వశినస్తస్యరథఃక్షణాద్యయా}

వ్యా॥ఇతీతి ॥వల్లవీజనె ఇతిఇత్థంవాదినిసతి సత్వరేణ సూతేన సారథినాచోదితః ప్రేరితోవసుధాయామనోరథవిషయం కంసవధాదికం ఘటయన్ వశినఃజితేంద్రియస్యకృష్ణస్యరథఃక్షణాద్యమునాంయయౌ॥

{స్వగుణానుభవేనసుభ్రువాం భవభోగోచితపుణ్యసంచయం।
విరహవ్యథయాతితీవ్రయావృజినాంభోధిమశోషయత్ప్రభుః॥}

వ్యా ॥ నను కిమిత్యేవం భగవతా పరమకృపాలునా అనన్యపరాణాం గోపికానాం విరహవ్యథాపాదితా తత్రాహ ॥ స్వగుణేతి ॥ ప్రభుః కృష్ణః సుభ్రువాం గోపికానాం భవభోగోచితపుణ్యసంచయం సాంసారికభోగానురూపసుకృతనికరం స్వగుణానుభవేన అశోషయత్ యత్ యావత్తాసాం అనాదిభవసంచితం సుకృతం తత్సర్వం పతావత్పర్యంతభగవద్గుణానుభవేనైవ దత్తఫలమాసీదితిభావః ॥ తీవ్రయా ఉత్కటయా విరహవ్యథయాతు తాసాం వృజినాంభోధిం పాపసాగరమశోషయత్ తతశ్చ మోచయితుకామేన భగవతా తాసాం పాపౌ పరమార్థం విరహవ్యథాసంపాదితేతిభావః ॥ ౧౧౬ ॥ ...

{పరవంతిజగంతిబాధితుం నియతిఃకిం నకరోతినిష్ఠురా ।
విజహౌకరుణానిధిఃప్రియాఃవిరహేతస్యచతాభిరాస్యత}

వ్యా ॥ పరవంతీతి ॥ నిష్ఠురా కర్కశా నియతిర్దైవం పరవంతి పరాధీనాని జగంతి బాధితుం కింనకరోతి జగద్బాధోపయుక్తం యత్తత్సర్వమపి సంఘటయత్యేవేతి భావః తదేతస్యసామాన్యస్య సమ

ర్ణనీయం విశేషమాహ ॥ విజహావితి ॥ స్వయం కరుణానిధిః కృపాని ధిః కృష్ణః ప్రియాః ప్రేయసీః విజహౌ తాభిశ్చ తస్యావిరహే అస్య త అస్థీయత అజీవ్యతేతియావత్ । తదేతదుభయమసంభావితమేవ కిం తు తాసాం విరహదుఃఖం సంపాదయితుమిచ్ఛతా దైవేనైవ సంఘటి తమిత్యర్థః ॥ ౧౧౭ ॥ ... ...

{వినివేశ్య రథే స తౌ సితాసితౌ వసుదేవస్య సుతౌ సయాదవః ।
మణిభఙ్గరుచం మహాపగాం దివముష్ణాంశుసుతామవాగాహత ॥}

వ్యా ॥ వినివేశ్యేతి ॥ సయాదవః అక్రూరః సితాసితౌ వసుదేవ స్య సుతౌ రామకృష్ణౌ రథే వినివేశ్య మణిభఙ్గరుచిం ఇంద్రనీలశకల ప్రభాం మహానదీం యమునాం దివముష్ణాంశుసుతామివ వ్యగాహ త స్నాతుం ప్రవిష్టః ॥ ౧౧౮ ॥ ... ...

{అఘమర్షణలీనకిల్బిషస్సలిలే మగ్నతనుర్దదర్శ తౌ ।
భుజగేన్ద్రభుజఙ్గశాయినౌ పురుషౌ కిఞ్చిదివాన్యలక్షణౌ}

వ్యా ॥ అఘమర్షణేతి ॥ అఘమర్షణలీనకిల్బిషః నిమజ్జ్య జప్త స్యాఘమర్షణసూక్తేన నష్టపాపః సలిలే మగ్నతనుస్సః తౌ రామ కృష్ణౌ భుజగేన్ద్రభుజంగశాయినౌ శేషశేషశాయిరూపౌ కించిదివా ల్పం అన్యలక్షణౌ పూర్వరూపవిసదృశరూపౌ పురుషౌ దదర్శ ॥ ౧౧౯ ॥

{ఉపసృత్య చ తీరమాదరాత్తదవస్థౌ నిరవర్ణయద్రథే । స్వయ
మానదృశోస్తయోరసౌ నిభృతస్స్వానుభవం న్యపీవదత్ ॥ ౧౨౦ ॥}

వ్యా ॥ ఉపసృత్యేతి ఆదరేణ తీరముపసృత్య చ రథే తదవస్థౌ య దవస్థౌ రథే నివేశితౌ తదవస్థావేవ నిరవర్ణయదపశ్యత్ ॥ ని ॥ నిర్వ ర్ణనం తు నిర్ధ్యానం దర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః ॥ అథ స్మయమా నదృశోః అసావాగత్య కిం పశ్యతీతి స్మేరదృశోస్తయోః రామకృష్ణ యోః నిభృతో వినీతోఽసౌ స్వానుభవం తయోరంతర్జలే దర్శనరూ పం న్యపీవదత్ నివేదయతిస్మ ॥ ౧౨౦ ॥ ... ...

ప్రణిధానబహిర్విలోచనైః ప్రతిలబ్ధానుభవః ప్రసాదయన్ ।
అనిమిషతతావుభౌ తదాపురమారబ్ధశరాసనోత్సవాం ॥ ౧౨౧ ॥

వ్యా ॥ ప్రణిధానేతి ॥ ప్రణిధానబహిర్విలోచనైః ప్రణిధానధ్యానేన అంతర్విలోచనరూపేణ బహిర్విలోచనరూపాభ్యాం గోళాభ్యాంచ ప్రతిలబ్ధానుభవః ప్రాప్తతదుభయసాక్షాత్కారః ప్రసాదయన్ తతః స్తుతిప్రణామాదిభిః తౌ ప్రసన్నౌ కుర్వన్ సః తదా ఆరబ్ధశరాసనోత్సవాం ఉపక్రాంతధనుర్మహం పురం మధురాం ప్రాస్థాపయత్ రేఫాంతః ఉభౌ రామకృష్ణావనిమిషత నేతుమైచ్ఛత్ అకథితం చేతి నియో ద్వికర్మకతా ॥ ౧౨౧ ॥ ... ...

గజసింహగతీ తతశ్చ తౌ గిరితుంగేన రథేన తేరతుః । గగనద్ర
వసన్నిభాం నదీమపునః ప్రాప్తిభయాదివాకులాం ॥ ౧౨౨ ॥

వ్యా ॥ గజేతి ॥ తతశ్చ గజయోస్సింహయోశ్చ గతివద్గతిర్యయోస్తౌ రామకృష్ణౌ గిరితుంగేన పర్వతవదున్నతేన రథేన గగనద్రవసన్నిభాం నైల్యనైర్మల్యాదినా ద్రవీభూతగగనతుల్యాం అపునఃప్రాప్తిభయాదివ తయోః పునరాగమనం నభవిష్యతీతి భయాదివాకులాం భ్రాంతాం రథక్షోభాచ్చలితాం నదీం యమునాం తేరతుః ॥ ౧౨౨ ॥

అథ వియతి సమేతైస్సిద్ధగంధర్వముఖ్యైస్త్రిభువనగోప
స్సంస్తుతో గోపవృద్ధైః । లలితగతివిహారో రామచంద్రేణసా
ర్ధం రణపరిణతికాంక్షీ రాజధానీం జగాహే ॥ ॥ ౧౨౩ ॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే నవమస్సర్గః

వ్యా ॥ అథేతి ॥ అథ యమునాతరణానంతరం వియతి సమేతైః కంసవధప్రీత్యాహ్వానాయ గగనే మిళితైస్సిద్ధగంధర్వముఖ్యైః సిద్ధగంధ

ర్వ్యాచారణప్రభృతిభిః భువి గోపవృద్ధైః నందోపనందప్రభృతిభిశ్చ సంస్తుతః సమ్యక్సన్నతః లలితగతివిహారః మనోజ్ఞగమనవిలాసః భువనగోపః జగత్పాలకః కృష్ణః రణపరిణతికాంక్షీ రణస్య పరిణతిః పరిణామః ఉత్కర్షః తాం కాంక్షమాణస్సన్ ధామచంద్రేణ రామో బలదేవః చంద్రేణేవ తేన సార్ధం రాజధానీం మధురాం జగాహే గాహతే స్మ ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ మాలినీవృత్తమ్ ॥ ననమయయయుతేయం మాలినీ భోగిలోకైరితి లక్షణాత్ ॥ ౧౨౩ ॥ ... ...

ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీవిశ్వజిద్యాజి
శ్రీరంగరాజాధ్వరి వరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన కృతే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే నవమస్సర్గః

దశమసర్గప్రారంభః.

తతస్తౌ దదృశుస్తత్ర విశన్తౌ రాజవీథికామ్ । పూ
ర్ణదృష్టిఫలాః పౌరాః పుణ్యైరేకముఖైరివ ॥ ౧ ॥

వ్యా॥ తత ఇతి ॥ తతః అనంతరం తత్ర పౌరా మధురాపురేభవాః ప్రాణినో రాజవీథికాం విశన్తౌ తౌ రామకృష్ణౌ ఏకముఖైః ఏకత్రఫలే తద్దర్శనసంపాదనరూపే ముఖమాభిముఖ్యం యేషాం తైః పుణ్యైర్ధర్మైః స్వీయైః సుకృతైరివ పూర్ణదృష్టిఫలాః పరిపూర్ణచక్షుష్మత్తాఫలాస్సంతః దదృశుః ॥ ౧ ॥

చక్షుషామివ భాగ్యేన సంప్రవృత్తౌ మహోత్సవౌ ।
యుక్తౌ మదనశక్త్యేవ యుగపన్మధుమాధవౌ ॥ ౨ ॥

వ్యా ॥ చక్షుషామితి ॥ చక్షుషాం పౌరనేత్రాణాం భాగ్యేన సంప్రవృత్తౌ మహోత్సవావివస్థితౌ మదనస్య జగన్మోహిన్యా శక్త్యా యుక్తౌ యుగపత్ప్రవృత్తౌ మధుమాధవౌ వాసంతికౌ మాసావివ స్థితౌ తౌ దదృశురితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨ ॥

{ అభిఖ్యావిభవిఖ్యాతైరపృథగ్భావచిత్రితైః । నవో
త్తైరనుభావాద్యైస్సక్తావివరసోత్తమౌ ॥ ౩ ॥ }

వ్యా ॥ అభిఖ్యేతి ॥ అపృథగ్భావచిత్రితైః పరస్పరసమ్మేళనేన క ర్బురితైః అభిఖ్యావిభవిఖ్యాతైః శోభాతరంగప్రసారితైః ఉపలక్షితౌ అ తఏవ నవోత్తైరిత్యుక్తైః అనుభావాద్యైః కార్యకారణసహకారిరూపైరను భావవిభావసంచారిభిరుపలక్షితౌ సక్తౌ మనోవిస్తారరూపైకావస్థాప్రభ వత్వేన పరస్పరమిళితౌ రసోత్తమౌ వీరాద్భుతావివస్థితౌ యద్యపి ॥ ప ॥ శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యరౌద్రబీభత్సవత్సలభయానకశాన్తనా మ్నః ॥ అమ్నాసిషుర్దశరసాన్ సుధియో వయంతు శృంగారమేవ ర సనాద్రసమామనామ ఇత్యాదిషు శృంగారరసస్య ఉత్తమత్వం ప్రసి ద్ధం తథాపి తస్యమిత్రముత్తమరసో నాస్తి హాస్యస్యాపి తన్మిత్రత్వా త్ అతః పరస్పరమిత్రౌ ఉత్తమరసౌ చ వీరాద్భుతావేవేతి తథా వ్యా ఖ్యాతం । విభావానుభావసంచారిణాం లక్షణాని ప్రథమసర్గ ఏవ లి ఖితాని తత్రవీరరసస్య ప్రతిమల్లవిలోకనా ॥ ౩ ॥

{ క్రమముల్లంఘ్య భూతానాం భోగమోక్షావివోద్గతౌ ।
తయోరేవ వినివృత్త్యోర్ధర్మావివ చ తాదృశౌ ॥ ౪ ॥ }

వ్యా ॥ క్రమమితి ॥ క్రమముల్లంఘ్య శాస్త్రప్రసిద్ధాన్తపద్ధతిమతి క్రమ్య ఉద్గతౌ యుగపదావిర్భూతౌ భూతానాం ప్రాణినాం భోగ మోక్షావివస్థితౌ స్వర్గాదిభోగాపవర్గావివస్థితౌ తయోరేవ స్వర్గా పవర్గయోరేవ ప్రనివృత్త్యోస్సమ్యక్సిద్ధ్యై తాదృశౌ యుగపదుద్భూతౌ ధ ర్మావివస్థితౌ ప్రవృత్తిధర్మనివృత్తిధర్మావివస్థితావిత్యర్థః ॥

పునంతౌ భువనం పాదైః పుష్పవంతావివాపరౌ ।
సించంతౌ కాంతివర్షేణ సితకృష్ణావివాంబుదౌ

వ్యా ॥ పునంతావితి ॥ పాదైశ్చరణైః కిరణైరిత్యపి ప్రతీయతే భువ నం పురఘూమిం లోకం పునన్తౌ పవిత్రయంతౌ అతఏవాపరౌ ప్రసిద్ధభిన్నౌ

పుష్పవంతౌ చంద్రసూర్యావివస్థితౌ అకారాంతోయంశబ్దః ॥ ని ॥ ప
కయోశ్శాఖ్యపుష్పవంతౌ దివాకరనిశాకరావిత్యమరః ॥ రవిశశినౌ పు
ష్పవంతాఖ్యావితి నామమాలాయాంపాఠాత్ । ప్రాక్ప్రత్యగ్ధరణీధర
శిఖరస్థితపుష్పవంతాభ్యామితి ప్రయోగాచ్చ । కేచిత్తు పుష్పం వికా
సః ప్రకాశః అనయోరస్తీతిమతుబంతమాహుః తథాపి ప్రయోగో
మృగ్యతే । క్రమోదితాభ్యామివ పుష్పవద్భ్యామిత్యాదిః । కాంతివ
షేణ ద్యుతిదృష్ట్యా సించంతౌసితకృష్ణావంబుదౌ మేఘావివచస్థితౌ॥

మదోపక్రమసందానంతౌమధురోద్ధతవిభ్రమౌ।
కలభావివసన్నద్ధౌకంపాదినఖమర్దనే ॥ ౯ ॥

వ్యా ॥ మదేతి ॥ మదోపక్రమసుదానంతౌ శత్రుసన్నికర్షేణన్మ
దారంభేణ దృష్ట్యా మధురోద్ధతవిభ్రమౌ మనోహరోద్భటవిహారౌ కం
సాదయఏవ నఖాధమనాః తృణవిశేషాః తేషాం మర్దనే సన్నద్ధౌ క
లభౌ గజపోతావివస్థితౌ ॥ ౯ ॥

శుభానామివసమంతైశ్శ్రుతిసీమంతసేవితైః ।
పునంతౌరాజవిశిఖాంపుణ్యైశ్చరణపంకజైః॥ ౧౦॥

వ్యా ॥ శుభానామివేతి ॥ శుభానాం శ్రేయసాం సీమంతైః ఉ
త్కర్షావధిభిరివస్థితైః సీమంతశబ్దేన కేశపద్ధతివాచినా ఉక్తార్థోత్ర ల
క్ష్యతే నిరతిశయశ్రేయో హేతుత్వాత్తథోత్ప్రేక్షా శ్రుతిసీమంతసేవితై
రుపనిషన్నిషేవితైః తత్ప్రతిపాద్యైరితియావత్ । పుణ్యైః పవిత్రైశ్చ
రణపంకజైః రాజవిశిఖాం రాజవీథీం పునన్తౌ పవిత్రయన్తౌ ॥ ౧౦ ॥

శీలసంవృతపారమ్యైశ్శృంగారపరికర్మితైః ।
దృష్టద్రోపిద్రిపీభావంనయన్తౌదివ్యచేష్టితైః ॥

వ్యా ॥ శీలేతి ॥ శీలేన సద్వృత్తేన లోకమర్యాదానతిక్రమేణ సం
వృతం ఆచ్ఛాదితం పారమ్యం పరమత్వం పరబ్రహ్మభావోయైస్తైః శృం
గారేణ పరికర్మితైస్సంజాతపరిష్కారైః తారకాదిత్వాదితచ్ప్రత్య

యః దివ్యచేష్టితైః దివ్యైః మనోహరైః చేష్టితైః ॥ ని ॥ దివ్యం లపం గకైదివ్యం వల్గాదివిభవెన్యవదితపిశ్వః ॥ దృషదశ్శిలాఅపి ద్రవీభావంనయన్తౌ ప్రాపయన్తౌ ॥ ౮ ॥

దిదృక్షాదత్తదృష్టీనాంమనస్కారమనీషయోః।
సఫలీకరణసంతోషందిశన్తౌదేహకాంతితః ॥ ౯ ॥

వ్యా ॥ దిదృక్షేతి ॥ దిదృక్షయా దత్తదృష్టీనాం ప్రహితనేత్రాణాం జనానాం మనస్కారమనీషయోః మనస్కారస్య చిత్తాభోగస్య ఏకస్మిన్విషయే పునఃపునః మనసః ప్రవృత్తేః మనీషాయాః బుద్ధేశ్చ దేహకాంతితః దేహకాంత్యా తృతీయార్థే తసిః సఫలీకరణసంతోషం సఫలీకరణేన యత్సుఖం తేనసంతోషం దిశంతౌ ప్రయచ్ఛన్తౌ అనయోర్దేహకాంత్యా పశ్యతాం మనస్కారోపి సఫలీభవతి మనీషాపి ప్రసీదతీతిభావః ॥ ౯ ॥

మన్మథాయుతసౌందర్యౌ వసంతాయుతసౌరభౌ ।
శశాంకాయుతలావణ్యౌ చండాంశ్వయుతిద్యుతీ ॥

వ్యా ॥ మన్మథేతి ॥ మన్మథానామయుతస్య సౌందర్యమివ సౌందర్యం యయోస్తౌ ఏవమగ్రిమవిశేషణత్రయేపి యోజ్యం అత్ర సౌందర్యం సాముద్రికోక్తప్రకారేణావయవసంస్థానవిశేషః । లావణ్యం ॥ ప ॥ ముక్తాఫలేషుచ్ఛాయాయాస్తరళత్వమివాంతరా । ప్రతిభాతి యదంగేషు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే ఇత్యుక్తలక్షణః అంతశ్ఛలత్ప్రభావిశేషః ద్యుతిః బహిరాలోకఇతిభేదః ॥ ౧౦ ॥

చిత్రితామివనీతానాం చిత్తచేష్టాపహారతః ।
ప్రతిసౌధంపురస్త్రీణాంనిర్విశన్తౌ నిరీక్షణమ్ ॥

వ్యా ॥ చిత్రితామితి ॥ చిత్తచేష్టాపహారతః మనోవ్యాపారాపహారాత్ మనసాం స్తబ్ధతాపాదనాత్ చిత్రితామాలేఖ్యతాం నీతానామివ స్థితానాం పురస్త్రీణాం ప్రతిసౌధం సౌధేసౌధేయథార్థే వీప్సాయా

మవ్యయీభావః నిర్విశంతౌ ఉపభుంజానౌ ॥ ౧౧ ॥

సుప్రభాతమిహ ప్రాప్తం క్షపా చ సుదినం చ నః। ఇతి
వాదిభిరన్యోన్యం ముదితచిత్తైరనుద్రుతౌ ॥ ౧౨ ॥

వ్యా ॥ సుప్రభాతమితి ॥ నః అస్మాకం ఇహ సమయే సుప్రభాతం శోభనం ప్రభాతం ప్రాప్తం ॥ క్షపా శోభనరాత్రిశ్చ ప్రాప్తేతి లింగవిపరిణామేనానుషంగః ॥ ని ॥ విభావరీ నక్తముషా చ శర్వరీతి హలాయుధః ॥ సుదినం శోభనం దినం చ ప్రాప్తమితి ఇత్థమన్యోన్యం వాదిభిః దివ్యవస్తుదర్శనలాభాత్ తత్కాలస్తుతిం వదద్భిః ముదితచిత్తైర్విలీనచేతోభిః జనైరనుద్రుతౌ అనుసృతౌ ॥ ౧౨ ॥

బలాదపహృతైస్తత్ర రజకాద్రాజసమ్మతాత్ । పర
భాగశ్రియం ప్రాప్తౌ వాసోభిరసితారుణైః ॥ ౧౩ ॥

వ్యా ॥ బలాదితి తత్ర మధురాయాం రాజ్ఞః కంసస్య సంమతాత్ ఇష్టాత్ రజకాన్నిర్ణేజకాత్ బలాత్ప్రసహ్యాపహృతైః అసితారుణైః వాసోభిః పరభాగశ్రియం ప్రాప్తౌ అసితారుణవస్త్రధారణాత్ యథాక్రమం సితాసితరామకృష్ణవిగ్రహసంసర్గాత్ప్రతీయమానో గుణోత్కర్షః పరభాగః ॥ ని ॥ పరభాగో గుణోత్కర్ష ఇతి వైజయంతీ ॥ తేన శోభాం ప్రాప్తౌ ॥ ౧౩ ॥

లబ్ధపుణ్యవిపాకేన మాలాకారేణ లంభితైః । శబ
లౌ దామభిశ్చిత్రైస్సందిగ్ధవనమాలికైః ॥ ౧౪ ॥

వ్యా ॥ లబ్ధేతి ॥ లబ్ధః పుణ్యానాం విపాకః ఫలోన్ముఖ్యం యేన తేన మాలాకారేణ లంభితైః ప్రాపితైః చిత్రైః నానావర్ణైః సందిగ్ధా వనమాలికా యేషు తైః తత్సదృశైరితి యావత్ దామభిః మాల్యైః శబలౌ కర్బురౌ ॥ ౧౪ ॥

కాంతినిర్జితయా కామాత్ ప్రదిష్టైః కంసకుబ్జయా ।
దధతౌ వర్ణకైర్భూయో దివ్యగంధౌ సుగంధితాం ॥ ౧౫ ॥

వ్యా ॥ కాంతీతి ॥ దివ్యగంధా స్వతఏవ ప్రాకృతగంధయుక్తా కాంతినిర్జితయా లావణ్యవశీకృతయా కంసకుబ్జయా కంసస్య సైరంధ్ర్యా కుబ్జయా కామాదిచ్ఛయా ప్రదిష్టైః దత్తైః వర్ణాఢ్యైః విలేపనైః గంధద్రవ్యైః భూమిః అత్యర్థం సుగంధితాం దధతౌ ॥ ౧౫ ॥

{ఋజూకృతసుజాతాంగ్యా ఋజుబుద్ధ్యాథ కుబ్జయా ।
ప్రణయంత్యా స్వగేహాప్తిం ప్రాప్తమందస్మితౌ మిథః ॥}

వ్యా ॥ ఋజూకృతేతి ॥ అథానంతరం ఋజూకృతాని విలేపనదానప్రసన్నేన భగవతా ఉన్నమనేన ప్రగుణీకృతాని సుజాతాని సుందరాణ్యంగాని యస్యాస్తయా భగవత్ప్రణయాత్ ఋజుబుద్ధ్యేత్యత్ర ఋత్యక ఇతి ప్రకృతిభావః స్వగేహాప్తిం ప్రణయంత్యా స్వగృహం ప్రత్యాగంతవ్యమితి యాచమానయా ॥ ని ॥ ప్రణయస్స్యాత్పరిచయే యాచ్ఞాయాం సౌహృదేపి చేతి వైజయంతీ ॥ ఏవంభూతయా కుబ్జయా హేతునేత్యర్థః మిథః అన్యోన్యం ప్రాప్తమందస్మితౌ కామోద్రేకాదాహ్వయతీతి విదిత్వా ఆగతమందస్మితౌ దదృశతురిత్యేతావత్పర్యంతం సంబంధః ॥

{తతో వివిశతుశ్శాలాం బలిసద్మగుహామివ । ప్రథి
తాం పృథుభిశ్చాపైః పన్నగైరివ భీషణైః ॥ ౧౬ ॥}

వ్యా ॥ తత ఇతి ॥ తతః కుబ్జాఋజూకరణానంతరం పన్నగైరివ భీషణైః పృథుభిః చాపైః ప్రథితాం పృథూకృతాం పూరితాం ॥ సూ ॥ పృథుశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః ణావిష్ఠవద్భావాత్ రఋతో హలాదేర్లఘోరితి ఋకారస్య రేఫః అతఏవ పన్నగోపమచాపపూరితత్వాత్ బలిసద్మగుహాం పాతాళగుహామివస్థితాం శాలాం ధనుశ్శాలాం వివిశతుః ॥ ౧౬ ॥

{తత్ర శైలనిభం శౌరిస్త్రిగర్తైరపి దుర్గమమ్ । దద
ర్శాజగవప్రఖ్యం దంభోళికఠినం ధనుః ॥ ౧౭ ॥}

వ్యా ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర ధనుశ్శాలాయాం శౌరిః శైలనిభం పర్వ

తోపమం అజగవప్రఖ్యాం పినాకసదృశం దంభోళికఠినం కులిశవత్కఠినం అతఏవ త్రిదశైరపి దుర్దమం భఙ్క్తుమశక్యం ధనుః కంసస్యచాపం పూర్వందదర్శ ॥ ౧౭ ॥

{స్వపూర్వప్రభవోదంతమిదానీంతనయన్నివ । తదా
యస్యధనుర్భీమం బభంజ భుజలీలయా ॥ ౧౮ ॥}

వ్యా ॥ స్వపూర్వేతి ॥ స్వస్యపూర్వప్రభవస్య ప్రాచీనరఘునాథస్యావతారస్య ఉదంతం వృత్తాంతం హరధనుర్భంగరూపం ఇదానీంతనయన్నివ ఇదానీంతనం కుర్వన్నివ భీమం భయంకరం తద్ధనురాయస్య భుజలీలయా భుజక్రీడయా విలాసేనవా ॥ ని ॥ లీలాక్రియావిలాసశ్చేతి వైజయంతీ ॥ బభంజ భగ్నమకరోత్ ॥ ౧౮ ॥

{మహతాతస్యఘోషేణ విదద్రేద్విషతాం మనః । సౌ
ధానిమధురాయాశ్చ శుష్కాశనివిడంబినా ॥ ౨౦ ॥}

వ్యా ॥ మహతేతి ॥ తస్య భజ్యమానస్య ధనుషః శుష్కాశనివిడంబినా ఆకస్మికత్వాత్ అవృష్టినిర్ఘాతమనుకుర్వతా తథా భీషణేన మహతా ఘోషేణ ద్విషతాం కంసాదీనాం మనోవిదద్రే విదీర్ణమాసీత్ మధురాయాస్సౌధాని సుధాధవళితాని గృహాణీవ విదద్రురిత్యనుషంగః ॥ ని ॥ సౌధోస్త్రీ సుధయా శ్వేతమిత్యుభయలింగత్వానుశాసనాన్నపుంసకలింగప్రయోగః ॥ ౨౦ ॥

{చాపగోపచమూంహత్వా జగద్ధితమానుషౌ । అతిలం
ఘ్య ధనుశ్శాలాం రంగద్వారముపాపతుః ॥ ౨౧ ॥}

వ్యా ॥ చాపేతి ॥ జగద్ధితమానుషౌ లోకహితమనుష్యావతారరూపౌ తౌ రామకృష్ణౌ చాపగోపచమూం చాపభంజనాదపర్యాపతంతీం చాపసంరక్షకసేనాం హత్వా రంగస్య మల్లయుద్ధమండపస్య ద్వారముపాపతుః ॥ ని ॥ రంగోరణఖలే రాగఇతివిశ్వః ॥ ౨౧ ॥

{తత్రన్యస్తమివక్రుద్ధం నిదధ్యతురరిందమౌ । నాగం
కువలయాపీడంనిహ్నువానమివాంబరమ్ ॥ ౨౨ ॥}

వ్యా ॥ తత్రేతి ॥ అరిందమౌ శత్రూణాం దమయితారౌ ॥ సూ ॥ సంజ్ఞాయాం భృతృవృజీత్యాదినా ఖచ్ ముమాగమశ్చ। తత్ర రంగద్వారే కుష్ఠం మృత్యుం జగత్ప్రాణాపహారిణం దేవతావిశేషమివస్థితం అంబరమాకాశం నిఘ్నానం అపలపంతమౌన్నత్యేన సర్వమావృణ్వంతమివస్థితం తం కువలయాపీడం నామ నాగం సిదధ్యతుః అపశ్యతాం ॥ ౨౨ ॥

తమాసాద్య ద్రుతం శౌరిస్త్రాసితత్రిదశద్విపమ్ । పంచ
వక్త్ర ఇవాక్రమ్య ఘాతయామాస భూతలే ॥ ౨౩ ॥

వ్యా ॥ తమితి ॥ శౌరిః త్రాసితాః ఉద్వేజితాః త్రిదశద్విపా ఐరావతాదయో యేన తం కువలయాపీడం ద్రుతమాసాద్య పంచవక్త్రస్సింహ ఇవాక్రమ్య భూతలే పాతయామాస ॥ ౨౩ ॥

తస్య దంతౌ సముద్ధృత్య శ్వేతాద్రిశిఖరోపమౌ । విద
ధాతే యదుశ్రేష్ఠౌ మల్లయుద్ధమహాయుధే ॥ ౨౪ ॥

వ్యా ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భూతలే పతితస్య గజస్య శ్వేతాద్రిశిఖరోపమౌ దంతౌ సముద్ధృత్య యదుశ్రేష్ఠౌ రామకృష్ణౌ మల్లయుద్ధస్యమహతి ఆయుధే విదధాతే చక్రతుః యద్వా యుద్ధేర్యోద్ధుమాగచ్ఛేయుః తదేవమాయుధం సమ్భవత్వితి ఊహతురిత్యర్థః। అగ్రేత్వనాయుధమేవయుద్ధం వక్ష్యతే ॥ ౨౪ ॥

సహ గోపైరధిష్ఠాయ రంగమధ్యమరిందమౌ । బలిజి
ద్బలభద్రశ్చ బాలనృత్తైరదీవ్యతామ్ ॥ ౨౫ ॥

వ్యా ॥ సహేతి ॥ అరిందమౌ రిపూణాందమయితారౌ బలిజిత్ బలేరసురస్య జేతా కృష్ణః బలభద్రశ్చేత్యుభౌ గోపైస్సహ రంగమధ్యం అధిష్ఠాయ ఆక్రమ్య బాలనృత్తైరదీవ్యతాం అక్రీడతామ్ ॥ ౨౫ ॥

నృపోపహూతైరథ తౌ విహారైక్యముపాపతుః । న
ర్తకారకజల్పాక నటనర్తకగాయకైః ॥ ౨౬ ॥

వ్యా ॥ నృపేతి ॥ అథ తౌ రామకృష్ణౌ నృపోపహూతైః కంసేన

రంగమండపే సమాహూతైః ॥ నర్మకారకజల్పాకనటనర్తకగాయకైః । నర్మకారకాః పరిహాసకాః జల్పాకాస్సదసి వాగ్మినః నటారసప్రధానాభినయాః నర్తకాః భావప్రధానాభినయాః గాయకాః వైణికాశ్చారిరగానకృతశ్చ తైస్సహ పితరైక్యమవాపతుః । స్వయమపి తైస్సంయుజ్య నర్మకారకాదిభావమనుకృత్య విజహ్రతురిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

{జనన్యా మహితస్తత్ర జనయామాసతుస్తదా । సః
{తౌ కాంతివర్షేణాదదృశాం దేవమాతృకామ్ ॥ ౨౭ ॥

వ్యా ॥ జనన్యేతి ॥ తత్ర రంగే తదా మహాతౌ కాంతివర్షేణ దేవమాతృకాం వృష్టిసంవర్ధితాం మహతో జనన్యా దిదృక్షాం జనయామాసతుః । తయోర్జాతా జనన్యాదిదృక్షా తత్కాంతివర్షేణోత్తరోత్తరం ప్రవృద్ధాభూదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥

{ఉపవేదమధీయుర్యే రణార్థం రంగదర్శినః । త
{మేవ తేద్విధాభూతం తౌ ప్రభావభిమేనిరే ॥ ౨౮ ॥

వ్యా ॥ ఉపవేదమితి ॥ యే రంగదర్శినః రణార్థం యుద్ధప్రయోజనం ఉపవేదం ధనుర్వేదాఖ్యమధీయుః స్మరంతి స్మ ॥ సూ ॥ అధిపూర్వాత్ ఇక్ స్మరణ ఇతి ధాతోర్లిట్ తేన తౌ ప్రభౌ రామకృష్ణౌ తమేవ ధనుర్వేదం ద్విధాభూతమభిమేనిరే తయోః శస్త్రతేజోవిశేషం దృష్ట్వా తథా మేనిర ఇత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

{తదాలోకనలాభేన సామాజికజనస్తదా । అనిదం
{పూర్వమాహ్లాదముపవృత్త ఇవాన్వభూత్ ॥ ౨౯ ॥

వ్యా ॥ తదాలోకనేతి ॥ తదా సామాజికజనః సమాజే మిళితో జనః తదాలోకనలాభేన తయోర్దర్శనస్య లాభేన అపవృత్తః ముక్త ఇవ అనిదం పూర్వమాహ్లాదం నిత్యసిద్ధమానందం అన్వభూత్ । ముక్తో హి భగవద్దర్శనానంతరం నిత్యసిద్ధమపి సంసారకాలే తిరోహితం భగవత్సంకల్పాదభివ్యక్తం నిరతిశయానందమనుభవతి । తద్వద్వేషయు

కానంద ఏవ నిరతిశయోత్కర్షవ్యంజనాయ నిత్యానందత్వాధ్యవసాయః

{ బింబితాకృతయో నార్యస్తద్దేహమణిదర్పణే । త-
త్పరిష్వంగనిర్వేశమయత్నాదివ లేభిరే ॥ ౩౦ ॥ }

వ్యా ॥ బింబితేతి ॥ తస్య దేహ ఏవ మణిదర్పణే బింబితాకృతయః ప్రతిబింబితదేహాః నార్యః అయత్నాదివ అయత్నాదేవ తత్పరిష్వంగనిర్వేశం తదాలింగనసౌఖ్యం లేభిరే । తద్దేహే స్వప్రతిబింబసంక్రాంతిమాత్రేణ తదాలింగనేనైవ నిర్వివిశురిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥

{ గీతమంజుగిరస్తత్ర నృత్తసంవాదివిభ్రమాః ।
మంచేషు హారిరద్రాక్షీద్వరస్త్రీర్మదిరేక్షణాః ॥ ౩౧ }

వ్యా ॥ గీతేతి ॥ తత్ర రంగే హరిః మంచేషు పర్యంకేషు గీతమంజుగిరః గానేన హృద్యవాచః నృత్తసంవాదివిభ్రమాః నృత్తానుకారిశృంగారచేష్టాః మదిరేక్షణాః మదిరాణి మందీకృతాని ॥ వ ॥ వ్యాఘూర్ణమానతారం చ యద్వామోపాంతవిలోకనం । చక్షుర్వికసితాపాంగం మదిరం తదుదాహృతం ఇత్యుక్తలక్షణానీక్షణాని యాసాం తాః వరస్త్రీః ఉత్తమాంగనాః అద్రాక్షీత్ దృశేర్లుఙ్ ॥ సూ ॥ వామ్నసోరితి ఇఙయజభావపక్షే స్త్రీరితి దీర్ఘః

{ ధృతహేతిపరిష్కారాన్ధీరోద్ధతవిలోకితాన్ । దద-
ర్శ పృథివీపాలాన్ దేవానివ దివశ్చ్యుతాన్ ॥ ౩౨ ॥ }

వ్యా ॥ ధృతేతి ॥ ధృతాః హేతయః ఆయుధాని పరిష్కారాః భూషణాని చ యైస్తాన్ ధీరాణి ఉద్ధతాని సగర్వాణి చ విలోకితాని యేషాం తాన్ తేజసా దివశ్చ్యుతాన్ దేవానివ స్థితాన్ పృథివీపాలాన్ దదర్శ ॥ వ ॥ స్ఫురత్ప్రభావగంభీరం ధీరమిత్యుచ్యతే బుధైః । సగర్వముద్ధతం ఫుల్లతారం స్థిరకనీనికమితి దృష్టిలక్షణేషు భావప్రకాశః ॥ ౩౨ ॥

{ తమసామివ సంఘాతం నమోవాహిరమివైనసామ్ । తుం-
గమంచగతం కంసం తుష్టో హరిరవైక్షత ॥ ౩౩ ॥ }

వ్యా ॥ తమసామితి ॥ హరిః తమసాం అంధకారాణాం బహూ

హాం తమోగుణానాంవా సంఘాతమివ ఏనసాం పాపానాం సమూహగ మివచస్థితం తుంగమంచగతం ఉన్నతపర్యంకగతం కంసం తుష్టః శత్రు హా స్తలగ్నఇతి సంతుష్టస్సన్నవైక్షత ॥ ౩౩ ॥

{లలితారంభయా వృత్త్యా రంగభాజాం రసావహా । న
రవృత్తాంతవిహృతిర్వవృధే రామకృష్ణయోః ॥ ౩౪ ॥}

వ్యా ॥ లలితేతి ॥ లలితారంభయా హృద్యోపక్రమయావృత్త్యాభ ష్ట్యారంగభాజాం జనానాం రసావహా ఆనందకారిణీ అవసానే కంసా దివధేన భయావహాత్వేపి ఉపక్రమే బాల్యవృత్తాదిరూపతయా ద్ర ష్టృణామానందకారిణీత్యర్థః । నరవృత్తాంతనాటికామానుషచరిత్రా భినయరూపా రామకృష్ణయోః విహృతిః క్రీడావవృధే ॥ ౩౪ ॥

{విదధేసింహనాదేన తారేణయదుసింహయోః ।
గర్జితందైత్యమల్లానాంగోమాయుగణవాశితం}

విదధఇతి॥యదుసింహయోర్యదుశ్రేష్ఠయోః రామకృష్ణయోః తారేణ ఉచ్చతరేణ సింహనాదేన క్ష్వేళితేన కర్త్రా దైత్యమల్లానాంచాణూర ముష్టికాదీనాం గర్జితమహంకారకృతశబ్దవిశేషః గోమాయుగణవా శితం సృగాలసమూహరుతం విదధే కృతం తేనసృగాలధ్వనితమివతు చ్ఛీకృతమిత్యర్థః ॥ ని ॥ తిరశ్చాం వాశితంరుతమిత్యమరః ॥ ౩౫ ॥

{తావుభౌడింభవపుషౌ ఖ్యాతవీర్యపరాక్రమౌ । చా
ణూరోముష్టికశ్చద్వౌనియోద్ధుమభిజగ్మతుః ॥౩౬॥}

వ్యా ॥ తావితి ॥ డింభవపుషావర్భకరూపౌ ఖ్యాతవీర్యపరాక్ర మౌ వీర్యం స్వాభావికంబలం పరాక్రమో యుద్ధేషు విక్రమణమితి భేదః తావుభౌ రామకృష్ణౌ కర్మణి చాణూరో ముష్టికశ్చేతి ద్వౌమల్లౌ ని యోద్ధుం బాహుభిర్యోద్ధుమభిజగ్మతుః ॥ ని ॥ నియుద్ధంబాహుయుద్ధం స్యాదిత్యమరః ॥ ౩౬ ॥ ... ...

అహో మహానుపక్రాంతమత్యాహితమిదం యతః । అశి-
క్షితరణౌ బాలౌ మల్లయుద్ధే నియోజితౌ ॥ ౩౭ ॥

వ్యా ॥ అథ తాభ్యాం యుద్ధే నియోజితయోః రామకృష్ణయోః తత్రత్యం జనవాదం శ్లోకపంచకేనాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మహదిదమత్యాహితం ప్రాణానాకాంక్షికర్మ ఉపక్రాంతం ॥ ని ॥ అత్యాహితం మహాభీత్యాం ప్రాణాకాంక్షిణికర్మణీతి యాదవః ॥ అశిక్షితరణౌ అనభ్యస్తయుద్ధక్రమౌ బాలౌ మల్లయుద్ధే నియోజితావితి యతః యదిత్యర్థే యత ఇతి సార్వవిభక్తికత్వాత్తసేః యదేతయోర్మల్లయుద్ధే నియోజనం ఇదం నియోజయితుః శ్రేయస్కరం న భవతీత్యత్యాహితం అహో ఇతి అనుచితం కర్మారబ్ధమిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥

శిరీషలలితైరంగైశ్శ్లిష్టైరపి పేశలైః ॥ అద్రిసా-
రకఠోరాభ్యాం కథం యోద్ధుమిమౌ స్థితౌ ॥ ౩౮ ॥

శిరీషేతి ॥ ఇమౌ రామకృష్ణౌ అద్రిసారకఠోరాభ్యాం పర్వతప్రవరకఠినాభ్యాం మల్లాభ్యాం సహ శిరీషలలితైః శిరీషకుసుమసుకుమారైరంగైః పేశలైశ్చారుభిశ్శ్లిష్టైశ్చ కథం యోద్ధుం స్థితౌ । ఏతాభ్యామేతౌ యోద్ధుమయోగ్యావిత్యర్థః ॥ శ్వాపదమల్లయోరాత్మనోశ్చ సామ్యేపి తదనాదరేణ తయోః బాలక్రీడానువృత్తిం పేశలైరపి చేష్టితైరిత్యనేన కవిస్సూచయతి ॥

పశ్యద్భిరవశైర్న్యూనం పౌరజానపదైరపి । పాప-
మేతదనుజ్ఞాతం పరపిండపరాయణైః ॥ ౩౯ ॥

వ్యా ॥ పశ్యద్భిరితి ॥ పరపిండపరాయణైః పరపిండాశ్రయైః కంసోపజీవిభిరితి యావత్ ॥ ని ॥ త్రిషు స్యాత్తత్పరే ధీష్టే ప్యాశ్రయేపి పరాయణమితి రభసః ॥ పశ్యద్భిః పౌరజానపదైః పురభవైర్జనపదభవైశ్చ జనైః న్యూనమవశైః కంసం నివారయితుమశక్తైరేవ ఏతద్రామకృష్ణయోః మల్లయుద్ధనియోజనరూపం పాపమనుజ్ఞాతం అన్యథా అత్యంతానుచితమితి నివారయేయురేవేతి భావః ॥ ౩౯ ॥

మధుకైటభదుర్దాన్తౌ మల్లబృన్దారకావిమౌ ।
యది జేష్యతి యః కశ్చిత్స కిం న పురుషోత్తమః ॥ ౪౦॥

వ్యా ॥ మధుకైటభేతి ॥ మధుకైటభావివ దుర్దాన్తౌ దృప్తావిమౌ మల్లబృన్దారకౌ మల్లశ్రేష్ఠౌ ॥ ని ॥ బృన్దారకస్సురే శ్రేష్ఠ ఇతి విశ్వః ॥ యది యః కశ్చిజ్జేష్యతి స కిం న పురుషోత్తమః పురుషోత్తమ ఏవ ఏతౌ మధుకైటభావివ పురుషోత్తమాదన్యేన జేతుం న శక్యావిత్యర్థః ॥౪౦॥

అథవా పూతనాదీనామప్రయత్నేన ఘాతుకౌ ।
న యుద్ధే మల్లముఖ్యేభ్యో నాలమేతౌ న వా కథమ్ ॥

వ్యా ॥అథవేతి ॥ పూతనాదీనాం పూతనా రాక్షసీ యమళార్జునౌ స్థావరౌ। ధేనుకాదయోపి తిర్యగాదిరూపా ఇతి తేషాం అయత్నేన ఘాతకావపి ఏతౌ మల్లేష్వపి ముఖ్యేభ్యశ్చాణూరాదయో యే నియోద్ధుముద్యుక్తాః తేభ్యో నాలం న పర్యాప్తావిత్యర్థః నమస్స్వస్తీత్యాదినా అలం యోగే చతుర్థీ పునః ప్రథమవక్తౄణాం వాక్యం। న వా కథం। నాలమితి కథం అలమేవేత్యర్థః నఞర్థే న వేతి పదం। పూతనాదీనామయత్నేన ఘాతకౌ యుద్ధే యత్నేన వినా మల్లాన్ జేతుం శక్తావితి భావః ॥ ౪౧ ॥

జనవాదమిమం శ్రుత్వా జాతహాసో జనార్దనః । భు
జమాస్ఫోటయామాస భూభారహరణక్షమమ్॥ ౪౨ ॥

వ్యా ॥ జనేతి ॥ ఇమం జనవాదం శ్రుత్వా తేన జాతహాసశ్చ జనార్దనః భూభారస్యాహరణే క్షమం శక్తం భుజమాస్ఫోటయామాస మల్లయుద్ధోద్యోగసూచకం భుజమూలాస్ఫోటనం చకార ॥ ౪౨ ॥

తదాస్ఫోటితశబ్దేన స్ఫుటత్కర్ణస్య భూయసా। కం
సమల్లగణస్యాసీత్కథా గోపాలకాశ్రయా ॥ ౪౩ ॥

వ్యా ॥ తదాస్ఫోటితేతి ॥ భూయసా ఉచ్చతరేణ తదాస్ఫోటితశబ్దేన తస్య కృష్ణస్య భుజాస్ఫాలనధ్వనినా స్ఫుటత్కర్ణస్య దళచ్ఛ్రోత్రస్య కంసమల్లగణస్య కంససంబంధిమల్లానాం సమూహస్య గోపా

లక్షాశ్రియా వల్లవవిజయినీకథా ఆసీత్ కంసమల్లాః గోపానుద్దిశ్య వాచం కథయామాసురిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥

గోపయుద్ధధియా జిహ్రేచ్చాణూరఘూర్ణితేక్షణః ।
పుష్పపేషమివోత్పశ్యన్నాద్రవత్పుష్కరేక్షణం ॥

వ్యా ॥ గోపేతి ॥ ఘూర్ణితేక్షణః మదేన ఘూర్ణితనయనః గోపయుద్ధధియా హీనబలైః గోపైర్యుద్ధకరణబుద్ధ్యా జిహ్రేత్ జుగుప్సతే చాణూరః పుష్పపేషం పుష్పమర్దనమివోత్పశ్యన్ గోపానాం హననం పుష్పమర్దనతుల్యమితి విచారయన్ సః పుష్కరేక్షణం శ్రీకృష్ణం ఆద్రవత్ ॥ ౪౪ ॥ ... ...,

యథోచవిషమం తత్ర నియుద్ధం స్థూలదృష్టిభిః । త
త్త్వదృష్టిభిరప్యేవం విశ్వాధికబలే హరౌ ॥ ౪౫ ॥

వ్యా ॥ యథేతి ॥ తత్రసభాయాం స్థూలదృష్టిభిః స్థూలే కూటే మిథ్యాభూతే చాణూరస్య బలాధిక్యే దృష్టిః బుద్ధిః యేషాం తైః యద్వా స్థూలా విమర్శాక్షమా దృష్టిః జ్ఞానం యేషాం తైస్తథోక్తైః । బాహ్యస్థూలాద్యవలోకనమాత్రేణ చాణూర ఏవ బలాధిక ఇతి నిశ్చిన్వద్భిః సత్యాంతసారవేదిభిరితి భావః నియుద్ధం కృష్ణచాణూరయోర్బాహుయుద్ధం విషమం అసదృశం । యథా యత్వాత్ ఊచే ఉక్తం । ఏవం । తథైవ । విశ్వాధికం సర్వప్రపంచాభ్యధికం బలం యస్య తస్మిన్ హరౌ సర్వలోకహరణసమర్థే శ్రీకృష్ణే । బాలేపీతి భావః । తత్త్వం పరం బ్రహ్మేతి దృష్టిర్యేషాం తైస్తథోక్తైః సూక్ష్మదృష్టిభిః దేవాదిభిరపి నియుద్ధం విషమమూచే ॥ సముచ్చయోపమయా ఉభయైరపి ప్రకారభేదేన విషమమూచ ఇతి ప్రదర్శితమ్ ॥ ౪౫ ॥

న్యాయాధికసమారంభో విభుస్తత్ర విహారతః । వి
షాదప్రీతిసందేహాన్ సభ్యానాం సమతానయత్ ॥

వ్యా ॥ న్యాయేతి ॥ తత్రసభాయాం విహారతః క్రీడయా న్యాయా,

ధికసమారంభః సమాకర్ణ్యత ఇతి సమారంభః ప్రస్తుతం నియుద్ధం కదాచిన్న్యూనః కదాచిదధికస్సమారంభో యస్య స విభుః కృష్ణః సభ్యానాం సభాయాం సాధూనాం విషాదప్రీతిసందేహౌ సమతానయత్ న్యూనత్వప్రదర్శనేన విషాదం అధికత్వప్రదర్శనేన ప్రీతిం ఉభయప్రదర్శనావృత్త్యా జయపరాజయసందేహం చ సంతానయతిస్మ ॥ ౪౫ ॥

సబాలః ప్రచయం ప్రాప బాలాతప ఇవ క్రమాత్ । నీహార ఇవ చాణూరస్సైరపచయం యయౌ ॥ ౪౬ ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ సబాలః కృష్ణః బాలాతప ఇవ ప్రాతః కాలాతప ఇవ క్రమాత్ప్రచయం ప్రాప న్యూనాధికభావపరివృత్తిం వినా ఉత్తరోత్తరమాధిక్యమేవ యయౌ । చాణూరస్తు బాలాతపవృద్ధిసమయే నీహార ఇవ శనైరపచయం యయౌ ॥ ౪౬ ॥ ... ...

వారితేష్వథ వాద్యేషు విషణ్ణేన మహీభృతా । దివ్యదుందుభయో నేదుర్నిగమధ్వాననిర్భరాః ॥ ౪౭ ॥

వ్యా ॥ వారితేష్వితి ॥ అథ చాణూరస్యాపచయానంతరం విషణ్ణేన మహీభృతా వాద్యేషు స్వకీయపటహాదిషు వారితేషు సత్సు నిగమధ్వాననిర్భరాః దివి మునిజనైః ఘుష్యమాణవేదధ్వనినా అతివేలాః దివ్యాః దివిభవాః దుందుభయో భేర్యో నేదుః ॥ ౪౭ ॥

వల్గతా బలభద్రేణ కృష్ణేన చ వసుంధరా । వాదిత్రమివ దధ్వానస్ఫురేంద్రభయానకం ॥ ౪౮ ॥

వ్యా ॥ వల్గతేతి ॥ రంగమండపే వల్గతా ఉత్ప్లవమానేన బలభద్రేణ కృష్ణేన చ తయోర్వల్గనేన హేతునేతి యావత్ వసుంధరా రంగభూమిః మధురేంద్రభయానకం కంసస్య భయంకరం వాదిత్రం తద్భోజనాయ వాద్యమివ దధ్వాన ॥ ౪౮ ॥

భీమకాళియభోగీంద్రస్ఫుటారంగమహానటః ।
మల్లరంగనటద్దైత్యగుణమాథం మమాథ సః ॥

వ్యా ॥ భీమేతి ॥ భీమస్య భయంకరస్య కాళీయభోగీంద్రస్య స్ఫుటా ఫణాపవరంగోఽనృత్తమండపః తస్య మహానటః తత్రకృత మహానటనః సకృష్ణః మల్లరంగనటం మల్లానాం రంగో రణస్థానం తస్య నటవన్నటం తం యుద్ధేన విహరంతం దైత్యం చాణూరం మధుమాథం మధు నామకమసురమథివ సమాథ సమ్యాతిష్ఠ ॥ సూ ॥ ఉపమానే కర్మణి చేతి ణముల్ప్రత్యయః కషాదిషుయథా విధ్యనుప్రయోగ ఇతి తస్యైవ ధాతోరనుప్రయోగః ॥ ౫౦ ॥ ... ...

ముష్టిఘాతేన రామస్య ముష్టికశ్చ నిపాతితః। భో
జాధిపమహోత్పాతం భూమికంపమవర్తయత్ ॥

వ్యా ॥ ముష్టీతి ॥ రామస్య ముష్టిఘాతేన ముష్టిహననేన నిపాతితః ముష్టికశ్చ భోజానాం భోజాఖ్యదేశవిశేషాణాం అధిపస్య కంసస్య మహోత్పాతం అరిష్టసూచకమహోత్పాతరూపం భూమికంపమవర్తయదజనయత్ వృతువర్తనఇతిధాతోర్ణిచ్ ॥ ౫౧ ॥

రామరామానుజాభ్యాం తౌ రావణేంద్రజితావివ। సను
యామాసతుః పృథ్వీం నగపాతం నిపాతితౌ ॥ ౫౨ ॥

వ్యా ॥ రామేతి ॥ రావణేంద్రజితావివ రామరామానుజాభ్యాం బలకృష్ణాభ్యాం పక్షే రామలక్ష్మణాభ్యాం నగపాతంనిపాతితౌ పర్వతావివ నిపాతితౌ ఉపమానే కర్మణిచేతి కర్మణ్యుపమానె ఉపపదే ణముల్ ప్రాగ్వదనుప్రయోగః తౌ చాణూరముష్టికౌ పృథ్వీంనమయామాసతుః దేహభారేణేతిభావః ॥ ౫౨ ॥

శాయితౌ వీరశయనే దృష్ట్వా చాణూరముష్టికౌ। ద్రుత
మభ్యద్రవన్ కృష్ణం తత్రతోసకలాదయః ॥ ౫౩ ॥

వ్యా ॥ శాయితావితి ॥ తత్రరంగే వీరశయనే యుద్ధభూమౌ శాయితౌ రామకృష్ణాభ్యాం నిపాతితౌ చాణూరముష్టికౌదృష్ట్వా తోసకలాదయః తోసకలఇత్యేవమాదయః కంసమల్లాః కృష్ణం ద్రుతమభ్యద్రి

ష్ఠాన్ అభ్యధావన్ ॥ ౫౩ ॥

స తానపి నియుద్ధేన వసుధాయాం న్యపాతయత్ ।
కాలో యుగపదుద్భూతాన్ కల్పాన్తమిహిరానివ ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ స కృష్ణః తానపి నియుద్ధేన బాహుయుద్ధేన యుగప-దుద్భూతాన్ కల్పాన్తమిహిరాన్ ప్రళయకాలసూర్యాన్ కాల ఇవ వసుధాయాం న్యపాతయత్ అరోగో భ్రాజః పటరః పతంగః ఇత్యాద్యాస్స-ప్త కల్పాన్తసూర్యాః లోకదాహే తత్ప్రయోజనే నిర్వృత్తే సర్వగ్రా-సాయ ప్రవృత్తః ప్రళయః తానపి గ్రసతీతి పురాణప్రసిద్ధిః ॥ ౫౪ ॥

గరుత్మానివ భూభాగాద్గగనాభోగమాయతమ్ ।
కంసమంచముపద్వారాదుదప్లవత కేశవః ॥ ౫౫ ॥

వ్యా ॥ గరుత్మానితి ॥ కేశవః గరుత్మాన్ భూభాగాత్ ఆయతం గగనాభోగం ఆకాశపరిణాహమివ అపద్వారాత్ అమార్గభూభా-గాత్ కంసమంచం ఉదప్లవత కంసస్య పర్యంకం ప్రత్యుత్ప్లవనముక-రోత్ వధార్థం శత్రుగృహం ప్రవిశద్భిః అమార్గేణ ప్రవేష్టవ్య-మితి ప్రసిద్ధిః తత్రైవ జరాసంధవధార్థం తద్గృహం ప్రవిశద్భ్యాం కృష్ణభీమసేనాభ్యాం అపద్వారేణ ప్రవిష్టమితి భారతాదిషు శ్రూయతే,

కచగ్రాహవివశం కంసమాకృష్య పాతయన్ । పత-
న్వక్షస్థలే తస్య తత్సత్త్వముదపాటయత్ ॥ ౫౬ ॥

వ్యా ॥ కచేతి ॥ కచగ్రాహవివశం కేశగ్రహణేన పరవశం కంస-మాకృష్య పాతయన్ మంచాదధఃపతితం కుర్వన్ తతః తస్య వక్షస్థలే ప-తన్ కృష్ణః తత్సత్త్వం కంసస్య ప్రాణముదపాటయత్ ఉత్పాటితముత్థా-తమకరోత్ ॥ ౫౬ ॥

మహామోహమివాక్రమ్య మాతులం మధుసూదనః ।
వివేక ఇవ వృత్తస్థముగ్రసేనమమోచయత్ ॥ ౫౭ ॥

వ్యా ॥ మహామోహమితి ॥ మధుసూదనః కృష్ణః వివేకస్తత్త్వజ్ఞాన-

బాధకమమాతులం మాతుర్భ్రాతరం కంసం మహామోహమివ అక్రియస్య సంసారమూలం మహదజ్ఞానమివ నాశయిత్వా వృత్తౌ సుచరితైస్థితం నిరతం ఉగ్రసేనం కంసస్య పితరం అమోచయత్ కారాగృహాన్మోచయామాస యథా వివేకో వృత్త్రే వృతే వివేకానంతరం శరణవరణేన విషయాకృతే భగవతి స్థితమైకాంత్యేన నివిష్టం ఉగ్రసేనం జీవం మోచయతి తద్వదితి భావః ॥ వృఞ్ వరణ ఇతి ధాతోః వృత్తశబ్దో వృతవాచీ జీవస్య సేనా ఇంద్రియవర్గః తస్య చోగ్రత్వముపశాంతవత్త్వే తస్యాపి విషయపరిగ్రహమాత్రేణ ప్రకోపదర్శనాదిత్యుగ్రసేనశబ్దస్య జీవపరతా ॥ ౫౭ ॥

దదౌ చ కంసభృత్యానాం దదతాం తత్ర జీవితమ్ । ఉ
న్ముఖత్రిదశప్రేక్ష్యామూర్ధ్వాం గతిమనుత్తమామ్ ॥

వ్యా ॥ దదావితి ॥ తత్ర రంగే జీవితం దదతాం ప్రయచ్ఛతాం కంసో హత ఇతి రోషాత్ స్వజీవితమనాదృత్య ఉపర్యాపతతాం కంసభృత్యానాం ఉన్ముఖత్రిదశప్రేక్ష్యాం ఊర్ధ్వముఖైః దేవైః ప్రేక్షణీయాం దేవలోకాదప్యుపరితనీం అనుత్తమాం ఉత్తమా నాస్తి యస్యాస్తాం అత్యుత్తమాం ఊర్ధ్వాం గతిం అంతకాలే స్వసంశ్లేషపుణ్యఫలరూపమూర్ధ్వలోకం దదౌ ॥ ది ॥ స్త్రియాంతు స్యాత్ఫలం గతిరితి యాదవః ॥ చకారేణ ప్రకృతమహత్తాః చాణూరాదయస్సముచ్చీయంతే జీతం దదతః ప్రత్యుపకర్తవ్యా ఇతి భావః ॥ ౫౮ ॥

కంసకర్షణమండల్యో గంభీరాస్తత్ర చక్రిరే ।
రణలక్ష్మీనివాసస్య రంగస్య పరిఖా ఇవ ॥ ౫౯ ॥

వ్యా ॥ కంసేతి ॥ తత్ర రంగే గంభీరాః నిమ్నాః కంసకర్షణమండల్యః కంసకర్షణప్రభవా మండలాకారరేఖాః రణలక్ష్మీనివాసస్య భగవతో యుద్ధలక్ష్మ్యా నివాసభూతస్య రంగస్య పరిఖాః ఖేయానీవ చక్రిరే ఉపచీయంతే స్మ ॥ సూ ॥ విభాషా చిరిణికుత్స్వం రాజావరోధస్య పరితః పరిఖాదితేతి భావః ॥ ౫౯ ॥

సుదామనామా కంసస్య సోదరస్త్వరితః క్రుధా ।
బలేన గమితః క్షిప్రమగ్రజేన గతాం గతిం ॥ ౨౦ ॥

వ్యా ॥ సుదామేతి ॥ సుదామనామా సుదామేతి ప్రసిద్ధః కంసస్య సోదరః క్రుధా క్రోధేన త్వరితః త్వరాం ప్రాపితః క్రుధాంధః రామకృష్ణయోరుపర్యాపతితస్సన్ బలేన బలదేవేన అగ్రజేన తదగ్రజేన కంసేన ప్రాప్తాం గతిం మరణం క్షిప్రం గమితః శీఘ్రం ప్రాపితః ॥ ౨౦ ॥

అనాయుధమహాయుద్ధం దృష్ట్వా హృషితరోమభిః ।
ప్రవాతకదళీప్రఖ్యైః ప్రాశ్నికైరభిష్టుతం ॥ ౨౧ ॥

వ్యా ॥ అనాయుధేతి ॥ ప్రాశ్నికైర్యుద్ధదర్శిభిః మధ్యస్థైః ॥ ని ॥ మధ్యస్థః ప్రాశ్నికస్సమావితి యాదవః ॥ అనాయుధమహాయుద్ధం దృష్ట్వా ఆయుధరహితస్య మహతో యుద్ధస్య దర్శనేన హృషితరోమభిః విస్మయాదుల్లసితరోమాంచైః ॥ సూ ॥ హృషేర్లోమస్వితీడాగమః ప్రవాతకదళీప్రఖ్యైః ప్రకృష్టో వాతో యస్మిన్ దేశే తత్రత్యకదళీనిభైః భయాత్కదళీవత్కంపమానైరితి యావత్ ॥ ని ॥ అథ ప్రఖ్యోపమాభిఖ్యా ప్రకారస్సన్నిభో నిభః । నీకాశాద్యాశ్చ సామ్యార్థాస్సదృశ్యశ్శబ్దతః పర ఇతి యాదవః ॥ కదళ్యాం కదళీశబ్దోఽప్యస్తి తథా చ బాలరామాయణే ప్రయోగః ॥ ప్రాయం ప్రాయం కలాచీకృతకదళదళో నాళికేరీఫలాంభ ఇతి । ఏవంభూతైస్సద్భిరభిష్టుతమ్ ॥ ౨౧ ॥

కృతినస్తాదృశం యుద్ధం కిలికించితయంత్రితాః ।
లీనా ఇవ చ పశ్యంతో లిఖితా ఇవ చాభవన్ ॥ ౨౨ ॥

వ్యా ॥ కృతిన ఇతి ॥ తాదృశమనన్యోపమేయం యుద్ధం పశ్యంతః కృతినః ధన్యాః కిలికించితయంత్రితాః హర్షవశాత్ శుష్కరుదితహాసత్రాసక్రోధభీత్యాదీనాం సంకరః కిలికించితం తేన యంత్రితాః తద్వశీకృతాస్సంతః లీనా ఇవ చ లిఖితా ఇవ చాభవన్ జతులగ్నమణ్యాదివత్ చిత్రలిఖితవచ్చ నిశ్చలాంగా అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

సిద్ధాశ్చదివితత్రోద్యత్తాళకల్పితతాండవాః । హ
ర్షదుగ్ధాబ్ధికల్లోలంహాహాకారమకల్పయన్ ॥ ౬౩

వ్యా ॥ సిద్ధా ఇతి ॥ సిద్ధా దేవయోనివిశేషాశ్చ దివి గగనే తత్రోద్యత్తాళకల్పితతాండవాః తత్రోద్యతా తత్తాండవానురూపేణ తాళేన కరతాళేన కృతనర్తనాస్సంతః హర్షదుగ్ధాబ్ధికల్లోలం హర్ష ఏవ దుగ్ధాబ్ధిః తస్య మహాతరంగకల్పం హాహాకారం అకల్పయన్ హాహాశబ్దమకుర్వన్ ॥ ౬౩ ॥

అథతౌభీమదోర్దండకండూకర్షణతోషితౌ । పి
తృభ్యాందృష్టజన్యాభ్యాముపసృత్యప్రణేమతుః

వ్యా ॥ అథేతి ॥ అథ కంసాదివధానంతరం భీమయోః పరిపంథిభయంకరయోః దోర్దండయోః కండ్వాః కండూయాయాః యుయుత్సాయాః కర్షణేనాపనయేన తోషితౌ తౌ రామకృష్ణౌ దృష్టజన్యాభ్యాం ॥ ని ॥ యుద్ధమాయోధనంజన్యమిత్యమరః ॥ పితృభ్యాం దేవకీవసుదేవాభ్యాం పితామాత్రేత్యేకశేషః ఉపసృత్య తత్సమీపంగత్వా ప్రణేమతుః పితృభ్యామితి ॥ సూ ॥ క్రియార్థోపపదస్యకర్మణి స్థానిన ఇతి చతుర్థీ తథా చ తౌ పితరౌ ప్రీణయితుం ప్రణేమతురిత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥

తౌచతౌసూదితారాతిరక్తచందనరంజితౌ । అ
శ్రుభిఃప్రీతినిష్యందైఃపితరావభ్యషించతాం ॥

వ్యా ॥ తౌ చేతి ॥ తౌ పితరౌ కర్తారౌ సూదితానామరాతీనాం రక్తమేవ చందనం తేనరంజితౌ తౌ రామకృష్ణౌ కర్మణీ ప్రీతినిష్యందైః ప్రీతేరంతః పరిపూర్ణాయాః నిష్యందైః పరిస్రుతైరశ్రుభిః ఆనందబాష్పైరభ్యషించతాం ॥ ౬౫ ॥

విబుధత్వమివప్రాప్తోవసుదేవస్సుతేక్షణాత్ । సత
త్త్వప్రతిబోధేన సాత్వతాం పతిమస్తుత ॥ ౬౬ ॥

వ్యా ॥ విబుధత్వమితి ॥ సుతేక్షణాద్విబుధత్వం దేవత్వం ప్రాప్త

క్షవస్థితః తథా కృతార్థానాం మన్యమానో వసుదేవస్సతత్త్వప్రతిబో
ధేన భగవదనుగ్రహోత్థతత్త్వావబోధేన॥౧౫॥ రూపత్వంచ సతత్వంచస్వరూ
పంచస్వలక్షణమితి వైజయంతీ ॥ సాత్వతాం పతిం సాత్వతంనామవైష్ణ
వతంత్రం తదాచక్షతఇతిసాత్వతఃసాత్వతతంత్రప్రతిపాదకాః॥సూ॥
తదాచష్టఇతి ణిచి ణావిష్ఠవద్భావాట్టిలోపే క్విపి ణేరనిటీతి ణిలోపేక్వి
పస్సర్వాపహారిణిలోపేచసతి తత్సిద్ధిః । సాత్వచ్ఛబ్దాదామిసతి సాత్వ
తామితి రూపం తేషాంపతిం వైష్ణవతంత్రప్రవక్తౄణాం పాలకంకృ
ష్ణమస్తౌత స్తుతవన్త॥ ౧౬ ॥

నమస్తేనాభినాలీకరజసాసృష్టవేధసే। అజాయ
సర్వవేదానామేకవేద్యాయ విష్ణవే ॥ ౧౭ ॥

నమస్త ఇతి । నాభినాలీకరజసా సృష్టవేధసే సృష్టచతుర్ముఖాయ
వేధసో నాభీకమలోత్పన్నత్వాత్ కమలావయవభూతః పరాగః తస్యో
పాదానమితి భావః । అజాయ జననరహితాయ సర్వవేదానామేకవే
ద్యాయ సర్వేషాంవేదానాం ముఖ్యప్రతిపాద్యాయ విష్ణవే ఆదిపురు
షోత్తమాయ తేతుభ్యంనమః ॥ ౧౭ ॥

అనన్యాధారమాధారమనన్యేశ్వరమీశ్వరమ్ । అను
శృణ్వంతిసంతస్త్వామనన్యాధిపతిం పతిమ్ ॥ ౧౮ ॥

వ్యా ॥ అనన్యాధారమితి ॥ సంతః బ్రహ్మవిదః అస్తిబ్రహ్మేతిచేది
త్యాదిశ్రుతేః అనన్యాధారమాధారం ఆధారాంతరరహితమాధారం
స్వయంజగతామాధారం అనన్యేశ్వరమీశ్వరం అనన్యాధిపతింపతిమితి
అత్రాప్యేవమర్థః ఐశ్వర్యంనియమనశక్తియోగః పతిత్వం స్వాభావి
కం శేషిత్వమిత్యాశయేన పృథగుక్తిః అనుశృణ్వంత్యామనంతి సభగ
వః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితస్స్వేమహిమ్నీత్యాద్యుపనిషద్భాగేష్వితిభావః ॥

అభంగురరసంభోగ్యమనపాయంరసాయనమ్ । అక్ష
యం ధనంసర్వస్వమవిదుస్తవకీర్తనమ్ ॥ ౧౯ ॥

వ్యా ॥ అభంగురేతి ॥ తవకీర్తనం అభంగురరసం అవినశ్వరరసం భోగ్యం అనపాయం రసాయనం అపాయరహితం జరాదిహారమౌషధం అక్షయం ధర్మసర్వస్వం క్షయరహితం ధర్మస్యసర్వస్వం అవిదుః అజానన్ ॥ సూ ॥ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చేతి ఝేర్జుసాదేశః సంత ఇతి శేషః అత్ర అభంగురరసం భోగ్యమితి భోగైకరసికైః బహిర్ముఖైరాదరణీయత్వముక్తం తేషాం భోగ్యాంతరాణి నిరంతరసేవ్యాని కదాచిజ్జామితయా వైరస్యమావహంతి త్వచ్చరిత్రాదికీర్తనంతు ॥ ప ॥ భజతేశాద్యశీం క్రీడాంయాం శ్రుత్వా తత్పరోభవేదితి స్మృతేస్సర్వదా సేవ్యమానమపి నవనవరసమావహతీతి వ్యతిరేకః అనపాయం రసాయనమితి ముముక్షుభిరాదరణీయత్వముక్తం రసాయనాంతరం కించిత్కాలం జరాదికం ప్రతిబధ్యాపి కాలాంతరే జరామరణాద్యవశ్యం భావేనఫలాదపైతి ఇదంతు భవవ్యాధిహారం కదాచిదపి ఫలాన్నవ్యపైతీతి వ్యతిరేకః అక్షయంధర్మసర్వస్వమితికర్మనిష్ఠైః యస్యస్మృత్యాచనామోక్త్యేతి స్మృతేః కర్మపరిపూర్తిహేతుత్వాదాదరణీయత్వముక్తం ధనాంతరం కదాచిత్కాలాత్యయేన క్షీణంసత్ ధనినః పరితాపంజనయతి ఇదంతు నతథేతివ్యతిరేకః ॥ ౬౯ ॥

అనుగ్రహదశాదీప్తమశేషార్థప్రకాశకమ్ । ద
యాసంప్లుతమాహుస్త్వాం దీపమంతస్తమోపహం ॥

వ్యా ॥ అనుగ్రహేతి ॥ త్వాం అనుగ్రహదశాదీప్తం అనుగ్రహదశాభక్తకృతార్థీకరణావస్థాతస్యాం దీప్తం ప్రసన్నత్వాదుజ్జ్వలం దశావర్తిః తస్యాః దీప్తమిత్యపిగమ్యతే ॥ ని ॥ దశావర్త్తావవస్థాయామితివిశ్వః ॥ అశేషార్థప్రకాశకం సర్వస్యవస్తునః ప్రకాశకం ॥ తస్యభాసాసర్వమిదం విభాతీతిశ్రుతేః దయాసంప్లుతందయయా స్నేహేనావసిక్తం అంతస్తమోపహం ఆంతరస్యతమసః తమోగుణస్యాజ్ఞానస్యవా అపహంతారం దీపమాహుః అంతరితి భిన్నంపదం తమోపహమి

త్యత్ర తమోమాత్రముపపదం అప్లేశతమసోరిత్యత్ర తదంతవిధానా భావాత్ ఏకపదత్వేతు జ్వరాపహాదివత్ అన్యేష్వపి దృశ్యతఇతిడప్రత్యయః ॥ ౭౦ ॥

దేవకీదనుజస్థూణాదివ్యంధామప్రజాంకణమ్ । ర
మారాధాదయశ్చేతిరాశిభేదైర్నభిద్యసే॥ ౭౧ ॥

వ్యా॥ దేవకీతి ॥అస్మిన్నవసరే దేవకీ జననీ నృసింహావతారే దనుజస్థూణాహిరణ్యాసురగృహస్థూణాజననీ పరవాసుదేవరూపే దివ్యం ధామ పరమపదమావాసస్థానం అస్మిన్నవతారే ప్రజాంకణం పర వాసుదేవే రూపే రమాదయితా అస్మిన్నవతారే దయితా రాధా నీళాదయశ్చ ఇతి రాశిభేదైస్త్వంనభిద్యసె భిన్నానక్రియసే దేవక్యాదయో దనుజస్థూణాదయశ్చ జనన్యాదిరాశయః పరంభిద్యంతే పరరూపె అవతారాంతరేషు అస్మిన్నవతారేచసర్వత్ర ఏకరూపస్య తవతె భేదకానభవంతీత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥

నియంతాసర్వభూతానాం నియంతవ్యైర్నియమ్యసే ।
పితామహాముఖైఃపుత్రమమపుత్రోసిమాయయా॥ ౭౨॥

వ్యా ॥ నియంతేతి ॥ సర్వభూతానాంనియంతాత్వం నియంతవ్యైః త్వయా నియమనీయైరింద్రాదిభిర్నియమ్యసే ఉపేంద్రాద్యవతారేష్వితిభావః ॥ కింబహునా ॥ పితామహాముఖైః బ్రహ్మప్రభృతిభిః పుత్రపుత్రవాన్ త్వం మాయయా త్వదిచ్ఛారూపయా మమపుత్రోసి తవచారిత్ర్యాణ్యతిచిత్రాణీతభావః ॥ ౭౨ ॥

మహాత్మాత్వత్పదైనైవ మారుతిర్వ్యాయమాశ్రితాః । ని
స్తరంత్యచిరాత్సంతోదుస్తరం భవసాగరం ॥ ౭౩ ॥

వ్యా ॥ మహాత్మేతి ॥ సంతస్సాత్వికాః మారుతిన్యాయమాశ్రితాః మరుతోపత్యస్య హనూమతో భంగిమాశ్రితాస్సంతో మహాత్మాపూజితేనత్వత్పదెనైవ తవచరణేనైవానాన్యనపెక్షేణ మారుతిపక్షేలక్ష్మ

రాఅంగుళీయకే నేతిరోఒజ్యాం॥౭॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్షాంప్రి వస్తుష్విత్యమరః దుస్తరంతరితుమశక్యంభవసాగరం అచిరాత్ నిస్త రంతి ॥ ౭౩ ॥ ... ...

అహితోదన్వదౌర్వాగ్నిమశేషోత్కర్షమాతరం । భ
వభైమరథీంభక్తింభజంతిత్వయిసాధవః ॥ ౭౪ ॥

వ్యా ॥ అహితేతి ॥ సాధవః అహితోదన్వదౌర్వాగ్నిం దుఃఖసా గరస్య బడబాగ్నింతద్వచ్ఛోషకమిత్యర్థః ॥ అశేషోత్కర్షమాతరం అశేషేభ్యస్సంసారిభ్యః బ్రహ్మాదికీటపర్యంతేభ్యః ఉత్కర్షస్యజననీం భవభైమరథీం భవస్య సంసారస్య భైమరథీసంజ్ఞాం రాత్రింతద్వినా శినీం త్వయిభక్తింభజంతి ॥ ౭౪ ॥

భరన్యాసాశ్వయుక్తేన భావవేగప్రధావినా । మనో
రథేనగంతవ్యస్సారథిస్త్వంభవాంత్సతామ్ ॥ ౭౫ ॥

వ్యా ॥ భరన్యాసేతి ॥ భరన్యాసోభగవతి భరన్యాసనంప్రపదనమే వాశ్వః తద్యుక్తేన భావవేగప్రధావినా భావోభక్తిరేవవేగః తేన ప్ర ధావనశీలేన మనసైవ రథేనగంతవ్యః ప్రాప్తవ్యస్సారథిస్తస్యరథస్య యంతా చభవానేవ ॥ షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషంప్రాప్యా స్తంగచ్ఛంతీతి శ్రుతేః భక్తస్యపరమపదప్రాప్తిపర్యంతం పురుషా న్తఃకరణోపహితోగచ్ఛతి తతః తం విహాయ తత్రభగవంతముపైతీత స్మాత్సామ్యాన్మనసోరథత్వేన రూపణంరథేన గచ్ఛన్నపిగంతవ్యస్థానప్రా ప్తిపర్యంతం తద్యుక్తోగచ్ఛతి ॥ తతః తం విసృజ్యతత్రాధిగంతవ్యంరా జానముపైతి తస్యచ మనోరథస్య పరమపదపర్యంతాకృష్టిః భరన్యా సవశాదేవేతి తస్యాశ్వత్వేన రూపణం భరన్యాసాశ్వాధేయత్వాన్మనో రథస్య పరమపదప్రాప్త్యాత్వరితత్వాపాదకత్వాచ్చ భక్తేర్వేగత్వేన రూపణం భావశబ్దేనాత్రఫలభక్తిర్వివక్షితానతుసాధనరూపా ఫలభక్తే శ్చైవప్రవృత్త్యాధేయత్వాత్తేనప్రపదనేనపరమపదప్రాప్త్యుపాయాంత

రభూతాయాః సాధనభక్తేరనపేక్షణాచ్చ అంతర్యామితయా ప్రేరక త్వాత్ భగవతస్సారథిత్వేన రూపణం గంతవ్యత్వం తు స్వాభావికమితి వివేకః ॥ ౭౫ ॥ ... ...

వయం తు భవతా గ్రాహ్యా వాసనాదుర్గభేదినా । మ
నాగివ సముద్బోధ్య మా పునర్ముముహద్భవాన్ ॥ ౭౬ ॥

వ్యా ॥ వయమితి ॥ వాసనాదుర్గభేదినా వాసనైవ దుర్గం దురతిక్రమత్వాత్ తద్భినత్తీతి తథోక్తేన భవతా వయం తు తుశబ్దోఽవ్యర్థకః వయమపి పూర్వోక్తాస్సంత ఇవేతి భావః గ్రాహ్యాః దాసతయా స్వీకార్యాః నతూపేక్షణీయా ఇతి భావః మనాగివ స్తోకమివ సముద్బోధ్య గృహీతతత్త్వాన్ కృత్వేతి భావః భవాన్ పునః మా ముముహత్ మోహితాన్మాకార్షీత్ ప్రబోధయితవ్యానాం పునర్మోహం మా కృథా ఇత్యర్థః ॥ ముహ వైచిత్త్య ఇతి ధాతోర్ణ్యంతాల్లుఙి మాఙ్యోగాదడాగమాభావః ॥ ౭౬ ॥

మహతామపి నిష్కంపో మనుష్యత్వమతిస్త్వయి । దృ
ఢలక్షితచిహ్నానాం దిఙ్మోహ ఇవ దుర్దమః ॥ ౭౭ ॥

వ్యా ॥ మహతామితి ॥ మహతాం పరిబుద్ధానామపి నిష్కంపా స్థిరత్వం ప్రాప్తా త్వయి మనుష్యత్వమతిః వర్తత ఇతి శేషః కథమివ దృఢలక్షితచిహ్నానాం దృఢదృష్టసూర్యోదయాది లాంఛనానామపి దుర్దమః దుఃఖేనాప్యపనయనయోగ్యః దిఙ్మోహః ప్రాచ్యాదిషు ప్రతీచీత్వాదిభ్రమ ఇవ ॥ ౭౭ ॥

దురంతసుఖఖద్యోతం దుఃఖాంధతమసావృతం ।
నిజేనైవ ప్రకాశేన నిశీథముపరుంధినః ॥ ౭౮ ॥

వ్యా ॥ దురంతేతి ॥ దురంతాని దుఃఖావసానాని సుఖాన్యేవ ఖద్యోతాః కీటమణయః యస్మిన్ తం దుఃఖాన్యేవ అంధతమసాని గాఢాంధకారాణి తైరావృతం నః అస్మాకం నిశీథం సంసారాఖ్యం రాత్రి

మధ్యం విజేనత్వదీయేనైవ ప్రకాశేనభాసాఉపరుంధిఅపనయేత్యర్థః॥

మశకానివమాతంగకకంసముఖ్యానినూనఃక్షిపతః ॥ య
దివిస్మయనీయస్త్వం విస్మయేకింనవిస్మయః ॥ ౭౯ ॥

వ్యా॥ మశకానీతి ॥ మశకాన్ మాతంగోగజఇవ కంసముఖ్యాని నూనః క్షుద్రాన్ క్షిపన్ నిరస్యన్త్వం యదివిస్మయనీయఃతదావిస్మయేకిం నవిస్మయః ॥ అసంభావితార్థదృష్టౌఖలువిస్మయోయుక్తః తతః తవకంసాదినిరాసో మాతంగస్య మశకనిరాసప్రాయఇతి నాత్రవిస్మయః కార్యః కింతు ఇదంచరితం దృష్ట్వాయేవిస్మయంతే తేషాంవిస్మయఏవాసంభావితత్వాత్ విస్మయః కార్యఇత్యర్థః ॥ ౭౯ ॥

నఖలీలావిదార్యేషునాథేషువిబుధద్విషాం ॥ పరి
ష్కారణపర్యాయాఃపంచాపితవహేతయః ॥౮౦॥

వ్యా ॥ నఖేతి ॥ నఖలీలావిదార్యేషు త్వదీయనఖలీలామాత్రేణవిదార్యేషు విబుధద్విషాంనాథేషు అసురపతిషు విషయేపంచాపి హేతయః శాసుద్దిశ్యగృహ్యమాణానితవపంచాప్యాయుధాని పరిష్కారణపర్యాయాః ప్రసాధనస్య ప్రత్యామ్నాయాః ॥ ౮౦ ॥

కాలనేమివికారేస్మిన్ నరకేనైవమథితేత్వయా ॥
ఈదృశామితరేషాంచదత్తఏవజలాంజలిః ॥౮౧॥

వ్యా ॥ కాలేతి ॥ కాలనేమేరసురస్య వికారే అవతారే అస్మిన్నరకే త్వయావిమథితేసతి ఈదృశామేతాదృశానాం అసురావతారరూపాణామితరేషాం శిశుపాలాదీనాం జలాంజలిః నివాపజలాంజలిర్దత్త ఏవ తేపిత్వయామథితప్రాయాఏవేత్యర్థః ॥ ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతిభూతార్థేక్తప్రత్యయః ॥ ౮౧ ॥

నమితామతవిషక్తంభా దానవప్రభవైశ్శమా ॥
కించిదుత్తంభితేవాద్యకంసభారాపహారతః ॥౮౨

వ్యా॥ నమితేతి ॥ దానవప్రభవైః అసురాణామవతారైః నమితాతి

యతః దీర్ఘః విష్కంభః విస్తారో యస్యాస్సా తథోక్తా ॥ని॥ విష్కంభో యోగభేదేపి విస్తారప్రతిబంధయోరితి విశ్వః ॥ తమాధామిః అద్యకం సభారస్య అపహారతః అననయేన కించిదుత్తంభితేవ ఉన్నమితేవ జాతా ॥

నఖల్వతిశయం కంచిదియమాధాతుమర్హతి । సు
మణావజ్ఞక్ల్ప్తేవ స్తుతిరస్మత్కృతా త్వయి ॥ ౮౨ ॥

వ్యా ॥ నఖల్వితి ॥ అస్మత్కృతా ఇయం స్తుతిః సుమణౌ ఉత్తమరత్నే అజ్ఞక్ల్ప్తా రత్నతత్వానభిజ్ఞేన పామరేణ కృతా స్తుతిరివ కంచిదతిశయమాధాతుం నార్హతి ఖలు త్వన్మహిమాభిజ్ఞకృతైవ హి స్తుతిరుత్కర్షావహేతి భావః ॥ ౮౩ ॥

ఇతి విజ్ఞాపితస్తేన వ్రీళాదివనతో విభుః । బాలో
పలాలనమితి భవ్యవృత్తిరభావయత్ ॥ ౮౪ ॥

వ్యా ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ తేన వసుదేవేన విజ్ఞాపితః వ్రీడాదివ లజ్జయేవ నతః లజ్జాభినయాదవనత ఇతి యావత్ భవ్యవృత్తిః శుభచరితః ప్రభుః ఇదం వసుదేవస్య విజ్ఞాపనం బాలోపలాలనమభావయత్ లోకమోహనాయ బాలోపలాలనత్వేనాన్యథాసిద్ధిం నీతవానిత్యర్థః ॥

స వాచా సాంత్వయామాస పితరం దీనచేతసం । స్వ
వక్త్రేందువినిష్యందిసుధాపూరితకుల్యయా ॥ ౮౫ ॥

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్ దీనచేతసం పితరం స్వవక్త్రేందువినిష్యందిసుధాపూరిత కుల్యయా స్వవక్త్రేందోః వినిష్యందిన్యః వినిష్యందమానాః సుధాః సాంత్వవాక్యావయవా వర్ణాదయో అభిసంహితాః తత్పూరితకుల్యారూపయా వాచా సాంత్వయామాస ॥ని॥ కుల్యాల్పకృత్రిమా సరిదిత్యమరః ॥ ౮౫ ॥

గమ్భీరమధురాం తస్య గిరం నిగమగంధినీం । శ్రు
త్వా ముక్తిసఖీం ప్రాపముదమానకదుందుభిః ౮౬

వ్యా ॥ గమ్భీరేతి ॥ ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః గమ్భీరామగాధాం మ

ఘురాంశుశ్రీతిసుఖాంచ ఖంజకుబ్జవద్వీక్షణ సమానః నిగమగంధినీం వేదగంధవతీం అలంఘ్యానియతిరిత్యాదిరూపేణ వేదార్థాన్ స్పర్శనతీమితియావత్ ॥ తస్యకృష్ణస్య గిరంశ్రీశస్వముక్తిసఖంమముక్తిదశోనంబంధినీం ముదంప్రాప ॥ ౮౬ ॥

{దేవకీచపరిష్వజ్యసుతంవాత్సల్యనిర్భరా । నంద
గోపవధూలబ్ధంనవమానందమన్వభూత్ ॥ ౮౭ ॥}

వ్యా ॥ దేవకీతి ॥ వాత్సల్యనిర్భరాసుతస్నేహపరిపూర్ణా దేవకీ చ సుతంపరిష్వజ్యనందగోపవధ్వాయశోదయాలబ్ధంనవంఇదం ప్రథమం ఆనందం పుత్రపరిష్వంగసుఖమన్వభూత్ ॥ ౮౭ ॥

{భూయఃప్రాదురభూత్తస్య భుజయుగ్మంతిరోహితం ।
తథాపితాదృశంమర్త్యంతమమన్యంతతామసాః ॥ ౮౮ ॥}

వ్యా ॥ భూయఇతి ॥ తస్యకృష్ణస్యతిరోహితంభుజయుగ్మంభూయః ప్రాదురభూత్ అనుకంప్యానాం స్వపరత్వఖ్యాపనాయేతిభావః తథాపి తామసాః తమోగుణావిష్టాః తంకృష్ణంతాదృశంభుజచతుష్టయ విశిష్టం మర్త్యమమన్యంత ॥ ౮౮ ॥

{బభూవబలభద్రస్యతేనవిశ్వాతిశాయినా । శిర
సావిధృతస్యాపికిరీటస్యేవశేషతా ॥ ౮౯ ॥}

వ్యా ॥ బభూవేతి ॥ విశ్వాతిశాయినాసర్వోత్తరేణ తేనకృష్ణేన శిరసావిధృతస్యాపి అగ్రజతయాబహూకృతస్యాపి బలభద్రస్యశేషతాఉపసర్జనతాబభూవ కిరీటస్యేవ యథాకిరీటస్య శిరసాధృతస్యాపి అలంకార్యశేషతాతద్వదిత్యర్థః శేషతాఅనంతతేత్యపిగమ్యతే ॥ ౮౯ ॥

{క్రియమాణపరిష్కారైః కిరీటాద్యైస్సబంధుభిః ।
తానితాన్యేవదివ్యానితత్రతంగైరభూషయత్ ।}

వ్యా ॥ క్రియమాణేతి ॥ బంధుభిః మనోజ్ఞైః కిరీటాద్యైరాభరణైః క్రియమాణపరిష్కారస్సకృష్ణః దివ్యాన్యప్రాకృతానిదివిస్థితానితాని తా

న్యాభరణాన్యేవ తత్తదంగైః తత్తదాభరణయుక్తైః తైస్తైరవయవైరభూషయత్ భగవదంగసంపర్కాదాభరణాన్యేవ శోభాతిశయం ప్రాప్తానీత్యర్థః ॥ ౮౦ ॥

అశోభత శుభంచ్ఛత్రం తస్య రాజన్యలక్షణం । త
న్నాభిపుండరీకస్య రూపాంతరమివోదితం ॥ ౮౧ ॥

వ్యా ॥ అశోభతేతి ॥ తస్య కృష్ణస్య శుభం మనోజ్ఞం రాజన్యలక్షణం ఛత్రం రాజచిహ్నం శ్వేతాతపత్రం తన్నాభిపుండరీకస్య ఉదితం ప్రాదుర్భూతం రూపాంతరమాకారాంతరమివాశోభత ॥ ప్రాక్ఛందో ద్రియవర్ణనే ధారణాది ప్రసిద్ధ్యనురోధేన నాభీకమలస్యారుణ్యముక్తం ఇహాతు ॥ నాభిపల్వలపుండరీకముకుళః కంబోస్సపత్నీకృత ఇత్యాదౌ తస్య శ్వేతాంబుజత్వప్రసిద్ధేరపి దర్శనాత్ తథాత్వమితి న విరోధః ॥ ౮౧ ॥

చామరద్వితయం శౌరేస్సమయా ముఖపంకజం । శు
శుభే నప్రతిచ్ఛందో హంసమూర్తి రివ స్వయం ॥ ౮౨ ॥

వ్యా ॥ చామరేతి ॥ శౌరేః ముఖపంకజం సమయా ముఖపంకజ సమీపే అభితః పరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా చామరయోః ద్వితయం సప్రతిచ్ఛందః ప్రతిబింబసహితః స్వయం హంసమూర్తిరివ సాక్షాల్ హంసావతారో భగవానివ శుశుభే ॥ భగవతో హంసావతారః కథితః ॥ ౮౨ ॥

సచంద్ర ఇవ సంపూర్ణః ప్రథమో యదుభూభృతాం ।
పునరున్నిద్రయామాస కీర్తిం కుముదినీమివ ॥ ౮౩ ॥

వ్యా ॥ సఇతి ॥ యదుభూభృతాం యదువంశ్యానాం రాజ్ఞాం ప్రథమః ప్రవరః చంద్రపక్షే ఆదిమః ॥ ని ॥ ప్రథమౌ ప్రవరాదిమావితి వైజయంతీ ॥ అతఏవ సంపూర్ణ చంద్ర ఇవ స్థితః సః కృష్ణః కీర్తిం కుముదినీమివ పునరున్నిద్రయామాస ఉన్మేషయతి స్మ ॥ పునశ్శబ్దో యయాతి శాపేన యదువంశకీర్తేః ప్రాఙ్నిమగ్నత్వం ద్యోతయతి ॥ ౮౩ ॥

అభజంత ద్విజేంద్రాస్త మతద్భోగపరాఙ్ముఖాః । సగాధి
కారాన్నిర్విద్య శాంతా ఇవ పితామహాః ॥ ౯౪ ॥

వ్యా ॥ అభజంతేతి ॥ ద్విజేంద్రాః బ్రాహ్మణప్రవరాః తం కృష్ణం అతద్భోగపరాఙ్ముఖాః కృష్ణవ్యతిరిక్తస్య విషయస్య భోగే పరాఙ్ముఖాః తదేకాభిరతాస్సంతః సగాధికారాన్నిర్విద్య శాంతా ఉపరతకృత్యాః పితామహాః బ్రహ్మాణ ఇవాభజంత పౌరోహిత్యాద్యవలంబనేన ప్రాప్తవంత ఇత్యర్థః ॥ ప్రతికల్పం భిన్నభిన్నాః బ్రహ్మాణః తత్తత్కల్పసృష్టిం కృత్వా తత్తదవసానే విముక్తసంసారాః భగవంతముపయంతీతి యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి సూత్రే నిరూపితం ముచ్యమానా అపి భగవదనుభవైకపరా ఇతి అతద్భోగపరాఙ్ముఖా ఇతి విశేషణం తుల్యమ్ ॥ ౯౪ ॥ ... ...

అహార్యాన్యదువంశ్యస్య సభోగాంత్సమకల్పయత్ ।
స్వపర్యంకభుజంగస్య ఫణామణిగణానివ ॥ ౯౫ ॥

వ్యా ॥ అహార్యానితి ॥ స కృష్ణః యదువంశస్య యదుభూభృద్గణస్య అహార్యాన్ హర్తుమశక్యాన్ స్వపర్యంకభుజంగస్య శేషస్య ఫణామణిగణానివస్థితాన్ భోగాన్భోగ్యాన్ రత్నాభరణాదీన్ సమకల్పయద్దదావిత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥ ... ...

అమరత్వాయపర్యాప్తం తన్ముఖేందుసముద్భవం ।
సుధేవ పరివారేభ్యః సస్వదే సూనృతం వచః ॥ ౯౬ ॥

వ్యా ॥ అమరత్వాయేతి ॥ అమరత్వాయ పర్యాప్తం అమర్త్యత్వం సంపాదయితుమనన్యాపేక్ష సాధనం తద్వచనశ్రవణమాత్రేణ దేవవత్తృప్తార్థీభావాదితి భావః ॥ తన్ముఖేందుసముద్భవం తస్య కృష్ణస్య ముఖమిందురివ తతో జాతం సూనృతం ప్రియసత్యం వచస్సుధేవామృతమివ పరివారేభ్యః సస్వదే స్వదతేస్తు రుచ్యర్థానామిత్యాదినా చతు

పార్థితోఽపి న రాజ్యాయ పరిభావజ్ఞైర్యదూత్తమైః ।
అరోచయత రాజానముగ్రసేనం వయోఽధికమ్ ॥ ౯౭ ॥

వ్యా ॥ పార్థితోఽపీతి ॥ స కృష్ణః ప్రభావజ్ఞైః స్వస్య మహిమానం జానద్భిః యదూత్తమైరక్రూరాదిభిః రాజ్యాయ ప్రార్థితోఽపి వయోఽధికం యదూనాం మధ్యే వయసాఽధిక ముగ్రసేనం కంసస్య పితరం రాజానమరోచయత అనిచ్ఛన్తమేవ రాజానం కృతవానిత్యర్థః ॥ ౯౭ ॥

న్యస్తరక్షాభరస్తేన యౌవరాజ్యముపాశ్రితః ।
శుశుభే పారతన్త్ర్యేణ స్వాతన్త్ర్యవశవర్తినా ॥

వ్యా ॥ న్యస్తేతి ॥ రాజ్ఞా ఉగ్రసేనేన న్యస్తరక్షాభరః నిహితరాజ్యరక్షాభరః యౌవరాజ్యం యువరాజత్వ ముపాశ్రితః కృష్ణః స్వాతన్త్ర్యవశవర్తినా స్వాతన్త్ర్యాధీనేన స్వేచ్ఛాగృహీతేన పారతన్త్ర్యేణ ఉగ్రసేనపరాధీనతయా శుశుభే ॥ ౯౮ ॥

తస్య గోపాయతః పృథ్వీం గోపాలకుహనాత్మజః ।
పర్యుపాస్త పదం ధన్యా పార్థివశ్రీరనుత్తమా ॥

వ్యా ॥ తస్యేతి ॥ గోపాలకుహనాత్మజః గోపాలకైతవం త్యక్తవతః పృథ్వీం గోపాయతః సంరక్షతః తస్య కృష్ణస్య పదం చరణం అనుత్తమా స్వాపేక్షయా ఉత్తమరహితా ధన్యా సుకృతినీ పార్థివశ్రీః రాజలక్ష్మీః పర్యుపాస్త ఉపాసితవతీ ॥ ౯౯ ॥

కృతవీరాభిషేకం తం క్లృప్తకల్యాణకౌతుకం । తుష్టు
వుస్సమయే వేదాస్సౌస్నాతికపురస్కృతాః ॥ ౧౦౦ ॥

వ్యా ॥ కృతేతి ॥ కృతవీరాభిషేకం గృహీతయౌవరాజ్యాభిషేకం క్లృప్తకల్యాణకౌతుకం ఆబద్ధమంగళహస్తసూత్రం తం కృష్ణం సమయే ప్రాప్తకాలే సౌస్నాతికపురస్కృతాః సుస్నాతం పృచ్ఛన్తీతి సౌస్నాతికాః ॥ సూ ॥ పృచ్ఛతౌ సుస్నాతాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమితి ఠక్ తైః పురస్కృతాః వేదాః తుష్టువుః సౌస్నాతికేషు బ్రాహ్మణేషు స్వయమపి తద్వేషమా

లంబ్యా వేదా భగవంతమస్తువన్నిత్యర్థః ॥ ౧౦౦ ॥

శక్తిభిస్తిసృభిర్దీప్తావివస్వానివదీప్తిభిః । స్వప
దంపృథివీంచక్రేసుహృద్భిస్సూరిభిర్వృతః ॥౧౦౧

వ్యా ॥ శక్తిభిరితి ॥ తిసృభిః అమృతాచంద్రాశుక్రాఖ్యాభిః ఘృష్టిభిః ఘుమణసజనీభిః పురాణోక్తాభిః దీప్తిభిః ప్రభాభిః వివస్వానివతిసృభిశ్శక్తిభిః శాస్త్రోక్తాభిః ఉత్సాహప్రభుమంత్ర శక్తిభిః దీప్తః ఉజ్జ్వలః సుహృద్భిః స్థిరాగ్రహార్యాదిభిః సూరిభిర్విద్వద్భిశ్చ వృతః పరివృతః కృష్ణః పృథివీం స్వపదం స్వస్థానం చక్రే కృత్స్నాం భువం స్వవశీచకారేత్యర్థః ॥ స్వపదమిత్యనేన పరమపదరూపతాపి ప్రతీయతే ॥ తత్రపక్షే తిసృభిశ్శక్తిభిః శ్రీభూనీళాభిః సుహృద్భిః రజస్తమోనిరాసేన శోభనహృదయైస్సూరిభిః నిత్యసూరిభిః వృతస్సేవిత ఇతియోజ్యం వృఙ్ సంభక్తావితి ధాతుః ॥ ౧౦౧ ॥

విక్షిప్తంతస్యబర్హాద్యం హేమరత్నవిభూషణైః । వై
రోచనిహృతానీతః కిరీటోనవ్యకల్పత ॥ ౧౦౨ ॥

వ్యా ॥ విక్షిప్తమితి ॥ తస్యకృష్ణస్య బర్హాద్యం పిచ్ఛమాలాదికం హేమరత్నవిభూషణైః విక్షిప్తంప్రక్షిప్తవికల్పమభూత్ పించ్ఛమాలాదిస్థానే దివ్యాభరణాన్యభూవన్నిత్యర్థః ॥ వైరోచనిహృతానీతః విరోచనస్యాపత్యేన బలినాహృతస్తతోగరుడేన ప్రత్యానీతశ్చ కిరీటోనవ్యకల్పతనతద్వికల్పితోభూత్ రాజభావేపి నపవాసీదిత్యర్థః ॥

సప్తిభిస్సైన్యసుగ్రీవ మేఘపుష్పవలాహకైః । వ్యక్తి
మంతోభవన్వేదాస్త్యజంతోధేనుభూమికాం ॥౧౦౩ ॥

వ్యా ॥ సప్తిభిరితి ॥ వేదాఃధేనుభూమికాం బృందావనగృహీతధేనువేషంత్యజంతః సైన్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహకైః సైన్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహకసంజ్ఞితైః సప్తిభిః తురగైర్వ్యక్తిమంతః ప్రాదుర్భావవంతోభవన్ చత్వారోపి వేదారథ్యాశ్వచతుష్టయరూపేణ ప్రాదు

ర్భూతా ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౩ ॥ ... ...

{పద్మాకమలదాయాదం పదం తస్య స్వమౌళిభిః ।
శ్రుతయో ధారయామాసుః పాదపీఠీకృతాత్మభిః ॥}

వ్యా ॥ పద్మేతి ॥ పద్మాయాః లక్ష్మ్యాః కమలం లీలాపద్మం తస్య దాయాదం బాంధవం సదృశమితి యావత్ తస్య కృష్ణస్య పదం శ్రుతయో వేదాః పాదపీఠీకృతాత్మభిః పాదపీఠీకృతస్వరూపైః స్వమౌళిభిః స్వశీర్షైః ధారయామాసుః ॥ ధృఞ్ ధారణ ఇతి చౌరాదికో ధాతుః ॥౧౦౪॥

{స వేణుశ్శంఖరూపేణ ప్రాచా పరిపచేళిమః । అ
గోపీసంవిభాగార్హం పపౌ తస్యాధరామృతం ॥౧౦౫॥}

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ స వేణుః యం బృందావనే దధ్మావితి భావః ॥ ప్రాచా ప్రాచీనేన శంఖరూపేణ శంఖాత్మనా పరిపచేళిమః స్వయమేవ పరిపక్వస్సన్ ॥ సూ ॥ కేళిమర ఉపసంఖ్యానమితి కర్మకర్తరి కేళిమర్ప్రత్యయః ॥ అగోపీసంవిభాగార్హం ప్రాగ్వేణుతాదశాయామివ గోపీభిస్సంవిభాగానర్హం తస్య కృష్ణస్య అధరామృతం పపౌ ॥ ౧౦౫ ॥

{దిదేశ సాందీపనయే ధనుర్వేదోపదేశినే । స్వ
పదారూఢతనయప్రత్యానయనదక్షిణాం ॥౧౦౬॥}

వ్యా ॥ దిదేశేతి ॥ ధనుర్వేదోపదేశినే స్వస్య ధనుర్వేదముపదిష్టవతే సాందీపనయే మహర్షయే స్వస్య పదం పరం పదం ఆరూఢస్య తత్పుత్రస్య ప్రత్యానయనమేవ దక్షిణాం గురుదక్షిణాం దిదేశ దత్తవాన్ ॥

ప్రహితాం పురుహూతేన స్వసంకల్పానువర్తినా ।
కంసజిత్తాం సపితరం సుధర్మామధ్యవాసయత్ ॥౧౦౭॥

వ్యా ॥ ప్రహితామితి ॥ కంసజిత్కృష్ణః స్వసంకల్పానువర్తినా స్వేచ్ఛానువర్తనశీలేన పురుహూతేనేంద్రేణ ప్రహితాం సుధర్మాం దేవసభాం కంసపితరం ఉగ్రసేనం అధ్యవాసయత్ అధివాసయతి స్మ ॥ సూ ॥ ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇతి ఆధారస్య సుధర్మాయాః కర్మత్వం సపితరమి

తి ద్వికర్మకత్వాత్తు దుహ్యాద్యాగత్యాదిసూత్రేచపరిగణనాభావేపి మహో కవిప్రయోగాదాదర్తవ్యః ॥ ౧౦౭ ॥

అశేషరత్నచిత్రాం తా మతీతస్తుతిగోచరాం ।
అద్వైతమివసర్వేషా మద్భుతానామమన్యత ॥

వ్యా ॥ అశేషేతి ॥ అశేషరత్నచిత్రాం అఖిలరత్నకర్బురాం అతీతస్తుతిగోచరాం అతిక్రాంతస్తుతివిషయభావాం తాం సుధర్మాం సర్వేషామద్భుతానామద్వైతమేకీభావమివామన్యత ॥ ౧౦౮ ॥

సచతస్యానుభావేన నిర్ధ్యాతనయపద్ధతిః । ప్రజా
పాలనధర్మస్యపారదృశ్వతమోభవత్ ॥ ౧౦౯ ॥

వ్యా ॥ సచేతి ॥ తస్యకృష్ణస్యానుభావేన మహిమ్నా నిర్ధ్యాతనయపద్ధతిః దృష్టనీతిమార్గః సచ ఉగ్రసేనశ్చ ప్రజాపాలనధర్మస్య ప్రజాపాలనాఖ్యస్య రాజధర్మస్య పారదృశ్వతమః అతిశయేన పారదృశ్వా అభవత్ ॥ ౧౦౯ ॥

కృష్ణపక్షమపిప్రాప్య సరాజా విశ్వరంజకః । ప్రా
పద్యత పరాంవృద్ధిం సుమనస్స్వాదనక్షమాం ॥ ౧౧౦ ॥

వ్యా ॥ కృష్ణేతి ॥ సరాజా ఉగ్రసేనశ్చంద్రశ్చ కృష్ణపక్షం కృష్ణబలం ప్రాప్య ॥ ది ॥ పక్షః పార్శ్వగరుత్సాధ్య సహాయబలభిత్తిష్వితియాదవః ॥ అపిశబ్దః అపరపక్షమర్థమాదాయ విరోధాలంకారద్యోతనార్థః విశ్వరంజకః విశ్వస్యవశీకరణః చంద్రపక్షే ఉదయరాగాపాదక ఇత్యర్థః సుమనస్స్వాదనక్షమాం విదుషామానందాశ్రయణస్యోచితాం పక్షే దేవానామాస్వాదనస్య ఉచితాం పరాముత్కృష్టాం వృద్ధింప్రాపద్యత ॥ ౧౧౦ ॥ ... ...

మలినైస్సతతాసారైర్మంత్రిభిశ్చఫలాన్వితైః । వి
ముక్తస్సబభౌభాస్వాన్మేఘైరివజలాశ్రయైః ॥ ౧౧౧

వ్యా ॥ మలినైరితి ॥ భాస్వాన్ తేజస్వీసూర్యశ్చ ॥ భాస్వాన్ భాను

ఔసూర్యయోరితి విశ్వః ॥ ఉగ్రసేనః మలినైః దుష్టచరిత్రైః సతతాసా
రైః సదా అసారైః బలరహితైః చపలాన్వితైః అవిమృశ్యకారిజనసం
సర్గిభిః జలాశ్రయైరనభిజ్ఞజనానామాశ్రయైః మంత్రిభిర్మేఘైరివ
విముక్తస్సన్ బభౌ ॥ యథా సూర్యః మలినైః కృష్ణవర్ణైస్సతతాసా
రైః సంతతధారాసంపాతైః చపలాభిర్విద్యుద్భిః అన్వితైః జలస్య సలిల
స్యాశ్రయైః మేఘైర్ముక్తో భవతి తద్వదితి భావః ॥ ని ॥ ధారాసంపా
త ఆసార ఇత్యమరః ॥ ౧౧౧ ॥

ప్రచితం బహుభిస్తీర్థైస్తస్య గూఢం చికీర్షితం । సా
రస్వతమివ స్రోతః స్థానే స్థానే వ్యజృంభత ॥ ౧౧౨ ॥

వ్యా ॥ ప్రచితమితి ॥ తస్యోగ్రసేనస్య బహుభిః తీర్థైః మంత్రి
చారప్రస్థాపనాదిభిః ప్రచితముపచితం గూఢమనన్యవేద్యం చికీర్షితం క
ర్తుమిష్టం శత్రుజయాదికం సారస్వతం స్రోత ఇవ స్థానే స్థానే ఉచితస్థా
నేషు కార్యకాలేషు వ్యజృంభత ప్రకాశమభూత్ కార్యనివృత్తిప
ర్యంతం గూఢమేవాసీదిత్యర్థః ॥ యథా బహుభిః తీర్థైరవతరణమా
ర్గైః ప్రచితం గూఢం అంతఃప్రవాహరూపం సరస్వతీనదీస్రోతః స్థాన
విశేషేషు ప్రకటీభవతి తద్వదిత్యర్థః ॥ ని ॥ తీర్థం మంత్రాద్యుపాధ్యా
యశాస్త్రేష్వంభసి పావనే ॥ పాత్రోపాయావతారేషు స్త్రీపుష్పేహో
నిమంత్రయోరితి విశ్వః ॥ ౧౧౨ ॥

మానసంరక్షకస్తస్య మంత్రిస్తర్క ఇవానయః । అం
గపంచకసంపత్త్యా విపక్షే దండతాం యయౌ ॥ ౧౧౩ ॥

వ్యా ॥ మానేతి ॥ తస్య రాజ్ఞః మానసంరక్షకః మన్యతే విచింత్య
త ఇతి మానః తస్య చింతితార్థస్య స్వరూపసంపాదనస్థాయిత్వాపాదనా
దినా సమ్యగ్రక్షకో మంత్రః అంగపంచకసంపత్త్యా కర్మణామారం
భోపాయః పురుషద్రవ్యసంపత్తిః దేశకాలవిభాగః వినిపాతప్రతీకా
రః కార్యసిద్ధిశ్చేతి మంత్రాంగపంచకస్య సంపత్త్యా విపక్షే శత్రువర్గే

దండతాం బాధకతాం యయౌ అనయతి ప్రాపయత్యభిమతసాధ్యమిత్యా నయః సాక్ష్యసిద్ధ్యనుకూలస్తర్క ఇవ సోపి మానస్య అనుమానాదేః ప్రమాణస్య సంరక్షకః ॥ ప ॥ వ్యాప్తిస్తర్కాప్రతిహతిరవసానం విపర్యయే ॥ అనిష్టానుకూలత్వే ఇతి తర్కాంగపంచకమిత్యుక్తరూప తర్కాంగపంచకసంపత్త్యా విపక్షే స్థాపనావద్యుక్తసాధ్యానంగీకారపక్షే బాధకశ్చేతి భావః ॥ ౧౧౩ ॥

స్వతశ్శుద్ధాం యథాస్థానం రోషరాగవతీం ధియం । సద
ధే యమునాశోణ శబలామివ జాహ్నవీమ్ ॥ ౧౧౪ ॥

వ్యా ॥ స్వత ఇతి ॥ స రాజా స్వతశ్శుద్ధాం స్వభావతో దోషాద్యసంవృతాం యథాస్థానం రోషరాగవతీం ఉచితవిషయానతిక్రమేణ కోపప్రసాదయుక్తాం అత ఏవ స్వతశ్శుద్ధాం శుభ్రాం యమునాశోణాభ్యాం శబళాం నానావర్ణాం జాహ్నవీమివ స్థితాం ధియం దధే ధత్తే స్మ ॥ రోషరాగౌ నీలారుణత్వేన కవిసమయప్రసిద్ధౌ ॥ ౧౧౪ ॥

సప్తభిస్సామదానాద్యై రుపాయైస్స్థానపాతిభిః । ద్వి
నవద్వీపసంభూతం రత్నజాతమజీహరత్ ॥ ౧౧౫ ॥

వ్యా ॥ సప్తభిరితి ॥ స్థానపాతిభిః ఉచితవిషయేషు పతనశీలైస్సామదానాద్యైః ॥ ప ॥ సామ భేదశ్చ దానం చ దండశ్చేతి చతుష్టయం ॥ మాయోపేక్షేంద్రజాలం చ సప్తోపాయాః ప్రకీర్తితా ఇత్యుక్తరూపైః సప్తభిరుపాయైః ద్వినవద్వీపసంభూతః ద్వే నవ సంఖ్యా యేషు తే ద్వినవాః అష్టాదశసంఖ్యాకాః తేషు ద్వీపేషు జాతం రత్నజాతం ఉత్తమవస్తుసమూహం అజీహరత్ హారయతి స్మ ॥ ౧౧౫ ॥

అనుగంతా స్వనేతౄణాముదయే విశ్వరంజకః । దూ
రీకృతతమాస్సోభూత్ ద్వితీయ ఇవ భానుమాన్ ॥ ౧౧౬

వ్యా ॥ అనుగంతేతి ॥ స్వనేతౄణాం స్వస్య నియంతౄణాం వృద్ధానామనుగంతా అనుసర్తా ఉదయే అభ్యుదయే సతి విశ్వరంజకః జగద్వ

శీకరణః దూరీకృతతమాః నిరస్తతమోగుణస్సరాజాద్వితీయోభానుమా
నివాభూత్ భానుమానపి స్వనేత్రాణాం స్వస్య నయనసంభవానాం
వాలఖిల్యాదీనాం పశ్చాదాగంతా ఉదయపతయె విశ్వస్య రాగాపా
దకః దూరీకృతాంధకారశ్చేతిభావః రవినేత్రవిషయె కూర్మపురాణ
వచనం ॥వ॥గా౹మంక్తి.ము.భూః నికుర్వతేఽఖిలసంగ్రహం ॥ వాల
ఖిల్యానయంత్యేనం పరివార్యోపయిస్రవింఇతి ॥ ౧౧౬ ॥

{ సంచితస్యధనౌఘస్య స్థానసంచారణేనసః । త
టాకస్యేవపూర్ణస్య పరీవాహమకల్పయత్ ॥ }

వ్యా ॥ సంచితస్యేతి ॥ స రాజా సంచితస్య ఉపార్జితస్య ధనౌ
ఘస్య పూర్ణస్యతటాకస్యేవ స్థానసంచారణేన ఉచితస్థానేషు నత్పా
త్రేషు ప్రదానేన పరీవాహమకల్పయత్ యథాపూర్ణస్య తటాక
స్య రక్షార్థం కేదారేషు సంచారణేన పరీవాహం కల్పయంతి తద్వ
దిత్యర్థః ॥ని॥జలోచ్ఛ్వాసాః పరీవాహాఇత్యమరః ॥ ౧౧౭ ॥

ఆసాగరాంతమవమత్యమహీపతీంద్రాన్ భూమ్నా నిజేనపరి
హృత్యయయాతిశాపం । ఓజోనిరోధకమిరాశ్రియముగ్రసే
నం రాజానమేకమకరోజ్జగదేకనాథః ॥ ౧౧౮ ॥

వ్యా ॥ ఆసాగరాంతమితి ॥ జగతామేకో నాథః కృష్ణః ఆసాగరాం
తం సాగరసమీపపర్యంతం మహీపతీంద్రానవమత్య నిజేనభూమ్నా మ
హిమ్నాయయాతిశాపం యదవోనివ రాజ్యార్హాస్త్వితి య
యాతేశ్శాపం పరిహృత్యనిరస్య ఓజోనిరోధకంశత్రుబలప్రతిబంధకం।
అతఏవ ఇలాయాః ఆశ్రియం ఉగ్రసేనం ఏకం భూమండలస్య ము
ఖ్యం రాజానమకరోత్ ॥ వసంతతిలకావృత్తం । ఉక్తావసంతతిలకాతే
భజాజగౌగఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౧౮ ॥

ప్రావద్యంక్షితిశ్రియవృత్త్యాబహుశాఖం మగ్నం శాపాదస్వతి
మాన్యం యదువంశం । ఇచ్ఛాధీనస్వేతరసర్వస్సస్వ మప్సు

వ్యా రక్షో గోపా రామయవీయానుదహార్షీత్ ॥ ౧౦౯ ॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీ
మద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే దశమస్సర్గః

వ్యా ॥ క్షిప్తేతి ॥ ఇచ్ఛాధీనస్వేతరసర్వః స్వసంకల్పవశవర్తిస్వే తరసకలధాతః రక్షోగోపః జగద్రక్షణార్థం గోపభూమికామాశ్రిత్య స్థితః రామస్య యవీయాన్ కృష్ణః శాపాదన్వతి యయాతిశాపవశము శ్రీమగ్నం మాన్యం జగత్పూజ్యం బహుశాఖం బహుసంతానం యదువంశం క్షత్రియవృత్త్యాక్షిప్తావద్యం నిరస్తదోషం కృత్వేతి శేషః స్వమహిమ్నా ఉదహార్షీత్ ఉద్ధరతి స్మ ప్రాక్ప్రాయోవసుదేవాదీనాం పశుపాల్యాదిరూప వైశ్యాదివృత్త్యుపజీవనేన స్థితానాం క్షత్రియవృత్తిసంపాదనేన వంశోద్ధారః కృత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౯ ॥ మత్తమయూరవృత్తమ్ ॥ వేదైరంధ్రైర్మ్తౌ జసగా మత్తమయూరం ఇతి లక్షణాత్ ॥ **

ఇతి శ్రీ మద్భరద్వాజకుల తిలక విశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరాజాధ్వరి
వరసూనునా అప్పయదీక్షితేన విరచితాయామ్
కావ్యరత్నస్య యాదవాభ్యుదయస వ్యాఖ్యా
యాం దశమస్సర్గః.

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

ఏకాదశసర్గ ప్రారమ్భః.

తదద్భుతం క్రీడితకంక్రమేణ శుశ్రావ హారేరప్రతిమానశక్తేః । బ
హుబలాన్కంసవధాదిజన్మా మన్యుగ్రపేదేమగధేంద్రముఖ్యః

ఏవం కంసనిగ్రహపర్యన్తాం భగవతో బాలక్రీడాం వర్ణయిత్వా జరాసన్ధయుద్ధాదిరూపాం తదనన్తరక్రీడాం వర్ణయితుమారభతే ॥—॥

వ్యా ॥ తదితి ॥ అప్రతిమానశక్తేః అనుపమసామర్థ్యస్య హరేః అ

స్ఫుటమాశ్చర్యం క్రమేణ క్రీడితకం తత్తత్క్రీడోచితవయః క్రమం విస్తై
వ గోవర్ధనోద్ధరణ గోపీజనోపభోగ కంసవిగ్రహాదిరూపాం బాల
క్రీడాం ప్రాప్య మహాసత్త్వాన్ మగధేంద్రముఖ్యాన్ మగధదేశాధిప
తిర్జరాసంధః తత్ప్రభృతీన్ రాజ్ఞః కంసవధాదిజన్మా మన్యుః కోపః ప్ర
పేదే జరాసంధాదికర్తృకస్యాపి ప్రపణస్య మన్యుకర్తృకత్వారోపేణ
ప్రాప్త్యేకక్రియత్వయ ఇతి సమానకర్తృకత్వోపపత్తిః । ప్రాప్యేత్యస్య
త్రానితి వా శేషో ధ్యాహార్యః కంసవధాదిర్జన్మ యస్యేతి వ్యధికరణ
బహువ్రీహిః జన్మోత్తరపదత్వాద్వ్యుక్తిః । అవజ్యోర్వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వ్య
ధికరణో జన్మాద్యుత్తరపద ఇతి వామనోక్తేః ॥ ఉపజాతివృత్తం ॥ స్యాదిం
ద్రవజ్రా యది తౌ జగౌ గః ఉపేంద్రవజ్రా జతజాస్తతో గౌ ॥ అనంతరో
దీరితలక్ష్మభాజః పాదా యదీయావుపజాతయస్తా ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧ ॥

గోపాలడింభో నరపాలహంతా వంశే యదోరంచితమాతపత్రం । అ
న్యచ్చ భూమ్యామధరోత్తరత్వం హంతేతి వాదాన్ప్రభురభ్యనందత్ ॥

వ్యా ॥ గోపాలేతి ॥ గోపాలడింభః వల్లవశిశుః నరపాలస్య కంస
స్య హంతా యదోః పితృశాపాద్రాజ్యభ్రష్టస్య కులే అంచితం పూజిత
మాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం భూమ్యాం అన్యచ్చాధరోత్తరత్వం అధర
శ్యోత్తరతా కృష్ణస్య పరదారనిరతత్వేపి లోకసంమతత్వమితి న్యాయ
యః హంత విషాదే ఇతి వాదాన్ జరాసంధాదివచనాని ప్రభుః కృష్ణః
అభ్యనందత్ తేషాం అసహిష్ణుతయా యుద్ధోద్యోగేన భూభారావత
రణం భవిష్యతీత్యాశయేనేతి భావః నరపాలహంతేతి సమాసోపపత్తిః
ప్రాగేవ తత్ర తత్ర దర్శితా ॥ ౨ ॥

హలాదిభిర్హేతివరైర్యథార్హం రథాంగముఖ్యైరపి రామకృష్ణౌ ।
స్వవృత్తియోగ్యావసరోపయాతైః ప్రాచీం శ్రియం ప్రాదురభావయేతాం

వ్యా ॥ హలాదిభిరితి ॥ రామకృష్ణౌ యథార్హం యథోచితం హ
లాదిభిః సౌనంద సంవర్తకాఖ్యహలముసలప్రభృతిభిః రథాంగ ము

క్షైవ్యః చక్రశార్ఙ్గగదాదిభిరపి స్వవృత్తియోగ్యావసరోపయాతైః స్వేషాం హలప్రభృతీనాం వృత్తేర్వ్యాపారస్య యోగ్యేవసరే గోపభూమికాం విహాయ రాజ్యపాలనాధికృతస్య సమయే ఉపయాతైః హేతివరైః ఆయుధప్రవరైః ప్రాచీం ప్రాక్తనీం శేషశేషశాయిమూర్తౌ సంస్థితాం శ్రియం శోభాం ప్రాదుర్భావయతాం ప్రాదుర్భావం గమయతాం ॥ భవతేర్ణ్యన్తాత్ తాదాత్మనేపదం యద్యపి రామస్య హలం ముసలం చేతి హేతిద్వయమేవ ప్రసిద్ధమ్ ॥ తథాపి ఏష తైరక్షతయా తః ఆయాతాన్యాయుధాని చేతి భాగవతే తద్బహుత్వోక్తేః హలాదిభిరితి బహువచనం కృతమ్ ॥ ౩ ॥

{స దైత్యజిద్ధ్వస్తవరూథినీనాం సంప్రాపకం సారథిమాత్రశేషం ।
పునః ప్రవృత్తానుశయం పురీం స్వాం నిన్యే జరాసంధమహార్యసన్ధః}

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ అహార్యా కేనాపి హర్తుమశక్యా సంధా ప్రతిజ్ఞా యస్య ॥ సి ॥ సంధా ప్రతిజ్ఞా మర్యాదేత్యమరః ॥ స దైత్యజిత్ కృష్ణః ధ్వస్తవరూథినీనాం భూభారావతరణాయ హంతవ్యానాం సేనానాం సంప్రాపకం ప్రాప్తిహేతుం సారథిమాత్రశేషం కృత్స్నసేనాహననేన యన్తృమాత్రావశేషం పునః ప్రవృత్తానుశయం పశ్చాదజ్ఞానాత్ కృష్ణస్యావగిసమాగతమితి సంజాతపశ్చాత్తాపం చ ॥ సి ॥ భవేదనుశయో ద్వేషపశ్చాత్తాపానుబంధయోరితి విశ్వః ॥ ఏవంభూతం జరాసంధం స్వాం పురీం నిన్యే ప్రాపయామాస ॥ అకథితం చేతి ద్వికర్మకతా ॥ ఇదానీమయం ముక్తశ్చేత్ పునరపి సేనాంతరం సంపాద్యాగమిష్యతీతి మత్వా తస్య ప్రాణరక్షణాయ పశ్చాత్తాపమప్యుత్పాద్య ముక్తవానిత్యర్థః ॥ ౪ ॥

సమాహృతైస్సైన్యమహాసముద్రైరాయాతమష్టాదశ సాంపరాయాన్ ।
శేషావశేషం ప్రజిఘాయ దీనం దేహేన భీమేన విభేత్తుమిచ్ఛన్ ॥

వ్యా ॥ సమాహృతైరితి ॥ సమాహృతైః సంమేలితైః సైన్యమహాస

క్షుద్రైః సేనాభిః మహోర్మిభిరివాద్భిస్సహ అష్టాదశ సాంపరాయాః అష్టాదశసంఖ్యాని యుద్ధాని ॥ సాంపరాయస్తు సంగ్రామే ఆపదాగామి కాలయోరితి వైజయంతీ ॥ ఆయాతం ప్రాప్తవంతం అష్టాదశవారం కృతయుద్ధమిత్యర్థః ॥ దేహావశేషం సర్వస్యాపి సేనాయాః హననేన దేహమాత్రావశేషం అతఏవ దీనం కాన్తం దరిద్రం వా జరాసంధం భీమేన భీమసేనరూపేణ దేహేన విభేత్తుం పాటయితుం ఇచ్ఛన్ సన్ ప్రజిఘాయ ప్రహిణోతి స్మ ॥ భీమరూపేణాస్యాంతర్యామీ భగవానేవ తత్స్యాహంతేతి భావః ॥ ౫ ॥

{ స్వదత్తశక్త్యా ముచుకుందదృష్ట్యా భస్మావశేషో భవితా హి తం యః
కలేరివాత్మానమనంతదోషం యం కాలపూర్వం యవనం ప్రచఖ్యుః }

వ్యా ॥ స్వదత్తేతి ॥ స్వేన కృష్ణేన దత్తశక్త్యా దత్తసామర్థ్యయా ముచుకుందస్య మాంధాతృపుత్రస్య రాజ్ఞః దృష్ట్యా ప్రీతం శీఘ్రం యో భస్మావశేషః భవితా భవిష్యతీతి భవతేర్లుట్ ॥ అనంతదోషం అనవధికావద్యం అతఏవ కలేః కలియుగస్య ఆత్మానం స్వరూపమివ స్థితం యం కాలపూర్వం యవనం ప్రచఖ్యుః నామ్నా కాలయవనం ప్రచఖ్యుః తదాగమ ఇతి తృతీయశ్లోకేనాన్వయః ॥ యద్యపి కాలశబ్దపూర్వత్వం యవనశబ్దస్యైవ నార్థస్య తథాపి శబ్దవృత్తేః శబ్దస్యార్థే ఉపచారాత్ప్రయోగః ॥ పురా దైవాసురసంగ్రామే చిరం దేవానాం కృతసాహాయ్యకో ముచుకుందః శ్రమాపనోదాయ బహుకాలం నిద్రామభిలష్య । ప ॥ ప్రసుప్తం బోధయేద్యో మాం సందహేయ మహాసురాః । చక్షుషా క్రోధదీప్తేన ఇతి వరం వృత్వా దేవైస్తథానుజ్ఞాతః క్వచిత్పర్వతగుహాయాం శిశ్యే తతః కాలేన కాలయవనే యదుభిరవధ్యే సముత్పన్నే తం ఛలేన జిఘాంసుః కృష్ణః ఉపాయేన ముచుకుందగుహాం ప్రవిశ్య తేన ముచుకుందే కృష్ణభ్రాంత్యా పాదతాడనేన ప్రబోధితే ముచుకుందదృష్ట్యా తం దాహయమాసేతి పౌరాణికీ కథా తత్ర దేవైర్దత్తాపి దాహశక్తిః త

వంతగ్యామిక్ష్వేతి స్వదోత్రశ త్రైత్యుక్తం ॥

బలస్య చ స్వస్య చ బాహుభూమ్నా యదాహృతా మ్లేచ్ఛనృగాధిపానాం
సహస్రకోటీగుణితం సహస్రం పద్మత్వమాయాస్యతి పంచసంఖ్యాం ॥ ౭ ॥

వ్యా ॥ బలస్యేతి ॥ బలస్య బలదేవస్య చ స్వస్య కృష్ణస్య చ బాహుభూ
మ్నా బాహుమహిమ్నా యదాహృతా మ్లేచ్ఛనృగాధిపానాం యేన కాల
యవనేన ఆహృతాః మ్లేచ్ఛకతురుష్కాదిమ్లేచ్ఛదేశాధిపతయ ఏవ నృ
గాధిపాః కింపాకః నృగాధిపా ఇవేత్యుపమితి సమాసో వా తేషాం పంచ
సంఖ్యాం సహస్రకోటీగుణితం సహస్రం సహస్రకోటిగుణితం క్రియతే
చేత్ సహస్రాణాముత్తరోత్తరం దశగుణం పద్మాదస్థానం భవతి గచ్ఛపద్మగు
ణ్యాతేతదుక్తం లైజయంత్యాం ॥ ని ॥ ప రేదశగుణోత్తరా ఇత్యుపక్రమ్యాశ
తం సహస్రమయుతం నియుతం ప్రయుతార్బుదే । న్యర్బుదం బృందఖర్వే
చ శంఖం పద్మం మహాంబుజం ॥ సముద్రో మధ్యమం తం చ పరార్ధం చ య
థాక్రమమితి ॥ తతః పంచసంఖ్యా యావత్యా తే చేత్ పద్మం చకం భవతీత
త్త్వం పద్మత్వమాయాస్యతి వాశంసాయాం ల్లట్ ॥ ౭ ॥

తదాగమే యాదవపుంగవానాం విప్రాయమాణోపగతం విషాదం । నివా
రయామాస న వాసుదేవః ప్రఖ్యాపయన్ బాహ్వోర్మహిమ్నాం ప్రభావం ॥ ౮ ॥

వ్యా ॥ తదాగమ ఇతి ॥ తస్య కాలయవనస్య యుద్ధార్థమాగమనే
యాదవపుంగవానాం యాదవశ్రేష్ఠానాం విప్రాయమాణోపగతం విప్రియ
గార్గ్యాపత్యవచనేన ఆగతం విషాదం వ్యసనం వాసుదేవః కృష్ణః వ్య
సననివారణ శక్తోఽపీతి భావః బాహ్వోర్మహిమ్నః స్తపనఆగతం ॥ ని ॥ వేద స్త
త్త్వం తపో బ్రహ్మ ఇత్యమరః ॥ సూ ॥ గతఆగత ఇత్యాణ్ ప్రత్యయః స్త్రద్ధిత ఇతి
టిలోపః ॥ బుద్ధిః గార్గ్యస్య ప్రభావం ప్రఖ్యాపయన్ న నివా
రయామాస ॥ పురా కిల గార్గ్యో యదూనాం పురోధాః దారపరిగ్రహం
త్యక్త్వా బ్రహ్మచర్యేణ కాలం యాపయన్ యదూనాం సదసి షండ ఇతి కే
నచిదభిశప్తః స్త్రీసంక్రమణాత్ యదుషు కృతవాసేషు ప్రకుప్యతతో నిగత్యా

ద్వాదశాబ్దం తపశ్చర్యయా శంకరమారాధ్య యదూనాం భయావహం
స్తైరవధ్యం పుత్రం వరం లేభే ॥ ఇదం చ యవనదేశాధిపతిం సర్వతశ్శ్రు
త్వా తమాయాంతం ప్రత్యుద్గమ్యాకస్మాంచ దాభిరపధ్యాంతం సంగ
మయ్య తదుత్పన్నం పుత్రం స్వయమంతః పురే పోషయామాస॥ స కా
లయవన ఇతి ప్రాణికే కథాతల్పనాతః పరింపప్రమానః కార్యశ
తిశిక్షయితు మృషే స్తపోబలఖ్యాపనాయ తత్ప్రయుక్తవిషాదనివారణశ
క్తోప్యనివార్యస్వయమపి విషాదముఖనీయత్త్వాదిశ్చర్థః ॥ ౮ ॥

స సర్గసిద్ధ్యై యుపరావరస్సనం మర్త్యైః పార్థ్యయదువంశవృద్ధ్యై। విహా
తుమిచ్ఛన్మధురాం శుభంయుస్సంకల్పయామాస పురీం తదన్యాం ॥

వ్యా ॥ సస ఇతి ॥ శుభంయుః శుభాన్వితః నిసర్గానిధ్యాత్పరా
వరః స్వతోవలోకిత భూతభావివృత్తాంత స్తథాభూతోప్యసౌ యదు
వంశ వృద్ధై స్సర్గం సంమత్యై తేషు గౌరవాధానాయేతిభావః మ
ధురాం విహాతుం త్యక్తుమిచ్ఛన్ సన్ తదన్యాం పురీం సంకల్పయామాస
నిర్మాపయితుం సంకల్పితవాన్ ॥ ౯ ॥

స్వయం ప్రవృత్తైరపి వృష్ణివీరైః త్రాతుం క్షమాం త్రాసితదైత్యలోకః । అ
నన్యసాధారణశక్తిరన్యాం సంకల్పయామాస పురీమపూర్వాం ॥ ౧౦ ॥

వ్యా ॥ అన్యపురీసంకల్పస్య ప్రయోజనం దర్శయతి ॥ స్వయమితి॥
త్రాసితదైత్యలోకః ఉద్వేజితాసురజనః అనన్యసాధారణశక్తిః అనిత
రసాధారణసామర్థ్యః కృష్ణః స్వయం ప్రవృత్తైరపి కృష్ణమనపేక్ష్య
స్వయమేవ త్రాతుం ప్రవృత్తైరపి వృష్ణివీరైః వృష్ణిశ్రేష్ఠైః సాత్యకిప్రభృ
తిభిః త్రాతుం క్షమాం రక్షితుం యోగ్యాం, అన్యామపూర్వాం నవీనాం పు
రీం సంకల్పయామాస జరాసంధకాలయవనయోరాక్రమణే యుద్ధార్థం స్వ
స్మిన్ ప్రస్థితే తదన్యైః పురీం యథా నాక్రమ్యతే తథా తత్రత్యైర్యదుభిరే
వ పాలయితుం శక్యాం సముద్రమధ్యగతాం పురీం సంకల్పితవానిత్యర్థః ॥

జహౌ ధరిత్రీమివ జామదగ్న్యః కౌలీమయోధ్యామివ కోసలేంద్రః । అ
చింత్యవృత్తిర్మధురామనింద్యాం తజ్జన్మజాతో మహిమా తు నైనాం ॥

వ్యా॥ జహావితి ॥ అచింత్యవృత్తిః అతర్కణీయచరితః కృష్ణః జామదగ్న్యః పరశురామః ధరిత్రీం నిఖిలక్షత్రియవిజయలబ్ధాం భూమిమివ కోసలేంద్రః శ్రీరామచంద్రః కౌలీం కులసంబంధినీం కులక్రమాగతాం అయోధ్యామివ అనింద్యాం అగర్హణీయాం మధురాం జహౌ తత్యాజ తజ్జన్మజాతః తస్య కృష్ణస్య జన్మనా జాతః మహిమా తు ఏనాం మధురాం న జహౌ ॥ తస్మిన్ త్యక్తవత్యపి తస్య జన్మభూమిరితి పుణ్యక్షేత్రత్వం తథైవ స్థితమిత్యర్థః ॥ జహౌ ధరిత్రీమిత్యత్ర ॥ ప॥ సర్వానష్టాదశద్వీపాన్వశమానీయ భార్గవః ॥ సాశ్వమేధసహస్రాణి నరమేధశతాని చ ॥ ఇష్ట్వా సాగరపర్యంతాం కాశ్యపాయ మహీం దదావితి భారతకథానుసంధేయా । రఘునాథస్య పితృవాక్యపరిపాలనార్థం అయోధ్యాత్యాగస్తు ప్రసిద్ధః ॥ జామదగ్న్య ఇత్యత్ర ఋష్యంధకవృష్ణికురుభ్యశ్చేత్యణ్ప్రత్యయః జామదగ్న్య ఇత్యత్ర అనంతరాపత్యేపి గోత్రరూపాధ్యారోపేణ గర్గాదిభ్యో యఞితి గోత్రప్రత్యయః ॥ ౧౧ ॥

పరిత్యజన్నప్యభిమత్య తిష్ఠన్వ్యాప్తశ్శుభం వ్యక్తిపదం తదగ్ర్యం ।
అనన్యభాజామభజత్స దేవస్తస్మింత్సతాం ప్రాగివ సన్నిధానం ॥ ౧౨ ॥

వ్యా॥ పరిత్యజన్నితి ॥ శుభం ప్రాణినాం శ్రేయస్కరం అగ్ర్యం ప్రధానం తత్ప్రకృతం వ్యక్తిపదం స్వసన్నిధానస్థానం మధురాం పరిత్యజన్ అభిమత్య స్వక్షేత్రాభిమానం కృత్వా వ్యాప్తః తిష్ఠన్ అదృశ్యరూపేణ వ్యాప్య వర్తమానస్స దేవః కృష్ణః అనన్యభాజాం ఐకాంత్యవతాం సతాం బ్రహ్మవిదాం తస్మిన్ క్షేత్రే ప్రాగివ సన్నిధానమభజత్ పూర్వవత్ కృష్ణమూర్త్యైవ సన్నిహిత ఆసీత్ ॥ ౧౨ ॥

అహంసపద్మామివ వాహినీం తాం వీతేందుతారామివ వాసతేయీం ।
సమాప్తకార్యామివ సత్రశాలాం శూన్యాం పురీం ప్రేక్ష్య జగామ శౌరిః ॥

హంసపద్మరహితాం వాహినీం నదీమివ వీతేందుతారామపగతచంద్రన
క్షత్రాం వాసతేయీం రాత్రిమివ ॥ ని ॥ వసతిర్వాసతేయీచ శ్యామా
రాత్రిదకధ్యతఇతి హలాయుధః ॥ సమాప్తకార్యాం సమాప్తసవనకృ
త్యాం సత్రశాలాం యజ్ఞశాలామివచ ॥ ని ॥ సత్రమాచ్ఛాదనేయజ్ఞేస
దాదానేవనేపిచేత్యమరః ॥ శూన్యాం శోభారహితాం ప్రేక్ష్యజగామ॥

{చిత్రావశేషద్విరదాశ్వయోధా శుకాదిసంభాషణశేషసూక్తా । మణి
ప్రభాశేషితదీపికాసానామ్నైవమాధుర్యవతీతదాసీత్ ॥ ౧౪ ॥}

చిత్రేతి ॥ చిత్రావశేషద్విరదాశ్వయోధా అవశిష్యతఇత్యవశేషః చి
త్రం ద్విరదాద్యాలేఖ్యమేవావశేషఃయస్మిన్ తథాభూతం ద్విరదాశ్వ
యోధం యస్యాః ఏవం శుకాదిసంభాషణశేషం సూక్తం యస్యాం మ
ణిప్రభైవ శేషితా అవశేషీకృతా దీపికా యస్యాంసా మధురానామ్నై
వ మాధుర్యవత్యాసీత్ అర్థతస్తు మాధుర్యహీనా సౌందర్యహీనాభూది
త్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

{ప్రాచీమనాదృత్యనివాసభూమిం ప్రత్యఙ్ముఖీం పద్ధతిమాదదానా ।
స్థిరంపదంప్రాప్తుమియేషసేనాసత్త్వాధికాధీరివసాత్వతానామ్॥౧౫॥}

ప్రాచీమితి ॥ ప్రాచీం ప్రాగ్దేశరూపాం నివాసభూమిమనాదృత్య ప్ర
త్యఙ్ముఖీం పశ్చిమాభిముఖీం పద్ధతిం సరణిమాదదానా స్వీకుర్వతీ సత్త్వా
ధికా బలాఢ్యా సేనాకృష్ణచమూః సత్త్వాధికా సత్త్వగుణప్రచురా అత
ఏవ ప్రాచీం నివాసభూమిం ప్రాక్తనం బహిర్విషయలక్షణమాస్పదమనా
దృత్య ప్రత్యఙ్ముఖీం ప్రత్యగాత్మాభిముఖీం పద్ధతిం ఆదదానా సాత్వ
తానాంసాత్వతం భగవచ్ఛాస్త్రంఅధీయతేవిదుర్వేతిసాత్వతాః । తదధీ
తేతద్వేదేతి ప్రాగ్దీవ్యతీయోణ్ప్రత్యయః తేషాంధీరివ స్థిరంపదం పరైర
నాధృష్యం కదాప్యచలంపదం ధీపక్షే పునరావృత్తిరహితం పరంపదంత
త్ప్రాప్తుమియేష ॥ ౧౫ ॥

ఉత్సారయన్ధూళిమివాగ్రయాయీ వినిర్దిశన్వాసమివాతిదూరాత్
ప్రత్యుద్గమాయ త్వరయన్నివాబ్ధిం మరుద్వహో మన్దవిధూతకేతుః ॥

వ్యా ॥ ఉత్సారయన్నితి ॥ మందవిధూతకేతుః దరకంపితధ్వజపటః మరుత్ అనులోమవాయురితిభావః । ధూళిం మార్గపాంసుం ఉత్సారయన్నివ హేతౌ శతృప్రత్యయః ॥ ఉత్సారణస్య హేతురివ ఉత్సారణార్థమివేతియావత్ అతఏవ ఫలోత్ప్రేక్షా । ఉత్సారణస్వరూపం తు నోత్ప్రేక్ష్యం వాస్తవత్వాత్ క్రమభంగపరిహారాయానంతర శతృప్రత్యయావపి హేతువిషయావితి తత్రాపి ఫలోత్ప్రేక్షా ద్రష్టవ్యా యద్వా ఉత్సారయన్నివేతి ఉత్సారయితృపురుష తాదాత్మ్యముత్ప్రేక్ష్యత ఇతి స్వరూపోత్ప్రేక్షాయామపి నానుపపత్తిః । అతిదూరాదత్యంతదూరే సముద్రమధ్యే వాసం వినిర్దిశన్నివ అబ్ధిం ప్రత్యుద్గమాయ త్వరయన్నివ అగ్రయాయీ సన్వహో ॥ ౧౬ ॥

ప్రభూతభీమోన్నతనాగనక్రా పారిప్లవైరూర్మిమతీతురంగైః । అ
పూర్వవారాంనిధిమావ్రజన్తీ స్వయం తథాశౌరిచమూరభూత్సా ॥

వ్యా ॥ ప్రభూతేతి ॥ ప్రభూతాః ప్రచురాః భీమాః భయంకరాః నాగాః గజా ఏవ నక్రా యస్యాం సా తథోక్తా పారిప్లవైః చంచలైః తురంగైరేవ ఊర్మిమతీ వీచిమతీ తురంగైరితి ప్రకృత్యాదిత్తృతీయా । తురంగాణామేవ వీచిమత్త్వరూపణే హేతుత్వాద్యసంభవాత్ అథవా తురంగైర్హేతుభిరూర్మిమతీ గతివిశేషవతీత్యర్థః వీచిమతీత్యర్థాంతరప్రతీతిః శ్లేషేణ సంపాద్యా ॥ ప ॥ పఙ్క్తీకృతానామశ్వానాం నమనోన్నమనాకృతిః । అతివేగసమాయుక్తా గతిరూర్మిరుదాహృతా ॥ అపూర్వవారాంనిధిం ప్రాప్యం పశ్చిమసముద్రమావ్రజంతీ సా శౌరిచమూః స్వయం తథాభూత్ స్వయమప్యపూర్వః ప్రసిద్ధవిలక్షణో వారాంనిధిరాసీత్ । ప్రసిద్ధనక్రోర్మి విలక్షణనాగనక్రతురంగోర్మియోగాదితిభావః । వారాంనిధిమిత్యత్ర తత్పురుషే కృతిబహుళమిత్యలుక్ ॥ ౧౭ ॥

{సమేతిమాంసాత్వతవాహినీయఃస్నిష్ణాసయాహంతజిగీషయావా! ఇ
తి ప్రభూతాద్భుతవైభవాంతాముపేంద్రనాథాముదధిశ్శశంకే ॥}

వ్యా ॥ సమేతీతి ॥ ఇయం సాత్వతవాహినీ సత్వతస్య రాజ్ఞోపత్యం కృష్ణః సాత్వతః తద్వంశ్యత్వాత్ తస్య సేనా సిష్ణాసయా స్నాతుమిచ్ఛయా జిగీషయా జేతుమిచ్ఛయావా మాంసమేతి హంతవిషాదేఇత్యనేన ప్రకారేణ ఉదధిః ప్రభూతాద్భుతవైభవాం ప్రచురాశ్చర్యసమృద్ధిం ఉపేంద్రనాథాం కృష్ణస్వామికాంతాం సేనాం శశంకె ఇత్థముదధేః శంకాభావె తలూధనమతిశయోక్త్యలంకారభేదః తేనసముద్రస్యాపి భయావహాసేనేతి తద్భూమావ్యజ్యతే ॥ ౧౭ ॥

{గతాగతైరొర్ధ్వమివప్రవృత్తైరాసీదతామద్భుతభీమవేగా । మి
థఃప్రతిచ్ఛందతయాప్రతీతో వేలావనేసైన్యమహాసముద్రౌ॥౧౮}

వ్యా ॥ గతాగతైరితి ॥ మిథః ప్రతిచ్ఛందతయా ప్రతీతో పరస్పర ప్రతిబింబతయాదృశ్యౌ అన్యోన్యసదృశావితి యావత్ సైన్యమహాసముద్రౌ సైన్యంచ మహాసముద్రశ్చేతి ఉభౌ తదా అద్భుతభీమవేగావిస్మయావహభయంకరరయాసంతౌయోద్ధుంయుద్ధంకర్తుమివ ప్రవృత్తైః గతాగతైః వేలావనెఆసీదతాం సదవకాశగ్రహణాయాహం ప్రథమికయా సైన్యస్య వేగేన గమనైస్సంఘుదర్శనాదుల్లోలతరంగస్య సముద్రస్య ప్రత్యుద్గమనైశ్చ వేలావనె తౌ సన్నికృష్టావభూతామిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

{మహీయసాసైన్యరవేణ సద్యః పయోధిరంతర్హితతీవ్రఘోషః ।
ప్రకంపమానోభృశమాబభాసేభయేనతూష్ణీమివభావ్యమానః॥౨౦}

వ్యా ॥ మహీయసేతి ॥ మహీయసా మహత్తరేణ సైన్యరవేణ సేనాకలకలేన సద్యః తదైవ అంతర్హితతీవ్రఘోషః తిరోహితమహారవః భృశం ప్రకంపమానః సంఘుదర్శనాదత్యర్థముత్తరలీభవన్ పయోధిః భయేన సేనాదర్శనజనితేన తూష్ణీం భావ్యమానః తూష్ణీంభూతః క్రియమాణఇవాబభాసే । భీరుహి ప్రకంపమానోనిశ్శబ్దోభవతి ॥ ౨౦ ॥

{ ప్రతీక్ష్య సేనాముపధావమానాంపత్యానదీనాంప్రణిధీయమానః ।
ప్రకాశయంత్సర్వజనానుకూల్యం సమీరణో మందతరంచచార॥౨౧ }

వ్యా ॥ ప్రతీక్ష్యేతి ॥ నదీనాంపత్యా సముద్రేణ ఉపధావమానా ముపసర్పంతీం సేనాంప్రతీక్ష్య ప్రణిధీయమానః ప్రవేశ్యమానః ॥ ని ॥ ప్రణిధానంప్రయత్నేస్యాత్ప్రవేశేచసమాహిత ఇతివిశ్వః ॥ సమీరణో వాయుస్సర్వజనానుకూల్యం సర్వేషామధ్వశ్రాంతసేనాజనానా మాను కూల్యంప్రకాశయంత్సన్ మందతరం చచార *యథా కస్యచిద్రాజ్ఞోని ష్ఠానంప్రతి పరసైన్యసమాగతేసరాజ్ఞా ప్రణిధిఃక్రియమాణం చారత్వే నప్రేష్యమాణః పురుషః తత్రతత్ర సైనికైః పరిశీలనంకృత్వా పగహృ దయపరిజ్ఞానాయ సర్వత్రానుకూల్యమభినయన్ మందతరంచరతి తద్వది తి ధ్వన్యతే ॥ ౨౧ ॥

{ వదన్నివస్వాగతమాగతేభ్యఃప్రభూతసంతోషభవైఃప్రణాదైః । త
రంగహస్తప్రహితైస్సరస్వానభ్యర్చయామాసయదూన్పయోభిః ॥ }

వ్యా ॥ వదన్నితి ॥ ప్రభూతసంతోషభవైః ప్రచురసంతోషజనితై రివస్థితైరిత్యుత్ప్రేక్షా గర్భంవిశేషణంప్రణాదైః ప్రకృష్టైర్నినాదైఃహ ర్షవత్తాయామేవహి స్వరస్య మాధుర్యాది ప్రకర్షః ఆగతేభ్యః అ భ్యాగతేభ్యఇత్యర్థః । స్వాగతం సుఖాగమనప్రశ్నం వదన్నివ వ్యక్తం కథయన్నివ నతు కాపట్యాదినా అవ్యక్తమితిభావః వదవ్యక్తాయాం వాచి అస్మాచ్ఛతృప్రత్యయః సరస్వాన్ సాగరః తరంగాఏవ హస్తాః తైః ప్రహితైః ఉత్క్షిప్తైః పయోభిః అంభోభిః యదూన్ యాదవాన్ అభ్య ర్చయామాస అభిముఖమారాధయామాస నతు పరాఙ్ముఖతయావతస్థే । తథాసతి॥వ॥అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే।సతస్యదుష్కృ తందత్వా పుణ్యమాదాయగచ్ఛతీతి ప్రత్యవాయస్మరణాదితిభావః॥వ॥తృ ణానిభూమిరుదకంవాక్చతుర్థీచసూనృతా । ఏతాన్యపిసతాంగేహే నో చ్ఛిద్యంతే కదాచనేతిస్మరణాద్యథా కుటుంబీ స్వగృహాగతానభ్యాగతా

న్నర్ఘార్హం స్వాగతప్రశ్నపాద్యార్ఘ్యాదిభిర్నైరభ్యర్చయదితి తథోత్య త్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా పూర్వోక్తోత్ప్రేక్షారూపకోత్తంభితేతిసంకరః ॥ యద్వా ॥ వదన్నివేత్యత్ర స్థిత ఇవశబ్దోభిన్నక్రమః । అభ్యర్చయామాసేత్యత్రాన్వేతి తథాచాత్రోత్ప్రేక్షాస్పష్టైవ । అస్యాస్సర్వం పూర్వవత్ సంఘుపర్కనానంతరం స్వహస్తేనపాద్యార్ఘ్యాదిజలదానం యుక్తమితిభావః ॥ ౭౨ ॥

{ చిరప్రయాతం పరిహృత్యశయ్యామభ్యాగతం వారిధిరాదరేణ । మి
థస్సమాయోజితవీచిహస్తః ప్రాయః ప్రభుం ప్రార్థయత ప్రసాదం ॥ ౭౩ }

వ్యా ॥ చిరేతి ॥ వారిధిస్సముద్రః శయ్యాం పరిహృత్య శయనం త్యక్త్వా చిరప్రయాతం చిరమస్మాత్ గతమభ్యాగతం ఇదానీం అభిముఖ్యేనాగతం ప్రభుం కృష్ణమాదరేణ మిథస్సమాయోజితవీచిహస్తః అన్యోన్యసంయోజితతరంగహస్తస్సన్ కూలం ప్రతిగచ్ఛతాం గత్వా ప్రతినివృత్తానాంచ తరంగాణాం మేళనమేవ సంయోజనం ప్రసాదం ప్రార్థయత ఇతఃపరం పూర్వవదిహ శయ్యయా అనుగృహాణ్యోహమితి సాంజలిబంధం ప్రార్థితవానిత్యర్థః అకథితం చేతి ద్వికర్మకతా ॥ ప ॥ ఏష నారాయణశ్శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంకముత్సృజ్య హ్యాగతో మధురాంపురీమ్ ॥ ఇతి భాగవతవచనమనుసన్ధాయ చిరప్రయాతమిత్యాద్యుక్తం । సముద్రత్వసామ్యాదభిమానిదైవతైక్యాద్వా * క్షీరార్ణవోచితమపి భగవచ్ఛయనామృతమథనాదిలవణార్ణవే సంగతమ్ ॥ ౭౩ ॥

{ నివేశ్య సేనాముదధేస్సమీపే తాలాంకసంభావితరాజతాద్రే । ద
యార్ద్రమేఘోపమదేహభూమా విశ్వంభరో విస్మయమాససాద॥ }

వ్యా ॥ నివేశ్యేతి ॥ దయార్ద్రమేఘోపమదేహభూమా దయయా జలకల్పయా ఆర్ద్రః మేఘః తస్య ఉపమా ఉపమానభూతో దేహస్య భూమా దేహస్య కాంతిర్యస్యసః విశ్వంభరః కృష్ణః సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజీత్యాదినా ఖచ్ప్రత్యయోముమాగమశ్చ । తాలాంకేన బలదేవేన సంభావితాః

ఫలాస్వాదచ్ఛాయాదిగ్రహణేన కృతార్థీకృతాః రాజతాళాః హింతాళవృక్షా యస్మిన్ తస్మిన్నుదధేస్సమీపే సేనాం నివేశ్య విశ్రమయాంచకార విశ్రమయతిస్మ ॥ సూ ॥ అమన్తత్వాన్మిత్వేన ణౌ మితాం హ్రస్వ ఇతి హ్రస్వః ॥ తాలస్తు రాజతాలోద్రుమభేద ఇతి భట్టభావనః ॥ ౨౮ ॥

{కదాచిదాత్మానమవాప్తరత్నం కపాలినం చన్ద్రకలావతంసమ్ । క్షమం సుభిక్షాం చ దివం విధాతుం ధ్యాతాగతం సిన్ధుమథాదిదేశ ॥ ౨౮ }

వ్యా ॥ కదాచిదితి ॥ అథ సేనానివేశానన్తరం కదాచిద్వేలావనే విశ్రాంతిసమయే ఆత్మానం స్వం అవాప్తరత్నం ప్రాప్తకౌస్తుభం కపాలినం శంభుం చన్ద్రకలావతంసం దివం సుభిక్షాం ఆహారసమృద్ధాం సులభా భిక్షా యస్యాం తాం ప్రాదిభ్యో ధాతుజస్యేతి బహువ్రీహిః విధాతుం క్షమం శక్తం అమృతమథనసమయే తథాకృతవన్తం ధ్యాతాగతం ప్రాగ్ధ్యాతం తతస్సమాగతం సిన్ధుం సముద్రం ఆదిదేశ నియుక్తవాన్ ॥ ౨౯ ॥

{అనారతప్రోషితయోధ్యమానాం ధర్మం నిజం ధారయతాం యదూనామ్ । అపత్యరక్షోచితమన్తరీపం దివ్యోపమం దేయమిహ త్వయేతి ॥ ౨౯ }

వ్యా ॥ అనారతేతి ॥ అనారతప్రోషితయోధ్యమానాం అనవరతప్రోషితయోద్ధ్యోగానాం నిజం ధర్మం క్షాత్రం ధర్మం భూమండలవిజిగీషారూపం ధారయతాం యాదవానాం యదువంశ్యానాం రాజ్ఞాం అపత్యరక్షోచితం తేషు యుద్ధార్థం ప్రస్థితేషు తదపత్యానాం రక్షణస్యోచితం పరైః దురాధర్షం దివ్యోపమం దివ్యదేశసదృశం తథా రమణీయం అన్తరీయం ద్వీపం ॥ ని ॥ ద్వీపోఽస్త్రియామన్తరీపం యదన్తర్వారిణస్తటమిత్యమరః ॥ ఇహ ప్రదేశే త్వయా దేయమితి । ఇతి కరణస్యాదిదేశేత్యనేన సంబన్ధః ॥ ౨౯ ॥

{స తత్ర దిక్పాలనివాసకల్పాం విధిత్సతో వృష్ణిపురీం విశాలామ్ । అగాధపాథః పరిఖాభిగుప్తం ద్వీపం దదౌ దుర్గవిధానయోగ్యమ్ ॥ ౩౦ ॥ }

వ్యా ॥ సఇతి ॥ ససముద్రః దిక్పాలనివాసకల్పాం ఇంద్రాదిపురీతు

ల్యాం విశాలామాయామవతీం వృష్ణిపురీం వృష్ణివంశ్యానాం నగరీం విధి త్సతః విధాతుమిచ్ఛతః తస్యకృష్ణస్య సంబంధసామాన్యవివక్షయాషష్ఠీ। అగాధమతలస్పర్శి పాథస్సముద్రజలమేవ పరిఖాతయాఽభితః గుప్తమత ఏవ దుర్గవిధానయోగ్యం ద్వీపందదౌ ॥ ని ॥ దుష్ప్రాపంతుపురందు ర్గం యంత్రశైలజలాదిభిరితియాదవః ॥ ౧౮ ॥

{ బలోత్తరాణామపిబహ్వమిత్రంస్ఫీతంయదూనాంకులమీక్షమాణః।
అవంధ్యయన్విశ్వవిదర్థశాస్త్రందురాక్రమందుర్గమియేషకర్తుం ॥ }

వ్యా ॥ బలోత్తరాణామితి ॥ బలోత్తరాణాం బలాధికానామపి య దూనాం స్ఫీతం సమృద్ధం కులం గణం ॥ ని ॥ సజాతీయగణేకులమితి యా దవః ॥ బహ్వమిత్రం జరాసంధాదిబహ్వరాతికం ఈక్షమాణః విశ్వవి త్ సర్వవేత్తాకృష్ణః అర్థశాస్త్రం ॥ప ॥ ఏకశ్శతంయోధయతి ప్రాకా రస్థోధనుర్ధరః । శతందశసహస్రంవాతస్మాద్దుర్గంవిధీయతే ఇత్యాదినీతిశా స్త్రాణిఅవంధ్యయన్ సఫలయన్ దురాక్రమమశక్యాక్రమణందుర్గంకర్తు మియేష। బహూనప్యమిత్రాన్ స్వయం లీలయైవ జేతుంశక్తోఽప్యర్థశా స్త్రంచరితార్థయితుం తదుక్తనీతిమనుసృతవానిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

{ సశాసితాశాస్త్రమనుప్రతస్థే కర్తాదదే కర్మఫలప్రదాతా । ప్రభు
స్స్వబుద్ధ్యైవజగంతిగోప్తుంకుర్వీతబాహ్యైరపికింనగుప్తిమ్ ॥౧౯॥ }

వ్యా ॥ స్వతఏవ స్వకీయానరిభ్యః త్రాతుం శక్తస్య బాహ్యగు ప్త్యంగీకారవైఫల్యశంకాం దృష్టాంతేనాపి పరాకరోతి ॥ సఇతి ॥ స కృష్ణః శాసితాసర్వేషాం ప్రశాసితాపిశాస్త్రమనుప్రతస్థే అనుససార । కర్మఫలప్రదాతా స్వయం సర్వేషాం కర్మణాం ఫలస్యప్రదాతాపి కర్తా దదే అన్వతిష్ఠత్ తథాభూతోఽయం స్వబుద్ధ్యైవ జగంతి గోప్తుం ప్రభు స్సమర్థోఽపి బాహ్యైః దుర్గాదిభిరపి గుప్తింకింనకుర్వీత కుర్వీతైవేత్యర్థః ॥ మానుషంభావమభినయతస్తస్యశాస్త్రానుసరణవత్ క్రియానుష్ఠానవచ్చ దుర్గాదికల్పనమపి యుక్తమితిభావః ॥ *శాస్త్రానుసరణం నిత్యానుష్ఠానం

కర్త్రాదీనాం కామ్యానాం వివక్షితమితి భేదః ॥ ౨౮ ॥

{ప్రభూతరత్నద్యుతికేసరం తత్ ప్రాకారపత్త్రౌఘపరీతపార్శ్వమ్ ।
స్థానం హరేరిష్టతమం తదాసీత్సంభూతిరాజీవమివేన్దిరాయాః ॥}

వ్యా ॥ ప్రభూతేతి ॥ ప్రభూతాః ప్రచురాః రత్నద్యుతయః కేసరాః కిఞ్జల్కా ఇవ యస్య తత్తథోక్తం ప్రాకారా వికసితా ఇవ పత్త్రాణీవ తేషామోఘేన సమూహేన పరీతపార్శ్వం తత్ స్థానం సముద్రమధ్యవర్తి ద్వీపం ఇన్దిరాయా లక్ష్మ్యాస్సంభూతిరాజీవముత్పత్తికమలమివ హరేః కృష్ణస్యేష్టతమమాసీత్ ॥ “అప్సు సంభవతీ సింధుమధ్యాదుద్భూతా పద్మహస్తా” ఇతి లక్ష్మ్యాః కమలే ప్రభవః పురాణప్రసిద్ధః ॥ ౩౦ ॥

{ప్రచోదితస్తత్ర చ విశ్వకర్తా నాథప్రసత్త్యై నళినాసనాద్యైః ।
రథ్యాదివైచిత్ర్యవతీం వితేనే రాశిం గుణానామివ రాజధానీమ్ ॥౩౧॥}

వ్యా ॥ ప్రచోదిత ఇతి ॥ తత్ర చ ద్వీపే నాథప్రసత్త్యై కృష్ణస్య ప్రసాదాయ నళినాసనాద్యైః బ్రహ్మాదిభిః ప్రచోదితః ప్రేరితః విశ్వకర్తా దేవశిల్పీ రథ్యాదివైచిత్ర్యవతీం వీథీప్రాకారగోపురాదివైచిత్ర్యయుక్తాం గుణానాం రాశిమివ స్థితాం రాజధానీం వితేనే ॥ ౩౧ ॥

{స శిల్పవిద్యాం విధినోపదిష్టామశేషతో నూనమధీత్య సాక్ష్యాత్ ।
శుభాని తస్యాం భవనాని కర్తుం సౌధేషు దివ్యేషు చకార యోగ్యామ్ ॥}

వ్యా ॥ స ఇతి ॥ విశ్వకర్తా విధినా బ్రహ్మణా ఉపదిష్టాం శిల్పవిద్యాం శిల్పశాస్త్రం సాక్ష్యాత్ సామర్థ్యాత్ అశేషతః కృత్స్నమధీత్య నూనం తస్యాం రాజధాన్యాం శుభాని మనోజ్ఞాని భవనాని కర్తుం దివ్యేషు దివి భవేషు సౌధేషు యోగ్యామభ్యాసం చకార । సమ్యగధీతాపి శిల్పవిద్యా బహువారం సౌధాదినిర్మాణాభ్యాసేనైవ యథావన్నిర్మాణకౌశలం పుష్ణాతీతి భావః ॥ ని ॥ యోగ్యాభ్యాసః పరిచయ ఇతి యాదవః ॥ ౩౨ ॥

{గతాగతార్థం హరివాహినీనాం సేతుం చ యోగేన బబన్ధ సిన్ధౌ । చక్రం
రథాఙ్గాభివిమర్దితాం యః ప్రత్యర్థినాం చక్రధరప్రభావాత్ ॥ ౩౩ ॥}

వ్యా ॥ గతేతి ॥ హరివాహినీనాం కృష్ణసేనానాం గతాగతార్థం గమనాగమనాయ సింధౌ సముద్రే సేతుంచ యోగేన సంకల్పేన బబంధ। యస్సేతుః చక్రధరస్యకృష్ణస్య ప్రభావాత్ ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం ద్వారకాక్రమణార్థమాగతానాం దికాలవిమూఢతాంచకార॥

{నళేనపూర్వంస్వసుతేనసృష్టాన్నవీనమన్యూనతరంస్వక్లృప్తమ్। సమీక్ష్యతుష్యన్నపివిశ్వకర్మానాథాయరోచేతనవేత్యతామ్యత్ ॥ ౩౪॥}

వ్యా ॥ నళేనేతి ॥ విశ్వకర్మా పూర్వం త్రేతాయుగే స్వసుతేన నళేన సృష్టాత్ రామసేతోరితిభావః అన్యూనతరమతిశయేనాన్యూనం కించిదపి న్యూనతారహితమితియావత్ స్వక్లృప్తం స్వనిర్మితం నవీనం సేతుమితి లభ్యతే సమీక్ష్యతుష్యన్నపి అనవద్యమితి హృష్యన్నపి నాథాయరోచేతనవేతి అతామ్యత్ చింతయా గ్లానోభూత్ ॥ ౩౪ ॥

{స సేతురాసందితకూలయుగ్మస్సంకల్పితోవాసవలోకతక్ష్ణా। మహాపురీంతాంచమహీంచమాతుంమధ్యేతులాదణ్డఇవార్పితోభూత్}

వ్యా॥స ఇతి॥వాసవలోకతక్ష్ణా ఇంద్రలోకశిల్పినాసంకల్పితస్సంకల్పేన నిర్మితః ఆసందితకూలయుగ్మః ఆక్రాంతకూలద్వయః ద్వారకాంతరీపమారభ్య వెలాపర్యంతమాయాతఇతి యావత్ స సేతుః తాం మహాపురీం ద్వారకాం మహీంచ మాతుంతులయాపరిమాతుం మధ్యేర్పితస్తులాదండఇవాభూత్ ॥ ౩౫ ॥

{నివేదితాంనిర్జరశిల్పినైవస్వయంచమతాదరవతా సుక్లృప్తామ్। అదృష్టపూర్వామివవిశ్వదర్శీదృష్టిస్సతాందృష్టుమియేషనాథః ॥౩౬॥}

వ్యా ॥ నివేదితామితి ॥ విశ్వదర్శీ అఖిలదర్శనశీలః సతాందృష్టిఃచక్షుర్దేవానాముతమర్త్యానాం ఇతి శ్రుతేః చక్షుర్వత్ జ్ఞానప్రదః ప్రీతిగోచరశ్చ నాథఃకృష్ణఃచమతాదరవతాకౌశలవతా నిర్జరశిల్పినా విశ్వకర్మణాస్వయమేవసుక్లృప్తాం సుష్ఠునిర్మితాంనివేదితాం తేనైవనివృత్తేయంపురీదృష్టవ్యేతినివేదితాం తాంపురీం అదృష్టపూర్వామివ విశ్వదర్శీ

సా స్వేన సదాదృశ్యమానత్వేపి పూర్వమదృష్టామివ ద్రష్టుమియేష వి
శ్వకర్మణి భక్త్యేనుకంపయేతిభావః ॥ ౩౬ ॥

{నిజప్రతిచ్ఛందనిదర్శనీయాంమృగ్యోపమానాంతరమృష్టకాంతిం ।
ఉదన్వతాదత్తకరేణదేవఃప్రదర్శితాంపూర్వమవైక్షతైనామ్॥ ౩౭ ॥}

వ్యా ॥ నిజేతి ॥ దేవఃకృష్ణః నిజప్రతిచ్ఛందనిదర్శనీయాం స్వప్రతిబి
మ్బేనోపమేయాం మృగ్యోపమానాంతరాం వెష్యోపమానాంతరామృ
ష్టా స్పృష్టాకాంతిర్యస్యాస్తాం దత్తకరేణ హస్తావలంబార్థం స్వస్మై దత్త
హస్తేనఉదన్వతా సముద్రేణ పూర్వంప్రదర్శితా మేనాంపురీమవైక్షత ॥
॥ సూ ॥ ద్వితీయా టాస్వేనఇత్యేనాదేశః ॥ ౩౭ ॥

{అనన్యదృష్టింనగరీనవీనా విస్మేరతాం విశ్వపతింనినాయ । స్వయం
ప్రభైస్సౌధభరైరుదారైస్తుంగైస్సుమేరోరివరత్నశృంగైః ॥ ౩౮ ॥}

వ్యా ॥ అనన్యేతి ॥ నవీనానగరీ ద్వారకా స్వయంప్రభైః రత్నమయ
తయా ప్రకాశమానైః ప్రపూర్వాద్భాదీప్తావితిధాతోరాతశ్చోపసర్గ
ఇతి కప్రత్యయః ఉదారైః మహద్భిః తుంగైః ఉన్నతైరతఏవ మేరోఃర
త్నశృంగైరివస్థితైః సౌధభరైస్సౌధభారైః అనన్యదృష్టిం తదేకాసక్తలోచ
నం విశ్వపతింకృష్ణం విస్మేరతాంవిస్మయావిష్టతాం నినాయ ॥ ౩౮ ॥

{తామద్భుతాంతారకితాగ్రసౌధాంధర్మస్యపూర్వామివయోగసిద్ధిం ।
సహౌరభృత్యైస్సమయాన్వవెక్షీవిశేషవృష్ణ్యంధకయూథనాథః ॥౩౯॥}

వ్యా ॥ తామితి ॥తారకితాగ్రసౌధాం తారకితానిసంజాతతారకాణిఅ
గ్రాణియేషాంతాదృశాఃసౌధా యస్యాంతాం తథాభూతాం సౌధాగ్రస్యా
త్యున్నతత్వాత్ నక్షత్రగణశేఖరితశిఖరభాసమానసౌధపఙ్క్తిమిత్యావత్
ధర్మస్య పూర్వాంయోగసిద్ధమివస్థితాం యథా యోగసిద్ధిః జరామయా
ఊహారణేన దేహస్థైర్యకారిణీ తద్వద్ధర్మస్యస్థైర్యకారిణీం స్థిరధర్మసం
పాదినీమితి యావత్ అద్భుతామాశ్చర్యభూతాం తాంద్వారకాం సహౌ
రభృత్యైః పౌరైర్భలైశ్చ సహితః వృష్ణ్యంధకయూథనాథః వృష్ణివంశ్యా

నామంధకవంశ్యానాంచ యోధస్య సమూహస్య నాథః కృష్ణః సమయా
న్వవేక్షీ శుభసమయప్రతీక్షస్సన్న్యవేశ ॥ ౩౯ ॥

{ పరేణనాకంప్రశ్రయానభిజ్ఞామధీయతేయస్యపురీమచింత్యామ్ । స
లోకనాథో౽విదధేసనాథాందూరాధికాంద్వారవతీందివో౽పి ॥౪౦॥ }

వ్యా ॥ పరేణేతి ॥ యస్యకృష్ణస్య పురీందివ్యనగరీంనాకంపరేణ నా
కస్యపరస్తాత్ ॥సూ॥ఏనబన్యతరస్యామదూరే పంచమ్యాఇతి పరశబ్దాదేన
ప్ప్రత్యయః ఏనపాద్వితీయేతి తద్యోగేద్వితీయా ప్రశ్రయస్యానభిజ్ఞాం ప్ర
శ్రయరహితామచింత్యామపరిచ్ఛిన్న వైభవాం సతీమధీయతే పరేణనాకంని
హితంగుహాయాం ఇత్యాదిష్వామనంతి । సలోకనాథఃకృష్ణఃదివః స్వర్గా
దపి దూరమత్యర్థం మధికాంద్వారవతీం సనాథాం స్వాధిష్ఠానేనసనాథ
వతీంవిదధే॥పరేణేతిశబ్దగత్యా పరమపదస్య నాకాద్దూరవిప్రకర్షప్రతీ
తేః దివో౽దూరాధికామిత్యనేనతతో౽ప్యతిశయో వ్యంజితః।యస్య పురీప్ర
శ్రయానభిజ్ఞాతదధిష్ఠితద్వారవతీదివో౽ప్యధికేతి కించిత్రమితిభావః॥ ౪౦ ॥

విధాయయస్యాంవిదితైస్స్వచిహ్నైర్యథాస్వధాస్థాననివేశతుష్టిం ।
తామేవనాథస్త్రిదశాభినంద్యాంత్యక్తామయోధ్యాంమధురాంచమేనే

వ్యా ॥ విధాయేతి ॥ నాథః కృష్ణః తస్యాం ద్వారకాయాం యదూ
న్విదితైః ప్రసిద్ధైః స్వచిహ్నైః స్వస్వస్థానచిహ్నైః ధ్వజాదిభిస్సహయ
థాస్థాన నివేశాత్ వయః కర్మాద్యనుసారి స్వస్వోచితస్థానానతిక్రమే
ణ నివేశాత్సంతుష్టిం విధాయ త్రిదశాభినంద్యాం తాంద్వారకామేవత్య
క్తామయోధ్యాం సాకేతపురీం ॥ దేవానాంపూరయోధ్యాఇతిశ్రుతేః పర
మపదంవామధురాంచ మేనే అయోధ్యామధురయోరివ తత్ర స్వకీయ
త్వాభిమానం కృతవానిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥

{ ఉదన్వతినాస్యామతలేచలగ్నాం దృష్టో౽భయాదర్పణదర్శనీయే । యా
మద్భుతామాత్మపురీంచదేవాశ్ఛాయామమన్యన్తమిథస్సమీక్ష్యాం॥ }

॥వ్యా అథద్వాత్రింశతాశ్లోకైః పురీంవర్ణయతి ॥ ఉదన్వతీతి ॥ అ

ద్భుతాం యాం ద్వారకాం ఆత్మపురీమమరావతీం చ దృష్ట్వోభయోః దృష్ట ద్వారకామరావత్యుభయోః దేవాః దర్పణదర్శనీయే ముకురవద్దృశ్యే ఉదన్వతి వ్యోమతలే చ లగ్నామత ఏవ స్వచ్ఛ సంక్రాంతతయా సమీక్ష్యాం సమ్యగ్ద్రష్టుం యోగ్యాం మిథః పరస్పరం ఛాయాం ప్రతిబింబమమన్యంత ॥ రరాజ సా రామజనార్దనాభ్యాం ఇత్యుత్తరత్ర యత్పదస్య సంబన్ధః ఉదన్వతి ద్వారకాదర్శనే స్వపురీప్రతిబింబ ఇతి వ్యోమ్ని స్వపురీదర్శనే ద్వారకాప్రతిబింబ ఇతి చామన్యంతేత్యర్థః అనేన ద్వయోరపి పరస్పరముపమానోపమేయత్వరూప ఉపమేయోపమేయాలంకారో వ్యజ్యతే ॥

ప్రాకారచక్రం పృథుభిస్తరంగైరాస్ఫాలయన్నంబుధిరాత్తవేగః । అ
మర్త్యముఖ్యైరపి జాతరోషైరక్షోభ్యతాం వ్యాకురుతేవ యస్యాః ।

వ్యా ॥ ప్రాకారేతి ॥ ప్రాకారచక్రం సాలవలయం పృథుభిః తరంగైః కల్లోలైః ఆత్తవేగః గృహీతవేగస్సన్నాస్ఫాలయన్నంబుధిః జాతరోషైరుత్పన్నకోపైః అమర్త్యముఖ్యైః దేవప్రభృతిభిరపి యస్యా ద్వారకాయాః అక్షోభ్యతామనాధర్షణీయతాం వ్యాకురుతేవ వ్యాచష్టేవ సదా సముద్రకల్లోలాస్ఫాలనేప్యక్షోభ్యత్వమేవాన్యైరపి దేవాదిభిరక్షోభ్యతాయాముదాహరణమిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥

యత్సౌధపర్యంకజుషాం వధూనాం సంగృహ్య నిశ్వాసగుణం సమీరః ।
పద్మేషు నూనం ప్రదిశన్ప్రభాతే గతాగతం యాతి గవాక్షవర్త్మా ॥

వ్యా ॥ యత్సౌధేతి ॥ ప్రభాతే యత్సౌధపర్యంకజుషాం యస్యాస్సౌధస్థితమంచస్థితానాం వధూనాం నిశ్వాసగుణం నిశ్వాసస్య సౌరభం సంగృహ్య సమ్యగ్గృహీత్వా నూనం ధ్రువం పద్మేషు ప్రదిశన్ గవాక్షః వర్త్మ మార్గో యస్య తథాభూతస్సమీరః గతాగతం యాతి ప్రాప్నోతి గతాగతమితి ద్వంద్వైకవద్భావః గవాక్షేషు మారుతస్య గమనాగమనం నిశ్వాససౌరభం గృహీత్వా తస్య పద్మేష్వాధానార్థతయోత్ప్రేక్ష్యతే ॥

{జాలానియత్రాగురుధూమజాలైస్సందిగ్ధపారావతసన్నిధానైః । అ
వాసయన్నూనమహార్యగన్ధానాసేదుషాంనాకసదాంవిమానాన్ ॥}

వ్యా ॥ జాలానీతి యత్ర ద్వారకాయాం జాలాని గవాక్షాః సందిగ్ధం పారావతానాం పక్షివిశేషాణాం సన్నిధానం యైస్తైః పారావతసంచార సంశయమాదధానైః వర్ణేన పారావతసదృశైరితి యావత్ అగురుధూమజాలైః కృష్ణాగురుధూమసమూహైః ॥ ని ॥ జాలంసమూహఆనాయో, గవాక్షజాలకావపీత్యమరః ॥ ఆసేదుషాం సన్నికృష్టానాం నాకసదాం నాకేసీదన్తీతినాకసదః దేవాః తేషాం విమానానహార్యగన్ధానపనోద్యగన్ధానవాసయన్ వాసయన్తిస్మ సురభీకుర్వన్తిస్మ యథాఅహార్యగంధాభవంతితథావాసయన్నిత్యర్థః॥నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా॥నూనమిత్యర్థనిశ్చయే॥ని॥నూనంనిశ్చయతర్కయోరితివిశ్వః॥అగురుశబ్దఃఉకారమధ్యః వంశికాగురురాజార్హలోహకృమిజజోంగకమిత్యమరకోశే క్షీరస్వామి ప్రభృతిభిస్తదావ్యాఖ్యాతమ్ ॥అగురుస్స్యాచ్ఛింశపాయాంజోంగకేచలఘున్యపీతివిశ్వప్రకాశశ్చ ॥ ౪౫ ॥

{పరార్థ్యరత్నప్రచితాత్మభిర్యాప్రాసాదమాలాభిరలంకృతాంగీ। నా
థోపభోగానుగుణాంపయోధౌ ననందదృష్ట్వేవనిజామభిఖ్యాం॥౪౬}

వ్యా ॥ పరార్థ్యేతి ॥ పరార్థ్యైరత్నప్రచితాత్మభిః ఉత్తమరత్నైఃచితరూపాభిః ప్రాసాదమాలాభిరలంకృతాంగీ యా ద్వారకానాథోపభోగానుగుణాంకృష్ణోపభోగస్యోచితాంనిజామాత్మీయామభిఖ్యాంశోభాం పయోధౌ ప్రతిబింబగ్రాహకే దృష్ట్వా ననందేవ పయోధౌ స్వశోభాదర్శనాత్ తస్యాఅప్యానందస్సంభావ్యతఇత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ని ॥ పరార్థ్యాగ్ర్యప్రాగ్ర్యహరేత్యుత్తమపర్యాయేష్వమరః ॥ ని ॥ పరపూర్వాదర్ధశబ్దాత్ పరార్ధపరార్థమో క్రమపూర్వాచ్చేతియత్ప్రత్యయః ॥ ౪౬ ॥

{మణిప్రదీపప్రశమప్రయుక్తైర్విహారిణీనాం విఫలేపిధూమానాం। అవత్ర
పాయాస్సమయేపి యస్యామభూదనాస్థాపటమాధ్వదీపే ॥ ౪౭ ॥}

వ్యా ॥ మణీతి ॥ యస్యాంద్వారకాయాంమణి ప్రదీపప్రశమప్రయు

క్తే రత్నదీపానాం ప్రశమాయ ప్రయుక్తే అశ్వఘాసాదిత్వాచ్చతుర్థీస మాసః షష్ఠీసమాసోవా విహారచూర్ణే విహారకుంకుమాదిచూర్ణే విఫలే తత్ప్రశమనాక్షమతయా నిష్ఫలే సతి పథూనామపత్రపాయాలజ్జాయా స్సమయేపి నీవీవిశ్లథనసమయేపి పరమార్థదీపే అనాస్థాభావాత్ నిర్వా పణాదరో నాసీదిత్యర్థః ॥ రత్నదీపానామప్రతిక్రియార్హత్వేన తన్ని ర్వాపణవైఫల్యాదితి భావః ॥ ౪౭ ॥

{ప్రాయేణ యత్ర ప్రమదాజనానాం నిత్యం గుణైరప్రతిమైర్నిరుద్ధాః ।
సంసారయోగాదపి లబ్ధసత్త్వాః చిత్రార్పితా నాకసదో విచేరుః ॥}

వ్యా॥ ప్రాయేణేతి ॥ యత్ర చిత్రార్పితాః చిత్రలిఖితాః నాకసదః దేవాః సంసారయోగాత్ప్రాణప్రతిష్ఠాఖ్యసంస్కారయోగాత్ లబ్ధసత్త్వాః లబ్ధప్రాణా అపి ॥ ని ॥ ప్రాణే బలే౽ంతఃకరణే ఇతి సత్త్వశబ్దనానార్థే వైజయన్తీ ॥ ప్రాయేణ నూనం ప్రమదాజనానాం అప్రతిమైరనుపమైర్గుణైః సౌందర్యాదిభిః నిత్యం నిబద్ధాః వశీకృతాస్సంతః నచేరుః కథమన్యథా చేతనానాం అచేతనవత్ స్థాస్నుతేతి భావః ॥ ౪౮ ॥

{యదంతరే యామికవారణానామాసేదుషామంబునిధేరభిఖ్యామ్ ।
కరాభిమర్శేషు పునశ్చకాసుః కల్లోలలగ్నా ఇవ కర్ణశంఖాః ॥ ౪౯ ॥}

వ్యా ॥ యదంతర ఇతి ॥ యదంతరే యస్యామధ్యే అంబునిధేరభిఖ్యాం సముద్రశోభామాసేదుషాం ప్రాప్తవతాం తథా విపులవపుష్ట్వాం యామికవారణానాం యామరక్షకాణాం గజానాం కర్ణశంఖాః కర్ణేషు శంఖాకారేణ విలిఖితాః పత్రలేఖాః ॥ ని ॥ కర్ణశంఖౌ తు శంకిలావితి గజమండనప్రకరణే యాదవః ॥ కరాభిమర్శేషు సత్సు కల్లోలలగ్నా ఇవ చకాసుః పునశ్శబ్దో వాక్యాలంకారే కర్ణప్రదేశాభిమర్శకరసంపర్కాత్ సముద్రవీచిలగ్నాశ్శంఖా ఇవ బభురిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥

{సౌధేషు యస్యాం యవసేవితేషు త్రివిష్టపాదప్యధికోన్నతేషు । వి
శ్రాంతిభారాన్నమితా ఇవాసన్ వైమానికైరధ్యుషితా విమానాః ॥ ౫౦ ॥}

వ్యా ॥ సౌధేష్వితి ॥ యస్యాం యువభిస్సేవితేషు త్రివిష్టపాత్స్వ
ర్గాదప్యధికోన్నతేషు సౌధేషు విషయేషు వైమానికైః విమానచారిభిః
దేవైరధ్యుషితా విమానాః ప్రీశాతిభారాల్లజ్జాతిశయాన్నమితా ఇవాసన్
అత్యంతభారం వహంతః తేనావనమితా భవంతీతి భావః । సౌధానామధోవి
మానసంచారః సౌధోన్నతిం వీక్ష్య తేషాం లజ్జయావనమనముత్ప్రేక్ష్యతే

నషడ్భిరాసన్వ్యసనాని పుంసాం యద్వాసినామీతిభిరూర్మిభిర్వా ।
అయోగయత్నేన వినైవ చాంతే జజ్ఞే జగద్ధాతరి బుద్ధిరేకా ॥ ౪౧ ॥

వ్యా ॥ నషడ్భిరితి ॥ యద్వాసినాం యస్యాం వసతాం షడ్భిరీతిభిరతివృ
ష్ట్యాదిభిః షడ్భిరూర్మిభిః కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యరూపై
రూర్మిభిః వా శబ్దస్సముచ్చయార్థః వ్యసనాని విపదః నాసన్ । కించ అ
యోగయత్నేన యోగయత్నస్వరూపేణ వినైవ స్వరూపార్థే నఞ్ య
ద్వా అనుదరా కన్యేతివదీషదర్థే నఞ్ ఈషదపి యోగయత్నం వినైవేత్య
ర్థః ॥ ప ॥ నఞభావనిషేధే చ స్వరూపార్థే వ్యతిక్రమే । ఈషదర్థే చ
సాదృశ్యే తద్విరుద్ధతదన్యయోరితి విశ్వః ॥ అథవా భగవద్యోగేన వినైవేత్య
ర్థః । అకారస్య భగవద్వాచిత్వాత్ పృథగ్వినానానాభిరితి తృతీయా । అ
న్తే అంత్యకాలే జగద్ధాతరి జగద్ధారకే నారాయణే ఏకా విషయాంత
రాసంవలితా ధ్యానరూపా బుద్ధిర్జజ్ఞే జాతా యోగాభ్యాసవశీకృతమనస
ఇవ పౌరజనమాత్రస్య భగవత్సన్నిధానమాహాత్మ్యాదంతకాలే భగవదను
సంధానమాసీదిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥

అదేశకాలప్రవిభాగభాజాం భూమ్నా జగద్ధాతురచిన్త్యభూమ్నః ।
యస్యాం విహారోపవనాన్యభూవన్ సమాధియోగ్యాని తపోవనాని ॥

వ్యా ॥ అదేశేతి ॥ యస్యామచింత్యభూమ్నః అతర్క్యమహిమ్నః
జగద్ధాతుః కృష్ణస్య అదేశకాలప్రవిభాగభాజా దేశకాలయోః ప్రవి
భాగం పరిచ్ఛేదమభజమానేన భూమ్నా మహిమ్నా విహారోపవనాని క్రీ
డార్థోపవనాని సమాధియోగ్యాని సమాధేరుచితాని తపోవనాన్యభూ

వర్ భగవన్మహిమ్నా మదనోద్దీపనేషు ఉపవనేష్వపి జనానాం మనాంసి సమాధిప్రవణాన్యాసన్నిత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥

అనంహసామధ్వరదీక్షితానామాహ్వానతః ప్రాగపి సన్నిధానాత్ । అభుఙ్క్త కృత్స్నాని హవీంషి నిత్యం యత్ర స్వయం యజ్ఞతనుస్స దేవః ॥

వ్యా ॥ అనంహసామితి ॥ యత్ర ద్వారకాయాం యజ్ఞతనుర్యజ్ఞరూపః యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతేః స దేవః కృష్ణః అనంహసాం అనఘానాం నిర్మలాంతఃకరణతయా శుద్ధయాజినాం అధ్వరేషు దీక్షితానాం కర్మాణామాహ్వానతః దేవతాహ్వానాత్ప్రాగపి నిత్యం సన్నిధానాద్ధేతోః కృత్స్నాని హవీంషి స్వయమభుఙ్క్త ఇంద్రాదిమూర్త్యంతరోపాయేన వినా స్వయమేవ భుక్తవాన్ మిశ్రయాజినామేవ దేవతోద్దేశేన ఇంద్రాదిమూర్త్యాదికోపాయాపేక్షా న తు శుద్ధయాజినామితి వృద్ధాః ॥ ౫౩ ॥

రతిప్రసూతా ఇవ రాజకన్యా రసోదధేరూర్మిపదం భజంత్యః । విరక్తభావ్యం తమవాప్య యస్యాం రాగోపపన్నా రమయాంబభూవుః ॥

వ్యా ॥ రతీతి ॥ యస్యాం ద్వారకాయాం రతిప్రసూతా ఇవ స్మరదయితాయాముత్పన్నా ఇవ స్థితాః సౌందర్యాదిభయాత్తథోత్ప్రేక్షా రసోదధేః శృంగారసాగరస్య ఊర్మిపదం వీచిస్థానం భజంత్యః శృంగారచేష్టావిలాసవైదగ్ధ్యయుక్తాః రాజకన్యాః క్షత్రియకుమారికాః విరక్తభావ్యం వీతరాగైః ధ్యేయం కృష్ణమవాప్య రాగోపపన్నాః రాగయుక్తాస్సత్యః రమయాంబభూవుః రమయంతి స్మ ॥ ౫౪ ॥

ప్రవాళచిత్రీకృతజాలకశ్రీః సాలావృతా సంభృతపత్రజాలా । పరిష్కృతా భద్రమృగాదిభిర్యా బభౌ స్మరస్యేవ విహారవన్యా ॥ ౫౫ ॥

వ్యా ॥ ప్రవాళేతి ॥ ప్రవాళైర్విద్రుమైః చిత్రీకృతా జాలకానాం గవాక్షాణాం శ్రీర్యస్యా ఇతి తథోక్తా సాలావృతా ప్రాకారపరివృతా సంభృతపత్రజాలా సంపాదితవాహనసమూహా భద్రమృగాదిభిః ఆదిశబ్దేన గజజాతిర్గృహ్యతే ॥ ని ॥ భద్రో మంద్రో మృగశ్చేతి విజ్ఞేయాస్త్రివిధా

గజాఇతి హలాయుధః ॥ తైః పరిష్కృతాయా ద్వారికా స్తరస్య విహారవ
న్యేవ క్రీడావనసమూహాఇవ బభౌ ॥ సూ ॥ పాశాదిభ్యోయఇతి సమూ
హార్థే యప్రత్యయః వన్యాపక్షే పల్లవవిద్రుమకోరకాదిగ్రహః వృక్ష
పరివృతాసమ్భృతపణ్యసమూహాచమరకస్తూరీ మృగాది శ్రేష్ఠమృగశుక
కోకిలాదిభిః పరిష్కృతేతి క్రమేణ విశేషణానియోజ్యాని ॥ ని ॥ ప్రవా
ళోవల్లకీచంచెవిద్రుమేనవపల్లవే । జాలంగవాక్షఆనాయే దమ్భకోరకబృ
న్దయోః । సాలస్స్యాద్వృక్షమాత్రేపిప్రాకారేశజుటకద్రుమే । పణ్యం
స్యాద్వ్యవహారేవక్షఇతిచసర్వత్రవిశ్వః ॥ ౫౫ ॥

{ ధ్వజాగ్రభిన్నాత్తుహినాంశుబిమ్బాదనుక్షరన్త్యాసుధయానులిప్తైః
చిరప్రక్ల్పప్తైరపియత్రసౌధైర్నిత్యం నవీనైరివ నిర్బభాసే ॥ ౫౬ ॥ }

ధ్వజేతి ॥ యత్ర ధ్వజాగ్రభిన్నాత్ ధ్వజయష్టినామగ్రైఃభిన్నా
ద్విదారితాత్ సుధాంశుబిమ్బాదనుక్షరన్త్యా సుధయా అనులిప్తైః సౌ
ధైః చిరప్రక్లప్తైః చిరనిర్మితైరపి నిత్యం నవీనైరివనిర్బభాసేవిభాతం॥

{ స్వవైభవైరప్రతిరూపశోభైర్వ్యక్తశ్రియోవాఙ్మనసా నివృత్తైః । తి
రోదధుర్యత్రనరేన్ద్రవాసాః స్వయంప్రభాం దేవసభాంసుధర్మాం॥ }

వ్యా ॥ స్వేతి ॥ అప్రతిరూపశోభైః అప్రతిమకాంతిభిః వాఙ్మనసా
నివృత్తైః వాక్చమనశ్చవాఙ్మనసే అచతురేత్యాదినా సమాసాన్తనిపాతః
తాభ్యమనివృత్తైఃఅతిశోభయా సద్భాజనానాం మనసావచసాచ శ్లాఘ్య
మానైః స్వవైభవైః స్వసమృద్ధిభిః మణికుట్టిమాదిభిర్వ్యక్తశ్రియః స్ఫు
టసమ్పదః నరేన్ద్రవాసాః రాజగృహాణి స్వయంప్రభాం రత్నమయత
యా స్వయమేవప్రకాశమానాం ఆతశ్చోపసర్గఇతికః సుధర్మాందే
వసభాం తిరోదధుస్తిరశ్చక్రుః ॥సూ॥ ధర్మాదనిచ్కేవలాదిత్యనిచిడా ఋభా
భ్యామన్యతరస్యామితి డాబన్తస్సుధర్మాశబ్దః ॥ ౫౭ ॥

{ విభూతిభిర్వైరనుపప్లవైర్యాభోగార్థినాంభూమిగతాప్యభూమైః ।
నివారయామాసతపోధనానాంవాసాదరంవాసవరాజధాన్యామ్ ॥ }

వ్యా ॥ విభూతీతి ॥ యాద్వారకా భూమిగతాపి అభౌమైః భూమౌ భవా భౌమాః తతోఽన్యైః ఐశ్వర్యాభ్యుపాయసమ్భావితైః అనుపప్లవైః నిరాబాధైః విభూతిభేదైః సమ్పద్విశేషైః భోగార్థినాం నిర్బాధత్వేన తం దేవా భక్షయంతీతి శ్రుతేః రాజసదేవప్రేష్యత్వరూప బాధాసహితాన్ స్వర్గభోగాంస్తపోధనానాం స్వర్గార్థం తపశ్చరతాం వాసవరాజధాన్యాం అమరావత్యాం వాసాదరం వాసేఽభిలాషం నివారయామాస ఏతద్విభూతీనాం అతిశయితత్వాదితిభావః ॥ ౫౭ ॥

{ యత్సౌధరత్నప్రకరేషు విష్వక్ప్రసారితైరన్వహమైకముఖ్యాత్ ।
కరైస్సహస్రేణ గృహీతదీప్తిః ప్రద్యోతతే నూనమతీవ భాస్వాన్ ॥ ౫౯ ॥ }

వ్యా ॥ యత్సౌధేతి ॥ యత్సౌధరత్నప్రకరేషు యస్యాస్సౌధానాం మణినికరేషు అన్వహం ప్రతిదినమైకముఖ్యాత్ తదేకాభిముఖత్వమవలమ్బ్య విష్వక్సమంతతః ప్రసారితైః సహస్రేణ కరైః కిరణైః హస్తైరిత్యపిగమ్యతే ॥ ని॥ వింశత్యాద్యాస్సదైకత్వే సర్వాస్సంఖ్యేయసంఖ్యయోరితి సహస్రశబ్దస్యైకవచనాన్తతా నూనం ప్రాయః గృహీతదీప్తిః రత్నేభ్య ఉపాత్తప్రభః భాస్వానాదిత్యః అతీవ ప్రద్యోతతే అత్యర్థం ప్రకాశతే ప్రాగుదితస్య రవేః పశ్చిమాస్థద్వారకాభిముఖతయా ప్రసారితైః కరైః తత్సౌధమణినికరదీప్తిగ్రహణేన ఉదయానంతరం క్రమేణ తస్య దుర్నిరీక్షః ప్రకాశప్రకర్షో జాత ఇత్యుత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౫౯ ॥

{ యచ్చన్ద్రశాలాసు నిషేదుషీణాం మృగీదృశాం హారమణిప్రకాశైః ।
తిరస్క్రియాం ప్రాప్య విలజ్జమానాస్తారాగణా నూనమధశ్చరంతి ॥ }

వ్యా ॥ యదితి ॥ యచ్చంద్రశాలాసు యస్యాశ్శిరోగృహేషు నిషేదుషీణాం స్థితవతీనాం మృగీదృశాం హారమణిప్రకాశైః తిరస్క్రియామభిభవం ప్రాప్య విలజ్జమానాః తారాగణాః నూనమధశ్చరంతి శిరోగృహాణాముత్తుంగతాభివ్యక్తయేఽతిశయోక్త్యాధ్యవసితం తారాణామధస్సఞ్చారణం తద్గతలలనాజనహారమణిప్రభాకృతతిరస్కారప్రాప్తిమూలకల

జ్ఞాహేతుకముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౬౦ ॥

గృహేషుయస్యాంమణిభిత్తిభాగేప్రతిక్షణందృష్టముఖేందుబిమ్బః ।
వధూజనః కేవలమగ్రహస్తైరాదత్తమంగళ్యతయాత్మదర్శమ్ ॥ ౬౧॥

వ్యా ॥ గృహేష్వితి యస్యాంద్వారకాయాం గృహేషు మణిభిత్తిభాగే ప్రతిక్షణం క్షణేక్షణే వీప్సాయామవ్యయీభావః దృష్టముఖేందుబిమ్బః అవలోకితముఖచంద్రబిమ్బః వధూజనః ఆత్మదర్శమాదర్శమగ్రహస్తైః అగ్రాణిచతేహస్తాశ్చేత్యవయవావయవినోరభేదవివక్షయా సమానాధికరణసమాసః తైర్హస్తాగ్రైః కేవలం మంగల్యతయా ఆదత్తే మంగళత్వేనజగ్రాహ నతు ముఖదిదృక్షయా అన్యతస్సిద్ధత్వాదితిభావః ॥ ని ॥ ఆత్మదర్శస్తుదర్పణ ఇత్యమరశేషః ॥ ౬౧ ॥

అనన్తచిత్రప్రతిమాభిరామైరజస్రమాక్రాన్తదిశావకాశైః । అభా
నయద్గోపురవైభవైర్యావిశ్వప్రసూతేరివవైశ్వరూప్యమ్ ॥ ౬౨ ॥

వ్యా ॥ అనంతేతి ॥ యాద్వారకా అనంతచిత్రప్రతిమాభిరామైః అసంఖ్యాభిరాలేఖ్యప్రతిమాభిరభిరామైః అజస్రం సదాఆక్రాంతదిశావకాశైః అతివిపులతయా దిఙ్ముఖాన్యాక్రమ్యస్థితైః గోపురాణాం పురద్వారాణాం వైభవైస్సమృద్ధిభిర్విశ్వప్రసూతేరఖిలజనకస్య నారాయణస్య వైశ్వరూప్యం తత్తదవయవవిశ్రాంతనిఖిలచరాచరప్రాణివర్గజగద్వ్యాపి విశ్వరూపత్వం గీతాసు విశ్వరూపాధ్యాయేప్రపఞ్చితం అభానయదివ అభ్యనయదివతదనుకరణం కృతవతీవేత్యర్థః ॥ ౬౨ ॥

సరోభిరుల్లాసితపుష్కరశ్రీస్సంగోజ్ఝితైస్సంగమితప్రయాగా ।ప్ర
భాసితారత్నగణాంశుభిర్యాధర్మాశ్రయాణామివ సంసదాసీత్ ॥

వ్యా ॥ సరోభిరితి ॥ సరోభిస్సరసీభిరుల్లాసితపుష్కరశ్రీః ఉన్మేషితపంకజశోభా సంగోజ్ఝితైః కర్మఫలసంగరహితైః సంగమితప్రయాగా సంయోజితప్రకృష్టయాగాః ఫలకామానాం త్యాగపరయాగానాం సాత్వికరూపః ప్రకర్షః రత్నగణాంశుభిః ప్రభాసితా ప్రకర్షేణోద్దీపితా యాద్వారకా

ధర్మాశ్రయాణాం పుణ్యక్షేత్రాణాం పుష్కరప్రయాగప్రభాసానాం సం సదివాసీత్ పుష్కరప్రయాగపదశ్లేషాత్ప్రభాసితేత్యత్ర ప్రభాసీకృతేత్యర్థాంతరేణ శ్లేషాచ్చ తథోక్తిః ॥ ౬౩ ॥

హసద్భిరుచ్చైశ్శ్రవసం హయాగ్ర్యైరైరావతం దన్తివరైశ్చ దృప్తైః । నరోత్తమైర్నాకసదశ్చ యాభూత్సుభ్రూభిరప్యప్సరసస్స వయం ద్యౌః ॥

వ్యా ॥ హసద్భిరితి ॥ యాద్వారకా ఉచ్చైశ్శ్రవసమింద్రాశ్వం హసద్భిః హయాగ్ర్యైరశ్వశ్రేష్ఠైరైరావతం హసద్భిర్దృప్తైర్దంతివరైః నాకసదః దేవాన్ హసద్భిర్నరోత్తమైః అప్సరసో హసంతీభిః సుభ్రూభిశ్చ సవయం ద్యౌరభూదిత్యర్థః । హసద్భిరితి సర్వత్రానుషంగః సుభ్రూవిశేషణత్వే లింగవిపరిణామశ్చ సర్వస్యవిశేషణత్వేన పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషతావా ॥ ౬౪ ॥

వప్రేషుతస్యాస్స్ఫటికప్రదేశే ద్వారాభిమానాద్ద్రుతమాపతన్తః ।
అవాపురాగంతుజనాస్సలీలైరనస్మితైర్నాగరకైర్నిరోధం ॥ ౬౫ ॥

వ్యా ॥ వప్రేష్వితి ॥ యస్యా వప్రేషు ప్రాకారమూలబంధేషు స్ఫటికప్రదేశే స్ఫటికమయభాగే ద్వారాభిమానాత్ స్వచ్ఛత్వేన ద్వారాణీతిభ్రమాత్ ద్రుతంశీఘ్రమాపతంతః ఆగంతుజనాః ఆగంతవో వైదేశికజనాః సలీలైర్విలాససహితైః లీలార్థంసమీపోపసర్పణపర్యంతం అనిరుధ్య స్థితైరంతర్హాసైః నాగరకైః నగరభవైర్జనైః నిరోధమవాపుః స్ఫటికకుడ్యమిదంనద్వారమితి నిరుద్ధా ఇత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥

పయోభిరచ్ఛస్ఫటికద్రవాభైర్దవీయసాం దర్శనమాదధానైః । సుధాధికస్వాదురసైరవిందన్ స్వాంతోపమాంయత్రసతాం సరస్యః ॥

వ్యా ॥ పయోభిరితి ॥ యత్రసరస్యస్సరాంసి అచ్ఛస్ఫటికద్రవాభైః నిర్మలస్ఫటికద్రవసదృశైః దవీయసామతిదూరస్థితానామపి స్వాంతర్గతసికతాదీనాం దర్శనమాదధానైః సమ్పాదయద్భిః సుధాధికస్వాదురసైః అమృతాతిశాయిమధురరసైః పయోభిర్జలైస్సతాం స్వాంతోప

షాం చిత్రైన సాదృశ్యమవిందన్నలభంత సతాంచిత్తాన్యపి నిర్మలత్వ
త్కల్మషత్వాదచ్ఛాని భూతభావినాం దవీయసామపి దర్శనసమ్పాదకా
ని సర్వభూతహితావహత్వాదతిమధురాణి చేతిభావః ॥ ౬౬ ॥

యామేకచిత్తః ప్రసమీక్ష్య తుష్యద్యాదోనిధేరాహితదిష్టివృద్ధిం ।
లజ్జామయాసీదివ విశ్వకర్తా లఙ్కాదినిర్మాణకథాప్రసఙ్గే ॥ ౬౭ ॥

వ్యా ॥ యామితి ॥ విశ్వకర్తా యాదోనిధేః సముద్రస్యాహితదిష్టివృద్ధిం సమ్పాదితభాగ్యసమృద్ధిం యాం ద్వారకామేకచిత్తః ఏకాగ్రమనాః ప్రసమీక్ష్య లఙ్కాదినిర్మాణకథాప్రసఙ్గే లఙ్కాదికం విశ్వకర్మణా నిర్మితమితి కథాయాః ప్రసక్తౌ లజ్జామయాసీదివ అగమది, వ నిర్మితసర్వోత్తమనగరస్యాపరనగరనిర్మాణోదాహరణే నలజ్జాసంభావ్య తఇత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౬౭ ॥

సమగ్రరత్నౌఘశుభాకృతిం యాం సనాయకాం మధ్యజుషా త్రిధామ్నా ।
హృద్యామజస్రం హృదయేపి భూషాం రత్నాకరో నూనమధత్త రమ్యాం ॥

వ్యా ॥ సమగ్రేతి ॥ సమగ్రరత్నౌఘశుభాకృతిం సమృద్ధైః మణినికరైః మఞ్జులాకారాం ॥ ని ॥ శుభ-మఞ్జు ప్రశస్తయోరితి యాదవః ॥ మధ్యజుషా మధ్యం ప్రాప్తేన త్రిధామ్నా కృష్ణేన సనాయకాం నాథవతీం నాయకరత్నసహితాం చ ॥ ని ॥ నాయకో నేతరి శ్రేష్ఠే హారమధ్యమణావపీతి విశ్వః ॥ అత ఏవ హృద్యాం హృదయస్య ప్రియాం యాం ద్వారకాం రత్నాకరస్సముద్రః హృదయేన హృదయలక్షణయా స్వాంతరప్రదేశః ॥ తేనఉరసాచ ॥ ని ॥ హృదయం మానసోరసోరితి విశ్వః ॥ రమ్యాం భూషాం రత్నరమణీయం రత్నమాలికారూపం భూషణం ధృతవాన్నూనమిత్యుత్ప్రేక్షాయాం । రత్నౌఘనిర్మితత్వనాయకవత్త్వహృదయాన్వయరూపేణ నిమిత్తేన తస్యాః రత్నసమత్వేన ధారణముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౬౮ ॥

అభిన్నసత్వాన్నభసః పరస్తాత్ క్షీరోదధేరంశమతశ్చ బింబాత్ । ర
మాసఖస్య ప్రణిధానభాజాం యాభూత్ప్రియం వ్యక్తిపదం పృథివ్యాం

వ్యా ॥ అభిన్నేతి ॥ యా ద్వారకా ప్రణిధానభాజాం సమాధిభాజామభిన్నసత్త్వాత్ రజస్తమోభ్యామమిశ్రసత్త్వగుణరూపాత్ ॥ని॥ అన్యదారితమిశ్రేషు భిన్నమితి నానార్థరత్నమాలా ॥ పరస్మాన్నభసః పరమాకాశాద్వైకుంఠాత్ క్షీరోదధేరంశుమతో బింబాచ్చ ప్రియం రమాసఖస్య లక్ష్మీసహితస్య భగవతః పృథివ్యాం వ్యక్తిపదం ఆవిర్భావస్థానమభూత్ వైకుంఠాదిస్థానత్రయం భగవతోఽతిప్రియం వ్యక్తిపదం ప్రసిద్ధం తేన భగవతస్త్రిధామశబ్దవాచ్యతాపి తతోఽపి ద్వారకా ప్రియతమేత్యాశ్రితభక్తానాం సులభదర్శనా ఆసీదిత్యర్థః ॥ ౬౯ ॥

{ యత్సౌధభాజాం నిశి సున్దరీణాం ముఖేందుభిశ్చ్యావితకాన్తిమిందుం । స
ద్యస్స్వనిష్యన్దసుధాప్రవాహైరాప్యాయయామాసురివేందుకాన్తాః }

వ్యా ॥ యత్సౌధేతి ॥ యత్సౌధభాజః యస్యాస్సౌధం భజమానాః ఇందుకాంతాశ్చంద్రోపలాః నిశి రాత్రౌ సుందరీణాం తత్పురవనితానాం ముఖేందుభిర్ముఖాన్యేవేన్దవః తైశ్చ్యావితకాన్తిం నిష్పీతకాన్తిం అతిశయితకాన్తీనాం తేషాం సన్నిధానే నిష్ప్రభతయా తైః నిష్పీతకాన్తిత్వే స్థితే తదైవ తత్సౌధచన్ద్రకాన్తానాం ప్రవాహోద్గమః చన్ద్రాప్యాయనార్థమివ జాత ఇత్యుత్ప్రేక్ష్యతే అనేన సౌధాగ్రాణాం చన్ద్రమండలాదప్యున్నత్యం వ్యజ్యతే ఇందుకాన్తా ఇత్యనేన ఇందుప్రియాణామిందోరపచయే తదైవ తదాప్యాయనార్థప్రవృత్తేరుచితత్వం వ్యజ్యతే । ముఖేందుభిరిత్యత్ర నోపమితిసమాససమ్భవః నిష్పీతకాన్తిమితి ప్రసిద్ధచన్ద్రస్య నికృష్టకథనప్రస్తావే తత్సాదృశ్యకథనాయోగాదితి రూపకసమాసో దర్శితః ॥ ౭౦ ॥

{ ఉద్వేలచఞ్చత్తురగోర్మిమాలా ముద్ఘోషితాముత్సవతూర్యఘోషైః ।
ప్రఖ్యాతరత్నౌఘనిధిం పయోధిర్యామద్భుతాం యాచతమన్వకార్షీత్ }

వ్యా ॥ ఉద్వేలేతి ॥ ఉద్వేలం నిర్మర్యాదం యథా తథా చఞ్చన్త్యశ్చలన్త్యః తురగాణామూర్మీణామివ మాలాః పఙ్క్తయో యస్యా

స్తాముత్సవతూర్యఘోషైః ఉత్సవవాద్యధ్వనిభిరుద్ఘోషితాం సంజాతోద్ఘోషాం తారకాదిత్వాదితచ్ ప్రభూతరత్నౌఘనిధిం ప్రచురమణినికరోప్పదభూతాం అద్భుతాం ద్వారకాం పయోధిరన్వకార్షీత్ అనుకరోతిస్మ యా ద్వారకావత్ తం పయోధిమన్వకార్షీత్ ద్వారకాసముద్రౌ తురగోర్మిమాలాదిసమ్పదా పరస్పరోపమేయావభూతామిత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

{ యద్వప్రశైలేషు దివాపి సిన్ధో రాస్ఫాలనాదుత్పతితైః పృషద్భిః । ఉ
{ త్క్షిప్తముక్తాఫలదర్శనీయై రలక్ష్యతా రౌఘమభూద్విహాయః ॥ ౭౧ ॥

వ్యా ॥ యద్వప్రేతి ॥ యస్యావప్రాః ప్రాకారమూలబన్ధా ఏవ శైలాః తే శైలా ఇవేత్యుపమితిసమాసో వా తేషు సిన్ధోరాస్ఫాలనాత్ పతితైరుత్పతద్భిః ఉత్క్షిప్తముక్తాఫలదర్శనీయైః ఉపరి ప్రకీర్ణైః మౌక్తికైరివ దృశ్యైః పృషద్భిః బిందుభిః దివాపి విహాయః గగనం అలక్ష్యతారౌఘం సమన్తాద్దృశ్యనక్షత్రనికరమభూత్ ॥ ని ॥ వప్రాస్త్రియాం తీరసేతుప్రాకారక్షేత్రవాచక ఇతి నానార్థరత్నమాలా ॥ ౭౧ ॥

{ కళత్రపుత్రాదిజుషామజస్రం దీర్ఘాయుషాం యత్ర సతాం జనానాం । ధ
{ ర్మైకభాజామితరే పుమర్థాః ప్రాయస్స్వయం సన్నిదధుః స్వభూత్యై ॥

వ్యా ॥ కళత్రేతి ॥ కళత్రపుత్రాదిజుషాం దారపుత్రాదిసమ్పన్నానాం దీర్ఘాయుషాం చిరజీవినామజస్రం ధర్మైకభాజాం ధర్మమేకం సేవమానానాం యత్ర సతాం యస్యాం విద్యమానానాం జనానాం ఇతరే పుమర్థాః పశుహిరణ్యాదయః పురుషార్థాః స్వభూత్యై స్వస్య సమృద్ధ్యై ప్రాయోనూనం సన్నిదధుః ఆశ్రయమహిమ్నా స్వేషాం సమృద్ధిర్భవతీతి స్వయమేవోపతస్థిరే । అయత్నేన పశుహిరణ్యాదిప్రాప్తిరేవ తేషాం సమృద్ధ్యర్థం స్వయమేవ గమనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౭౩ ॥

{ రరాజ సా రామజనార్దనాభ్యాం ప్రాప్తప్రకాశాపి యదుప్రవీరైః । సత్యే
{ వతారానికరే త్రిలోకీ చక్షుష్మతీ చన్ద్రదివాకరాభ్యామ్ ॥ ౭౪ ॥

వ్యా ॥ రరాజేతి ॥ సా ద్వారకా యదుప్రవీరైః యదుశ్రేష్ఠైరుగ్ర

చేనప్రభృతిభిః ప్రాప్తప్రకాశాపి రామజనార్దనాభ్యాం రరాజ అతి మాత్రమితిభావః తథాహి త్రిలోకీ తారానికరేనక్షత్రగణే సత్యేవ నతు తదభావదశాయామిత్యేవకారార్థః చన్ద్రదివాకరాభ్యాంచక్షుష్మతీ చ న్ద్రదివాకరాభ్యామేవాతితరాం ప్రకాశతఇత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥

{ ప్రభుణాసహస్రవదనేనవర్ణ్యతాంద్విగుణైరముష్యనయనైరవేక్ష్యతాం
{ శ్రుతిభిశ్చతస్యబహుధానిశమ్యతామధికాంతలక్ష్మియమవాపసాపురీ॥

వ్యా ॥ ప్రభుణేతి ॥ సాపురీ సహస్రవదనేనప్రభుణా శేషేణ వర్ణ్య తాంఅముష్యశేషస్య ద్విగుణైః ద్వౌగుణౌ ఆవృత్తీయేషాంతైః సహస్ర ద్వయసంఖ్యైర్నయనైరవేక్ష్యతాం తస్య శ్రుతిభిశ్చ ద్విగుణాభిర్నిశ మ్యతాం తతోఽధికాం శేషస్యవర్ణనదర్శనశ్రవణేభ్యోతిశయితాంతైర పరిచ్ఛేద్యాంశ్రియం శోభామవాప మంజుభాషిణీవృత్తమ్ ॥ సజసా జగౌభవతిమంజుభాషిణీతిలక్షణాత్ ॥ ౭౫ ॥

{ స్వయమజనికిమత్రశ్వేతమేవాంతరీపంపరిణతముతకించి
{ ద్భాగధేయంపృథివ్యాః । వరుణనగరమన్యద్వారిధేరుత్థి
{ తంవాకిమిదమితిపురంతతీర్తయంతిస్మపౌరాః॥ ౭౬॥

వ్యా ॥ స్వయమితి ॥ పౌరాస్తత్పురవాసినః అత్ర సముద్రే శ్వేత మంతరీపం క్షీరసముద్రమధ్యవర్తిశ్వేతద్వీపఏవ స్వయమజని స్వయమే వప్రాదుర్భూతం అథవా పృథివ్యాఃభూమేః కించిత్ అపరిచ్ఛేద్యం భా గధేయం భాగ్యంపరిణతం ఏతత్పురరూపేణ పరిణామం ప్రాప్తంవా యద్వా అన్యస్మాదస్థితాదపరం వారిధేస్సముద్రాదుత్థితం వరుణనగరంవా సముద్రస్య వరుణాలయత్వప్రసిద్ధేరింద్రాదీన్విహాయ తన్నగరత్వేన త ర్కః। కిమిదం పురంవితర్కితప్రకారాణామన్యతమమన్యద్వాఇతి తత్పు రం కీర్తయంతిస్మ ॥సూ॥ కృతసంశబ్దనఇతిధాతుః చౌరాదికః అజనీతి జనిధాతోఃకర్తరిలుఙ్ దీపజనబుధేత్యాదినా తత్రవైకల్పికశ్చిణ్ పౌరా ఇత్యనేన చిరపరిచితానామపి సదావిస్మయావహమితి పురస్యాత్యద్భు

తత్వం వ్యజ్యతే మాలినీవృత్తమ్ ॥ ననమయయయుతేయం మాలినీభోగి లోకైరితిలక్షణాత్ ॥ ౭౬ ॥

రామప్రెష్ఠైరధివసతిసా రాజధానీజగామ్ లోకాధీశే సహబహుమ
తైర్లోకపాలైరివాన్యైః। ఆశ్చర్యాణాంప్రకృతిరియమిత్యద్భుతా
వేశయోగ్యామప్రత్యూహామనితరతులారోహణీయామభిఖ్యాం॥౭౭।

వ్యా ॥ రామప్రెష్ఠైరితి ॥ సారాజధానీ ద్వారకాలోకాధీశే జగదీశ్వరే కృష్ణే అన్యైః ప్రసిద్ధేంద్రాదిభిన్నైః లోకపాలైరవస్థితైః బహుమతైః పూజితైః రామః ప్రేష్ఠః అగ్రగామీ యేషాం ప్రేష్ఠోగ్రగామినీతినిపాతః తైర్బలదేవాదిభిస్సహ అధివసతిసతి ఇయం పురీ ఆశ్చర్యాణాం అద్భుతపదార్థానాం ప్రకృతిః కారణం మాతావా ఉభయథాప్యుత్పత్తిభూమిరిత్యర్థః ॥ ని ॥ ప్రకృతిఃపంచభూతేషు స్వభావే సచివాదిషు । ప్రధానే కారణేగుహ్యే జంతౌచ్ఛందసిమాతరీతి రత్నమాలా ॥ ఇత్యుక్తత్వాత్ అద్భుతావేశయోగ్యాం ద్రష్టౄణామద్భుతరసావేశసంపాదనోచితాం అప్రత్యూహాంపదార్థానాం శోభాయాం తదధికవస్తుసద్భావః ప్రత్యూహోవిఘ్నః తత్సన్నిధానే శోభాయా అప్రతీతేః తద్రహితాం స్వాతిశాయివస్త్వంతరరహితామితియావత్ । అనితరతులారోహణీయాం తులారోహణం ప్రయోజనమస్యేతి తులారోహణీయా తోలనీయస్య సువర్ణాదేః పరిమాణజ్ఞానాయ తేనసహ తులాయామారోహణీయశబ్దేన ఉపమేయగుణజ్ఞాపకత్వాదుపవారాదుపమానముచ్యతే ఇతరత్తులారోహణీయముపమానంనాస్తి యస్యాస్తాం నిస్సమానామితియావత్ ఏవంభూతామభిఖ్యాంశోభాం జగాహే గాహతేస్మ । మందాక్రాన్తావృత్తం॥మందాక్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌనతౌ తాద్గురూ చేదితిలక్షణాత్

తన్న్యక్కృత్యవిరచితశిల్పమేరుకల్పం వైచిత్ర్యాదపహృతవై
జయన్తగర్వం । ప్రస్పష్టం నిజమివ పౌరమేష్ఠ్యమూ
ర్వ్యాంప్రాసాదం ప్రభురధివాసయాంచకార ॥ ౭౮ ॥

వ్యా ॥ తన్మధ్య ఇతి ॥ ప్రభుః కృష్ణః తన్మధ్యే తస్యా ద్వారకాయా మధ్యే విరచితశిల్పం మేరుకల్పం విరచితశిల్పం కృతప్రాసాదాకారనిర్మాణం మేరుమివస్థితం కల్పప్రత్యయస్యోపమాయాం ప్రయుజ్యమానస్యాప్యౌచిత్యాదిహేతూత్ప్రేక్షాయాం పర్యవసానం వైచిత్ర్యవిద్విచిత్రత్వాద్ధేతోః అపహృతో వైజయన్తస్యేన్ద్రప్రాసాదస్య గర్వో యేనతం వైజయన్తస్య శోభాతిశయ ఏవ తద్గర్వత్వేనాధ్యవసితః తతశ్చ తతోప్యధికశోభాశాలినమితిభావః । ఊర్వ్యాం భూమౌ ప్రసృష్టం వ్యక్తం నిజమాత్మీయం పారమేష్ఠ్యం పరమేస్థానే తిష్ఠతీతి పరమేష్ఠీ తస్యభావః పారమేష్ఠ్యం తదివస్థితం ప్రాసాదం రాజగృహం ॥ ని ॥ హర్మ్యాదిర్ధనినాం వాసః ప్రాసాదో దేవభూభుజామిత్యమరః ॥ అధివాసయాంచకార అధివాసం కృతవాన్ స్వనివాసేన సురభయాంచకారేతివా ॥ ని ॥ అధివాసోనివాసేచ సంస్కారే ధూపనాదిభిరితివిశ్వః ॥ ప్రహర్షిణీవృత్తం ॥ మ్నౌజ్రౌగస్త్రిదశయతిః ప్రహర్షిణీయమితిలక్షణాత్ ॥ ౭౮ ॥

రామః పునర్వ్రజముపేత్య విహారభద్రైరాశ్వాసయంత్సహచ
రైస్సుహృదశ్చ సర్వాన్ । విశ్రాణితాం దుహితరం వరుణేనవి
న్దన్ సీరావకృష్టయమునాస్నపితో విజహ్రే ॥ ౭౮ ॥

వ్యా ॥ రామ ఇతి ॥ రామో బలదేవః పునర్వ్రజముపేత్య పునరపి నన్దస్య గోకులం ప్రాప్య సర్వాన్ సుహృదశ్చ సర్వానపి గోపకుమారరూపాన్ సఖీన్ సహచరైః తత్రత్యైర్భృత్యాదిరూపైః ప్రాకృతసహచరైస్సహ విహారభద్రైః క్రీడావిశేషైః ఆశ్వాసయన్ చిరవిరహజదుఃఖమపనీయ ప్రీణయన్ వరుణేన విశ్రాణితాం దుహితరం తస్యపుత్రీం వారుణీం విందన్ లభమానః ఉపభుంజానః సీరేణావకృష్టయా యమునయా స్నపితశ్చ విజహ్రే విహరతేస్మ బలదేవప్రీతయే వరుణప్రేరణేన బృందావనే కదంబవృక్షోదరాత్ప్రవాహరూపేణ నిర్గతా వారుణీ తేనోపభుక్తేతి పౌరాణికీకథా విశ్రాణితామిత్యనేన విశేషణేనదర్శితా । తత్ర విహరమాణేన

తేన తత్రైవ జలక్రీడార్థమాహూతామప్యనాగచ్ఛంతీం యమునాం కో పాత్ సీరేణాకృష్య జలక్రీడాకృతేతి కథాసీరావకృష్టేత్యాది విశేషణేన దర్శితా। వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ఉక్తావసంతతిలకా తభజాజగౌగఇతి లక్షణాత్ ॥ ౭౯ ॥

ప్రత్యక్షమబ్ధిమవధూతవతోఽతి దూరాద్దగ్ధశ్చ కూలమివ దక్షిణమస్త్రధామ్నా । ఆకర్షణతశ్చ సరితం సవితృప్రసూతాం రామస్య తస్య శుశుభే రసికస్య లీలా ॥ ౮౦ ॥

వ్యా ॥ ప్రత్యక్షమితి ॥ ప్రత్యక్షమబ్ధిం పశ్చిమసముద్రం అతి దూరమవధూతవతః జామదగ్న్య రామరూపేణ తపోవకాశార్థమతి దూరంనిరస్తవతః దక్షిణమబ్ధిమస్త్రధామ్నాఆగ్నేయాస్త్రమహిమ్నా కూలమివదగ్ధః దశరథరామరూపేణ సమ్యగ్దగ్ధవతశ్చ సాధుకారిణి తృష్ణ్రిత్యయః అతఏవ తత్ప్రాగేవ్పతీయాచోపపన్నా సవితృప్రసూతాం సూర్యోత్పన్నాం సరితం యమునామనేనరూపేణ కర్షణతశ్చ రసికస్య క్రీడారసవశః తస్యరామస్య క్రీడాశుశుభే శోభతేస్మ ॥ ౮౦ ॥

పద్మయోనివచనాదుపనీతాంప్రాక్తనీం ప్రియతమామివకాంతిమ్ । రేవతస్యతనయామనురూపాంరేవతీంపరిణీయసరేమే ॥ ౮౧ ॥ **

ఇతి శ్రీ మత్కవితార్కికసింహస్యసర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్యకృతిము
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే ఏకాదశస్సర్గః

వ్యా ॥ పద్మయోనీతి ॥ సబలదేవః పద్మయోనేః బ్రహ్మణః వచనాదుపనీతాం ఉపాహృతాం ప్రాక్తనీం ప్రాచీనాం శేషమూర్తావనువర్తమానాం ప్రియతమాం కాంతిమివస్థితాం అతఏవానురూపాంస్వసదృశీం రేవతస్య కన్యాం తనయాం రేవతీంపరిణీయ పరిగృహ్యా చరేమే చిక్రీడ ॥ ప ॥ ఉపాస్యతే స్వయంకాంత్యాయోవారుణ్యాదమూర్తయాఇతి శ్రీ

ష్ణుపురాణే శేషవర్ణనాయాం దర్శనాచ్ఛేషస్య ప్రియతమా కాంతిరిత్య వసీయతే । చకారో బలదేవావతారే తస్యా అపి పరిగ్రహోఽస్తీతి సముచ్చయోపమాసూచనార్థః ॥ తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ ప ॥ తతస్సాన్వత స్య వై కాంతిరాజగామ మహాత్మనః । అవతంసోత్పలం చారుగృహీత్వైకం చ కుండలమ్ ॥ కృతావతంసస్సతదా చారుకుండలభూషితః । నీలాంబరధర స్స్రగ్వీ శుశుభే కాంతిసంయుత ఇతి ॥ రేవతో నామ ఇక్ష్వాకువంశ్యో రాజా ॥ స స్వస్య కన్యాం రేవతీం కస్మై దద్యామితి సందిహానో బ్రహ్మలోకమధిగమ్య బ్రహ్మసదసి గంధర్వగానప్రవృత్త్యా క్షణమవసరం ప్రతీక్ష్య తతః కస్మై కన్యామిమాం దద్యామితి బ్రహ్మాణం పప్రచ్ఛ । సచ మత్సభాయాం గంధర్వగానం శృణ్వత స్తవ భూతలే బహూని చతుర్యుగాణ్యతీతాని । త్వద్విచారితా వరాస్సర్వే వ్యతీతాః । సాంప్రతం భగవాన్ కృష్ణ బలదేవరూపేణ ద్వారకామధ్యాస్తే । తత్ర బలదేవాయ దాతవ్యేయం కన్యేతి తం శశాస । తచ్ఛాసనాత్తాముపాహృత్య బలదేవాయ దదావితి పౌరాణికీ కథా పద్మయోనీత్యాదినా దర్శితా । స్వాగతా వృత్తమ్ ॥ స్వాగతేతి రనభాద్గురుయుగ్మమితి లక్షణాత్ ॥ ౨౧ ॥ ***********************

ఇతి శ్రీమద్భరద్వాజకులతిలక విశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరాజాధ్వరి
వరసూనునా శ్రీమదప్పయదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే ఏకాదశస్సర్గః

అథ ద్వాదశసర్గప్రారంభః

తథావిధానందమహాపయోధేస్తరంగవృత్త్యా భజతోఽవతారాన్ । అ
శేషరూపేష్వనురూపరూపా దేవీ జగన్నేతురనుప్రజజ్ఞే ॥ ౧ ॥

వ్యా ॥ అథ రుక్మిణీపరిణయముపోద్ఘాతేన ప్రస్తౌతి ॥ తథావిధేతి ॥ తథావిధస్య స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధప్రకారస్య నిరతిశ[illegible]స్యానందస్య మహాంబుధేః మహాంబుధివత్ విపులాశ్రయస్య

తరంగవృత్త్యా తరంగాణాం రీత్యా అవతారాన్భజతః అంబుధేస్తరంగైరి వస్థితైః స్వాంశభేదైః మత్స్యకూర్మాద్యవతారాన్ పరిగృహ్ణతో జగన్నాథస్య లోకనాయకస్య కృష్ణస్య అశేషరూపేష్వపి సర్వేష్వప్యవతారాదిషు అనురూపరూపా సమానాకారా తత్తదవతారాద్యనురూపాకారా గృహిణీ దేవీ శ్రీమహాలక్ష్మీః ॥ వ ॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ। విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమ్॥ ఇతి యామధికృత్య పురాణవచనం సా అనుప్రజజ్ఞే తదవతారానంతరమవతీర్ణాభూత్ ॥ ౧ ॥

{ స తస్య నిత్యోదితదివ్యధామ్నః పత్యుః ప్రియాభూన్మతః ప్రభేవ।
అధ్యాసితుర్ద్వారవతీమదూరాద్వ్యక్తిం శుభాం ప్రాప విదర్భదేశే }

వ్యా ॥ కుత్ర దేశే అవతీర్ణా తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ నిత్యోదితదివ్యధామ్నః సర్వదావిర్భూతాప్రాకృతతేజసః పత్యుర్భగవతః నిత్యోదితదివ్యధామ్నః సదా స్ఫురితగగనభవతేజసః భానుమతః ప్రభేవ స్థితా తద్వన్నిత్యానపాయినీ ప్రియా దయితా లక్ష్మీః ద్వారవతీమధ్యాసితుః ద్వారకామధ్యాసీనస్య తస్య పత్యురదూరాత్సమీపే విదర్భదేశే విదర్భాణాం క్షత్రియవిశేషాణాం నివాసో జనపదో విదర్భః ॥ సూ ॥ నివాసార్థప్రత్యయస్య జనపదే లుబితి లుపి యుక్తవద్వ్యక్తివచనే ఇతి నిత్యబహువచనాంతతా । విదర్భా ఇతి దేశో విదర్భదేశః తస్మిన్ శుభాం ప్రాణినాం శ్రేయస్కరీం వ్యక్తిమవతారం ప్రాప అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మేతి ద్వారవత్యాః కర్మతా అధ్యాసితురిత్యత్ర తృన్ప్రత్యయ ఇతి తద్యోగే షష్ఠీనిషేధాత్ కర్మణి ద్వితీయా అదూరాదితి దూరాంతికార్థేభ్యో ద్వితీయా చేతి చకారాత్పంచమీ యద్యపి వృత్తౌ దూరతార్థేభ్యః ప్రాతిపదికార్థమాత్రే ద్వితీయాదివిభక్తయ ఇత్యుక్తమ్ తథాపి భాష్యే దూరాదావసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావనేజనమిత్యధికరణేపి పంచమీ దృశ్యతే కైయటేనాపి వ్యాఖ్యాతమావసథస్య దూర ఇత్యర్థ ఇతి శుభాం శుభకరీం శుభశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యంతాత్పచాద్యచి ణిలోపః ॥ ౨ ॥

శిఖండకం నిష్ప్రతిమం శ్రుతీనాం శృంగారలీలోపమవిశ్వకృత్యమ్ । అ
ధీయతే తన్మిథునం స్వభావాదన్యోన్యజీవాతుమనన్యభోగ్యం ॥ ౩ ॥

వ్యా ॥ శిఖండకమితి ॥ శ్రుతీనాం నిష్ప్రతిమం శిఖండకం అనుపమముత్తమాంగాభరణం అఖిలవేదాంతతాత్పర్యగోచరమితియావత్ శృంగారలీలోపమవిశ్వకృత్యం శృంగారలీలావదనాయాససాధ్యవినోదరూపజగత్సృష్టిసంహారాదికృత్యమనన్యభోగ్యం అనన్యానామేకాంతినాముపభోగ్యం తత్ లక్ష్మీనారాయణాత్మకం మిథునం స్వభావాదన్యోన్యజీవాతుమన్యోన్యజీవనౌషధం స్వరూపసిద్ధౌ కార్యకరత్వేచ అన్యోన్యసాపేక్షమధీయతే ॥ ప ॥ అహంతా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మి సనాతనీ । ఆత్మా స సర్వభూతానామహంభూతో హరిస్స్మృతః ॥ అహంతయా వినాహంహి నిరుపాఖ్యో న సిధ్యతి । అహమర్థం వినాహంతా నిరాధారా న సిధ్యతి ॥ యోఽసౌ నారాయణో దేవః పరమాత్మా సనాతనః । అహంభావాత్మికా శక్తిః తస్య తద్ధర్మధర్మిణీ ॥ నైవ శక్త్యా వినా కశ్చిత్ శక్తిమానస్తి కారణం । నచ శక్తిమతా శక్తిః వినా కాప్యవతిష్ఠతి ఇత్యాదిష్వధీయతే ॥ అతో భగవదవినాభూతస్వభావత్వాత్తదవతారే సతి సాప్యవతీర్ణేతి భావః ॥ ౩ ॥

దయైవ నిత్యం దయితా త్రిధామ్నస్సర్వేషు భావేషు సమానభావా । ప
రావరాణాం జననీ ప్రజానామాసీద్విదర్భాధిపతేరపత్యమ్ ॥ ౪ ॥

వ్యా ॥ కుతోఽవతీర్ణేత్యత్రాహ ॥ దయేతి ॥ త్రిధామ్నః త్రీణి వైకుంఠరవిబింబదుగ్ధాంబుధిరూపాణి ధామాని స్థానాని యస్యతస్య పురుషోత్తమస్య నిత్యం దయైవస్థితా సదా భక్తేషు వాత్సల్యాద్యభివ్యక్త్యాపాదకతయా కరుణైవస్థితా సర్వేషు భావేషు సర్వపదార్థేషు సమానభావా సర్వాంతర్యామిణా తేన సమానసత్తాకా యద్వా సర్వేషు కృత్యేషు జగత్సృష్ట్యాదిషు తేన సమానాభిప్రాయా ॥ ని ॥ భావో లీలాక్రియాచేష్టాభూత్యభిప్రాయజంతుషు । పదార్థభూత్యోస్సత్తాయామాత్మయోనిస్వభావయోరితి వైజయంతీ ॥ పరావరాణాం ప్రజానాం భూతభవిష్యదాత్మనాముత్కృష్టా

కృష్టరూపాణాం సర్వేషాం ప్రాణినాం జననీ మాతా ఏవ నూతా దయి తస్య పురుషోత్తమస్య ప్రియా విదర్భాధిపతేః విదర్భ దేశాధిపతేర్భీష్మకస్యాపత్యమాసీత్ తత్రోత్పత్తిర్నేత్యర్థః ॥ ౪ ॥

మహీతలాన్మైథిలసీరకృష్టాత్ క్షీరోదధేరాహితమంథశైలాత్ । భృగూద్వహాత్ఖ్యాతిమతశ్చయా భూత్సా భీష్మకాదభ్యుదియాయ భూయః ॥

వ్యా ॥ మహీతలాదితి ॥ మైథిలసీరకృష్టాత్ జనకరాజస్య లాంగలేన కృష్టాన్మహీతలాత్ యజ్ఞభూమేరధః ప్రదేశాత్ ॥ ౫ ॥ తలంస్వరూపాధరయోరితి విశ్వః ॥ ఆహితమంథశైలాదాహితో నిపాతితః మంథరూపశ్శైలః మందరపర్వతో యస్మిన్ తస్మాత్ క్షీరోదధేః ఖ్యాతిమతః ఖ్యాతిసంజ్ఞాకళత్రవతః భృగూద్వహాద్భృగూణాం భృగువంశ్యానాం ఉద్వహః శ్రేష్ఠః కూటస్థః అగ్రజః తస్మాచ్చాభూత్ సా మహాలక్ష్మీః భూయః పునరపి భీష్మకాదభ్యుదియాయ ప్రాదుర్భూతా అత్ర మహీతలాదిత్యాదావారక్రమేణావతారో న వివక్షితః ॥ వ ॥ భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా శ్రీః పూర్వముదధేః పునః ॥ దేవదానవయత్నేన ప్రసూతామృతమంథనే । ఇత్యాది పురాణక్రమాంతర వచనాత్ ॥ ౫ ॥

అమన్యతైనాం తనయాం స రాజా రుక్మీ చ మోహాదనుజామజన్యమ్ । యామేకపత్నీమనఘస్య పుంసః ప్రజాసృజాం మాతరమామనంతి ॥ ౬ ॥

వ్యా ॥ అమన్యతేతి ॥ స రాజా భీష్మకః అజన్యామజాం ॥ సూ ॥ భవ్యగేయేత్యాదిసూత్రేణ కర్తరి జన్యశబ్దస్సాధుః ఏనాం రుక్మిణీం మోహాత్స్వస్మాదిచ్ఛావతారమాత్రేణ భ్రమాత్తనయామమన్యత । రుక్మీ తత్పుత్రశ్చ మోహాదనుజాం స్వస్యావరజామమన్యత అనఘస్యాపహతపాప్మనః పుంసః పురుషోత్తమస్య ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేతి శ్రుతేః ఏకపత్నీం ముఖ్యమహిషీం యాం దేవీం ప్రజాసృజాం ప్రతికల్పం భిన్నానాం బ్రహ్మణాం మాతరం ఆమనంతి శ్రుతయ ఇతి శేషః తామితి పూర్వార్ధేన సంబంధః । తథా భూతాయాంతస్యాం తనయేతి అనుజేతి చ బుద్ధిః భ్రమమాత్రమితి

"యుక్తమిత్యాశయః ॥ ౬ ॥

{ త్యక్త్వాపరాః స్త్రీర్గుణరాశిరేనాం శరణ్యభూతాం శరణం ప్రపేదే ।
ప్రాయేణ దోషైరవివిక్తవాసాద్భీతస్స్వయం భీష్మకరాజకన్యామ్ ॥౭॥ }

వ్యా ॥ త్యక్త్వేతి ॥ గుణరాశిః గుణానాం సౌందర్యసౌకుమార్యాదీనాం రాశిః ప్రాయేణ నూనం దోషైరవివిక్తవాసాత్ సహవాసాద్భీతస్సన్ అపరాః స్త్రీః ఇతరాః స్త్రియస్త్యక్త్వా ఇతరాసు మాత్రయాపి దోషానువృత్తిరస్తీతి ధియేతి భావః శరణ్యభూతాం రక్షకభూతాం భీష్మకరాజకన్యామేనాం రుక్మిణీం శరణం ప్రపేదే । సదాశ్రయే సత్యసదాశ్రయాశ్రయణస్యోచితత్వాదితి భావః ॥ సూ ॥ స్త్రీరితి వామ్శసోరితి ఇయఙాదేశవికల్పనాత్ పూర్వసవర్ణదీర్ఘః శరణ్యేతి తత్ర సాధురితి సూత్రేణ ప్రాగ్దీవ్యతీయో యత్ప్రత్యయః ॥ ని ॥ శరణం స్యాద్గృహే రక్షితరి రక్షణే మందిరే ధన ఇతి రత్నమాలా ॥ ౭ ॥

{ ఆరబ్ధదేహామివ భాగధేయైరక్షీణి లక్ష్యాంతరతో నియంత్రీమ్ । సు
తామిమాం ప్రాప్య సుధామివాన్యామమర్త్యకల్పౌ పితరావభూతామ్ ॥ }

వ్యా ॥ ఆరబ్ధేతి ॥ భాగధేయైః దృష్టైర్జనానాం భాగ్యైరారబ్ధదేహామివస్థితాం అక్షీణి లోచనాని లక్ష్యాంతరతో నియంత్రీం విషయాంతరేభ్యో వ్యావర్తయంతీమిమాం సుతాం రుక్మిణీమన్యాం ప్రసిద్ధేతరాం సుధామివ ప్రాప్య పితరౌ అమర్త్యకల్పౌ దేవసదృశావభూతాం దేవవద్దివ్యసుఖమన్వభూతామిత్యర్థః । సుధామివేత్యుత్ప్రేక్షణేన అమర్త్యసాదృశ్యస్య ఔచిత్యముపపాద్యతే నియంత్రీమితి తృన్ప్రత్యయః అత ఏవ తద్యోగే ద్వితీయా పితరావితి పితామాతృభ్యామిత్యేకశేషః ॥ ౮ ॥

{ అనన్యవృత్త్యా ఘనతాముపేతైరప్రౌఢసూర్యేందుమయూఖజాలైః ।
సువర్ణరత్నైరథవా ప్రక్లృప్తాం సుతాం సుజాతాకృతిమన్వభూతామ్ ॥౯॥ }

వ్యా ॥ అనన్యేతి ॥ సుజాతాకృతిం అభిజాతరూపాం సుతాం రుక్మిణీం అనన్యవృత్త్యా ద్రవ్యాంతరమిశ్రణం వినైవ ద్రవ్యాంతరమిశ్రణేన తథా

తేజోనభవేదితి భావః । ఘనతాముపేతైః కాఠిన్యం ప్రాప్తైః ॥ ని ॥ ఘనః కఠినసంఘాతమేఘకాఠిన్యముద్గర ఇతి యాదవః ॥ అపోఢసూర్యేందుమయూఖజాలైః బాలయోస్సూర్యచంద్రయోః కిరణసమూహైః అథవా సువర్ణరత్నైస్సువర్ణేన పద్మరాగాదిరత్నైశ్చ ప్రక్లృప్తాం నిర్మితాం మనోభూః తాం తస్యాస్తేజోవిశేషం దృష్ట్వా తథాఽమన్యతామిత్యర్థః । పితరావితి పూర్వశ్లోకాత్ అనుషంగః ॥ ౯ ॥

మహీయసీం మంగళదీపమాలాం విద్యుత్ప్రకాశా విదధే కుమారీ । ఆకల్పరత్నాంశుతిరస్కరిణ్యా దీప్త్యా రజన్యామపి దీనభాసమ్ ॥ ౧౦ ॥

వ్యా ॥ మహీయసీమితి ॥ విద్యుత్ప్రకాశా విద్యుతః ప్రకాశ ఇవ ప్రకాశో దీప్తిర్యస్యాస్సా విద్యుత్సదృశత్వాత్ ॥ ని ॥ ప్రకాశోర్చిషి దీధిత్యాం నాతుల్యస్ఫుటయోస్త్రిష్వితి యాదవః ॥ కుమారీ రుక్మిణీ ఆకల్పరత్నాంశుతిరస్కరిణ్యా ఆభరణగత్నకిరణానామాచ్ఛాదన్యా ॥ సూ ॥ కరోతేః కరణే ల్యుట్ టిత్వాత్ ఙీప్ దీప్త్యా అంగప్రభయా మహీయసీం మహత్తరాం మంగళదీపమాలాం మంగళార్థాం దీపపఙ్క్తిం రజన్యామపి దీనభాసం అభిభవాత్ క్షీణప్రభాం విదధే ॥ ౧౦ ॥

కలామివార్ధామకఠోరధామ్నః పుణ్యోదయానామివ పూర్వచర్యామ్ । ప్రరోహవేలామివ కాంతివల్ల్యాః ప్రైక్షంత శుద్ధాంతమృగీదృశస్తామ్ ॥ ౧౧ ॥

వ్యా ॥ కలామితి ॥ శుద్ధాంతమృగీదృశః భీష్మకావరోధస్త్రియః తాం రుక్మిణీమకఠోరధామ్నః అనష్టతేజసశ్చంద్రస్య అర్ధాం ఏకదేశరూపాం కలామివ పుణ్యోదయానాం భోక్తృపుణ్యసమృద్ధీనాం పూర్వచర్యాం పురశ్చర్యామివ పూర్వచర్యానామమాంత్రికైః మంత్రఫలాభిముఖ్యసిద్ధయే ప్రథమం క్రియమాణా మంత్రసేవా । కాంతిరేవ వల్లిః తస్యాః ప్రరోహవేలామివ ప్రరోహస్యమర్యాదామివ యతోఽధికమన్యత్రస్ఫీతతయా న ప్రరోహతి సా మర్యాదా ॥ ని ॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌ వేలాకాలమర్యాదయోరపీత్యమరః ॥ తామివ ప్రైక్షంత అత్రాతిబాల్య

ణి రమాశ్రేయితమత్వాత్తథోత్ప్రేక్షా యథామంత్రవిదాంమంత్రపురశ్చర్యాస్వాపేక్షితఫలార్థమంత్రవినియోగసామర్థ్యాధానేన ఫలసన్నికర్షసంపాదినీ తథాభోక్తృపుణ్యసమృద్ధీనాం తన్నిర్వర్త్య ఫలసన్నికర్షసంపాదినీత్వాద్ధేతోర్ద్వితీయా కాంతేరుత్కర్షవిశ్రాంతిభూమిత్వాత్తృతీయేతి భేదః ॥ ని ॥ పుంస్యర్ధోర్ధంసమేంశక ఇత్యమరకోశవ్యాఖ్యానే సుభూతిచంద్రేణ అర్ధశాటీ అర్ధవస్త్రం అర్ధకంబళ ఇతి న్యాసకారీయంఅర్ధం నపుంసకమితి సూత్రే లిఖితముదాహరణముదాహృత్య అర్ధశబ్దస్త్రీలింగోంగీకృతః ॥ ౧౧ ॥

{ఆత్మాధికారాదధికామవస్థామయత్నతో నూనమవాప్తుకామా । వా}
{ర్తానభిజ్ఞేవయసిస్థితాంతాం వాగ్దేవతావందిముఖే వవందే ॥ ౧౨ ॥}

వ్యా ॥ ఆత్మేతి॥ వాగ్దేవతా సరస్వతీ ఆత్మనస్స్వస్య అధికారాత్తదానీంతనాద్వాగాధిపత్యాత్ అధికామవస్థాందశాం ఆధిక్యం వాగాధిపత్యం అయత్నతో యత్నమననుభూయ అవాప్తుకామా అవాప్తుంకామో యస్యాస్తథాభూతా సతీ ॥ సూ ॥ తుంకామమనసోరపీతి మలోపః । వార్తానభిజ్ఞే వ్యాహరణానభిజ్ఞే వయసి అతిశైశవే స్థితాం దేవీం వందిముఖే స్తుతిపాఠకానాంముఖే స్థిత్వా వవందే తుష్టువే ॥ శిశవస్తుతిమాత్రేణ ప్రలోభితాః దేహీతిపృష్టం ప్రయచ్ఛంతీతి భావః ॥ ౧౨ ॥

{ప్రదిత్సమానేనహరేరభీష్టంకామేనసాకల్పలతేవసృష్టా । పిత్రో}
{రివానన్యదృశాంప్రజానామాశంసయాసార్ధమవాపవృద్ధిమ్ ॥ ౧౩॥}

వ్యా ॥ ప్రదిత్సమానేనేతి ॥ హరేః కృష్ణస్య అభీష్టం ప్రదిత్సమానేన ప్రదాతుమిచ్ఛతా కామేన మన్మథేనసృష్టా కల్పలతేవస్థితా సా రుక్మిణీ పిత్రోరివ అనన్యదృశామనితరదృష్టీనాం ప్రజానాం ఆశంసయా సార్ధం వృద్ధిమవాప అస్యాంవర్ధమానాయాం పిత్రోరన్యేషాంచ వాంఛాసహైవాభివృద్ధేత్యర్థః । అనేనాస్యావృద్ధ్యా లావణ్యాదిగుణోపి సర్వేషాం వాంఛాహేతురుత్తరోత్తరంప్రవృద్ధ ఇతి వ్యజ్యతే హరేరితి సం

బంధసామాన్యవివక్షయా షష్ఠీ ॥ ౧౩ ॥

{ పద్మాదిరేఖాప్రథమానభూమా నిర్ధార్యమాణా నిగమైరభిజ్ఞైః ।
తదంఘ్రివిన్యాసమిషేణ జజ్ఞే భూమేస్తదా భూషణపఙ్క్తిరగ్ర్యా ॥ }

వ్యా ॥ పద్మాదీతి ॥ తదా తస్యా వృద్ధిదశాయాం తదంఘ్రివిన్యాసమిషేణ తస్యాస్సంచారాభ్యాసే చరణయోర్విన్యాసస్య వ్యాజేన పద్మాదిరేఖా ప్రథమానభూమా పద్మధ్వజకలశాదిరూపాభిః సామ్రాజ్యలక్షణరేఖాభిః ప్రకాశమానమహిమా అభిజ్ఞైర్నిగమైర్వేదైర్నిర్ధార్యమాణా అన్యేషాం తన్మహిమానభిజ్ఞత్వాదనిర్ధార్యేతి భావః అగ్ర్యా ఉత్తమా భూషణపఙ్క్తిః జజ్ఞే జాతా ॥ ౧౪ ॥

{ అదృశ్యభేదైరతిసూక్ష్మభావాజ్జజ్ఞే జగన్మంగళమాదధానైః । విహా-
రలౌల్యాద్విషమేషు తస్యా గతేషు వాక్యేషు చ నృత్తగీతైః ॥ ౧౫ ॥ }

వ్యా ॥ అదృశ్యేతి ॥ విహారలౌల్యాత్ క్రీడాభిలాషాత్ విషమేషు సంభ్రమవశాద్విభిన్నరూపేషు తస్యాః గతేషు వాక్యేషు చ గమనేషు వచనేషు చ అతిసూక్ష్మభావాదత్యంతసూక్ష్మత్వాదదృశ్యభేదైః అవిజ్ఞేయావాంతరవిశేషైః జగన్మంగళతాం దధానైః అనుదినం లోకానాం శ్రేయస్కరత్వం ధారయద్భిః నృత్తగీతైః గతేషు నృత్తైః వాక్యేషు గీతైశ్చ జజ్ఞే జాతం భావే లిట్ అఖిలవిద్యైశ్వర్యాస్తస్యాః గమనవచనాని సదా నృత్తగీతప్రభేదరూపాణ్యేవేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥

{ యదప్సరఃపాణిసరోజముక్తం ప్రసూనవర్షం నిపపాత తస్యామ్ । అ-
పూరి తస్యైవ రజోభిరస్యాస్త్రిరపాంసులా పాంసువిహారవాంఛా ॥ }

వ్యా ॥ యదితి ॥ అప్సరః పాణిసరోజముక్తం తస్యాః ప్రసాదమిచ్ఛంతీనామప్సరసాం పాణిపద్మైర్ముక్తం యత్ప్రసూనవర్షం తస్యాం నిపపాత తస్య ప్రసూనవర్షస్య అస్త్రైరుత్తమైః రజోభిః పరాగైరేవాపాంసులా పతివ్రతా సా పాంసువిహారవాంఛాం పాంసుక్రీడాభిలాషమపూరి పూరితవతీ దీపజనబుధేత్యాదినా వైకల్పికః కర్తరి చిణ్ తథా

సమృద్ధిం పుష్పవర్షం పపాతేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥

యదృచ్ఛయాతత్రపరాగజాతైర్యానేవసా కేళిగృహానకార్షీత్ । త
తఃపరంత్వష్టురమీసమీచీమహేంద్రశాలావిధిమాతృకాభూత్ ॥ ౧౭ ॥

వ్యా ॥ యదృచ్ఛయేతి ॥ తత్ర విదర్భనగరే సా రుక్మిణీ యదృచ్ఛయా స్వేచ్ఛయా నతు శిల్పశాస్త్రపర్యాలోచనయా ॥ ని ॥ స్వేచ్ఛాయదృచ్ఛాస్వచ్ఛందస్వైరితాచరితాస్సమా ఇతి కేశవః ॥ పరాగజాతైః రేణుసమూహైః యానేవ కేళీగృహాన్ క్రీడామందిరాణి ॥ గృహాఃపుంసిచభూమ్న్యేవేతి బహుత్వేవికల్పితం పుంస్త్వంఅకార్షీత్ కృతవతీ అమీ కేళీగృహాఏవ త్వష్టుః విశ్వకర్మణః తతఃపరం తన్నిర్మాణానంతరం సమీచీసమంతాదంచతి గచ్ఛతీతిసమీచీ సర్వవిధగృహావాంతరభేదవిషయామహేంద్రశాలావిధేరింద్రగృహనిర్మాణస్య మాతృకాసీత్ విధేయప్రాధాన్యేన ఆసీదిత్యేకవచననిర్దేశః ॥ ని ॥ వాసఃకూటోద్వయోశ్శాలేతిగృహపర్యాయేష్వమరః ॥ అఖిలవిద్యేశ్వర్యాతయా స్వేచ్ఛామాత్రేణకృతాన్యపి కేళీగృహాణి లక్షణసౌష్ఠవాద్విశ్వకర్మణాస్తదనంతరం దివ్యగృహనిర్మాణేషు మాతృకాయమానాన్యాసన్నిత్యర్థః । సమీచీతి సంపూర్వాదంచతేఃక్విప్ అనిదితామితినకారలోపఃసమస్సమిరితి సూత్రేణ సమిత్యాదేశః ॥సు॥ అంచతేశ్చోపసంఖ్యానమితిజీప్ । అచఇతిఅకారలోపః । చావితిదీర్ఘః ॥ ౧౭ ॥

చతుర్దశైతానిజగంతియస్యాః క్షేమాశ్రితంక్రీడనకంబభూవ । పర్యా
ప్తలీలాముముదే తదైషాపాంచాలికాపంజరశారికాద్యైః ॥ ౧౮ ॥

వ్యా ॥ చతుర్దశేతి ॥ చతుర్దశసంఖ్యాకానిజగంతి యస్యా దేవ్యాః క్షేమాశ్రితం రక్షాంప్రాప్తం క్రీడనకం క్రీడోపకరణం బభూవ పూర్వవద్విధేయప్రాధాన్యేన బభూవేత్యేకవచనం ఏషా తదాబాలక్రీడాసమయే పాంచాలికాపంజరశారికాద్యైః పాంచాలికా గజదంతాదినిర్మితా యోషా పంజరశారికాః పక్షివిశేషాః తత్ప్రభృతిభిః పర్యాప్తలీలా

పమాప్తలీలాసతీ ముముదే యస్యాం నిఖిలాన్యపిజగంతి లీలాయా అవ
ప్యాప్తాని ఆదరేణసందక్ష్యమాణాని క్రీడనకానిబభూవుః సైవపాంచా
లికాదిభిరపి సమగ్రలీలాసీదితితస్యామనుష్యభావాభినయసీమాదర్శితా॥

{ ఆస్వాదనీయాన్యధికంశ్రుతీనాంముగ్ధాభిజాతానివచాంసితస్యాః ।
ప్రాయేణలౌల్యాదధికృత్యఖిన్నావిధిప్రియావ్యాహరతాన్యభాషాః }

వ్యా ॥ ఆస్వాదనీయానీతి ॥ శ్రుతీనాం వేదానాం ఆస్వాదనీయా
ని అతిరహస్యార్థగోచరత్వాత్తేషామపి శ్లాఘనీయాని ముగ్ధాని శైశ
వకలాని అభిజాతాని కులీనాని వ్యాకరణసంస్కృతాని ॥ ని ॥ అభిజా
తస్థితేన్యాయ్యేకులీనప్రాప్తయోఃపిలివిశ్వః ॥ తస్యాః వచాంసి ప్రాయే
ణానూనం లౌల్యాచ్చాపలాదధికృత్యాభ్యస్య ఖిన్నా తథావక్తుమసామ
ర్థ్యాత్ ఖేదవతీ విధిప్రియా సరస్వతీ అన్యాః భాషాస్సంస్కృతవ్య
తిరిక్తాః ప్రాకృతాదిభాషాః వ్యాహరత వ్యాహృతవతీ సంస్కృతేరుక్తి
శ్రీమనుకర్తుమసామర్థ్యేన సంస్కృతం వ్యాహర్తుం లజ్జయా సర్వస్య
వ్యవహారార్థం భాషాంతరాణిసృష్ట్వా వ్యాహృతవతీ నూనమిత్యుత్ప్రే
క్ష్యతే లోకేహి అవిప్లుతసంస్కృతవేగశాలినాం పురతోమన్దసంస్కృ
తాః సంస్కృతంవక్తుం త్రపమాణా భాషాంతరాణ్యేవ వ్యాహరంతీతి
భావః ॥ ౧౯ ॥

{ అవిప్లుతవ్యాకరణానితస్యాఃక్రమేణశిక్షానియతాక్షరాణి । అనుశ్ర
వాణామనఘప్రవృత్తేరాదేశదాయీని వచాంస్యభూవన్ ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా ॥ అవిప్లుతేతి ॥ అనఘప్రవృత్తేః మనోజ్ఞవ్యాపారాయాః త
స్యాః రుక్మిణ్యాః క్రమేణ కలాపరిపాట్యా అవిప్లుతవ్యాకరాణి అనుప
ప్లుతవ్యాకరణాని వ్యాకరణానురోధీని శిక్షానియతాక్షరాణి శిక్షయా వే
దానాం వర్ణనిర్ణాయకాంగేన నిశ్చితాక్షరాణి ॥ ని ॥ నియతంనిశ్చి
తంమతమితిహలాయుధః ॥ ఏవంభూతానివచాంసి అనుశ్రవాణాంవేదా
నాం ఆదేశదాయీన్యభూవన్ । శబ్దతోర్థతశ్చ తత్సదృశకాన్యభూ

వన్నిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

{ విభూతయస్తత్ర విశాంపతీనామాత్మీయయా దేవతయావతీర్ణాః । స్వ
{ చిహ్నభేదాన్పరిబర్హయంత్యః ప్రపేదిరే తత్పరివారభావం ॥ ౨౧ ॥

వ్యా ॥ విభూతయ ఇతి ॥ తత్ర భీష్మకనగరే విశాంపతీనాం ఇంద్రాది దిక్పాలకానాం విభూతయః అణిమాదిసంపత్తయః ఆత్మీయయా స్వకీయయా దేవతయా అధిదేవతయా అవతీర్ణాస్సత్యః స్వచిహ్నభేదాన్ స్వలాంఛనవిశేషాన్ పరిబర్హయంత్యః శ్వేతచ్ఛత్రవాలవ్యజనాదిపరిచ్ఛదాన్ కుర్వత్యస్సత్యః తత్పరివారభావం పరిచారకత్వం ప్రపేదిరే ప్రాప్తవత్యః దిక్పాలవిభూత్యధిదేవతాః తత్రావతీర్య ఛత్రచామరాదిస్వస్వచిహ్నాని పరిచ్ఛదాన్కృత్వా రుక్మిణీపరిజనకృత్యమకుర్వన్నితి భావః దిక్పాలవిభూత్యధిదేవతాః శ్రీరుక్మిణీపరిచర్యామకుర్వన్నిత్యనేన రుక్మిణ్యాస్సర్వలోకేశ్వరీత్వం వ్యజ్యత ఇత్యాశయః ॥ ౨౧ ॥

{ వేదాలవాలే విహితస్థితిం తాం రమ్యప్రతానామివ రత్నవల్లీం । స్తనా
{ దిలక్ష్యస్తబకాదిచిహ్నైరావిష్కృతం యౌవనమావివేశ ॥ ౨౨ ॥

వ్యా ॥ వేదేతి ॥ వేదాః ఆలవాలం లతానాం మూలే జలస్థాపనార్థం కృతో బంధవిశేష ఇవ తస్మిన్విహితస్థితిం కృతావస్థానాం తత్ప్రతిపాద్యతయా తథాత్వారోపః అత ఏవ రమ్యప్రతానాం రమ్యాః ప్రతానాః శాఖా పత్రప్రచయా యస్యాస్తాం రత్నవల్లీం రత్నమయీం లతామివస్థితాం రుక్మిణీం స్తనాదిలక్ష్యస్తబకాదిచిహ్నైః స్తనాదివ్యాజస్తబకాదిలాంఛనైః ఉభయత్రాప్యాదిశబ్దేన రోమరాజిభృంగావళీప్రభృతిపరిగ్రహః తైరావిష్కృతం యౌవనమావివేశ ॥ ౨౨ ॥

{ తదీయసర్వాంగజుషోరగాధం సౌందర్యలావణ్యసుధాస్రవంత్యోః ।
{ మమజ్జ రాజత్యదృశస్సఖీనామన్యోన్యసంభేదమపూర్వతీర్థం ॥ ౨౩ ॥

వ్యా ॥ తదీయేతి ॥ తదీయసర్వాంగజుషోః తస్యాః రుక్మిణ్యాః ఇమాని తదీయాని తాని సర్వాణ్యంగాని ప్రాప్తయోః సౌందర్యలావణ్యసుధా

స్రవంత్యోః సౌందర్యం సాముద్రికోక్తావయవసంస్థానవిశేషః లావణ్యం।
॥ ష ॥ ముక్తాఫలేషుచ్ఛాయాయాస్తరళత్వమివాంతరా । ప్రతిభాతియ
దంగేషు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే ॥ ఇత్యుక్తలక్షణః ప్రభావిశేషః తేఏవ
సుధాస్రవంత్యౌ అమృతసరితౌ తయోరన్యోన్యసంభేదం పరస్పరసంగ
మమేవ అగాధమతలస్పర్శి అపూర్వతీర్థం ప్రసిద్ధప్రయాగాదిభిన్నం తీ
ర్థం కర్మ సఖీనాం దృశః ఆపత్య ప్రవిశ్య మమజ్జుః దర్శనేన కదాపి
తృప్తిమప్రాప్నువత్యః తత్రైవ లగ్నా ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

{ నిశేవచంద్రేణఘనవ్యపాయే నైసర్గికీబుద్ధిరివశ్రుతేన। ఫలేన
{ సానీతిరివాప్రమాదాయుక్తాబభౌనూతనయౌవనేన ॥ ౫౪ }

వ్యా ॥ నిశేతి ॥ నూతనయౌవనేనయుక్తా సా రుక్మిణీ ఘనవ్యపాయే
శరత్సమయే చంద్రేణయుక్తా నిశేవ శ్రుతేన శాస్త్రేణ యుక్తా నైసర్గికీ
స్వభావసిద్ధాబుద్ధిరివ ఫలేన ప్రయోజనేనయుక్తా అప్రమాదానీతిరివ అ
ర్థశాస్త్రోక్తా రాజనీతిరివచ బభౌ ॥ ౫౪ ॥

{ అలక్ష్యసల్లాపలవైరపాంగైరంగైరనంగోదయపూర్వరంగైః । వి }
{ యాతముగ్ధైరపిలక్షణైస్సావిలక్షయామాసవిభూషణాని ॥ ౫౫ ॥ }

వ్యా ॥ అలక్ష్యేతి ॥ సారుక్మిణీ అలక్ష్యసల్లాపలవైః ఈషద్దృశ్యస
ల్లాపలేశైః సల్లాపశబ్దేన ఆకూతగర్భవికారా లక్ష్యంతే తద్భాభూతైర
పాంగైరపాంగదర్శనైః అనంగోదయపూర్వరంగైరనంగోదయస్య మన్మ
థనాట్యోదయస్య ప్రథమరంగస్థానభూతైః అంగైరవయవైర్వియాతముగ్ధైః
ధృష్టాధృష్టైః ॥ ని ॥ ధృష్టేధృష్ణుర్వియాతశ్చేత్యమరః ॥ విభ్రమైర్నృంగా
రచేష్టాదిభేదైః విభూషణాని విలక్షయామాస విలక్షాణి విస్మితానిలజ్జితా
నివా చకారవిలక్షశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యంతాల్లిటి ఆమ్ప్రత్యయః । ఆభ
రణేభ్యోపి అపాంగదర్శనాదిభిరేవ అధికాం శోభామపుష్యదిత్యర్థః ॥

{ అముక్తకౌమారయువత్వసీమ్నా కాంత్యాబభౌకల్పితరాగభూమ్నా। }
{ జరత్పలాశప్రసవానుషక్తాప్రతానినీపల్లవసంపదేవ ॥ ౫౬ ॥ }

వ్యా ॥ ఆముక్తేతి ॥ ఆముక్తకౌమారయువత్వసీమ్నా అత్యక్తకౌమారయౌవనసంధిసమయయా కల్పితరాగభూమ్నా పశ్యద్దృశాం సంపాదితానురాగబాహుళ్యయా కాంత్యా దేహశోభయా జరత్పలాశప్రసవానుషక్తా జీర్ణవత్రపుష్పఫలానువృత్తిమతీ జీర్యన్నే రత్పన్నిభిభూతేర్థే ఉత్పన్నప్రత్యయః । ప్రసవో జననానుజ్ఞా ॥ ని ॥ పత్రేషు ఫలపుష్పయోరితి వైజయంతీ ॥ ప్రతానినీ ప్రతానో లతానాం శాఖాపత్రప్రచయః తద్వతీ లతా కల్పితరాగభూమ్నా సంపాదితారుణిమబాహుళ్యయా పల్లవసంపదా ప్రవాళశ్రియేవబభౌ ॥ ౮౬ ॥

ప్రసాధనానాం పరికర్మ దివ్యం విజృంభణం విభ్రమజాలకానాం । వయ
శ్శుభం వామదృశశ్చకాశే పశ్యద్దృశాం భాగ్యమనన్యభోగ్యం ॥ ౮౭ ॥

వ్యా॥ ప్రసాధనానామితి ॥ ప్రసాధనానామాభరణానాం దివ్యం పరికర్మ మనోజ్ఞమాభరణం ॥ ని ॥ దివ్యం లవంగకే దివ్యం వల్గ్వాదివిభవేన్యవదితి విశ్వః ॥ విభ్రమజాలకానాం విలాససందోహకానాం విజృంభణం ప్రసరణం తద్ధేతుత్వాత్తథారూపకం పశ్యద్దృశాం ద్రష్టృజనలోచనానాం భాగ్యం శుభావహం ॥ ని ॥ భాగ్యం శుభావహవిధౌ స్యాచ్ఛుభాశుభకర్మణీతి విశ్వః ॥ అనన్యభోగ్యం అనన్యః భగవాన్ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః సర్వాత్మతయా తస్మాత్ పృథగ్భూతవస్త్వభావాత్ తస్య భోగ్యం వామదృశో రుచిరలోచనాయాః రుక్మిణ్యాశ్శుభం మనోహరం వయః యౌవనం చకాశే ॥ ని ॥ శుభం మంజుప్రశస్తయోరితి వైజయంతీ॥ ౮౭

అవాప్య సా ముగ్ధదశామపూర్వామవ్యాజలీలాగతిరాబభాసే । ర
మ్యా రమోత్పత్తిదశావిశేషాజ్జాంబూనదీ జంగమపద్మినీవ ॥ ౮౮ ॥

వ్యా ॥ అవాప్యేతి ॥ అవ్యాజా అకృత్రిమా స్వాభావికీ లీలాగతిర్యస్యాస్సా అపూర్వాం అన్యత్రాదృష్టచరీం ముగ్ధదశాం మనోజ్ఞదశాం యౌవనావస్థామవాప్య రమ్యా రుచిరా జాంబూనదీ స్వర్ణమయీ క్వచిదపవాదవిషయేఽప్యుత్సర్గాః ప్రవర్తంత ఇతి నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్య

ఇతి మయడ్విషయే వికారేఽణ్ప్రత్యయః । అథవా జమ్బూనద్యాం జా
తా జామ్బూనదీ తత్ర జాత ఇత్యణ్ప్రత్యయః । జంగమపద్మినీసంచారిణీన
లినీ। రమోత్పత్తిదశావిశేషాత్ రమోత్పత్తిదశా లక్ష్మీజననసమయ ఏవ విశే
షః ఉత్తమవస్తు॥ ని ॥ విశేషోవయవైభవేద్రష్టవ్యోత్తమవస్తునీతి శబ్దార్ణవః॥
తమవాప్యేతి ల్యబ్లోపే పంచమీ ఆబభాసే చకాశే ॥ ౨౮ ॥

{ తస్యాస్తనుం వర్ణయతో మమైవం హీనోపమాదోషపదం నవిందేత్ ।
నిదర్శనం తైరపి తస్య దృష్టం యేషాం నికర్షోఽపి గుణో యతస్స్యాత్ ॥ ౨౯ }

వ్యా ॥ తస్యా ఇతి ॥ తస్యాః రుక్మిణ్యాః తనుమేవ జంగమపద్మినీవేత్యా
ద్యుక్తవక్ష్యమాణప్రకారైః వర్ణయతో మమ హీనోపమా ఉపమానస్య
ఉపమేయాత్ప్రమాణేన జాత్యా గుణైర్వా హీనత్వం హీనోపమా ఉపమా
దోషః యథా ॥ చకాస్తి గగనాభోగే ఖద్యోత ఇవ భానుమానిత్యాది సా
దోషపదం దోషస్థానం నవిందేత్ నప్రాప్నుయాత్ దోషో న భవేదిత్య
ర్థః । కుత ఇత్యత ఆహ ॥ నిదర్శనమితి ॥ యేషామాకాశాదీనాం యతః
పరమాత్మాదేః నికర్షోఽపి గుణ ఉత్కర్షస్స్యాత్ తైరతినికృష్టైరప్యా
కాశాదిభిస్సహ తస్య పరమాత్మాదేర్నిదర్శనం సామ్యకథనం దృష్టం
యథా ఆకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్య ఇత్యాదిశ్రుతిషు ॥ నహి ప్రత్యండం ప్రతి
సర్గం చ భిన్నస్యాకాశస్య ప్రతిరోమకూపవిశ్రాంతానేకకోటిబ్రహ్మాం
డేనాపరిమితానేకసర్గప్రవర్తకేన పరమాత్మనా సామ్యగంధోఽప్యస్తి అ
థాపి శ్రుతౌ యథా తైః తస్య సామ్యకథనం ఏవం పద్మిన్యాదిభిః దేవీ త
నోస్సామ్యకథనం మమాపీత్యర్థః । సదృశవస్త్వంతరాలాభే హీనోప
మాపి న దోషాయ। తాదృక్షవస్త్వంతరసంభవకథనమేవ తస్యా దోషత్వకథ
నమితి భావః ॥ ౨౯ ॥

{ తారేణ తస్యాశ్చికురాంధకారే తారాయితం మౌక్తికజాలకేన । ప్రా
యేణ యో సౌ ప్రళయావసానే నిశీథసృష్టైరభవన్నిదానమ్ ॥ ౩౦ ॥ }

వ్యా ॥ అథ రుక్మిణ్యాః చికురమారభ్య నఖరపర్యంత ప్రత్యంగవ

ర్ణనముపక్రమతే ॥ తారేణేతి ॥ యస్యాశ్చికురపటాంధకారే తారేణశు ద్ధేన మౌక్తికజాలకేన ఆపీడముక్తాఫలసమూహేన తారాయితం తారా వన్నక్షత్రవదాచరితం తారాశబ్దాత్కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేతి ఆచారా ర్థే క్యఙంతాద్భావే క్తః । యథా మహాంధకారం ప్రాప్య నక్షత్రాణి ప్రకాశంతే తథా తస్యాః కేశపాశం ప్రాప్య మౌక్తికాని ప్రకాశన్తేత్య ర్థః ॥ ని ॥ తారోత్యుచ్చైస్త్రియస్త్రిషు । తారోత్యుచ్చస్వరే ముక్తావిశు ద్ధౌ శుద్ధమౌక్తికే । కనీనికాక్షయోస్త్రేవపాద్వయోస్తారంతురూప్యకమితి రత్నమాలా ॥ యోసౌ యచ్ఛబ్దసన్నిహితః అసౌ శబ్దః ప్రసిద్ధపరామర్శీ యః ప్రసిద్ధిః చికురాన్ధకారః ప్రళయావసానే ప్రళయస్యాన్తే జగత్సృష్టిసమ యో నిశీథస్సృష్టేః అర్ధరాత్రిస్యసృష్టేః ప్రాయేణనూనం నిదానముపాదానకా రణమభూత్ మహాంధకారమయాన్నిశీథాదప్యతిశయితేన కార్ష్ణ్యేన త స్యాపి కారణతయోత్ప్రేక్షా ఏతదుత్ప్రేక్షానుగుణ్యేన తారాయితమిత్యు పమాసమభివ్యాహారాన్న సాదృశ్యం । చికురాంధకార ఇత్యత్ర రూపకస మాసో దర్శితః । అంధకారస్యైవ హి నిశీథకారణత్వముచితం న తు తత్సదృశస్య

ద్యుతిం శిఖారత్నసహస్రరశ్మేర్జ్యోత్స్నాం చ ముక్తాఫలజాలజాతాం ।
తతకుంతలశ్రేణిమయీ తమిస్రా మైత్రీం దధౌ మన్మథచాపమౌర్వీ ॥

వ్యా ॥ ద్యుతిమితి ॥ తతకుంతలశ్రేణిమయీ తస్యాః కేశపఙ్క్తిరూపా మన్మథచాపస్య మౌర్వీ భృంగరాజిః మోహనత్వాత్తథాధ్యవసాయః శిఖారత్నసహస్రరశ్మేః చూడామణేరివ సూర్యస్య ద్యుతిం దీప్తిం ముక్తాఫలజాలజాతాం శిరోభూషణస్థమౌక్తికనివహోత్పన్నాం జ్యోత్స్నాం మౌక్తికప్రభైవ తథాధ్యవసీయతే తమిస్రా మైత్రీమంధకారేణ సౌహృదం చ దధౌ । సాదృశ్యమిహ సౌహృదత్వేనాధ్యవసితం యత్ర సౌరాలోకో న తత్ర చంద్రికా ప్రసరతి యత్ర సౌరాలోకశ్చంద్రికా వా తస్య దేశస్యాన్ధకారవిరోధిత్వాత్ న తస్య తేన మైత్రీ సంభవతి ఇహ తు తత్త్రయమపి మిలితమిత్యాశ్చర్యమితి భావః ॥ ౩౧ ॥

ముఖాబ్జసౌందర్యమధుద్విరేఫాః కాంత్యాపగాశైవలపుంజకల్పాః ।
శోణేనచూడామణినాససంధ్యాంతమీమముష్యన్నలకాస్తదీయాః ॥ ౩౧ ॥

వ్యా ॥ ముఖాబ్జేతి ॥ ముఖమేవాబ్జం తస్య సౌందర్యమేవ మధు రసః తస్య ద్విరేఫాః భ్రమరాఇతిరూపకం కాంత్యాపగాశైవలపుంజకల్పాః కాంతిరేవాపగా నదీ తస్యాః శైవలనివహాఇవస్థితా ఇత్యుత్ప్రేక్షా ఉపమాయాం ప్రయుజ్యమానస్యాపి కల్పప్రత్యయస్య ఔచిత్యాదిహోత్ప్రేక్షాయాం పర్యవసానం తదీయాః తస్యారుక్మిణ్యా ఇమే అలకాః కేశాః శోణేన చూడామణినా శిరోభూషణరత్నేన ససంధ్యాం సంధ్యాసహితాం తమీం రాత్రిమపుష్యన్పుష్యంతిస్మ ఉపదిన్వంతిస్మ సాదృశ్యేన తజ్జాతీయా అభవన్నిత్యర్థః పదార్థానాం సజాతీయసమృద్ధ్యాభ్యుపచయో భవతి ॥ ని ॥ తమీతమిస్రా కథితా తమస్వినీతి రాత్రిపర్యాయేషుహలాయుధః ॥ ౩౨ ॥

శరత్ప్రసన్నేందుకలాభిరామాలలాటరేఖాసుదృశోరరాజ । కామే
నతత్కాంతిలతాసమృద్ధ్యైస్వయంప్రసక్తేవ సుధాస్రవంతీ ॥ ౩౩ ॥

వ్యా ॥ శరదితి ॥ శరది ప్రసన్నా నిర్మలా చంద్రకలేవాభిరామా సుదృశస్సుందరలోచనాయా రుక్మిణ్యాః లలాటరేఖా తస్యా రుక్మిణ్యాః కాంతిరేవలతా తత్సమృద్ధ్యై కామేన స్వయంప్రసక్తా స్వయమేవరచితా సుధాస్రవంతీ అమృతకుల్యేవరరాజేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ౩౩ ॥

కస్తూరికాకౢప్తవిశేషకంతత్పశ్యన్మృగాంకోవదనంమృగాక్ష్యాః । వి
భావ్యతాదృక్పరభాగశోభాం కలంకయుక్తోపిజహౌవిషాదం ॥ ౩౪ ॥

వ్యా ॥ కస్తూరికేతి ॥ కస్తూరికాకౢప్తవిశేషకం మృగనాభికృతతిలకం ॥ ని ॥ తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణివిశేషకమిత్యమరః ॥ మృగాక్ష్యాః మృగస్య అక్షిణీఇవ అక్షిణీయస్యాఇతి ఉపమానపూర్వపదస్యోత్తరపదలోపో బహువ్రీహిః తస్యాః తద్వదనం పశ్యన్ మృగాంకశ్చంద్రః తాదృశః తత్సమానస్యానన్యోపమేయస్య పరభాగస్య తిలకవర్ణసన్నిధానప్రయు

క్తముఖవర్ణస్ఫుటీభావస్య శోభాం కాంతిం ॥ ని ॥ పరభాగో గుణోత్క-ర్ష ఇతి వైజయంతీ ॥ విభావ్య ఆలోచ్య కళంకయుక్తోపి విషాదం జహౌ ముఖం త్యక్తవాన్ స్వస్య కళంకోప్యేవం పరభాగశోభావహో భవేదితి బుద్ధ్యేతి భావః । చంద్రస్య విషాదత్యాగసంబంధాభావేపి తత్సంబంధకథనమతిశయోక్త్యలంకారభేదః ॥ ౩౪ ॥

{ తారుణ్యనద్యాస్తనువీచికల్పే తద్భ్రూలతే శార్ఙ్గనిదానదృశ్యే । అ
నంగవేదప్రణవస్య రత్యా లేఖాక్షరం న్యస్తమనూచయేతామ్ ॥ ౩౫ ॥ }

వ్యా ॥ తారుణ్యేతి ॥ తారుణ్యనద్యాః తారుణ్యం నదీవ తస్యాస్తనువీచికల్పే సూక్ష్మవీచితుల్యే శార్ఙ్గస్య భగవచ్చాపస్య నిదానముపాదానం సూక్ష్మావస్థేవ దృశ్యే మనోజ్ఞే సూక్ష్మావస్థా ఉపాదానమితి తాంత్రికాః తద్భ్రూలతే తస్యాః రుక్మిణ్యాః లతాతుల్యే భ్రువౌ అనంగవేదస్య మన్మథాగమస్య యః ప్రణవః ఆద్యావుచ్చార్యః ఓంకారః తస్య రత్యా మన్మథపత్న్యా న్యస్తం లిఖితం లేఖాక్షరం లిప్యక్షరం అనూచయేతాం అన్వకుర్వతాం నాగరలిపౌ ఓంకారస్యార్ధచంద్రాకారదళద్వయమస్తి తద్దళద్వయమివ తద్భ్రూలతా ద్వయం రరాజేత్యుత్ప్రేక్షా తథా నైషధేపి సరస్వతీవర్ణనే దృశ్యతే ॥ వ ॥ భ్రువౌ దధాభ్యాం ప్రణవస్య యస్యాస్తద్బిందునాఫాలతమాలపత్రమ్ । తదర్ధచంద్రేణ విధిర్విపంచీ నిక్వాణనాకోణధనుప్రణున్నా ఇతి రత్యా లిఖితమితి మోహనత్వాదుక్తమ్ । యథా కామేన తతాఽంతిలతాసమృద్ధ్యా ఇతి శ్లోకే కామనిర్మితత్వం ॥

{ ప్రసూతపద్మోత్పలకాననశ్రీః ప్రారబ్ధవీచీవిభవావిలాసైః । దృష్టి
స్తదీయా దదృశే దయార్ద్రా ద్రాఘీయసీ మన్మథదీర్ఘికేవ ॥ ౩౬ ॥ }

వ్యా ॥ ప్రసూతేతి ॥ ప్రసూతా ఉత్పాదితా పద్మానాముత్పలానాం కుముదానామిందీవరాణాం చ కాననస్య శ్రీః శోభా యయా సా తథోక్తా రక్తరేఖాణాం కనీనికాబహిర్భాగయోః కనీనికాయాశ్చ ప్రభాం అరుణధవళమేచకరూపాం సృజంతీత్యర్థః । దీర్ఘికాపక్షే ప్రసూతా పద్మోత్ప

లకాననస్య శ్రీస్సంపత్తిర్యయేతియోజ్యం॥ని॥ శ్రీశ్శోభారచనాశోభా సంపత్సరళశాఖిష్వితిరత్నమాలా ॥ విలాసైః శృంగారచేష్టాభిః ప్రారబ్ధ శ్రీవిభవా ఉపక్రాంతతరంగసమృద్ధిః దయార్ద్రా ద్రాఘీయసీ అతిశయేన దీర్ఘా॥సూ॥దీర్ఘశబ్దాదీయసున్ప్రత్యయః ప్రియస్థిరాదిసూత్రేణతస్యద్రాఘాదేశశ్చ తదీయా రుక్మిణ్యాః ఇయందృష్టిర్మన్మథస్య దీర్ఘాకారా ఏషా రవాపికేవ దదృశేఇత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౩౭ ॥

{ తద్దృష్టిరాయామవతీసుజాతా శ్యామోజ్జ్వలా చారువిశాలమధ్యా ।
మన్యే సమేష్యన్మధువైరిలక్ష్యా చేతోభువశ్శక్తిరభూదమోఘా॥౩౮॥ }

వ్యా ॥ తద్దృష్టిరితి ॥ ఆయామవతీ దైర్ఘ్యవతీ శ్యామానీలవర్ణా ఉజ్జ్వలా రుచిరా వికాసినీ శృంగారవతీవాదృష్టిపక్షే అర్శఆదిభ్యోఽజితిమత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయః శక్తిపక్షే దీప్తిమతీ ॥ ని ॥ ఉజ్జ్వలోదీప్తిశృంగారరుచిరేషువికాసినీతివిశ్వః ॥ చారువిశాలం విపులం మధ్యం యస్యాస్సా తథోక్తా సుజాతా మనోజ్ఞా తద్దృష్టిః తస్యా రుక్మిణ్యాః దృష్టిః సమేష్యత్ సమాగమిష్యత్ మధువైరి కృష్ణ ఏవ లక్ష్యం శరవ్యం యస్యాస్తథాభూతా అమోఘా చేతోభువః మన్మథస్య శక్తిః కాసూః ఆయుధవిశేషః అభూదితి మన్యే ఆయామవత్త్వాదిగుణైః తథోత్ప్రేక్షా ॥ని ॥కాసూస్సామథ్యర్యోశ్శక్తిరిత్యమరః ॥ ౩౮ ॥

{ నిగృహ్ణాతిరత్నతిలప్రసూనం నాసా తదీయా నయనాబ్ధిసేతుః । అబోధి
నిశ్వాససమీరగంధైరంతర్గతాన్వేదగణాన్వమంతీ ॥ ౩౯ ॥ }

వ్యా ॥నిగృహ్ణాతీతి ॥ రత్నతిలప్రసూనం రత్నమయంతిలపుష్పంనిగృహ్ణాతిన్యక్కరోతీ నయనాబ్ధిసేతుః నయనమేవాబ్ధిః తస్య సేతుఃనయనద్వయమధ్యే సంచారమార్గవద్దృశ్యమానత్వాత్ నయనస్య సముద్రసామ్యం కవిసమయసిద్ధం తథాకాదంబరీవర్ణనేదృశ్యతే నిజముఖలక్ష్మీనివాసదుగ్ధోదధినా లోచనయుగళేనేతి తదీయాతస్యారుక్మిణ్యాఇయం నాసా శ్వాససమీరగంధైః శ్వాసమారుతసౌరభైః అంతర్గతాన్వేద గణాన్ వ

తి ఉన్ముంచతి అబోధివిద్వద్భిర్జ్ఞాతా కర్మణిలుజ్ ॥ ప ॥ ప్రథమాపదమా ల క్ష్మీర్జగత్త్రయకుటుంబినీ। తద్ధర్మధర్మిణోశక్తిః బ్రహ్మణోనపగామినీ ఇ తిశ్రియోపిభగవద్ధర్మధర్మవత్త్వశ్రవణాత్ తన్నిశ్శ్వాసాఅపి భగవన్ని శ్శ్వాసాఇవేతివిదామాసురితిభావః ॥ ౩౮ ॥

{ నవేందుసంధ్యాప్రభృతీనిలోకేనిర్వర్ణ్యమానానినిదర్శనాని ।
నఖల్వవిందన్కలయాపితస్యాస్స్మితాధరవ్యాప్తికృతామభిఖ్యాం }

వ్యా ॥ నవేతి నవేందుసహితా సంధ్యానవేందుసంధ్యేతి మధ్యమపద లోపిసమాసః । ప్రభృతిశబ్దేన పుష్పపల్లవముక్తాప్రవాళమిత్యాదిని గృ హ్యంతే తాని లోకేనిర్వర్ణ్యమానాని దృశ్యమాని ॥ ని ॥ నిర్వర్ణనంతు నిధ్యానందర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః ॥ నిదర్శనాని స్మితాధరదృష్టాం తాః తస్యాః రుక్మిణ్యాః స్మితాధరవ్యాప్తికృతాం స్మితాధరసంపత్ప్రయు క్తామభిఖ్యాం శోభాంకలయామాత్రయాపి నఖల్వవిందన్నాలభంతఖలు ఖలుశబ్దోవాక్యాలంకారే ॥ ౩౯ ॥

{ అహేతురజ్యన్నధరస్తదీయః ప్రసూనముక్తాయితముగ్ధహాసః । లక్ష్మీ
లతాయాలలితోదధేశ్చప్రవాళయోగంప్రథయాంబభూవ ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా ॥ అహేత్వితి ॥ అహేతు అలక్తకాదిహేతునిరపేక్షంరజ్యన్ స్వ భావారుణః ప్రసూనముక్తాయితః పుష్పముక్తేవాచరితవాన్ ముగ్ధస్సు న్దరోహాసోయస్మింస్తథోక్తః ॥ సూ ॥ ప్రసూనముక్తాశబ్దాదాచారార్థే క్యజిసతిఅకర్మకత్వాత్కర్తరిక్తః ॥ ని ॥ ముగ్ధస్సున్దరమూఢయోరితివి శ్వః ॥ తదీయః రుక్మిణ్యాః అయమధరోదంతచ్ఛదః లక్ష్మీలతాయాః కాం తివల్ల్యాః లలితోదధేః విభ్రమసాగరస్యచ ప్రవాళయోగం పల్లవయోగం విద్రుమయోగంచ ప్రథయాంబభూవ ప్రఖ్యాపయతిస్మ తస్యాస్స్మితాధరో కాంతిలతాయాః పుష్పపల్లవవత్ లలితోదధేః ముక్తావిద్రుమవచ్చ రేజ తురిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥

{ ముఖంతదీయంవిరరాజముగ్ధంసౌరభ్యలావణ్యసముచ్చయేన । వ్య
{ వస్థితాన్యోన్యవిశేషలోభాదేకత్వమాపన్నమివేందుపద్మమ్॥౮౧॥

వ్యా ॥ ముఖమితి ॥ ముగ్ధం మనోజ్ఞం తదీయంముఖం సౌరభ్యలావణ్యయోస్సముచ్చయేన సమ్మేళనేనహేతునా వ్యవస్థితా ప్రత్యేకస్థితావ న్యోన్యస్య యా విశేషా భేదకధర్మాః తయోల్లోభాదిందోస్సౌరభ్య పద్మస్య లావణ్యావ అభిలాషాదేకత్వమాపన్నం ప్రాప్తమిందుపద్మంఇం దుశ్చ పద్మంచేతి ద్వంద్వైకవద్భావః తదివవిరరాజ ॥ ని ॥విశేషోవయ వెవ్యక్తేతిలకెత్యంతభేదకఇతిరత్నమాలా ॥ ౮౧ ॥

{ వర్ణానుపూర్వీసుభగేనకాలేభవ్యాంశ్రుతింభావయతాయథావత్ ।
{ తారస్యసంస్థానమివాన్వకార్షీత్తరాంతేనసాకాంచనకంబుభాసా ॥

వ్యా ॥ వర్ణేతి ॥ సాలక్ష్మీః వర్ణానాం గీతిక్రమాణాం కర్పూరక స్తూర్యాదివిలేపనానాంవా అనుపూర్వ్యా పరిపాట్యా సుభగేనమనోజ్ఞే న కాలె గానసమయె శ్రుతిం జాతావెకవచనం శ్రోత్రాణాం శ్రోత్రాణి యథావత్ సమ్యగ్భవ్యాం భావయతా శుభామానందినీంకుర్వతా భవ్య శబ్దాదానందపరాదశేఅద్యచ్ప్రత్యయః కాంచనకంబుభాసాసువర్ణాశ ఙ్ఖత్విషా కంఠేన తారస్య సంస్థానమాకారమన్వకార్షీత్ అనుకరోతి స్మ ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారె ఆఖ్యాతేనైవసాదృశ్యకథనాత్ గ్రంథలి ప్యాం ప్రణవసంస్థానం వర్తులమితితత్సాదృశ్యోక్తిః ప్రణవోపి వర్ణా నామకారోకారమకారాణాం అనుపూర్వ్యాసుభగః సగాద్యసమయే శ్రుతేర్వేదస్య యథావత్స్వరవర్ణాదిపౌష్కల్యేనభావయితా ఉత్పాదక శ్చ ఓంకారప్రభవావెదాఇతిస్మృతేః ॥ ని॥వర్ణోనీలాదివిప్రాద్యోఃకీ ర్తౌగీతిక్రమెస్తుతౌ । కుథేవ్రతైక్షరెత్వస్త్రీప్రకారే లేపశోభయోరి తి ॥ ఓంకారఃప్రణవస్తారఇతిచవైజయంతీ ॥ ౮౨ ॥

{ మధుద్విషఃకర్ణపరిష్క్రియార్థంకామాత్మనామాల్యకృతేవక్లప్తౌ
{ బభూవతుర్బాహులతెతదీయెశంపాత్విషౌచంకపమాలికెద్వె ॥౮౩॥

వ్యా ॥ మధుద్విషఇతి ॥ శంపాద్విషా విద్యుత్ప్రభే తదీయే తస్యా ఇమే బాహులతే మధుద్విషః కృష్ణస్య కణ్ఠపరిష్వఙ్గక్రియార్థం కణ్ఠప్రసాధనాయ కామాత్మనా కామరూపేణ మాల్యకృతా మాలాకారేణ క్లృప్తే గ్రథితే ద్వే చంపకమాలికే ఇవ బభూవతుః ॥ ౪౩ ॥

ఆసీదధిష్ఠానవిశేషసీమా వక్షోజయోరంకురతోరముష్యాః । ముకుంద
దవక్షఃస్థలముద్రణార్హాం భవ్యామవస్థామివ భావయంతీ ॥ ౪౪ ॥

వ్యా ॥ ఆసీదితి ॥ అముష్యాః రుక్మిణ్యాః అంకురతోః ప్రరోహతోః వక్షోజయోః అధిష్ఠానవిశేషసీమా మూలసన్నివేశరూపస్యావయవస్య సీమా ॥ ని ॥ విశేషోవయవే ద్రవ్య ఇతి శబ్దార్ణవః ॥ ముకుందవక్షఃస్థలముద్రణార్హాం అతివిశాలస్య కృష్ణవక్షఃస్థలస్య ముద్రణే ఉచితాం భవ్యాం భావినీమవస్థాం భావయంతీవ సూచయంతీవాసీత్ ప్రాదుర్భవతా యావతా స్తనపరిమాణేన ముకుందవక్షః కార్త్స్న్యేన ముద్రితం భవతి తావదుపయోగ్యధిష్ఠానం ప్రథమమేవాసీదిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥

సమావృతౌ హారమయూఖసూత్రైస్తస్యాస్తనౌ చారుతరావభూతాం ।
జిగీషతస్తత్ప్రియచిత్తవృత్తిం మనోభువో మంగళపూర్ణకుంభౌ ॥౪౫॥

వ్యా ॥ సమావృతావితి ॥ హారమయూఖాఏవసూత్రాణి తంతవః తైః సమావృతౌ చారుతరౌ తస్యాస్తనౌ తత్ప్రియచిత్తవృత్తిం తస్యాః ప్రియస్య కృష్ణస్య మనోవ్యాపారం జిగీషతో జేతుమిచ్ఛతః మనోభువో మన్మథస్య మంగళపూర్ణకుంభౌ మంగళార్థం పూర్ణకలశావభూతాం రాజ్ఞాం ప్రస్థానసమయేషు తంతుభిర్వేష్టితం పూర్ణకుంభయుగళం పురతః ప్రదర్శయంతి తద్వదభూతామిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥

తస్యాస్తథాతద్వదలక్ష్యమధ్యం తన్వ్యాః స్తనద్వంద్వమవాపవృద్ధిం । కా
లేయథాతత్ప్రథమప్రభూతం కృచ్ఛ్రాదభూత్కృష్ణభుజాంతరాళం

వ్యా ॥ తస్యాఇతి ॥ తస్యాః తన్వ్యాః రుక్మిణ్యాః తద్వద్రుక్మిణీవదేవ అలక్ష్యమధ్యం అవిభావ్యమధ్యదేశం స్తనద్వయం తథా తేనప్రకారే

ఽ వృద్ధిమాప కృష్ణస్య భుజాంతరాళం వక్షః కాలె ఆశ్లేషాదిసమయె యథా కృచ్ఛ్రా ప్రతిలభంచిత్ తత్ప్రథిమప్రభూతం తస్య స్తనద్వయస్య ప్రథిమ్నః పృథుత్వస్యపర్యాప్తం బభూవ తథేతిపూర్వేణసంబంధః॥౮౬॥

{ మధ్యంక్రిశిమ్నా విరరాజతస్యా నాభిహ్రిదాన్నాళమివ ప్రరూఢం ।
{ ప్రియాగమోదర్కమభూద్యదగ్రే కుచాత్మనాకాంచనపద్మయుగ్మం ॥ }

వ్యా ॥ మధ్యమితి ॥ తస్యాఃరుక్మిణ్యాః మధ్యమవలగ్నం క్రిశిమ్నా కార్శ్యేన నాభిరేవహ్రిదః అగాధజలాశయః ॥ ని ॥ జలాశయోజలాధారస్తత్రాగాధజలెహ్రిదఇత్యమరః ॥ తస్మాత్ప్రరూఢం నాళమివ కమలమూలదండమివ రరాజ యదగ్రే యస్యమధ్యస్యాగ్రే కుచాత్మనా కుచరూపెణ ప్రియాగమోదర్కం ప్రియస్యకృష్ణస్య ఆగమః ఆగమనం ఉదర్కః భావిఫలం యస్య ॥ ని ॥ ఉదర్కఃఫలముత్తరమిత్యమరః ॥ తథాభూతం కాంచనపద్మయుగ్మం అభూత్ తదితిపూర్వేణసంబంధః ప్రియస్య హర్షస్య ఆగమయితా ఉదితోర్కోయస్యేతివ్యుత్పత్త్యా పద్మంప్రియాగమోదర్కంభవతీతిభావః అత్రార్థేఆగమేతిఆఋజ్వార్వాద్యమేర్ణ్యస్తాత్పచాద్యచియాపం ఉదర్కమితి ప్రాచాత్యపత్సమాసః ॥ ౮౭ ॥

{ స్తోకానతాంగీ స్తనభారభూమ్నా ముగ్ధాబభౌ ముష్టిమితావలగ్నా ।
{ భృంగాభినంద్యేనగుణేనయుక్తా కామస్యసాకాపిధనుర్లతేవ॥౮౮॥ }

వ్యా ॥ స్తోకేతి ॥ స్తనభారస్య భూమ్నా బాహుళ్యేన స్తోకానతాంగీ కించిదవనతశరీరా ముష్టిమితావలగ్నా ముష్టిపరిమితమధ్యభాగా భృంగాభినంద్యేన భ్రమరాణాం శ్లాఘనీయెన గుణేనసౌరభ్యేణ యుక్తా సా ముగ్ధా బాలా కామస్య కాపి ధ్రియమాణాతిరిక్తా కాచిద్ధనుర్లతేవచాపయష్టిరివబభౌ మన్మథచాపయష్టిరపి అనాకృష్టమౌర్వీకా స్తోకానతా ముష్టిగ్రాహ్యమధ్యా భృంగైస్తైతుభిః అభినంద్యేన గుణేన భృంగరాజిరూపయా మౌర్వ్యా యుక్తాచభవతీతిభావః ॥ ౮౮ ॥

{ రరాజలావణ్యతరంగరమ్యావలిత్రయీమధ్యగతామృగాక్ష్యాః ।అం
{ తస్థితానామివదర్శయంతీ నివెశసీమాంతమనుశ్రియాణాం ॥ ౮౯ ॥ }

వ్యా ॥ రరాజేతి ॥ లావణ్యతరంగరమ్యా లావణ్యసింధోః తరంగప జ్త్తిరివ రమ్యామ్యగాత్ర్యా మధ్యగతావలగ్నగతావలిత్రయీ ఉదరరే ఖాత్రయీ అంతస్థితానాం తస్యాఅభ్యంతరేస్థితానామనుశ్రవాణాం చ తుర్ణామపి వేదానాం నివేశసీమాం తంనివాససీమావసానం దర్శయం తీ రరాజవళిత్రయేణనివేశచతుష్టయమసంకీర్ణం దర్శితంభవతీతిభావః

{ మధ్యావలగ్నంసుదృశోవిలగ్నా రోమావలీకామధనుర్గుణాభా । జి
{ గాయనాభీసరసస్సుజాతాముల్లాసినీముత్పలరేణుపఙ్త్తిం ॥ ౫౦ ॥ }

వ్యా ॥మధ్యఇతి॥ సుదృశోరుక్మిణ్యాఃమధ్యేవలగ్నం వలగ్నస్యమధ్యే విలగ్నాసక్తా॥సూ॥ పారేమధ్యేషష్ఠ్యావేత్యవ్యయీభావః । మధ్యశబ్దస్య ఏదంతత్వనిపాతశ్చ కామధనుర్గుణాభా కామస్య ధనుర్గుణోభృంగ పఙ్త్తిః తత్సదృశీరోమావళీ నాభిసరసః ఉల్లాసినీం ప్రసరణశీలాం సు జాతాంమనోజ్ఞాం ఉత్పలరేణుపఙ్త్తిం ఇందీవరపరాగరేఖాం జిగాయజ యతిస్మ ఇందీవరపరాగరేఖేవ రరాజేత్యుత్ప్రేక్షాయాం ఔచిత్యాత్ ప ర్యవసానం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౫౦ ॥

{ అనుప్రయాతస్స్వవశామభిఖ్యాంయూథోజ్ఝితోయౌవనగంధహస్తీ।
{ తదోమరాజివ్యపదేశదృశ్యాంనూనందధౌ నూతనదానరేఖామ్ ॥ }

వ్యా ॥ అనుప్రయాతఇతి ॥ స్వస్మిన్వశాఅధీనా స్వవశా సైవ స్వ స్యవశా కరిణీ। శ్లిష్టరూపకం ॥ని॥ త్రిష్వధీనే వశోవాంఛాప్రభుత్వా ధీనతాసుచ । వశావంధ్యాగవీయోషాదురితాకరిణీచసేతిరత్నమాలా ॥ ఏ వంభూతామభిఖ్యాంశోభామనుప్రయాతః అనుసృతవాన్ గత్యర్థత్వా త్కర్తరిక్తః యూథోజ్ఝితః ఉజ్ఝితయూథఃఆహితాగ్న్యాదిత్వాన్నిష్ఠా యాః పరనిపాతః యథా యూథంత్యక్త్వా సంచరన్నద్వితీయోభవతి ఏ వం సదృశరాహిత్యాదద్వితీయఇతి యౌవనపక్షే తాత్పర్యం యౌవనగం ధహస్తీ యౌవనమేవ మత్తగజః గంధోగర్వస్తత్సహితః హస్తీ మధ్యమ పదలోపీసమాసః ॥ ని ॥ గంధోగంధకఆమోదలేశేసంబంధగర్వయోరితి

శ్వః ॥ చందనహరితాలాదిగంధయుక్తః క్షత్రియజాతీయో గజ ఇతి వా ఉక్తం హి గజశాస్త్రే ॥ ప ॥ భద్రశ్రీహరితాలగుగ్గులశిలాగంధోతిశూరో రణే నానాశస్త్రనిపాతవేగసహనః స్తంబేరమః క్షత్రియ ఇతి ॥ తద్రోమరాజివ్యపదేశదృశ్యాం రుక్మిణ్యా రోమరాజివ్యాజేన దృగ్గోచరభూతాం నూతనదానరేఖామభినవమదజలరాజిం నూనం దధౌ సాపహ్నవోత్ప్రేక్షేయమితి వ్యపదేశశబ్దే సత్యపి నూనం శబ్దస్యనాధిక్యమ్ ॥ ౪౧ ॥

{ప్రకాశితావర్తరుచిః ప్రభాఢ్యా నాభిస్సువృత్తా రురుచే నతాంగ్యాః ।
రోమావళీరత్నలతానురూపం రుక్మేణ నిష్పన్నమివాలవాలమ్ ॥ ౪౨}

వ్యా ॥ ప్రకాశితేతి ॥ నతాంగ్యాః స్తనభారాతిరేకాత్కించిదవనతాంగ్యాః రుక్మిణ్యాః ప్రభాఢ్యా ప్రభాసముద్రా ప్రకాశితావర్తరుచిర్దర్శితజలభ్రమశోభా సువృత్తా సమ్యగ్వర్తులా నాభిః రోమవల్ల్యేవ రత్నలతా తస్యా అనురూపస్సదృశః రుక్మేణ సువర్ణేన నిష్పన్నమాలవాలమివ జలధారణార్థమాలబంధవలయమివ రురుచే ॥ ౪౨ ॥

{పృథ్వీ చకాశే స్తనసంపదస్యా లావణ్యమంభో నియతం చ తేజః । శ్వా
సోదయో గంధవహశ్శుభాంగ్యా నాభిశ్చ మధ్యం చ నభో విభక్తం ॥ ౪౩}

వ్యా ॥ పృథ్వీతి ॥ శుభాంగ్యా రమణీయాంగ్యాః రుక్మిణ్యాః పృథ్వీ మహతీ వోతోగుణవచనాదితి పృథుశబ్దాత్ జీష్ పృథ్వీ భూరూపా చేతి శ్లిష్టరూపకం స్తనసంపత్ స్తనశోభా చ లావణ్యం ॥ ప ॥ ముక్తాఫలేషుచ్ఛాయాయాస్తరళత్వమివాంతరా । ప్రతిభాతి యదంగేషు తల్లావణ్యమిహోచ్యతే ॥ ఇత్యుక్తలక్షణం చ చాకచక్యం తదేవాంభ ఇతి వ్యస్తరూపకం తచ్చ నియతం స్థిరం తేజః బహిఃప్రసృమరజ్యోతిః తదేవ తేజః తృతీయమహాభూతమితి శ్లిష్టరూపకం శ్వాసోదయః శ్వాసస్య ఉద్గమః గంధవహో గంధస్య వోఢా స ఏవ వాయుతత్వమితి శ్లిష్టరూపకం నాభిశ్చ మధ్యం చ నభః తదుభయమాకాశమితి వ్యస్తరూపకం తచ్చ విభక్తం ఉక్తక్రమేణ పృథివ్యాది మహాభూతరూపేణ కృతవిభాగం సచ్చకాశే ॥ సూ ॥ నపుంసకమ

నపుంసకనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసకశేషస్యైకవద్భావస్య
చవిధానాత్ స్తనసంపదిచ విభక్తమితి నపుంసకైకవచనేనపరామర్శః ॥

గజేంద్రహస్తాదిషుతత్సమత్వే దూరేసతాం దోషగుణావమర్శః ।
భవిష్యతశ్శార్ఙ్గభృతస్తదూరూలీలోపధానే కిమతోఽధికేన ॥ ౫౮ ॥

వ్యా ॥ గజేంద్రేతి ॥ గజేంద్రహస్తాదిషు గజప్రవరశుండాదిషు ఆది
శబ్దేన కదళీకరభాదిన్యూనరూపోపమానాని గృహ్యంతే తేషు తత్సమ
త్వే తయోః రుక్మిణ్యాః ఊర్వోస్సామ్యవిషయే సతాం అభిజ్ఞానాం దోష
గుణయోరవమర్శః విచారః దూరే తద్విచారస్యప్రసక్తిర్నాస్తీత్యర్థః।
కుతఇత్యతఆహ ॥ భవిష్యతఇతి ॥ తదూరూ శార్ఙ్గభృతఃకృష్ణస్యలీలో
పధానే లీలార్థోపబర్హే భవిష్యతః అతోఽధికేనకిం అతోఽధికఉత్కర్షో
నవక్తవ్యః ఏతావతైవ కరికరాదీనాం తత్సామ్యశఙ్కానిరాససిద్ధేరితిభా
వః వర్ణ్యమానయాఽఽసనకాలవివక్షయాభవిష్యతఇతిప్రయోగః ॥ ౫౮ ॥

మనోజ్ఞవృత్తంమధుబుద్బుదాభం చక్షుష్మతాం సాదరదర్శనీయమ్ ।
స్వదేహకాంతేస్సవిశేషదృష్టౌ జానుద్వయందర్పణతామయాసీత్ ॥

వ్యా ॥ మనోజ్ఞేతి ॥ ఆదౌ తస్యాఇత్యధ్యాహార్యః ॥ తస్యాః రుక్మి
ణ్యాః స్వదేహకాంతేః నిజదేహశోభాయాః సవిశేషదృష్టౌ సమ్యగ్దర్శ
నవిషయే మనోజ్ఞవృత్తం మనోజ్ఞంయథాతథావర్తులం మధుబుద్బుదా
భం పీతవర్ణత్వాత్ క్షౌద్రబుద్బుదసదృశం చక్షుష్మతాం సాదరందర్శ
నీయం చక్షుస్సాఫల్యాపాదకమితి సాదరందృశ్యం జానుద్వయం దర్పణ
తామయాసీత్ యాతిస్మ ॥ ౫౯ ॥

ఉదేష్యతఃపంచశరస్య తస్యాముత్పాదయిష్యన్నుచితం నిషంగమ్ ।
విధిస్స్వయంమాతృకయాకిలార్థీజంఘాయుగంవీక్ష్యజహర్షతస్యాః

వ్యా ॥ ఉదేష్యతఇతి ॥ తస్యాముదేష్యతః ప్రాదుర్భవిష్యతఃపం
చశరస్య ఉచితంనిషంగం తూణీరం స్వయం ఉత్పాదయిష్యన్ విధిర్బ్ర
హ్మామాతృకయా అర్థీ ప్రయోజనవాన్ భూమికామిచ్ఛన్నితియావత్ త

స్యాజంఘాయుగంవీక్ష్య జహర్ష హృష్యతిస్మ ఇయమేవ మాతృకేతి బు
ద్ధ్యేతిభావః కిలేతిపరకృతౌ ॥ ౫౬ ॥

{ అలక్తకాదప్యధికాత్మరాగా పదద్వయీపద్మదృశశ్చకాశే । ప్రా
చీనజన్మప్రణయానురోధాత్సంభావ్యమానేవ సరోజలక్ష్మ్యా ॥ ౫౭ ॥ }

వ్యా ॥ అలక్తకాదితి ॥ అలక్తకాద్వ్యాపకాదపి అధికాత్మరాగా అ
ధికనిజారుణ్యాపద్మదృశః పదద్వయీ ప్రాచీనం ప్రాక్తనంజన్మ ॥ప॥ పునశ్చ
పద్మాత్సంభూతాహ్యాదితోభ్యఘాద్యవాహారిరితి పురాణోక్తం లక్ష్మ్యాః ప
ద్మైజన్మ తస్మిన్నయోః ప్రణయః స్నేహః తదనురోధాత్తస్యానువర్తనాత్ సరో
జలక్ష్మ్యా పద్మకాంత్యా సంభావ్యమానేవప్రసాధ్యమానేవచకాశే ॥ ౫౭ ॥

{ పాదాంబుజేన త్తమధుప్రసక్త్యానిర్జయామాస నఖేందుకాంత్యా ।
ప్రాయేణసా సత్పథమాశ్రయంతీ పంకానసత్సంగభవాన్పృథివ్యాః ॥ }

వ్యా ॥ పాదాంబుజఇతి ॥ సత్పథంసచ్చరితమాశ్రయంతీ సా రుక్మిణీ
పాదపద్మాంబుజం లిప్సిత దత్తమధుప్రసక్త్యా సంపాదితమకరందసంపర్క
యా పదాంబుజే స్వయం మకరందాయమానయేతియావత్ సఖా ఇందవ
ఇవ తేషాం కాంత్యా ప్రాయేణ ప్రాచుర్యేణ పృథివ్యాః అసత్సంగభ
వాన్ దుష్టదైత్యాదిసంగజనితాన్పంకాన్ పాపాని కర్దమానిత్యపి ప్రతీ
యతే ॥ ని ॥ పంకోస్త్రీ కర్దమైనసోరితి వైజయంతీ ॥ నిర్జయామాస
క్షాళయామాస ॥ ౫౮ ॥

{ తస్యాః పదామ్భోజమృణాళభాసాం ప్రకాశభూమ్నా నఖమౌక్తికానాం
ప్రకీర్ణపుష్పస్సుధయావసిక్తా విహారభూమ్యో యుగపద్బభూవుః ॥ ౫౯ }

వ్యా ॥ తస్యాఇతి ॥ పదామ్భోజయోః మృణాళానాం బిసతంతూ
నాం భా ఇవభాః యస్య తేన నఖమౌక్తికానాం ప్రకాశభూమ్నా ఆలోకబా
హుళ్యేన విహారభూమ్యః క్రీడాభూమయః కృదికారాదక్తిన ఇతిభూమిశ
బ్దాద్వైకల్పికో ఙీష్ యుగపదేకకాలమేవ ప్రకీర్ణపుష్పాః సుధయావ
సిక్తాశ్చబభూవుః విహారభూమిషు నఖాలోకవిజృంభణం పుష్పప్రసారణ

వత్సుధాసేచనవచ్చ జాతమిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥

కళాచికాంకాంచనసారకౢప్తాంకాంతైశ్శుభాంకామపి కాహళీంచ ।
శశంకిరేఽనన్యసమీక్ష్యశోభాంజగంతిజంఘామవలోక్యతస్యాః॥౬౦

వ్యా ॥ కళాచికామితి ॥ జగంతి లోకాః అనన్యసమీక్ష్యశోభాం
అతదీయదృశ్యకాంతిం తస్యాః జంఘామవలోక్య వీక్ష్య కాంతైః శోభా
యాః కాంచనసారకౢప్తాం కనకజాలోత్కృష్టాంశనిర్మితాం కళాచీంప
తద్గృహం శుభాం మనోజ్ఞాం కామపి అనిర్వచనీయరూపాం కాహళీం
వాద్యవిశేషంచ శశంకిరే ॥ ౬౦ ॥

తస్యాశ్శ్రుతిశ్రేణిశిఖామణీనాంసకేసరాదీధితిభిర్నఖానామ్ । ప్ర
సాధికాలోచనభృంగలౌల్యంపదద్వయీపాదమయీనిరాస ॥ ౬౧॥

తస్యాఇతి ॥ శ్రుతిశ్రేణిశిఖామణీనాం శ్రుతిపఙ్క్తీనాం చూడారత్నభూ
తానాం తదుత్తమాంగవేదాంతతాత్పర్యగోచరత్వాత్తథాత్వారోపః న
ఖానాం దీధితిభిః కిరణైః సకేసరా కింజల్కసహితా తస్యాః పాదమ
యీ పాదరూపా పద్మద్వయీ ప్రసాధికానామలంకర్త్రీణాం లోచనా
న్యేవభృంగాః తేషాం లౌల్యం చాంచల్యం ॥ ని ॥ లోలశ్చలసతృష్ణయో
రిత్యమరః ॥ నిరాస నిరస్యతిస్మ । తాసాంలోచనాని రామణీయకేన ని
శ్చలీచకారేత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥

ముఖేందునిష్యందనిభైరముష్యామందస్మితైరిందురవాప్తమాంద్యః ।ప్రా
యఃప్రభూతాద్భుతకాంతిలోభాన్నఖాత్మనాతత్పదమేవభేజే॥౬౨

వ్యా॥ ముఖేంద్వితి॥ ముఖేందోర్యేనిష్యందాః అమృతస్యందాఃతన్ని
భైః తైరివస్థితైః అముష్యాః మందస్మితైర్హేతుభిః ఆప్తమాంద్యః ప్రా
ప్తనికర్షఇవస్థితః ఇందుః ప్రాయోనూనం ప్రభూతా ప్రచురా అద్భు
తా యాకాంతిః తత్ర లోభాత్ నఖాత్మనా నఖరూపేణతత్పదంతస్యా
శ్చరణమేవభేజే సిషేవేతత్పదసేవాపుణ్యేనసమీహితకాంతిర్లభ్యతఇతిధి
యేతిభావః ॥ ౬౨ ॥

అలక్షి దైవైరవతారలక్ష్మ్యాస్తస్యాశ్శుభా పాదనఖేందుపఙ్క్తిః । ఆగా
మికల్పేష్వధికారలోభాత్తారావళిస్తత్పదమాశ్రితేవ ॥ ౬౩ ॥

వ్యా ॥ అలక్షీతి ॥ అవతారలక్ష్మ్యాః అవతారరూపాయాశ్శ్రియః తస్యాశ్శుభా మనోజ్ఞా పాదనఖా ఇందవఇవ తేషాంపఙ్క్తిః ఆగామికల్పేషు భవిష్యత్కల్పేష్వధికారలోభాత్ తత్పదమాశ్రితా తారావళీర్నక్షత్రపఙ్క్తిరివ దైవైరలక్షీత్యుత్ప్రేక్షా అధికారికపదానాం లక్ష్మీచరణసేవాలభ్యత్వం అధికారికత్వాద్దేవా జానంతీతి దైవైరిత్యుక్తం ॥ ౬౩ ॥

యాతేన మంజీరరవైశ్చ తస్యాః ప్రాయః పరాభూతగతిప్రణాదాః । శి
క్షావిశేషార్థమివాధిచక్రుః పాదానువృత్తిం ప్రణయేన హంసాః ॥ ౬౪ ॥

వ్యా ॥ యాతేనేతి ॥ తస్యాః రుక్మిణ్యాః యాతేన గమనేన భావుక్తైః మంజీరరవైర్నూపురశింజితైశ్చ ప్రాయో నూనం పరాభూతగతిప్రణాదాః తిరస్కృతగమనకూజితాః హంసాః శిక్షావిశేషార్థం అభ్యాసాతిశయార్థమివ ప్రణయేన గమనకూజితసామ్యాహిత సజాతీయభ్రాంతికృతేన స్నేహేన పాదానువృత్తింతస్యాశ్చరణానువృత్తింఅధిచక్రుః ఆరేభిరే

రరాజ దివ్యైరధిరాజచిహ్నైః శ్లాఘాపదం తత్పదమాగమానామ్ ।
అశ్మానమాస్థాపయితా పరస్తాద్యత్పాణినా విశ్వపతేరవాప్యం ॥ ౬౫ ॥

వ్యా ॥ రరాజేతి ॥ ఆగమానాం వేదానాం శ్లాఘాపదం శ్లాఘనస్య విషయభూతం తత్పదం తస్యాశ్చరణం దివ్యైః లోకోత్తరైః అధిరాజచిహ్నైః అధికో రాజా అధిరాజః ప్రాదిసమాసః తల్లక్షణైః ధ్వజకలశచ్ఛత్రాదిరేఖాభిః రరాజ యదస్యాః పదం పరస్తాద్భావిని వివాహకాలే ॥సూ॥ పరశబ్దాద్భావికాలవృత్తేః విభాషాపరావరాభ్యాంఇతి సప్తమ్యర్థే స్తాతిప్రత్యయః అశ్మానమాస్థాపయితా ఆతిష్ఠేమమశ్మానంఇతిమంత్రేణ దృషదమాక్రమయితా విశ్వపతేః అఖిలనాయకస్య కృష్ణస్యపాణినాఅవాప్యం ప్రాప్యం తత్తస్యాః పదం తాదృగ్భాగ్యసూచకైః చిహ్నైర్బభావిత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥

అతీత్య కృచ్ఛ్రాత్సముదాయశోభాం ప్రత్యంగసౌన్దర్యపరాదిదృక్షా।
పర్యభ్రమత్ప్రాప్తవిహారదోలా పుష్పేషు భృంగీవ ముహుస్సఖీనామ్ ॥

వ్యా ॥ అతీత్యేతి ॥ సఖీనాం ప్రత్యంగసౌందర్యపరా రుక్మిణ్యాః ప్రత్యవయవం యత్సౌందర్యం తద్విషయిణీ దిదృక్షా ద్రష్టుమిచ్ఛా సముదాయశోభాం సర్వావయవసముదాయస్య కాంతిం కృచ్ఛ్రాదతీత్య యత్నేనాతిక్రమ్య అతిరమణీయత్వాత్ సాపి ఝడితి అత్యేతుం నశక్యత ఇతిభావః పుష్పేషు భృంగీవ ప్రాప్తః విహార ఇతస్తతో భ్రమణలీలైవ డోళా ప్రేంఖోళికా యయా తథాభూతా సతీ ముహుః పునఃపునః పర్యభ్రమత్ భ్రమతిస్మ సర్వేషామప్యంగానాం అతిహృద్యతయా సర్వత్ర చాపలాదేకమవలంబనం వినా పరితో భ్రమతి స్మేత్యర్థః ॥సూ॥ కృచ్ఛ్రాదితికరణేచ స్తోకాల్పకృచ్ఛ్రకతిపయస్యాసత్త్వవచనస్యేతికరణే పంచమీ ॥ ౬౬ ॥

శృంగారయోనేరివశిల్పవిద్యాం దివ్యాం త్రిలోక్యా ఇవ దిష్టవృద్ధిమ్ । సీ
మాంతరేఖామివ సంపదస్తాం జగుః స్త్రియో జంగమరత్నసృష్టిం ॥ ౬౭ ॥

వ్యా ॥ శృంగారేతి ॥ శృంగారయోనిర్మన్మథః ॥ ని ॥ శృంగారయోనిశ్శ్రీపుత్రః ఇతి మన్మథపర్యాయేష్వమరశేషః ॥ తస్య శిల్పవిద్యామివ అద్భుతవస్తునిర్మాణకౌశలమివ త్రిలోక్యాః దివ్యాం అప్రాకృతాం సర్వోత్తరాం దిష్టవృద్ధిం భాగ్యవృద్ధిమివ సంపదస్సౌందర్యాదిసమృద్ధేః సీమాంతరేఖాం అవధిభూమ్యవసానశ్రేణీమివ స్థితాం తాం స్త్రియః తద్దర్శిన్యః అంతఃపురయోషితః జంగమరత్నసృష్టిం జగుః గాయంతి స్మ ॥ సంచారిరత్నరూపా కాచిదియం బ్రహ్మణస్సృష్టిరిత్యూచురిత్యర్థః ॥ ౬౭

వయస్యయాభీష్టవరానుయోగే సా పశ్యదాత్మానమమందలజ్జా । అ
సూచయన్మౌనమనేన తస్యాస్స్వలక్షణం శౌరిమనన్యలక్ష్యం ॥ ౬౮

వ్యా ॥ వయస్యయేతి ॥ వయస్యయా స్నిగ్ధయా సఖ్యా అభీష్టవరానుయోగే అభిమతస్య పత్యుః ప్రశ్నేకృతే సతి ॥ ని ॥ ప్రశ్నోనుయోగః పృచ్ఛా చేత్యమరః ॥ సా రుక్మిణీ అమందలజ్జా సతీ ఆత్మానమపశ్యత్ అవ

తముఖీస్వాత్మానమేవ వఖ్యతిస్మ అనేన స్వాత్మదర్శనే
ప లక్షణానియస్యతం స్వానురూపం శౌరిం అనన్యలక్ష్యం
యంయథాతథా తస్యాః నయస్యాయాః నూనం అసూచయత్ వ్యా
కథనే ఇతరేపి జ్ఞాస్యంతీతి స్వాత్మదర్శనేన స్వానురూపః కృష్ణఏవ వర
భిమతఇతి విదగ్ధాయాః అస్యాః సూచనం కృతపతీవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥౬౭

{ అలిప్సతశ్వైపహావిస్తదైనాం దైత్యస్వభావోదమఘోషజన్మా । తస్మై
చకృష్ణైకమనోరథాంతాంరూపాధికాందాతుమియేషరుక్మీ ॥ ౬౮ ॥ }

వ్యా ॥ అలిప్సతేతి ॥ తదా యావసనమయే దైత్యస్వభావః ఆసుర
ప్రకృతిః దమఘోషాత్ చైద్యరాజాత్ జన్మయస్యసః శిశుపాలః ఏనాం
రుక్మిణీం శ్వాహావిః పురోడాశాదికమివ అలిప్సత లబ్ధుమైచ్ఛత్ రుక్మీత
దగ్రజశ్చకృష్ణైకమనోరథాం కృష్ణేన ఏకః ఏకల్యంప్రాప్తఇవ తతోభేత్తు
మశక్యః మనోరథోయస్యాస్తాంరూపేణ అధికాం తాం రుక్మిణీం తస్మై
శిశుపాలాయ దాతుమియేష ఇచ్ఛతిస్మ ॥ ౬౮ ॥

{ పరస్పరంభూషయతఃప్రతీకానౌద్వాహికంమంగళముద్వహంత్యాః ।
ప్రాయస్వదీప్తైగతిరోధిమిచ్ఛంత్యావారయన్నాభరణాని తస్యాః ॥ }

వ్యా ॥ పరస్పరమితి ॥ రుక్మిణీశిశుపాలాయ దాతవ్యేతి వివాహోని
శ్చితేసతి ఔద్వాహికం ఉద్వాహప్రయోజకం మంగళం మాల్యానులేప
నాదికం ఉద్వహంత్యాస్తస్యాః పరస్పరం భూషయతః అన్యోన్యస్యాభర
ణభూతాన్ ప్రతీకాన్ అవయవాన్ ॥ ౬౯ ॥ అంగంప్రతీకోవయవఇత్యమరః
ఆభరణాని హారకేయూరాదీని కర్తౄణి ప్రాయోనూనం స్వదీప్తైః స్వే
షాం ప్రభాయాః అతిరోధిం అతిరోధానం ఇంచ్ఛంతిసన్తి ఆవారయన్ ఆ
వృణ్వంతిస్మ వృఞ్ వరణఇతి చురాదిమధ్యపాఠాత్ స్వార్థేణిచ్ అంగా
నామనావరణే తేషాం ప్రభాభిరాభరణప్రభా స్తిరస్క్రియేరన్నితిభావః॥

{ లావణ్యకల్పద్రుమమంజరీంతాంశృంగారదిగ్వారణవైజయంతీం। సౌం
దర్యదుగ్ధోదసుధాప్రసూతింసైరంధ్రికాః ప్రేక్ష్యమిథశ్శశంసుః॥౭౦ }

వ్యా ॥ లావణ్యేతి ॥ లావణ్యం కాంతిరేవ కల్పద్రుమః తస్య మంజరీం కల్పద్రుమస్య మంజరీమివ లావణ్యస్యాపి సారభూతాం శృంగారదిగ్వారణవైజయంతీం శృంగారరస ఏవ దిగ్గజః తస్య పతాకాం యథా పతాకా దిగ్గజం పరిష్కరోతి తథా శృంగారరసం స్వయం పరిష్కుర్వతీం సౌందర్యమేవ దుగ్ధోదస్తస్య సుధాప్రసూతిమమృతోత్పత్తిమివ సారభూతాం రుక్మిణీం ప్రేక్ష్య సైరంధ్రికాః మండితాః మిథశ్శశంసుః అన్యోన్యం తుష్టువుః ॥ ౭౧ ॥

{ వ్యామాతిరక్తస్తనకుంభభూమ్నా వ్యాప్తాకృతిం యౌవనకుంజరేణ ।
ప్రసాధయంత్యః పతిదేవతాస్తాం నాథోచితాం ప్రేక్ష్య న తృప్తిమాపుః }

వ్యా ॥ వ్యామేతి ॥ వ్యామః స్వస్వపార్శ్వప్రసారితయోః బాహ్వోరంతరం ॥ ని ॥ వ్యామో బాహ్వోస్సకరయోస్తతయోస్తిర్యగంతరమిత్యమరః ॥ తదతిరిక్తస్య తేనాపి పరిమాతుమశక్యస్య స్తనకుంభస్య కలశసదృశస్య స్తనస్య భూమ్నా విపులతయా స్ఫీతత్వేన కుంజరపక్షే వ్యామాతిరిక్తస్తనసదృశస్య కుంభస్య శిరోవయవస్య భూమాయస్యేతి యోజ్యం స్తనకుంభేతి పురోపమితసమాసః ఉత్తరత్ర మధ్యమపదలోపిసమాసః ॥ సూ ॥ బహుశబ్దాద్విపులవృత్తేరిమనిచి బహోర్లోపో భూ చ బహోరితి ఇకారలోపే బహోర్యణ్ఇత్యాదేశే చ సతి భూమేతి రూపం ॥ ని ॥ బహుస్స్యాద్విపులే త్ర్యాదిసంఖ్యాయామభిధేయవదితి విశ్వః ॥ యౌవనకుంజరేణ వ్యాప్తాకృతిం నాథస్య కృష్ణస్య ఉచితాం తాం రుక్మిణీం ప్రసాధయంత్యో భూషయంత్యః పతిదేవతాః పతివ్రతాః ప్రేక్ష్య తృప్తిం నాపుః ॥ ౭౨ ॥

{ మౌళౌ సుకేశ్యాస్స్ఫుటరశ్మిజాలం ముక్తామయం జాలకమాబబంధుః ।
క్రీడోచితం కృష్ణమృగం గృహీతుం తేన స్మరో వాగురికస్తదాభూత్ ॥ }

వ్యా ॥ మౌళావితి ॥ సుకేశ్యాశ్శోభనాః కేశాః యస్యాస్తస్యాః రుక్మిణ్యాః మౌళౌ ధమ్మిల్లే ॥ ని ॥ మౌళిః కిరీటే ధమ్మిల్ల ఇతి విశ్వః ॥ స్ఫుటరశ్మిజాలం వ్యక్తకిరణసమూహం ముక్తామయం మౌక్తికగ్రథితం తత్ప్రచురం

జాలకం శిరోభూషణవిశేషమాబబంధుః అబధ్నం తిస్మ
శేషః తవాతస్మిన్సమయే తేనజాలకేన స్మరఃకామః క్రీడా
సహ క్రీడాయామయోగ్యం కృష్ణసవమృగ స్తంగృహీతుం వాలాదిక
తం కృష్ణసారంగృహీతుమిత్యపి ప్రతీయతేవాగురికోభూత్ వాగురామ్మ్రు
గబంధినీతయావగతీతివాగురికః॥సూ॥ తేనచగతీత్యర్థే ప్రాగ్వహతీయష్ఠ
క్ప్రత్యయః। తథాభూతోభూత్ వాగురాపి స్ఫురద్రశ్మిజాలా స్యాదిత్య

భావః ॥ ౨౩ ॥

{ అనన్యదృష్టింవితతానతామప్యాదర్శసంక్రాంతివిశేషదృశ్యమ్ । ప్ర
{ సాధనైఃప్రాప్తగుణైరప్రతీక్ష్యంతస్యాఃముఖంతామరసాయతాక్షం॥౨౪

వ్యా ॥ అనన్యేతి ॥ తామరసాయతాక్షం తామరసదళదీర్ఘలోచనం
ప్రాప్తగుణైః ప్రత్యగ్రోన్మీలత్పటియాతదంగసంపర్కేణవా ప్రాప్తోత్క
ర్షైః ప్రసాధనైః భూషణైర్వ్యాస్తుభిః ప్రతీక్ష్యం పూజ్యం రమణీయమితి
యావత్ అదర్శసంక్రాంతివిశేషదృశ్యం దర్పణే ప్రతిబింబతయా సంక్ర
మణేన అతిశయేన రమణీయం తస్యాఃముఖం తామప్యనన్యదృష్టింఅనన్య
విషయలోచనాం వితతాసదకార అదర్శే స్వముఖశోభాం దృష్ట్వా స్వ
యమపి నతృప్తాభూత్ కిముతాన్యైఇతిభావః ॥ ౨౪ ॥

{ అంసావలంబిన్యసితేక్షణాయాఃకంపోజ్వలా కాచనరత్నమాలా । అ
{ లక్ష్యతోల్లాసితరమ్యరశ్మిఃకామార్పితాకాంతివిహారదోలా ॥ ౨౫ ॥

వ్యా ॥ అంసేతి ॥అసితేక్షణాయాఃఅసితలోచనాయా రుక్మిణ్యాః అం
సావలంబినీ అంసే లంబమానా కంపోజ్వలా చాంచల్యేనదీప్తా ఉల్లాసిత
రమ్యరశ్మిఃఉద్గమితరమ్యరత్నకిరణా కాచిన కాచిదమేయరూపా రత్న
మాలా కామార్పితా కాంతేర్వక్షస్థలగతాయా విహారార్థదోళేవాలక్ష్య
తా దృశ్యత దోళాపి ఉల్లాసితరమ్యసూత్రచలనేన రుచిరాభవతీతిభావః

{ రరాజముక్తాభిరవాప్తశోభనంరత్నాంగదం ప్రాప్తగుణం తదంగే । ప్ర
{ వాహావృత్తైఃపరివృత్తిభేదాన్మహీయసీ మండలితేవకాంతిః ॥ ౨౬ ॥

వ్యా ॥ ...రాజేతి ॥ తదంగే తస్యాః అంగే ప్రాప్తగుణం ప్రాప్తౌత్క-
...ముక్తాభిరవాప్తఫేనం అధిగతఫేనం ఫేనాకారదృశ్యమౌక్తికజాల
...లీతి యావత్ । రత్నాంగదం మణిమయకేయూరం ప్రవాహవృత్తేః
ప్రవాహస్వభావస్య పరివృత్తిభేదాద్వివర్తనవిశేషాన్మండలితా సంజాత
మండలాకారా మహీయసీ అతిశయేనమహతీ కాంతిరివ రరాజ ॥ ౭౬ ॥

{ అభాసతాత్మస్మితసౌమ్యభాసా హారేణహృద్యేనజగత్ప్రతీక్ష్యా । ప్రి
యస్యచంద్రంహృదయాద్విధాతుః ప్రాప్తానుసారేవనిసర్గశుద్ధం ॥ ౭౭ ॥ }

వ్యా ॥ అభాసతేతి ॥ జగత్ప్రతీక్ష్యా జగతాం పూజ్యా సా రుక్మిణీ ఆ
త్మస్మితసౌమ్యభాసా నిజమందహాసరుచిరత్విషా హృద్యేన హృదయంగమే
న హారేణ హృదయాన్నిసర్గశుద్ధం చంద్రం విధాతుః నిర్మాతుః తృన్ప్ర
త్యయోఽయమితి ద్వితీయా ప్రియస్యకృష్ణస్య ప్రాప్తానుసారేవాభాసత ॥ ౭౭ ॥

{ మనుష్యతాకఞ్చుకితాత్మభూమ్నః కాలేచకాశేకుచకంచుకశ్రీః । ర
త్నాచలేభోగిశయప్రియాయాస్స్వతల్పనిర్మోక ఇవావలీనః ॥ ౭౮ ॥ }

వ్యా ॥ మనుష్యతేతి ॥ మనుష్యతయా మనుష్యభావేన కంచుకితః
సంజాతకంచుకః సంవృతః ఆత్మభూమా నిజమహిమా యస్యాస్తస్యాః భో
గిశయప్రియాయాః భోగిని శేత ఇతి భోగిశయః పురుషోత్తమః తత్ప్రి
యాయాః రుక్మిణ్యాః కాలే ఔద్వాహికమండనసమయే కుచకంచుకస్య
శ్రీః సంపత్ రత్నాచలే మేరావవలీనః లగ్నః స్వతల్పనిర్మోకః కల్పాం
తేష్వస్యశయ్యాశేషః పత్యుస్తల్పమపీతిభావః । తస్య నిర్మోకః కంచుక ఇ
వచకాశే । అత్యున్నతే తస్యాస్తనే ధవళః కంచుకః రత్నాచలే శేషనిర్మో
క ఇవ రరాజేత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥

{ ఆదర్శబింబేనతదంగకాంతేరస్తావ్యతానిష్ప్రతిమత్వవాదం । ప్ర
తిప్రవృత్తింప్రతిమాంవిధాయప్రఖ్యాపితావృత్తవతామపీష్యా ॥ ౭౯ ॥ }

వ్యా ॥ ఆదర్శేతి ॥ తదంగకాంతేః తస్యా రుక్మిణ్యా అంగకాంతేః ని
ష్ప్రతిమత్వవాదం అనుపమత్వగోచరలోకవాదమస్తావ్యతా అస్తా-

మానేన ఆదర్శబింబేన దర్పణమణ్డలేన ప్రతిప్రవృత్తిమభిముఖవర్తనం విరుద్ధచరితమపి ప్రతీయతే ప్రతిమాం ప్రతిబింబం విధాయ సంపాద్య వృత్తవతాం ప్రశస్తవృత్తానామపి ఈర్ష్యాపరోత్కర్షాసహిష్ణుతా ప్రఖ్యాపితా వృత్తవతాపి వర్తులాకారవతాపి దర్పణేన అనుపమత్వేన ప్రసిద్ధాయాః స్తనకాన్తేః ప్రతిద్వన్ద్విసమ్పాదనాదితి భావః అనేన దర్పణగతా తత్ప్రతిమైవ తత్సదృశీ నాన్యాస్తీతి వ్యజ్యతే ॥ ౪౯ ॥

అభిన్నరూపామనువేలభిన్నైః ప్రసాధనాదధికాం ప్రసత్తిమ్ । వి
లోకయన్తీ జనతా తదీయాం వ్యావర్తయామాస తతో న దృష్టిమ్ ॥ ౫౦ ॥

వ్యా ॥ అభిన్నేతి ॥ అభిన్నరూపాం సదా ఏకరూపాం అనువేలభిన్నైర్బంధుజనైః పృథక్పృథక్ క్రియమాణతయా ప్రతికలం భిన్నైః ప్రసాధనాదలంకారాత్ అధికాం తదీయాం తస్యా రుక్మిణ్యా ఇమాం ప్రసత్తిం ప్రసాదం స్వతస్సిద్ధం సౌందర్యం విలోకయన్తీ జనతా తతో విషయాద్దృష్టిం న వ్యావర్తయామాస నిర్నిమేషం తస్యాః ప్రసత్తిమేవ దృష్టవతీత్యర్థః

ముఖేన్దులావణ్యసుధాప్రవాహే ముహుః ప్రతీపప్లవనోద్యతేన । త
త్కర్ణభూషామకరేణ మన్యే మందీకృతా మన్మథలాంఛనశ్రీః ॥ ౫౧ ॥

వ్యా ॥ ముఖేతి ॥ ముఖేన్దోః లావణ్యమేవ సుధాప్రవాహః ముహుః పునఃపునః ప్రతీపప్లవనోద్యతేన అభిముఖసంచారోద్యుక్తేన మకరాదయః ప్రవాహే లబ్ధే తదాభిముఖ్యం ప్లవన్త ఇతి స్వభావః । మకరకుణ్డలయోర్మకరస్య వదనాభిముఖ్యేన నివేశాదిహ తథాత్వారోపః । తత్కర్ణభూషా మకరేణ తస్యాః కర్ణభూషయోర్మకరేణ మన్మథలాంఛనశ్రీః మదనకేతురూపస్య మకరస్య శోభా మందీకృతా అల్పీకృతేతి మన్యే తతోఽప్యయమేవ సుతరాం మోహనత్వాదిగుణైరధిక ఇతి నిశ్చినోమీత్యర్థః ॥

ప్రభాప్రవాహోదితసైకతాభే స్తనద్వయే తామరసేక్షణాయాః । త
త్తుంగధరాశంఖమతల్లికాయాః ప్రసూతిరాశంక్యత హారవృత్త్యా ॥ ౫౨ ॥

వ్యా ॥ ప్రభేతి ॥ ప్రభాప్రవాహైః ఉదితస్య సైకతస్య పులినస్య ఆ

భేషాభాయస్మిన్ తస్మిన్ తామరసేక్షణాయాః పద్మలోచనాయాః రుక్మిణ్యాః స్తనద్వయే హారవృత్త్యా హారస్య వర్తనేన తత్కంధరాశంఖమతల్లికాయాః తస్యాః కంఠ ఏవ ప్రశస్తశ్శంఖః తత ఏవ ప్రసూతిరాశంక్యత తత్కంధరగతహారమౌక్తికానామితి భావః శంఖో హి ముక్తాఫలాని ప్రసూత ఇతి ప్రసిద్ధిః ప్రశస్తవాచినో మతల్లికాశబ్దస్య శంఖశబ్దేన ప్రశంసావచనైశ్చేతి సమాసః॥

{ స్వభావజాదభ్యధికం తదంగేష్వాసాదితం సౌరభమంగరాగైః । సస
ర్వగంధోఽపి యదన్వయేన ప్రభూతమామోదవిశేషమృచ్ఛేత్ ॥ ౮౩ ॥ }

వ్యా ॥ స్వభావజాదితి ॥ తదంగేషు తస్యా అవయవేష్వంగరాగైర్విలేపనైః స్వభావసిద్ధాత్సౌరభ్యాదభ్యధికం సౌరభమాసాదితం ప్రాప్తం అంగరాగాస్తదంగసమ్పర్కే సతి తత్సౌరభసంక్రాంత్యా అధికసురభయో బభూవురిత్యర్థః । యదన్వయేన యేషాం తదంగానాం ఆలింగనాదిసమ్పర్కేణ సర్వగంధః సర్వప్రకారదివ్యసౌరభశాల్యపి సకృష్ణః ప్రచురామోదవిశేషం సౌరభవిశేషమృచ్ఛేత్ ప్రాప్నుయాత్ సమ్భావనాయాం లిఙ్ ॥ శ్రు ॥ సర్వకర్మా సర్వకామః సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి పరబ్రహ్మణస్సర్వగన్ధత్వముక్తం తస్మిన్నప్యపూర్వం సౌరభమాసంజయతాం తదంగానామన్వయాదేకవిధప్రాకృత గంధశాలినామంగరాగాణాం సౌరభాతిశయసమ్పత్తౌ కిము వక్తవ్యమితి భావః ॥ ౮౩ ॥

{ ప్రతిక్రియామాత్మతిరస్క్రియాయాః ప్రాయస్స్వయం వ్యాపృతయా విధా
తుం । తదఙ్గయోగోజ్జ్వలరత్నధామ్నా సంఛాదితం మేఖలయాంతరీయం }

వ్యా ॥ ప్రతిక్రియామితి ॥ ఆత్మతిరస్క్రియాయాః అంతరీయేణ తస్యాః తదంగసమ్పర్కవిఘట్టనరూపస్య తిరస్కారస్య ప్రతిక్రియాం ప్రతీకారం తత్ప్రియుక్తవైరనిర్యాతనం స్వయం విధాతుం కర్తుం ప్రాయో నూనం వ్యాపృతయా తదంగయోగోజ్జ్వలరత్నధామ్నా తస్యా రుక్మిణ్యా అంగం ప్రతి భూషణత్వరూపేణ తత్సమ్బంధేన ఉజ్జ్వలాని దీప్తాని రత్నా తేజాంసి యస్యాస్తయా తదంగశబ్దేన తదంగప్రభా వాలక్ష్యంతే మేఖలయా

ంచ్యా అంతరీయం పరిధానం సంఛాదితం యథా క్వచిదిష్టార్థే ప్రస్థ కేనచిన్నిరోధేకృతే స్వయమపి సహాయసమ్పన్నస్తస్య నిరోధం క రోతి ఏవం మేఖలా అంతరీయేణస్వస్యాస్తదంగసంపర్కవిరోధః కృతఇ తి స్వయం రక్తభావసహితా తస్యాచ్ఛాదనంకృతవతీత్యర్థః అంతర్ధా నవాచకస్య తిరస్పూర్వ్యాశబ్దస్య తిరోధాత్వర్థాంత రేలక్షణయాప్రయోగః॥

శిఖండకానిస్ఫుటసుందరీణాం చారూణిపాదాభరణానితస్యాః । పదే
షుసంఘర్షవశాద్వ్యాసన్ మిథఃపురోభాగిపదాస్పదాని ॥ ౭౫ ॥

వ్యా ॥ శిఖండకానీతి ॥ స్ఫుటయఏవ సుందర్యః గౌరాదిత్వాత్ జీష్ తాసాం శిఖండకాని చూడాపక్షసమ్పాదకాని ఉపనిషచ్ఛ్లాఘనీయానీతి యావత్ ॥ సూ॥ శిఖండపచ్ఛట్టాత్తలంరోతీతిణా విస్థపద్భావేమత బ్లోషెఙ్వ ల్ప్రత్యయః అతఏవ నపుంసకలింగతా ॥ ని ॥ శిఖండో బర్హచూడయోరి తి విశ్వః ॥ చారూణి తస్యాః పాదాభరణాని నూపురపాదాంగుళీయకాదీ ని పదేషు పాదవిన్యాసేషు మిథః అన్యోన్యం సంఘర్షవశాత్ ఘర్షణా యత్తత్వేన ॥ ని ॥ వశఆయత్తతాయాంస్యాదితివిశ్వః ॥ పదేషు వ్యవ హారపదేషు భోగ్యవస్తుషు వాక్యేషువా పరస్పరవశాదిత్యపి ప్రతీయ తేఇతి ॥ ని ॥ సంఘర్షో ఘర్షణే స్పర్ధే ఇతి వైజయంతీ ॥ తస్యాఇతి పు రోభాగిపదాస్పదాని అగ్రభాగరూపం యత్పదం తదాస్పదం యేషాం తథాభూతాన్యాసన్ పురోభాగీతి పదం ॥ ని ॥ దోషైకదృక్పురోభాగీ త్యమరః ॥ తస్య గోచరీభూతాన్యాసన్నిత్యపి ప్రతీయతే వ్యవహారపద విషయేవా వక్తృత్వవిషయేవా పరస్పరబద్ధస్పర్ధాభిర్మిథోదూషణవచ నేన దోషైకదృష్టయఇతి వ్యపదేశం భజంతఇతిభావః ॥ ౭౫ ॥

అనుక్షణంబంధుజనైరముష్యామాముచ్యమానేషు విభూషణేషు । అ
యత్నతస్తానితదంతరాళీకృతాస్పదాకేవలతాత్యశేత ॥ ౭౬ ॥

వ్యా ॥ అనుక్షణమితి॥ అముష్యామేతస్యాం రుక్మిణ్యాం బంధుజనైర నుక్షణం క్షణేక్షణే విభూషణేష్వాముచ్యమానేషుసత్సు తదంతరాళే

షాం భూషణానామంతరాళే పూర్వభూషణవిమోచనస్య విభూషణాంత రామోచనస్యచ మధ్యకాలే అయత్నతః స్వయం సంపాదానయత్నం వినా కృతాస్పదా కేవలతా భూషణరహితతా తాని భూషణాని అత్యశేత స్వత స్సిద్ధా శోభా భూషణప్రయుక్తశోభాతిశయవతీత్యర్థః ॥ ౮౬ ॥

నినీషితాం దేవగృహం యత్రైతామాకల్పలక్ష్మ్యా సమయోజయంత ।
ముకుందసంస్పర్శమవాప్తుమర్హా సైవస్థిరా ధన్యతమా బభూవ ॥ ౮౭ ॥

వ్యా ॥ నినీషితామితి ॥ దేవగృహం ఉత్సవే దేవతాగారం నినీషితాం సేవార్థం నేతుమిష్టాం ఏతాం రుక్మిణీం యయా ఆకల్పలక్ష్మ్యా భూషణసమ్పదా సమయోజయంత సంయోగం కృతవంతః బంధుజనా ఇతి శేషః సైవస్థిరా ఇతరపరమాద్వాహిక మండనాంతరాభావాత్ ముకుందసంస్పర్శమవాప్తుమర్హా సా కృష్ణసంస్పర్శం ప్రాప్తుం యోగ్యా అతఏవ ధన్యతమా అతిశయేన ధన్యా చ బభూవ దేవగృహం ఏవ రుక్మిణ్యాః కృష్ణేన హరిష్యమాణత్వాదితి భావః ॥ ౮౭ ॥

పతివ్రతాః పార్థివయోషితస్తాం ప్రత్యంగసౌందర్యనిమగ్నభావాః ।
కృతాశిషః కృష్ణమనోరథస్థామారోప్య కర్ణీరథమన్వగచ్ఛన్ ॥ ౮౮ ॥

వ్యా ॥ పతివ్రతా ఇతి ॥ కృష్ణమనోరథస్థాం కృష్ణమనోరథే స్థితాం తాం రుక్మిణీం ప్రత్యంగసౌందర్యనిమగ్నభావాః తస్యాః ప్రత్యవయవం యత్సౌందర్యం తత్ర నిమగ్నహృదయాః కృతాశిషః రుక్మిణీవిషయే కృతాశీర్వాదాః పతివ్రతాః పతిః వ్రతం వ్రతవత్ శ్రద్ధేయో యాసాం తాః పతిదేవతాః పార్థివయోషితో రాజస్త్రియః కర్ణీరథం రథవిశేషమారోప్యాన్వగచ్ఛన్ అనుసరంతిస్మ । దేవతాసేవార్థమితి భావః ॥ ని ॥ కర్ణీరథః ప్రవహణం డయనంచ సమం త్రియమిత్యమరకోశవ్యాఖ్యానే పుంసాం స్కంధైరుహ్యమానః విమానాఖ్యో రథః కర్ణీరథ ఇతి క్షీరస్వామీ ॥ ఆరోహణస్య గతివిశేషత్వాత్ గత్యాదిసూత్రేణ ద్వికర్మకతా ॥ ౮౮ ॥

మంగల్యసంగీతసమేతయాత్రా మనుష్యదేవీభిరనుద్రుతాసా । ని
నంసితైషాస్వయమేవదేవీనాన్యేతిసద్భిర్నిరణాయినాథా ॥ ౫౯ ॥

వ్యా ॥ మంగల్యేతి ॥ మంగల్యైస్సంగీతైః గీతనృత్తవాద్యైః సమే
తా యాత్రా యస్యాస్సా మనుష్యదేవీభిః మనుష్యదేవానాం రా
జ్ఞాం స్త్రీభిరనుద్రుతా అనుసృతా సానాథా రుక్మిణీ సద్భిర్విద్వద్భిః ని
నంసితా నంతుం నమస్కర్తుమిష్టా దేవీ ఏషా స్వయమేవ నాన్యేతి నిర
ణాయి నిర్ణీతా ॥ దేవతానమస్కారాయగచ్ఛంతీం తాం పౌరవిద్వాం
సోదృష్ట్వా నమస్కార్యా దేవతా ఏషైవ ఏతదతిరేకేణ కాన్యా దేవ
తానన్యేతి తస్యా దివ్యతేజసా నిర్ణీతవంతఇత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥

భావాంతరేషుప్రతిపన్నలీలాపైతామహాదీనిపదానిదాతుమ్ । స్వ
దత్తశక్తేఃకుహనామనుష్యాకుతశ్చిదిష్టం స్వయమాశశంసే ॥ ౬౦ ॥

వ్యా ॥ భావాంతరేష్వితి ॥ అన్యేభావాః అవతారాః భావాంతరా
ణి సుప్సుపేతిసమాసః తేషు పైతామహాదీని పదాని దాతుంప్రతిపన్న
లీలాఅంగీకృతలీలా అవతారాంతరేషు స్వయం బ్రాహ్మాదీనిస్థానానిలీలయా
దత్తవతీత్యర్థః । కుహనామనుష్యామాయామనుష్యా రుక్మిణీ స్వదత్తా
శక్తిర్వరదానసామర్థ్యం యస్యాః తతః సర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రేపుం
వద్భావఇతిస్వశబ్దస్య పుంవద్భావః కుతశ్చిద్దేవతావిశేషాదింద్రాణ్యాః।
ప్రసాదతోవాసవవల్లభాయాః ఇత్యగ్రేదర్శనాల్ స్వయమాశశంసే ఇ
యమేష ఇయమపి కాచిల్లీలేతిభావః ॥ ౬౦ ॥

ప్రణమ్యమూర్ధ్నానిహితోపహారాముత్తస్థుషీముత్సవదేవతైనామ్ ।
అవోచదారాదశరీరివాచాపరైరజయ్యంపతిమాప్నుహీతి ॥ ౬౧ ॥

వ్యా ॥ ప్రణమ్యేతి ॥ నిహితోపహారాం నివేదితోపాయనాం మూ
ర్ధ్నా ప్రణమ్య ఉత్తస్థుషీముత్థితవతీమేనాం రుక్మిణీం ఉత్సవదేవతా ఉ
త్సవే పూజనీయా దేవతా ఇంద్రాణీ ఆరాత్సమీపే అశరీరివాచా పరై
రజయ్యం జేతుమశక్యం పతిమాప్నుహీత్యవోచత్ ॥ క్షయ్యజయ్యౌ శ

కార్థ ఇతి నిపాతః ॥ ౯౧ ॥

పత్యా నిజేన పరిణీతిమవాప్తకామా లబ్ధ్వా వరం లలితముత్సవదేవతాయాః ।
తేనైవ సా సమసమీహితసిద్ధిరాసీన్నానాధికా జగతి మన్మథమన్మథేన ॥ ౯౨

వ్యా ॥ పత్యేతి ॥ నిజః ఆత్మీయః పతిః కృష్ణః తత్పతిత్వస్యానాదిసిద్ధత్వాత్ తేన పరిణీతిం తత్కర్తృకం వివాహం అవాప్తకామా జగతి మానాధికా బహుమానేనాధికా లోకపూజ్యా రుక్మిణీ ఉత్సవదేవతాయాః ఇంద్రాణ్యాస్సకాశాత్ లలితమీప్సితం వరం లబ్ధ్వా ॥ ని ॥ లలితం హారభేదేప్యాదీప్సితే రుచిరేపి చేతి విశ్వః ॥ మన్మథమన్మథేన మన్మథస్యాపి మన్మథేన అతిసుందరేణ తేన కృష్ణేనైవ సమసమీహితసిద్ధిః తుల్యేష్టసిద్ధిరాసీత్ తస్యా అభిమతలాభేన మనోరథపూర్తౌ కృష్ణస్య అభిమతరమణీలాభేన మనోరథపూర్తిరేవ దృష్టాంతః నాన్యాస్తీత్యుభయోరప్యన్యోన్యానురాగస్య పరాకాష్ఠా ఏవమేవ ప్రకారేణాభివ్యజ్యతే పత్యా పరిణీతిమితి అంతర్భావితణ్యర్థో యోనాదర్శనమితి పత్యా కృత్యయోగే తృతీయా యుక్తా । వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ఉక్తా వసంతతిలకా తభజా జగౌ గ ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౯౨ ॥

ఊరుస్సవ్యో నయనకమలం భ్రూలతా చాపి తస్యాః ప్రాప్తే వసంతప్రియము పగతం సూచయంతి స్వవృత్త్యా । ఆరాద్వాసీ దలఘుతులసీగంధసౌమ్యస్సమీరః ప్రత్యాసన్నం ముహురుదచరత్పాంచజన్యప్రణాదః

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య కృతిషు యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే ద్వాదశస్సర్గః

వ్యా ॥ అథోభయోస్సమీహితసిద్ధిమేవ కృష్ణసన్నికర్షప్రాప్తివర్ణనేన విశదయతి ॥ ఊరురితి ॥ అథ వరలాభానంతరం తస్యా రుక్మిణ్యాస్సవ్య ఊరుః నయనకమలం భ్రూలతా చాపి సవ్య ఇతి విశేషణం యథోచితలింగవిపరిణామేన నయనకమలభ్రూలతయోరప్యన్వేతి ప్రియముపగతం స్వ

వృత్త్యా సూచయంతి ఏతాని కృష్ణం సన్నికృష్టం జ్ఞాపయంతిసంతి ప్రా
చపంత ప్రాస్ఫుర్ణ కించ అలఘుతులసీగంధసామ్యాః బహుళతులసీపరి
మళమనోహరః సమీరః ఆరాత్సమీపే ఆసీత్ పాంచజన్యప్రాణాదఃభగ
వచ్ఛంఖధ్వనిశ్చ ప్రత్యాసన్నంయథాతథా ముహుః పునఃపునః ఉదచర
దుద్గతోభవత్ సూచయంతీత్యత్ర నపుంసకమనపుంసకేనేతి నపుంసకశే
షతా । మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥ మందాక్రాంతా జలధిషడగైర్మ్భౌ నతా
తౌ తాద్గురూ చేదితిలక్షణాత్ ॥ ౯౩ ॥ *****************

ఇతి శ్రీభరద్వాజకులతిలకవిశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరాజాధ్వరి
వరసూనునా శ్రీమదప్పయదీక్షితేనవిరచితే యాదవాభ్యుదయ
వ్యాఖ్యానే ద్వాదశస్సర్గః

పుట	పఙ్క్తిః	అశుద్ధం	శుద్ధమ్
౪	౧౪	మభిజ	మభజ
౯	౧౦	ద్రిష్టమివ	ద్రిష్టుమివ
౧౧	౨	భ్రిమలా	భ్రిమాలా
,,	౨౦	జజార్	గజార్
౧౪	౬	ధర్మకత్నీ	ధర్మపత్నీ
౧౫	౮	ఆపార	అసార
౨౯	౧౮	న్వదాపి	న్వవాదీ
౩౦	౮	తభా	తథా
౪౯	౫	మాపా	రూపా
,,	౨౨	రాత్రికం	రార్తికం
౫౧	౧౪	ఉకశాంత	ఉపశాంత
౫౨	౬	విశ్రియ	విశ్రమ
౫౬	౮	వాంశ్భృంగ	వార్భృంగ
౬౧	౧౫	ననాంతె	వనాంతె
౬౨	౧౮	మితస్థి	మివస్థి
౬౪	౨	నీలారుణి	నీలారుణ
౬౫	౯	దాగస్థు	దాజస్థు
౬౬	౫	మరానుగం	మనురాగం
౬౮	౨౧	ద్దర్శే	దర్శనే
౭౦	౯	మువ్య	ముష్య
౭౫	౨౦	త్రైకపత్రి	త్రైకగపత్రి
౯౪	౧౬	అనురా	అసురా
౯౯	౨	ఐరాపదా	ఐరావతా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
„	౨౩	స్వయమాప	స్వయముప
౧౦౩	౧౪	వేశయితా	వేశయితాం
౧౦౪	౧౧	సంభవనా	సంభావనా
౧౦౬	౧౯	స్త్రీకణీ	స్త్రీకరిణీ
౧౦౭	౧౭	పరిహతి	పరిహరతి
౧౦౯	౧౦	అమగవేష	అగవేష
„	౨౦	గరుదేవ	గరుదేనైవ
౧౧౫	౭	మఖీల	మఖిల
౧౩౦	౨	రిచితః	చరితః
„	౧౩	పంపాది	సంపాది
౧౩౧	౨౩	దృశోప్త	దృశోస్త
౧౩౩	౧౮	శౌరాః	షౌరాః
౧౪౩	౧౬	సృగార	సృగాల
౧౪౫	౧౩	నౌలమితి	నాలమితి
౧౪౬	౧౭	యత్వాత్	యద్వత్
౧౪౯	౨	నృపాతవశ	నృపాతయత్
„	౬		ఆరోగో భ్రాజః పటరః పతంగః స్వర్ణరో జ్యోతిషీమాన్ విభాస ఇతి యజురారణ్యకమ్
౧౫౦	౧౭	జీతం	జీవితం
„	౧౯	గంధీరా	గంభీరా
౧౫౭	౧౧	పరిగర	పరిష్కర
౧౬౩	౧౭	ప్రార్థివ	పార్థివ
	౨	మగ్రసేనం	ముగ్రసేనం
	౧౦	కుంభూతాసీళా	కుంభూసీళా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౬౭	౯	మినస్రోతః	మివస్రోతః
,,	౧౧	చికీర్షలం	చికీర్షితం
౧౬౮	౪	స్థాపనాపన్యుక్త	స్థాపనావాద్యక్త
౧౭౦	౨౧	బహాబలా	మహాబలా
౧౭౩	౨౪	దాహాయ	దాహాయా
౧౭౪	౮	నిథ్యేయ	నిధ్యాత
౧౭౬	౧	యోధ్యామిష	యోధ్యామివ
,,	౬	పుథురాం	మథురాం
౧౭౯	౧	న్వానమివ	న్వాసమివ
౧౮౦	౧౬	భ్యాగలేభ్యః	అభ్యాగలేభ్యః
,,	౧౭	వ్యక్త	స్వక్తం
,,	౧౮	వ్యక్తాయా	స్వక్తాయాం
,,	౧౯	లైపప్రిహాత్రైః	త్రైగపప్రిహాలైం
౧౮౫	౨౪	వానీనాం	వాహినీనాం
౧౮౬	౨౪	ధృత్యాః	భృత్యాః
౧౮౯	౧౮	మాత్రీయా	మాత్త్రియా
౧౯౦	౮	విచేరుః	నచేరుః
౧౯౫	౧౧	నికరరేషు	నికరేషు
౧౯౪	౩	వధూజనః	వధూజనః
౧౯౭	౧౦	సగరస్య	నగరస్య
౨౦౬	౧౪	ష్వధీయతే	ష్వభిధీయతే
౩	౨౧	వ్యాకరాణి	వ్యాకరణాని
	౮	జజయోః	జయోః
	౯	పప్రిణయేణ	పప్రిణయేన